

Gorbačov v Brežněvově objetí

ZDENĚK MLYNÁŘ

Téměř všichni západní korespondenti širili z Prahy nepravdivou zprávu: Gorbačov s Husákem se údajně neobjímali a nelíbalí. Viděl jsem na vlastní oči v československé televizi, že tento rituál proběhl jako jindy. Bylo to však možné přehlédnout, protože objetí i polibky byly zastíněny těly mimoběžně početné policejní ochrany.

Podobně zastřeno shlukem slov zůstalo i to, že Michail Gorbačov byl během své návštěvy v Československu výrazněji než jindy zatížen a spoután nepříjemným dědictvím po Brežněvovi. Nejenom Husák, ale sám mrtvý Brežněv ho tu držel po tři dny v dusivém objetí.

To nemění nic na tom, že Gorbačov hraje historickou roli mimoběžně pozitivního významu. Podpora jeho politiky je preferencí číslo jedna pro všechny, komu jde o pozitivní vývoj nejenom v SSSR, ale v celém dnešním světě. Stojím v tomto smyslu bezvýhradně za Gorbačovovou politikou dnes stejně jako na jejím počátku. Právě proto však nemohu a nechci zastírat ani meze, na které tato politika při pražské návštěvě narazila.

Všichni jsou pro reformu

V průběhu návštěvy bylo okázale potvrzeno to, co se ve skutečnosti dosáhlo už těsně před návštěvou: vedení KSČ se jednomyslně přihlásilo k re-

formní politice KSSS. Dá se říci, že nepřímými slovy vyhlásilo tuto politiku i za svou vlastní.

Lze mít samozřejmě pochybnosti, zda to mohou myslet upřímně lidé, kteří téměř dvacet let všechny pokusy o reformy tvrdě potlačují. Ale to není rozhodující v současné situaci. Rozhodující je, že nyní i v Československu se myšlenka o nutnosti změn po dvaceti letech znovu stala oficiální politickou linií. Jaké změny, v jakém tempu, v jakém pořadí a v jakých souvislostech to mají být — o tom se bude teprve jednat. Síly nakloněné reformám budou nutně musít svádět tuhé boje s jejich protivníky. Bude to v Československu zvláště svízelné, protože reformní síly tu byly po léta pronásledovány tak jako v žádné sousední zemi. Dnes však už jde o konflikt, který probíhají nové generace, nikoli reformátoři z doby před dvaceti léty. A tyto nové generace mají teď novou situaci: i vedení KSČ — byť i často proti své vůli — bude svou vlastní praxí nadále musít měřit stejnými požadavky, jaké dnes platí v politice SSSR.

To není sice ideální stav, ale je to nebetyčný rozdíl proti roku 1984 — a velký rozdíl i proti situaci ještě před několika měsíci. Je to porážka sil, které chtěly pro Československo vyhlásit jiná měřítka než pro SSSR a spojovaly reformní politiku stále se zdviženým prstem varujícím před možnou „kontrarevolucí“.

Je tu samozřejmě řada rozdílů oproti současné situaci v SSSR. Zatímco tam se otevřeně hovoří o reformní politice jako o procesu konfliktním a o nutném boji proti odpůrcům reformy, v Praze je všechno jednomyslné a tedy i málo přesvědčivé. Zatímco v SSSR je východiskem kritická analýza Brežněvovy éry, v Československu jako by po roce 1969 nebylo nic, co vyžaduje zásadní kritiku. V SSSR novou politiku provádí nové vedení strany i státu; v Praze se nikdo v hlavních politických funkcích nevyměnil od roku 1970 a novou politiku chtějí dělat ti, kdo se doposud „osvědčovali“ v politice zcela protichůdného obsahu.

Všechny tyto absurdity jsou skutečností — ale právě proto se začínou stále více dostávat do rozporu s novou oficiální linií KSČ, pro niž je reforma v SSSR uznávaným vzorem. Vše ostatní je otázka času. Nelze dnes ještě říci, kolika měsíců bude třeba k tomu, aby se uvnitř KSČ vytvořila situace podobná sovětské z roku 1985. Ale že k tomu dojde — a to až do personálních důsledků — je nutné, pokud se v SSSR udrží a bude dále rozvíjet Gorbačovova reformní politika.

Husák, Bilak a mnozí další ve vedení KSČ jsou samozřejmě postavami minulosti a ne budoucnosti, jsou to figurky z jiné hry. Jsou však nyní — poté, co se sami přihlásili k nové sovětské politice — nuceni sehrát ještě krátkou mezihru, po níž teprve začne další, nové představení.

Proč tolik opatrnosti?

Zdá se, že sovětské vedení pro Československo — a možná i pro ostatní evropské státy sovětského bloku — zvolilo cestu, která se mu jeví nejméně riskantní. Je to vlastně jakési opakování trapného sovětského vývoje před rokem 1985: čeká se, že hlavní představitelé staré politiky odstraní ze scény biologické zákony. Přímý tlak na personální změny ze sovětské strany se užívá jenom v případě zcela mimořádných obtíží — jako v Afghánistánu či ve Vietnamu, ale ne v evropských státech bloku. Tady je pomoc reformní politice hlavně nepřímá: sovětský vzor.

Myslím, že rozhodujícím faktorem při tom jsou obavy sovětského vedení — nebo alespoň jeho většiny — z toho, aby nedošlo k destabilizaci sovětského bloku. Tzv. „události“ v Polsku a Maďarsku roku 1956 a také v Československu 1968 působí jako strašák. Není to zcela bezdůvodné.

Gorbačovova nová politika má zatím co dělat se silnými proudy odporu uvnitř SSSR. Tento odpor poslední dobou na jedné straně Gorbačova viditelně radikalizoval, na druhé straně ho ale musil učinit i obezřetnějším. V zahraniční politice se jeho mimořádně smělá, ale zároveň velice riskantní iniciativa, která si neklade za cíl nic menšího než změnit celková „pravidla hry“ v současném světě tak, aby zmizela zátěž závodů ve zbrojení a při tom zůstala zachována velmocenská role SSSR, nesetkávat zatím s potřebnými úspěchy. Svého cíle nemůže Gorbačov dosáhnout bez spolupráce Zá-

padu, která však zatím ze strany rozhodujících vládnoucích kruhů chybí. Návštěva Margaret Thatcherové v Moskvě těsně před Gorbačovovým odletem do Prahy to znovu ukázala. Pokud jde o Čínu, rozhodující změnu ve vztazích k SSSR se zatím také nepodařilo dosáhnout. Vnitřní vývoj v Číně pak v posledních měsících rozhodně nedává oporu těm sovětským silám, které by počítaly s politickými reformami a demokratizací. Všechno nabádá spíše k opatrnosti.

Riskovat v těchto podmínkách ještě konflikty uvnitř sovětského bloku v Evropě — kde beztak existuje potenciálně výbušná situace v Polsku a zvláštní autonomie protireformního Rumunska — by mohlo znamenat riskovat osud reformy v samotném SSSR. Aliance jejich odpůrců, která se zatím nemůže vytvořit, by mohla opravdu vzniknout jako velice vážná protisíla.

Paradoxně tak dochází k tomu, že právě vedení tak jednoznačně po léta závislé na milosti Moskvy jako je vedení KSČ, má náhle možnost pocítit svou vlastní cenu pro Moskvu. Podpora Gorbačova právě z Prahy je za této situace významná především jako viditelná průrva ve frontě potenciálních konzervativních protivníků nové sovětské politiky.

Gorbačov tu vězí v tíživém Brežněvově objeti. Ale nemůže si pomoci, dědictví má vždy i nepřijemné stránky.

Mrtvola ve sklepe

Mrtvola „pražského jara“, zardoušeného jak sovětskými tanky, tak Husákovým vedením KSČ, leží dodnes ve sklepe nejenom na Hradčanech, ale i v Kremlu. Z toho se donedávna snažil těžit Vasil Bilak: domáhal se bezvýhradné podpory z Moskvy pro svou vlastní politiku ve jménu zásady, že tato mrtvola ve sklepe je přece dodnes nejdůležitější skutečností. Nakonec však přece jen neměl úspěch.

Gorbačov a současné sovětské vedení není totiž už spolupachatelem, nenese odpovědnost za intervenci v srpnu 1968. Odehrálo se to všechno před dvaceti léty a je to tedy už historie. Nabízí se proto možnost zacházet s tímto nepřijemným Brežněvovým dědictvím jako s historií. „Pražské jaro“ je zásadně možno začít objektivně historicky analyzovat, posuzovat tuto dobu i její aktéry bez ideologicko-politických vášní. Tehdejší myšlenky a koncepce, které bezesporu patří do historie pokusů o reformy zdokonalování systémů sovětského typu, je nutno dovolit zkoumat a hodnotit, říci, co na nich bylo dobré a nutné — a případně co a proč bylo chybné.

To není politicky nemožné a je to v zásadním souladu s dnešní reformní politikou v SSSR, s jejím přístupem k sovětským dějinám. Neznamena to hledat praktické východisko z dnešní situace v ČSSR v návratu politické garnitury z roku 1968. Většina těchto lidí je už v penzijním věku, mnozí nežijí, část jich rezignovala. Po dvaceti letech není v historii nikdy možné hledat východisko v návratu

k nějakému bodu, který už existuje jenom v paměti společnosti, ale ne v realitě. Zároveň však není v Československu možný pozitivní politický vývoj v duchu dnešní sovětské politiky, dokud je mrtvola ve sklepech.

Při své návštěvě našel Gorbačov v zásadě východisko, které do budoucna podobný postup nevylučuje. V žádném svém oficiálním vystoupení se o roku 1968 nezminil. Také z československé strany nepadlo v jeho přítomnosti o tom slovo. Mrtvola tím sice ze sklepa nezmizela, ale budoucnost není zablokována.

Nevíme samozřejmě, o čem a jak se mluvilo za zavřenými dveřmi při schůzce s československým vedením. Těžko lze předpokládat, že nedošlo k žádným rozporům (a to nejenom o roce 1968).

Celkově je však spíše pravděpodobné, že i za zavřenými dveřmi dosáhl Gorbačov nějaké dohody o tom, jak se vývoj v Československu bude dále ubírat — a to ne proti jeho politice.

Gorbačovovy omyly

Téměř vše, co Gorbačov v Československu dělal a říkal, lze pochopit z hlediska těch složitých, rozporných a choulostivých podmínek, za kterých návštěva probíhala. Způsob přípravy této návštěvy nasvědčoval tomu, že o některých otázkách se diskutovalo za zavřenými dveřmi také v Moskvě. Bylo to znát i na referátu, který Gorbačov v Praze přednesl: byl neosobnější než většina jeho jiných projevů, obsahoval soubor už jinde řečených a schválených formulací, často na úkor živosti textu i jeho stylu. Obsahem připomínal spíše referáty z loňského roku než z letošního ledna.

V pražské řeči chyběla jak kritická analýza příčin stagnace, spočívajících v představách o socialismu z let třicátých a čtyřicátých (ze Stalinových časů), tak také důraz na skutečnost, že bez demokracie není možno dosáhnout ani hospodářských cílů. Ale to všechno, jak už řečeno, lze pochopit. Alespoň ve dvou konkrétních otázkách však pronesl Gorbačov výroky, které musí vzbudit kritiku a které byly podle mého názoru i z hlediska zájmů jeho politiky chybné.

Tak v náhodném rozhovoru se studenty na pražské ulici mluvil o tom, jak byl roku 1969 v Praze a viděl, jak obtížná to byla situace. Pro ilustraci svého tvrzení pak uvedl: „V Československu bylo sedmnáct mládežnických organizací, zkrátka zmatek, stejně jako ve vědomí mladých lidí.“ To řekl týž politik, který před třemi měsíci prohlásil: Potřebujeme demokracii jako vzduch k dýchání. Nemyslím, že tím získal na důvěryhodnosti, a to nejenom u československé mládeže.

Gorbačov chce do roku 2000 udělat ze Sovětského svazu moderní zemi, opřenou o techniku budoucího tisíciletí. To předpokládá stav, kdy například statisíce mladých lidí mají domácí kompjútry a tím i možnost získávat a vyměňovat si libovolně množství

informací — mimo jiné si také samostatně tisknout libovolné texty. Nebude to podstatnější změna než existence sedmnácti mládežnických organizací? Nevznikne z toho „zkrátka zmatek“ ve vědomí mladých lidí? Co kdyby někdo ve snaze ochránit mládež před takovým „zmatkem“ poslal proti „politice přestavby“ tanky?

Vážnější je ale druhá chyba, kterou Gorbačov v Československu udělal opakovaně. Několikrát nabádal své posluchače, aby byli hrdí na úspěchy politiky KSČ po roce 1969. Říkal jim, že Československo má především úspěchy, patří mezi nejvyspělejší země, má vysokou životní úroveň.

Chyba je v tom, že tu Gorbačov měří československou realitu sovětským metrem. Životní úroveň je jistě vyšší než v SSSR, na sovětského turistu dělá Československo dojem špičkové vyvinuté země. Ale ve skutečnosti tomu tak není: československá ekonomika se prokazatelně nevyvíjí působením intenzivních faktorů, naopak, je jí právě od roku 1969 vnucován extenzivní růst se všemi neblahými důsledky. Technologie děsivě zastarává, životní úroveň stagnuje. Kdyby bylo Československo mohlo jít vlastní specifickou cestou socialistického vývoje (jak po roce 1948 tak po roce 1968), musilo by dnes být ekonomicky srovnatelné např. se Skandinávií, a ne s Ruskem. To lidé v Československu vědí a nikdo jim nenamluví opak.

Gorbačov tu navíc vyvolal dojem, že některé jevy, které u sebe doma vidí a ostře kritizuje, v zahraničním balení buď nevnímá, nebo z nějakého důvodu nekritizuje. Československé balení typických rysů Brežněvovy éry — stagnaci, korupci, zastírání skutečnosti a lživé přikrašlování, rozpor mezi slovy a činy politiků, morální rozklad — to všechno jako by nevnímá. Lidem, kteří pod tíhou toho všeho žijí a do Gorbačova vkládají naději, že se to změní — těmto lidem říká: podívejte se na úspěchy vaší strany a vlády.

Politiku po roce 1969 si československý lid ne zvolil dobrovolně, byla mu vnucena Brežněvovým vedením KSSS. Negativní rysy brežněvismu, které Gorbačov správně vidí v SSSR, jsou tedy do Československa, zčásti násilím, přeneseny. Ačkoli sám za to nenese odpovědnost, nemůže se vyhnout povinnosti aktivně pomáhat tomu, aby to vše bylo překonáno, aby se realizovaly pošlapané zásady suverenity a respektování zvláštních podmínek Československa. Kdy a jak je to prakticky možné — to má Gorbačov jako Brežněvův dědic právo posoudit sám, nikdo mu v tomto směru nic nemůže předepisovat. Ale nechce-li se dopustit vážných politických chyb, nemůže se tvářit, jako by vše bylo v naprostém pořádku a politika po roce 1969 zasluhovala jen chválu.

V letech po roce 1969 bylo v Československu systematicky a krutě pronásledováno všechno, za co dnes Gorbačov v SSSR bojuje: tvůrčí a kritické myšlení, aktivita každého jednotlivce bez čekání na pokyny shora, kulturní a vědecká tvorba, čestnost, otevřenost, schopnost stát za svým přesvědčením. Kdyby Michail Gorbačov jen jednu ze svých dneš-

nich myšlenek o nutnosti reform a demokratizace hájil roku 1970 v Československu, byl by za to vyloučen z KSČ a dělal by dnes někde topiče nebo nádeníka, bez ohledu na své komunistické přesvědčení a vysokoškolské vzdělání. To není nadsázka, ale reálný osud desítek tisíc lidí v Československu. V SSSR Gorbačov po létech dovoluje vydávat díla dříve zakázaných, většinou už mrtvých spisovatelů. V Československu jsou však stovky autorů na indexu a nesmějí uveřejnit nic ani v umění, ani ve vědě nebo v publicistice prostě proto, že kdysi nebyli ochotni odvolat své přesvědčení, že systém představovaný Brežněvem vyžaduje reformy a de-

mokratizaci, nemá-li dojít k ohrožení jak socialismu, tak i prostého technicko-ekonomického vývoje.

Je možné, že o tom všem zatím z politických důvodů je i pro Gorbačova lépe mlčet. To by pochopili i ti, kdo jsou oběti politiky po roce 1969 v Československu. Ale vyzývat k tomu, aby tato politika byla požehnána — to je podpora dlouholeté lži a je to politicky chybné, ať už to dělá kdokoli a z jakýchkoli důvodů.

Napsáno 11. 4. 1987

Ekvilibristické cviky pražského vedení

OTA ŠIK

Tak se vedení KSČ po delším zápase přece jen vyslovilo pro nový kurs nastoupený v Sovětském svazu Michailem Gorbačovem. I při veškeré nechuti a odporu řady členů předsednictva nebylo možné se stavět proti Gorbačovově politice. Do omrzení opakovaná zaklínání „SSSR náš vzor“ a „Se Sovětským svazem na věčné časy“ se nedala při změně sovětské politiky šmahem hodit přes palubu.

Zároveň ale demonstroval Husák ve svém referátě na zasedání ústředního výboru, jaký ekvilibristický cvik musí československé vedení provést, aby se sice přihlásilo k demokratizaci žádané Gorbačovem, ale za žádnou cenu nerehabilitovalo reformní snahy šedesátých let. Tehdejší stoupenci reformu byli prohlášeni za nepřátele socialismu, zrádce a neosoby, a dnešní stranické vedení se vyšplhalo nahoru jejich likvidací. A že by toto vedení teď mělo podniknout kroky, které kdysi tak ostře odsoudilo jako revizionistické?

Co chtěli nositelé československé reformy šedesátých let? Vždyť šlo právě o ty problémy, jež se dnes pokouší řešit Gorbačov — až na to, že jejich řešení bylo v Československu uznáno za nezbytné už daleko dřív. Šlo o

- vzestup ekonomické aktivity překonáním byrokratického poručnickování podniků, a o jejich motivaci k co nejrentabilnější výrobě odpovídající potřebě;
- intenzifikaci výroby pomocí moderní techniky, inovace sortimentu a všestranně kvalitativního rozvoje výrobních sil;

- demokratizaci ve straně i mimo ni, aby schopnější a reformám naklonění lidé měli přístup ke všem vedoucím pozicím;
- prosazení „glasnosti“ v celé informační oblasti, aby se občanům dostalo pravdivých informací i o záporných společenských jevech;
- podnícení svobodné diskuse a konfrontace názorů ve sdělovacích prostředcích, aby se veřejně uplatnily i protichůdné názory na jakoukoli otázku vývoje;
- a uvolnění kulturního rozvoje, při oproštění umělecké činnosti od tupé, byrokratické cenzury.

Všechny tyto požadavky odpovídají dnešním požadavkům Gorbačovovým; jejich částečné uplatnění v jarních měsících roku 1968 vyvolalo mimořádný vzestup ekonomické iniciativy i politické aktivity a zainteresovanosti v širokých vrstvách obyvatelstva. Stejně jako dnes v Sovětském svazu však v tehdejší Československu silil odpor dogmatických a byrokratických sil proti reformnímu vývoji. Zvláště ti funkcionáři, kteří se v minulosti „vyznamenali“ svým dogmatismem, represivním administrováním, svou zkorumpovaností a úplným odcizením od lidu, a kteří cítili, že v průběhu demokratizace přijdou o své pozice a výsady, rozpoutali pomlouvačné tažení proti stoupencům reformy. Počali je obviňovat z antisocialistického revizionismu a vystupňovali tuto kampaň až k tvrzením o „přípravě kontrarevoluce“.

Podstatný rozdíl mezi tehdejším stavem a dnešním protireformním odporem byrokratických a

dogmatických sil v Sovětském svazu spočívá v tom, že se tehdejší československým ultrakonzervativcům dostalo podpory od stejně smýšlejících vedoucích špiček v SSSR, NDR, Polsku a dalších „socialistických“ zemích. Brežněvovské vedení mělo největší strach z československého vývoje, samo vytvářelo mýtus o nebezpečí kontrarevoluce a prostřednictvím tehdejšího velvyslance v Praze Červoněnka i československých agentů SSSR podněcovalo konzervativní odboj proti zastáncům reformem. Po vojenském zákroku a odstranění reformních sil vydalo nové stranické vedení v ČSSR, na přímý nátlak vedení Brežněvova, pomlouvačný pamflet o tzv. „krizovém vývoji roku 1968“, který měl dodatečně legitimovat vojenskou intervenci jako bratrskou pomoc proti kontrarevolučním silám.

Ani jediné obvinění obsažené v tomto „dokumentu“ není pravdivé. Pamflet je plný nedoložených tvrzení, konstrukcí a zkreslení. Nejčestnější komunisté, kterým šlo o vybudování demokratické a humánní socialistické společnosti s výkonnějším hospodářstvím, byli odstraněni s pomocí brutální vojenské síly lidmi, kterým šlo jediné o funkce a privilegia. Ani jeden představitel reformy nechtěl změny, jež by sloužily obnově kapitalistického systému.

Jestliže ultrakonzervativce Bilak dnes veřejně tvrdí, že na rozdíl od Gorbačova, který chce zlepšit socialismus, Šik se chtěl vrátit ke kapitalismu, vědomě lže. Ekonomové v mnoha zemích dobře znají analýzy a návrhy, které jsem vypracoval v Československu, i četné knihy a statě, které jsem napsal a uveřejnil ve Švýcarsku. Je všeobecně známo, že podrobuji jak „reálně socialistický“ tak kapitalistický systém zevrubné kritice, a že jsem propracoval a zastávám model „třetí cesty“. A moje názory tolerují i ti demokratičtí Švýcaři, kteří s nimi nesouhlasí.

Každý myslící člověk dnes ví, že tržní mechanismus, jehož nenahraditelnost dokazují, sám o sobě neznamená kapitalistický systém, a že se ve spojení s podniky spolupracovníků a s makroekonomickým rámcovým plánováním blíží takovým reformám hospodářství, jaké například zavedli Maďaři. Chce snad Bilak označit i maďarský reformní systém za kapitalistický?

Husák dobře ví, že se vynucený pamflet o „krizovém vývoji“ jen hemží nepravdami; ví dobře, že veškerá obvinění proti zastáncům reformem jsou právě tak vykonstruovaná, jako byla za Novotného obvinění proti údajným „nositelům buržoazního nacionalismu na Slovensku“, k nimž sám patřil. Dobře ví, že byl na základě takových lživých obvinění tehdy odsouzen k doživotnímu žaláři, aniž měl možnost veřejně prokázat svou nevinu. A jak se rozčiloval, když Novotný trvale oddaloval, i v šedesátých letech, vyvrácení pomluv a plnou rehabilitaci obětí perzekuce 50. let!

Jenže což Husák dnes nečiní totéž? Jak dlouho ještě hodlá oddalovat rehabilitaci Dubčeka a jeho spolupracovníků? Co říci o jeho slovním přihlášení k demokratizaci, jestliže jsou ve stejných dnech

v Československu odsuzování a věznění mladí hudebníci Jazzové sekce jen proto, že ve své kulturní práci zradili odpor mladých lidí k establishmentu? Není to výsměch Gorbačovovu propouštění politických vězňů na svobodu? Což se to nevyrovná novotnovskému odsouzení „slovenských nacionalistů“ v době, kdy bylo v Moskvě již odhaleno zločinné Berijovo inscenování všech procesů padesátých let?

Každý krok směrem k svobodnějším volbám v Československu je přirozeně třeba vítat. Avšak vedení strany už nemůže jako kolem horké kaše chodit kolem rehabilitace těch, kdo již mnohem dříve usilovali o demokratičtější, svobodné volby a byli za to oceňováni jako revizionisté. Kdo bude tyto „svobodné volby“ manipulovat? Byl Karel Hoffmann, jeden z iniciátorů vpádu vojsk Varšavského paktu v roce 1968, nyní zvolen tajemníkem ústředního výboru KSC za tímto účelem? Vždyť ta skrovná výměna funkcí není ničím víc než vytíráním zraku podle známého českého rčení „aby se vlk nažral a koza zůstala celá“.

Gorbačov musí tuto švejkovinu nutně prohlédnout. Je mi zcela jasné, že v duchu svých nových metod nemůže v Praze zasahovat diktátorsky, jak to činili ještě v letech 1968/69 jeho předchůdci. Zrovna tak je pochopitelné, že teď potřebuje, aby mimo SSSR vládl klid a že se možná v Praze spokojí s tím, že mu bude vyjádřena ryze slovní podpora. Ale sotva mu může stačit, že se v Praze mluví o demokratizaci, když jsou zároveň pronásledováni, odsuzováni a věznění signatáři Charty 77, kteří se po léta zasazují v duchu helsinských dohod o dodržování lidských práv a vlastních zákonů československého státu. Chce-li si Gorbačov zachovat věrohodnost před světem, nemůže se nechat oklamat údajným „politickým klidem“ v ČSSR, který je ve skutečnosti pouhým klidem hřbitovním.

Veškeré řeči Miloše Jakeše o účasti pracujících na úkolech hospodářského řízení, na procesu rozhodování, o významu takzvaného „lidského faktoru“ zůstávají pustými frázemi, jestliže zároveň neuznává, že ustavování rad pracujících v roce 1968, které tak vehementně odsoudil jako součást revizionistické politiky, sloužilo právě těm cílům, jež se dnes vyhlašují, tj. hospodářské demokratické. Lidský faktor se nedá mobilizovat slovy, nýbrž jediné činy. A musí to být činy umožňující lidem, aby se vyjadřovali svobodně, což znamená i jinak, než si to přejí „nahore“.

Ostatně všechno závisí na tom, kdo bude „demokratické volby“ připravovat, kdo má vyhledávat kandidáty, jak bude probíhat informování pracujících atd. Bude-li to všechno zase jen manipulováno stranickým aparátem, nemůže z toho vzejít projev vlastní vůle pracujících. Jestliže potom nebudou podniky vystaveny tlaku trhu, jestliže spolupracovníci něco neprodělají, když prodělá při prodeji podnik, a jestliže něco nevydělají, když při prodeji podnik vydělá — pak se může celá volba vedoucích minout cílem. Pak budou voleni řediteli aj. i takoví lidé, kteří v závodě dělají populární politiku a od osazenstva mnoho nežadají.

Celý Jakešův referát jen plaval po povrchu, aniž analyzoval příčiny hospodářských nedostatků. Oč důkladnější a komplexnější bývaly analýzy a návrhy šedesátých let! Jak hluboce tam byly promyšleny změny, jimiž se měla zainteresovanost v závodech rozvíjet směrem k zájmům spotřebitelů, při současně demokratizaci podnikového vedení tak, aby se tržní zájmy podniků neprosazovaly na úkor osazenstva. Neměli by si Jakeš a ostatní přece jen zas jednou vzít k ruce aspoň Akční program z roku 1968 a povědět docela konkrétně, co v něm bylo špatného nebo dnes neaktuálního?

Československé stranické vedení se přirozeně na nic takového nezmůže, neboť uznat správnost ana-

lyz a programů roku 1968 by znamenalo odvolat legendu o „kontrarevoluci“.

A nakonec malý osobní návrh: S kýmkoli z pražských politiků či teoretiků, který by nadále tvrdil, že si hlasatelé reformy včetně Šika přáli návrat ke kapitalismu, jsem ochoten k diskusi prostřednictvím televizního přenosu nebo na sympoziu v nějaké neutrální zemi. Jistě by se dalo takové veřejné fórum uspořádat tak, aby je mohli sledovat obyvatelé v Československu. To by byl opravdu aspoň jeden přesvědčivý krok k demokratizaci socialismu.

St. Gallen, 21. března 1987

ZDENĚK JIČÍNSKÝ

O obtížnosti změny v Československu

1. Vztah československého vedení k nové sovětské politice

Staré vedení KSČ — staré ne tak věkem jako trváním u moci — není schopno nové politiky v gorbáčovském smyslu. Nejen proto, že ji nepovažuje za potřebnou vzhledem k svému kladnému hodnocení dosavadní tzv. normalizační politiky, ale i proto, že je natolik spjato se starou politikou, že není s to si osvojit „nové myšlení“. A protože nemůže nově myslet, nemůže ani nově jednat — pouze staronově.

V jistém smyslu postupuje logicky, jinak vlastně ani postupovat nemůže, je to ovšem pohyb v bludném kruhu. Dosavadní tzv. normalizační politika spočívala mj. na politické pasivitě lidí, kteří se realizovali ve svém soukromí, a na základě nepsané „společenské smlouvy“ a „sociálního míru“ s ní spojeného se nijak veřejně neangažovali, nechávajíc moc vládnout podle jejího. V tomto prostředí a ovzduší leží také zdroje převažujících tendencí k průměrnosti, k pohodlnosti (v duchu údajně švejkovského hesla „To chce klid“), obecně pocítované nechuti přebírat za něco odpovědnost, sklonů k alibismu apod. Krátce řečeno, sociálně psychické atmosféry, která je neobyčejně silnou brzdou a překážkou nyní požadovaných změn. To se vztahuje i na změny v přístupu k vědě a technice, k prosazování jejich výsledků do hospodářské praxe, na změny v hospodářské činnosti atd. Tzv. normalizační politika vytvořila stav, kdy československá společnost, zvláště pak český národ, přistupuje k politice moci — eufemisticky vyjádřeno — velmi zdrženlivě, necítí se s ní vnitřně spojený, aby se její výzvy a snahy staly impulsem ke změně chování. Bez určité důvěry se ovšem žádná politika, která chce být úspěšná, trvale dělat nedá.

Soudobá moc až dosud vlastně vystačila s negativním konsensem ve výše uvedeném smyslu. Nyní by k úkolům, které vytyčuje — i po vzoru Gorbáčovovy

nové politiky — potřebovala získat konsensus aktivní. Může jej však získat, a pokud ano, za jakých podmínek? Autor má za to, že dosavadní sociální zkušenost zodpovídá tuto otázku převážně záporně.

Vládnoucí mocenská skupiny v Československu je spojena silnou soudržností už vzhledem k svému společnému příchodu k moci po vojenské intervenci v srpnu 1968 a k společné odpovědnosti za politiku tzv. normalizace a konsolidace. Rozdily v přístupu k této politice, pokud se někdy na veřejnosti u určitých osobností z této skupiny projeví, byly relativně malé (např. tendence k pragmatičtější hospodářské politice u jedněch a kritika pragmatismu u druhých apod.) a dosud nikdy nevedly k tomu, aby se tyto osobnosti za prosazování svých odlišných koncepcí skutečně angažovaly. Dalo by se říci, že stáhly bojový prapor dříve než jej rozvinuly.

Motivy, které vedly k této soudržnosti a udržovaly ji, byly dosud vždy silnější než rozdíly, které mezi těmi, kdo patří k čs. politickému vedení, existovaly a existují. (Po srpnu 1968 např. ustoupila těmto „vyšším“ zájmům nemalá osobní a politická animozita mezi G. Husákem a V. Bilakem.) Ani v současnosti není důvodu se domnívat, že je tomu jinak, i když si třeba ten či onen člen této skupiny myslí, že on by se třeba lépe hodil na místo prvního představitele moci. Tyto osobní ambice nejsou toho druhu, aby se mohly stát předmětem dostatečně politické aktivity, která by vedla k personální změně v nejvyšších funkcích, k jejich rozdělení atd., což by mohlo uvolnit proces změn shora.

Při těchto úvahách nelze přehlédnout jednu skutečnost, a to osobu nejvyššího představitele politické a státní moci. Ať už ji posuzujeme jakkoli — je vhodnější zůstat u těchto indiferentních formulací, abychom nezavdali podnět k trestnému činu urážky hlavy státu — sotva lze pochybovat o tom, že se Gustáv Husák projevil, mimo jiné pro svou tvrdost a bezohlednost, jako politicky nejohrovenější (tuto schopnost pro-

kázal již r. 1968 při přípravě federativního uspořádání) a nejschopnější představitel této vládnoucí skupiny. Jeho možní političtí partneři a protivníci byli vyřazeni ze zápasu o vedení v důsledku srpnové vojenské intervence. Jeho vedoucí pozice se uchovala po celé období tzv. normalizace a ani v současné době se nic v tomto směru podstatného nezměnilo.

Nelze samozřejmě vyloučit, že i tu může zasáhnout náhoda a ovlivnit konkrétní průběh vztahů v politickém vedení. Může dojít ke změně — podobně jako v SSSR — v důsledku události „přírodního“ rázu, nemoci apod. Je ovšem obtížné zakládat politické rozbory a prognózy na takových náhodných momentech, jež mohou, ale nemusí nastat a jejichž podobu a konkrétní průběh nelze předvídat.

Proti nějaké výraznější změně v československé vládnoucí skupině a její vnitřní politice (o mezinárodní nemluvě) svědčí vedle již napsaného i skutečnost, jejíž význam nebývá docenován — že totiž dosavadní politika byla v mnohém determinována a limitována slovensko-českým vztahem, jak se uplatňoval v této vládnoucí garnituře. Vzhledem k silné osobnosti G. Husáka a nacionální soudržnosti slovenských členů vedení strany a státu se slovenský vliv (při neexistenci české organizace KSČ) na vytváření politiky projevoval mnohem silněji, než by odpovídalo jeho početnímu zastoupení v politickém vedení.

Z důvodů, které již byly v jiných souvislostech rozebrány (viz zejména výtečnou stat' Miroslava Kusého „Slovenský fenomén“, Listy č. 3/1985, str. 32 a n.), umožnila tzv. normalizační politika, jež byla tak neblahá pro český národ, vedle obecně nepřiznivých rysů a důsledků, které se projevují i na Slovensku, slovenskému národu a Slovensku vůbec značný materiální a kulturní vzestup. Mnoha příslušníkům slovenské inteligence, která rostla početně rychleji než česká, se dostalo takových možností uplatnění, jaké by jinak nemohli získat. Nepřekvapuje proto, že se na slovenské straně méně ozývá volání po změnách např. v hospodářském mechanismu než na straně české, což se odráželo i v odlišně orientovaných příspěvcích některých slovenských a českých delegátů na XVII. sjezdu KSČ.

Zatím nic nenasvědčuje tomu, že by se tento reálný poměr sil v politickém vedení měl v současném období měnit. (Při vytváření nové federální vlády byl uplatněn paritní princip ještě důsledněji než dosud.) Nezdá se rovněž, že by tu byly takové sociální síly a tlaky, které by jeho změnu a v důsledku toho i možnou modifikaci politické orientace byly s to vyvolat.

2. K povaze vládnoucí strany

V důsledku tzv. normalizační politiky se hluboce modifikovala i povaha vládnoucí strany, v níž byl prakticky umrtven vnitřní politický život. Proto se nemohly ani uvnitř různých struktur a vrstev establishmentu vytvořit v přístupu k dosavadní politice, v koncepcích vývoje a potřebných změn takové rozdíly, které by měly politický ráz a vedly by k tomu, že i určití lidé v politickém vedení by se postupně profilovali jako představitelé odlišných nebo aspoň specifických koncepcí, jako tomu bylo např. ve druhé polovině 60. let.

Proto je na místě i otázka, co by bylo možno očekávat od eventuálních pretendentů na nejvyšší politickou funkci. Snad jen to, co mi odpověděl jeden přítel na tuto

otázku: že něčím se začít musí. K čemuž lze jistě dodat, že každý začátek je těžký. Může se přihodit, a historie poválečného československého vývoje to potvrzuje, že člověk, který se jeví jako nevýznamný a nevýrazný, se za určitých okolností, když se dostane do čela, může stát osobností, která — jak se říká ve stranickém žargonu — ve funkci vyrostla. V tomto ohledu lidové rčení „Komu dal bůh úřad, tomu dal i rozum“ není jen ironické, ale postihuje i jistou realitu v tom, že skutečné schopnosti lidí se mohou někdy projevit a rozvinout až za okolností, které to umožňují a vyžadují. Při vědomí těchto známých fakt se však autor dívá na výhled eventuelních personálních změn ve vedení skepticky.

Nepriznivě tu také působí, že v tzv. normalizačním období se vytvořila situace — opět to zvláště platí pro český národ a českou část KSČ — kdy mnoho lidí se zkušenostmi z politické činnosti a osobními schopnostmi se v ní uplatnit z ní bylo v důsledku čistek vyřazeno. Z mladších generací pak ti, kteří za něco stáli po stránce charakteru a dispozic k této formě společenské aktivity, nepovažovali většinou politiku za sферу činnosti, v níž by se chtěli realizovat. Doplnění politické garnitury se v tomto období dalo především z těch lidí, kteří v této činnosti spatřovali možnost osobního vzestupu, uplatnění osobních ambicí, a nikoli možnost účastnit se něčeho vyššího, co přesahuje úzce egoistické zájmy. Mocenská skupina, která prosazovala tzv. normalizační politiku, si přirozeně do stranického a státního aparátu brala lidi především poslušné a ochotné provádět to, co se od nich shora požadovalo, u vědomí, že se poslušnost vyplácí, lidi bez vlastních politických koncepcí i bez schopností je vytvářet, kteří nikdy nedělali vedoucí skupině potíže. Proto se v mocenských aparátech projevuje sklon k cynismu, bezideový pragmatismus, nechut' osobně se za něco v politice angažovat. Z těchto důvodů nejsou vyhlídky na doplňování vládnoucí garnitury včetně nejvyšších funkcí povzbudivé.

3. Vztah společnosti k moci

Zatím byl tento problém posuzován ve vztahu ke vládnoucí skupině a možnostem změn v ní. Druhou jeho stránkou je vztah společnosti, která je objektem této politiky, k moci a jejím představitelům.

Jde tu o složitý komplex otázek, na které není snadné odpovědět. Například otázka, zda a jak je společnost připravena na potřebné změny, kterými by se měla překonávat existující stagnace a zaostávání za vyspělými západními zeměmi. Jaká je vnitřní ochota společnosti v její sociálně i generačně rozvrstvené podobě participovat na těchto změnách? Není převažujícím sociálním pocitem naopak potřeba klidu, určitých jistot — u vědomí, že změny jsou od jisté doby většinou k horšímu a od moci se stejně nic dobrého nedá očekávat?

Je to rozporný pocitový a myšlenkový stav, který se liší v různých sociálních vrstvách a věkových skupinách. Na základě zkušenosti se však zdá odůvodněný závěr, že ve společnosti, zvláště v českém národě se vytvořila značná nespokojenost s tím, co je, že existuje rozšířený odsudek politiky moci a její neschopnosti odstranit tíživé důsledky centralisticko-byrokratického systému řízení ekonomiky i jiných sfér života, a že člověk, který z přesvědčení hájí oficiální politiku,

je bílou vránou. Proto se lidé — a do jisté míry to platí i o řadovém členstvu KSČ — necítí povinováni k součinnosti s mocí. Mají spíš za to, že moc má dluh vůči nim, když například srovnávají svou životní úroveň s životním standardem obyvatel sousední NSR a Rakouska. Tyto rozšířené pocity a názory však nejsou zdrojem takové sociální aktivity, která by byla s to vyvinout účinný tlak na moc a přimět ji ke skutečným reformám. V tomto směru je stále převažujícím rysem politická apatie a pasivita širokých vrstev českého národa a celé československé společnosti.

Pokud jsou v Československu k očekávání změny reformního rázu, musí to být reformy shora, musí s nimi přijít existující moc. A protože tato moc je taková, jaká je, lze se důvodně domnívat, že to budou reformy — až se k nim moc odhodlá přistoupit — polovičaté a nedůsledné, reformy technokratického charakteru, které by měly zefektivnit chod národního hospodářství, zvýšit jeho výkonnost.

Zádná smělá rozhodnutí k demokratizaci a k vnitřnímu uvolnění v československé společnosti spolu s koncepcí ekonomickou reformou nelze očekávat, spíše opatrná a dílčí opatření a změny především ve sféře národního hospodářství, při trvajícím snažení o kontinuitu politiky.

Z těchto formulací nelze ovšem vyvozovat, že by snad moc již neměla prostor a manévrovací možnosti, že by dílčí racionálně koncipované reformy nebyly možné a nemohly přinést efekt. Ale obecně jistě platí, že čím později se bude systém řízení národního hospodářství a jeho struktura měnit, tím složitější a obtížnější bude překonávat jeho zaostávání za vědeckotechnickým a ekonomickým vývojem vyspělých západních zemí, pokud je to ještě vůbec možné.

Vládnoucí garnitura se v celém tzv. normalizačním období řídila především snahou zajišťovat takové fungování systému, které by ji umožňovalo relativně nerušený výkon moci. V současnosti, kdy se negativní důsledky této krátkozraké politiky projevují v rostoucích potížích národního hospodářství, musí se snažit o jistou nápravu i v této oblasti, ovšem prostředky a metodami ji dostupnými.

I když v určitém ohledu se tyto možnosti — pro zhoršující se stav československé ekonomiky — jistě zužují, možná, že se v jiném ohledu rozšiřují. Ve společnosti stále vzrůstá počet příslušníků mladých resp. mladších generací, kteří již nenesou trauma ze srpna 68 a z toho, co všechno s ním bylo spojeno. Není to pro ně již osobní zážitek ovlivňující jejich osobní život, jako tomu bylo a je u přímých účastníků těchto událostí. Tito mladí a mladší lidé jsou i jinak sociálně psychicky orientováni a motivováni. Jsou méně „ideologičtí“ a jejich pragmatickému životnímu zaměření by mohla pragmatictější politika moci, pokud se k ní odhodlá, v jistém ohledu vyhovovat. Mohla by v něm nacházet určitě opory, které potřebuje pro své cíle. Ve vztahu k těmto mladým a mladším generacím by se moc snad již nemusela bát otázky, kdo způsobil, že český národ je na tom tak, jak je a kdo je za tento bedňavý stav odpovědný. Otázky, na niž by asi většina lidí, kteří tzv. normalizační období proživali jako dospělí, odpovídala jednoznačně.

4. Nová sovětská politika a 21. srpen 1968

Vedení KSČ v duchu „Poučení z krizového vývoje“ vždy děkovalo Sovětskému svazu za internacionální pomoc, kterou poskytl Československu vojenským zásahem, jímž je zachránil před „kontrarevolucí“.

Možná, že Michail Gorbačov a nové vedení KSSS nejsou skálopevně přesvědčeni, že tato intervence, která bude navždy spojena se jménem L. I. Brežněva, byla nezbytná. Možná, že si jsou vědomi, že tak byl násilně zastaven dynamický rozmach československého socialismu, že Československo tak bylo uvrženo do marasmu tzv. normalizační politiky se všemi negativními důsledky i pro vztahy čs. lidu k lidu sovětskému a — což je zřejmě důležitější — pro možnosti čs. národního hospodářství dodávat do SSSR moderní technologii a progresivní výrobky vůbec.

Nasvědčuje tomu rozbor významného sovětského vědce J. Ambarcumova, ředitele Ústavu pro světovou socialistickou soustavu Akademie věd SSSR, který byl uveřejněn 1. listopadu 1986 v týdeníku Italské KS Rinascita. Rozhovor se konal v souvislosti s jeho účastí na mezinárodním kolokviu o událostech roku 1956 ve Florencii ve dnech 2.-5. října. Ambarcumov mj. prohlásil, že nevidí důvod měnit hodnocení maďarských událostí jako kontrarevoluce, ale dodal: „Situace v Praze byla asi odlišná. Poměr sil tam byl příznivější a situace, jak se zdá, nebyla ztracena. Byla asi jistá příležitost zkusit jiný přístup než ten, který se ve skutečnosti prosadil a zahájit nový rozvoj socialistických zkušeností.“

M. Gorbačov ve svých stanoviscích k mezinárodním vztahům zdůrazňuje, že „každý národ, každá země má právo rozhodovat o svém osudu a svých zdrojích, svrchovaně určovat vlastní sociální rozvoj, hájit vlastní bezpečnost a podílet se na budování všeobecného systému mezinárodní bezpečnosti“ (Prohlášení M. Gorbačova o prodloužení moratoria na jaderné výbuchy, Rudé právo 19. 8. 1986). „Každá země má právo svrchovaně si volit vlastní typ uspořádání a nezávisle rozhodovat ve vlastním domově. Uznáváme to a budeme podle toho jednat. Požadujeme však, aby toto pravidlo respektovali i ostatní. — Kdyby nebylo uznáváno svrchované právo každého národa, každé země, nastal by v mezinárodních vztazích chaos.“ (Projev M. Gorbačova, Rudé právo 15. 7. 1986.)

V rámci této úvahy nelze přirozeně analyzovat celý smysl a dosah těchto a podobných prohlášení. Lze z nich však usuzovat, že Gorbačov by mohl chápat i vztahy mezi SSSR a jeho spojenci uvnitř RVHP a Varšavské smlouvy jinak, než Brežněv. S ním byla spojena i proslulá teorie omezené suverenity, formulovaná jako ospravedlnění vojenského zásahu do vnitřních československých záležitostí a zároveň jako ideologická základna pro jakýkoli další zásah toho druhu.

Tato brežněvovská politika vytvořila i obdobně odůvodňovaným vojenským zásahem do Afganistanu v roce 1978 koleje, ve kterých se pohybuje sovětská politika i za Gorbačova a není jednoduché — i pokud by byl takový záměr — přehodit výhybku a tyto vyjeté dráhy opustit. Pohyb v nich vedl v zemích, které byly objektem takového zásahu, ke vzniku jisté vnitropolitické situace. Ta se pak stala i určitou mezinárodně politickou realitou, z níž vychází a s níž musí počítat i sovětská zahraniční politika.

V Československu je u moci politická garnitura, jež se k ní dostala v důsledku sovětské intervence roku 1968. Tato garnitura byla oddána sovětské politice v její brežněvské podobě. Nikdy ji nečinila potíže, nikdy se nesnažila — až snad na poslední období po příchodu Michaila Gorbačova k moci — o samostatný postup, o akcentování specifického československého přístupu k „výstavbě socialismu“. Pokud jde o mezinárodní problémy, zdůrazňovala nikoli pouze jednotu, ale přímo totožnost československé a sovětské zahraniční politiky. Československo vystupovalo vždy na mezinárodních fórech, i v rámci tzv. socialistického tábora, jako věrný spojenec SSSR, který podporoval ekonomickou integraci v rámci RVHP i opatření a cíle sovětské zahraniční politiky v otázkách evropské i světové bezpečnosti atd. Čini tak i po změně vedení v Kremlu, takže v tomto ohledu nemá Gorbačov důvod k nespokojenosti s politikou čs. vedení.

Politika, i když uznává jisté principy a není jen pragmatická, není nikdy uskutečňováním abstraktních zásad, ale musí mít vzhledem k zájmům, které reprezentuje a prosazuje, na zřeteli bezprostřední i dlouhodobější úspěch. Pokud ztrácí toto „realistické“ zaměření, nutně záhy ztroskotá, o čemž politické dějiny podávají nemálo důkazů. Proto i M. Gorbačov může případně chtít, aby se vztahy uvnitř RVHP a Varšavské smlouvy staly organičtější, u vědomí, že taková změna je v souladu se záměry sovětské vnitřní „přestavby“. Nemůže však přijímat opatření, která by tyto vztahy oslabovala, což se týká i vztahů k současným představitelům těchto států. Vztahuje se to i na jeho poměr k současné československé garnituře. Gorbačova a sovětské vedení nic nenutí, aby se zabývali vojenským zásahem ze srpna 1968, protože to je pro ně „passé“; aktuální a zároveň politicky i jinak obtížný je Afghánistán. Patrně až při 20. výročí v roce 1988 bude muset zaujmout stanovisko, i když třeba v podobě nějaké stati v Pravdě, z něhož bude zřejmé, zda a jak je hodnotí odlišně, včetně eventuálních politických důsledků.

Oficiální stanovisko nutně musí brát v úvahu všechny politicky významné skutečnosti včetně té, že v Československu existující moc vždy prokazovala nezbytnost tohoto zásahu a že nikdy k němu nezaujímal kritický postoj. To je podstatný rozdíl oproti situaci v roce 1956, kdy za N. S. Chruščova sovětská vláda vydala známou Deklaraci o vztazích mezi socialistickými státy, v níž se kriticky posuzovaly chyby v sovětské zahraniční politice vůči Jugoslávii, pokud jde o porušování její suverenity a vměšování do jejich vnitřních záležitostí. Protože jugoslávské vedení na těchto základních principech rozhodně trvalo, musel SSSR vyhlásit takovéto stanovisko, pokud chtěl zlepšit svůj vztah k SFRJ a dodat důvěryhodnosti novému zahraničně politickému kursu. Československá moc nikdy nic takového nežádala a tento postoj je v určitém smyslu podstatný i pro vedení KSSS.

Lze tedy spíše počítat s tím, že „skvělý akt internacionální pomoci“ se nebude zdůrazňovat ani připomínat a že bude oficiálně úpadat v zapomnění. Může se vycházet z předpokladu, že je to již dávná minulost, společnost žije jinými, novými problémy a není třeba se vracet zpět.

V příznivém případě, pokud by se sovětské stanovisko interně skutečně změnilo, mohla by se postupně „odtabuizovat“ různá témata a problémy z druhé poloviny šedesátých let včetně roku 1968, aby se uvolnily překážky ideologického rázu například při disku-

sich o problémech řízení národního hospodářství a o ekonomické reformě v Československu vůbec. Protože na rychlém a pozitivním řešení těchto problémů má zájem i Sovětský svaz, jemuž Československo dodává značnou část své průmyslové produkce, může sovětské vedení v tomto smyslu působit i na vedení československé a jeho politiku, i když se to zatím příliš neprojevílo. Sovětské diskuse o problematice řízení ekonomiky a hlavních směrech její přestavby jsou mnohem volnější a kritičtější než analogické diskuse v Československu, kde stále jako hrozba působí odsouzení „šikovštiny“, „revizionistického zneužití“ ekonomické reformy z druhé poloviny šedesátých let.

Z trvajících obav před „exkomunikací“ by se dosud v Československu žádný ekonom ze „struktur“ neodvážil konstatovat a žádný časopis by neuveřejnil to, co napsal v Rudém právu 7. 1. 1987 ve stati „Přestavby a výročí revoluce“ G. Pisarevskij, politický komentátor APN.

Uvedl v ní, že ekonomové, stoupenci zbožně peněžních vztahů, k nimž patří i on sám, říkají: „Bud' zákon hodnoty, plánovitě řízený socialistický trh, normální zbožně peněžní vztahy — anebo nesčetné konflikty se zdravým rozumem a trestním zákoníkem. Bud' rovnostářství ve velmi skromném dostatku, nebo nerovnost v blahobytu. Nic třetího neexistuje, to třetí se objeví až v komunistické společnosti. V ekonomických „pracích“ odpůrců zbožně peněžních vztahů, kteří si za pomoci byrokratů osobovali monopol na naši vědu, je všechno dobré, ale ve skutečnosti je to docela jiné. Vždyť praxe je kritériem pravdy.“ — Co na to ti českoslovenští ekonomové, kteří dávali apologetice přednost před vědou, před poznáváním pravdy?

Demokratizaci společnosti ani jen v tom pojetí, jak ji prohlašuje M. Gorbačov, soudobá československá vládnoucí garnitura není s to prosazovat i kdyby chtěla. Zatím ovšem ani nechtěla z důvodů, které byly výše naznačeny. Proto také vnitřní „uvolňování“ v Československu, pokud se o něm vůbec dalo mluvit, postupovalo neobyčejně pomalu. Přitom bez něho nejsou žádné skutečné společenské změny, včetně převedení ekonomiky k intenzivnímu typu rozvoje, možné.

5. Závěr

Autor nechce končit tuto úvahu pesimisticky. Oproti době, kdy ještě dožíval v čele KSSS Leonid Brežněv, se nyní v Sovětském svazu dostaly věci do pohybu, a v tom je i zdroj jistých nadějí na změny v Československu. Zároveň tu stále existují silné překážky na cestě k žádoucím a potřebným sociálním změnám.

Autor uvádí námitky proti představám o možném rychlém „obratu věcí“ v Československu, které se objevují i mezi lidmi s velmi různou politickou orientací, protože se mu takové představy jeví jako iluze, jež by mohly vést k nežádoucím praktickým důsledkům. Nechápe je ovšem ani jako záminku — a ideologické odůvodnění — k pasivitě, k stanovisku, že se nedá nic dělat, že každé nekonformní úsilí je marné a zbytečné. Sám vznik a působení Charty 77 — i VONSu a dalších aktivit, jež se vytvořily v době po zrození Charty, v době, kdy se ani obecně žádné kontury vnitřní změny neukazovaly — prokazují, že i v těchto podmínkách je možné společensky a politicky smysluplné jednání. Je důležité k udržování a pěstování určitých momentů

politické kultury, národní identity české společnosti, i když není s to změnit existující politický stav.

Proti námitkám, které by se mohly ozvat v diskusích o české národní povaze, o tom, že Češi mají sklon spoléhat na to, že za ně někdo jiný problémy vyřeší, očekávat spásu zvenčí apod. lze uvést toto: Porážka Pražského jara v roce 1968 nebyla způsobena vnitřními silami a změna situace vytvořené tehdy vnější vojenskou intervencí není zcela v moci vnitřních sil.

Pokud se budou vytvářet příznivé vnější podmínky pro změny reformního charakteru v Československu, záleží pak na vnitřních silách v českém a slovenském národě, zda a jak budou tyto možnosti využity. Tato úvaha pojednává o tom, co tomu brání. Nic by si autor tak nepřál, jako kdyby se ve svých skeptických poznámkách mýlil.

(Otištěno bez vědomí autora.)

MILAN ŠIMEČKA

Zavolat? Nezavolat?

Na rozhraní lehkého spánku a procitnutí se prezidentovi převalovala v hlavě myšlenka. Neměla ještě přesnost a zacílení. Bylo to spíše nejasné napodobivé nutkání udělat také něco dobrého a historického a nestarat se o to, co z toho bude a jak ho pak přivítají. Nutkání směřovalo zřetelně k telefonu, měl by někoho zavolat, někoho z nich, z těch však víme kterých. Zvednout telefon a zavolat třeba H-ovi, říct mu, že už to stačilo, že se může vrátit do toho svého divadla a hrát si tam ty své hry. Jakže se jmenuje to divadlo? Nu, Národní to není. Ale co když ten člověk začne klást zase podmínky, jako tehdy, když mohl jet do Ameriky? Tito lidé nejsou nikdy ochotni brát věci tak jak jsou. Spekuluji, tváří se, jako by měli vůči národu nějaký závazek, a přitom je nikdo nezná. Možná by bylo rozumnější zavolat V-ovi. Ale co mu má nabídnout? Kam by ho měl vlastně vrátit, přece ne do novin? Ten člověk si stejně píše, co chce, řekne mu, že on žádné povolení nepotřebuje a třeba se ještě s ním začne hádat. Zavolá raději H-ovi, jako bývalý ministr takový rozhovor aspoň zvládne. Ale zase, co mu nabídne? Duchod má přece slušný, mohl by mu nabídnout cestu za hranice i s návratem, nebo nehacení konání tiskových konferencí v bytě. Mohl by taky ovšem zavolat do věznice a říct jim tam, aby pustili ty hudebníky. Hudebníky! Kdyby hráli, nic se jim nestalo, u nás si může každý hrát, co chce. Ale oni vydávali knížky! Ale copak to jde zavolat jen tak do vězení? Ani prezident nemůže svévolně zasahovat do pravomoci orgánů činných v trestních řízeních. To by bylo jako kdysi v padesátých letech. Do prezidenta probouzení se mísilo znechucení. Vzpomněl si na kostel ve své rodné obci, pěkný a čistý, shlíží z kopečku na nové sídliště. Mohl by zavolat někomu z křesťanů, kteří si myslí, že se jim děje bůhví co. Už je však slyší, jak orodují za návštěvu papeže. Chtěli by tu zavést polské poměry. Prezidentovo nutkání se zamotávalo do pavučin. Přišlo mu na mysl, že bylo chybou, když se v dobách pro to vhodných nezavedlo v této zemi vyhnanství. Propustit někoho z vyhnanství je jednoduché a nevyvolává to právní komplikace. Největší ohlas by jistě mělo, kdyby zavolal ty jejich mluvčí. Jak podivné slovo, to jsou celí oni. Mohl by je pozvat na večeri. Kdoví, jestli by se aspoň slušně oblékli? To by však vyznělo jako uznání de jure, to prostě nejde, z toho by byl oheň na střeše. Může přece zavolat i meziměstsky, třeba Š-ovi. Ten má za sebou aspoň nějakou politickou praxi, možná by mu rozuměl a pochopil, jak to má těžké. Také si něco odseděl, ale ani zdaleka ne tolik jako on, prezident. Nikdo z nich nebyl ve vězení tak dlouho jako on. A v době, kdy nebyla žádná Sdělení a mezinárodní povyk, v době, kdy se každý bál i na něho pomyslet, natož se ho zastat. Jim se za něho vede docela dobře. Jeho předchůdci by s nimi zatočili docela jinak, neměli by slitování, ani s ním ne. A on to přece překousnul. Ta jejich ukřivděnost se mu přičila. Nebylo by špatné pohovořit si s T-ou, před osmnácti lety mu slíbil všelicos vysvětlit, ale už se k tomu nikdy nedostal. Teď už je na to pozdě. Ten T-a, se svou hrdostí, tu si může dát národ za klobouk. Kdežto po něm tu aspoň zůstanou nové fabriky, mosty, těch domů, co si lidé postavili! A jaká bída tu kdysi byla! Kolik je vlastně takových, kterým by mohl zavolat? Sto? Dvě stě? Tisíc? To je strašně moc, všechno by to neobvolal ani za rok. Kdyby s tím začal, nikdy by neskončil. Jednodušší by bylo zavolat ven, za hranice, říct někomu, aby se vrátil domů. Takový Š. by mohl i poradit, stejně se bude muset s tím hospodářstvím něco dělat. Jenže kde je psáno, že všichni tihle lidé pochopí jeho dobrou vůli? Nikdy ho nechápali, omílali pořád jen pravdu, svědomí, lidská práva. Jako kdyby šlo v politice někdy o pravdu. Chtěl by je vidět na svém místě. Dvacet let šlo tady v politice o krk, a on tomu učinil přítrž, za ním žádný politický hrob nezůstane. Jim je to však málo, i plné talíře jsou jim málo, pořádek je jim málo. Dá se ale o takových věcech vůbec mluvit do telefonu? U většiny z nich je telefon určitě napíchnutý. Nejhorší je, že si neumí představit, jak by se tihle lidé tvářili, kdyby se jim představil. Možná by se našli i takoví, kteří by zavěsili. Mají pocit, že on nese zodpovědnost za ty malé škrábance, které je jenom proslavily. Cítí se ublížení a přitom jsou naživu. Když přišli pro něho, věděl hned, že na něho sahá smrt, viděl nad sebou oprátku. A všichni křičeli zabte ho a podpisovali rezoluce. Ti dnešní hrdinové! Vždyť ani neví, jak s nimi mluvit, všechno to trvalo příliš dlouho. On by se cítil trapně a oni možná také. Je tomu už dvacet pět let, co měl s těmi lidmi něco společného. Prezident se ponořil do vzpomínek na svá disidentská léta a na tváří mu vyvstal melancholický úsměv. Strojem rozepisované stížnosti, tajné schůzky, zápasy s cenzurou . . . Bože, jak je to dávno! Co jim má vlastně nabídnout? Lidská práva? Aby rozebrali stát na součástky? Už jsme to tu jednou měli. Nabídneš lidem prst a oni ti utrhnou celou ruku, pohneš kamínkem a začne se valit celá lavina. Prezident nemusel být ještě ani dost bdělý, aby seznal, že napodobivé nutkání telefonovat je scestné. Hned na začátku té myšlenky už v nejhlubším jádru své bytosti věděl, že nikomu nezavolá.

Leden 1987

(Otištěno bez vědomí autora.)

O čem Rudé právo nepíše

Naděje, i obavy . . .

Nejen János Kádár v Maďarsku, ale i Wólciech Jaruzelski v Polsku a — poněkud zdrženlivěji — také Todor Živkov v Bulharsku se v lednu a v únoru 1987 vyslovili jednoznačně kladně o politice Michaila Gorbačova v SSSR i o možném pozitivním vlivu této politiky v zemích sovětského bloku. Mezinárodní pozornost však vzbudila zjevná nervozita pražského režimu, jak ji vyjádřil zejména Vasil Bil'ak v rozhovoru pro Rudé právo; Gorbačovovy reformy se totiž blíží československým reformám konce šedesátých let, na jejichž potlačení je „legitimita“ Husákova režimu vybudována. Bil'akovo konzervativní stanovisko bylo v plném znění publikováno i v NDR, kde Erich Honecker prohlásil východoněmeckou situaci za „příkladnou“ a nevyžadující žádných podstatnějších změn. Také Nicolae Ceausescu v Rumunsku odmítl v několika svých projevech potřebu reform a — aniž jmenoval Gorbačova — napadl každý pokus zavádět prvky tržního hospodářství a „oslabovat moc strany“ samosprávou v podnicích. Odmítl i tendenci k rozvíjení přímé a samostatnější spolupráce podniků mezi zeměmi RVHP.

Přední italský komunistický funkcionář Achille Occhetto prohlásil po svých lednových rozhovorech s Gorbačovem a Ligačovem: „V SSSR jsou lidé, kteří se obávají, že Gorbačovův nový politický kurs neuspěje, avšak i lidé, kteří se naopak velice obávají, že bude mít úspěch. Sám věřím, že Gorbačov reformy prosadí, a to nejen v hospodářství, ale i v oblasti politických svobod, a že tyto reformy zasáhnou i země východní Evropy.“ V souvislosti s nepokoji v Alma Atě řekl Occhetto, že „sovětské vedení dosud prohlašovalo národnostní problémy v SSSR za rozřešené; teď však poprvé uznává, že i na tomto poli existují problémy, které musí být řešeny nikoli represivními, nýbrž politickými metodami“.

Jugoslávský politik Aleksandar Grličkov prohlásil v únoru 1987, že „kdyby i tak historicky opožděné reformy a překonání dogmatismu v SSSR a Číně ztroskotaly, mohlo by to znamenat zánik socialismu“, protože obrat ve vývoji se musí prosadit v těchto velkých státech; „reformy v malých zemích nemají nezbytnou sílu a průraznost“. Řekl také: „Gorbačovova kritika sovětského systému je zatím to nejpodstatnější, co o tomto tématu bylo v SSSR řečeno. Jde podstatně hlouběji než Chruščovova kritika na 20. sjezdu KSSS.“

Po lednovém zasedání ÚV KSSS prohlásil bývalý předseda maďarské vlády a nynější nezávislý kritik „reálného socialismu“ András Hegedüs, že Gorbačovův projev byl povzbuzující, že však očividně existují v sovětském vedení četné rozpory. „Otevřenost politického života nebude možná bez kritiky stávající ideologie a minulé politické praxe. Technická a technologická modernizace se neprosadí bez radikálního zmenšení vojenských výdajů. Osobní změny v aparátěch jsou důležité, avšak bez institucionálních změn systému je nebezpečí, že i noví lidé budou pracovat starými metodami.“

Pasternak rehabilitován

Vedle návratu Andreje Sacharova nejen z vyhnanství, ale i do veřejného života a vedle propuštění mnoha politických vězňů probíhá v SSSR také opatrný proces nápravy jiných a dávnych křivd. Jde o ožehavé problémy, protože takových křivd je příliš mnoho a jejich následky byly příliš tragické.

Zvláštní komise Svazu spisovatelů, kterou vede básník Andrej Vozněsenski, provedla faktickou rehabilitaci spisovatele Borise Pasternaka. Píše se o něm nyní jako o „laureátu Nobelovy ceny“, a tím se odmítá to, co kdysi vedlo k jeho vyloučení ze Svazu spisovatelů. V týdeníku „Litěraturnaja gazeta“ byl uveřejněn článek, který odsoudil zákaz uveřejnění románu „Doktor Živago“; počítá se s tím, že román bude v SSSR publikován. Svaz spisovatelů zrušil usnesení o vyloučení Borise Pasternaka, a posmrtně ho vrátil mezi své členy.

Na zásah Jegora Ligačova byl uvolněn k promítání film z roku 1968 o Leninovi, který byl dosud zakázán proto, že se v něm objevovala i postava Nikolaje Bucharina. Také některé jiné dosud tabuizované postavy z minulosti se začínají v uměleckých dílech objevovat a předpokládá se, že mnozí Stalinem likvidovaní sovětské představitelé budou zanedlouho rehabilitováni i politicky.

Časopis „Novyj mir“ uveřejnil kritický materiál o paktu Stalina s Hitlerem roku 1939, a Jurij Afanasjev, ředitel jednoho z historických ústavů Akademie věd, kritizoval v časopise „Moskovskije novosti“ neutěšený stav sovětského dějepisce: „Učebnice poskytují jednostranný a deformovaný obraz minulosti, protože mnohé je zamlčeno. Teď se sovětské historické začínají probouzet, ale proces probíhá bohužel příliš pomalu.“

Maďarské stíny a světla

Na sjezdu maďarského Svazu spisovatelů v listopadu 1986 byly v bouřlivých debatách odsouzeny některé zásahy režimu proti kritickým spisovatelům — zejména proti Istvánu Csurkovi — a proti některým časopisům. Při volbě nového vedení Svazu propadli téměř všichni kandidáti, kteří jsou členy komunistické strany. Nový předseda Tibor Cseres i tajemník Miklós Veress patří mezi nekomunistické tzv. „populisty“, a také Csurka byl zvolen do vedení. Vývoj ve Svazu spisovatelů byl stranickým vedením odsouzen, ministerstvo kultury omezilo právo Svazu na nezávislé mezinárodní styky, a několik desítek spisovatelů komunistů — mezi nimi Magda Szabóová, István Nemeskürty, Ferenc Juhász, Pál Pándi a László Gyurkó — v lednu 1987 ze Svazu vystoupilo.

Také v lednu 1987 vyšlo v Budapešti první číslo prvního maďarského cikánského časopisu „Romane Nyevipe“, který zatím vychází jako čtrnáctideník, ale postupně má být přeměněn na deník. Vydavatelem je loni založený Kulturní svaz maďarských Cikánů, jehož předsedou je spisovatel Menyhért Lakatos.

V Maďarsku žije mezi 300 a 400 tisíci Cikánů; představují největší národnostní menšinu. Jejich situace se v posledních letech poněkud zlepšila: jen 10 procent z nich nemá teď pevné bydliště, a 50 procent cikánských dětí dokončuje základní školu — proti pouhým 3 procentům v roce 1965. Většina Cikánů je však stále ještě jen pomocnými dělníky s nejnižšími příjmy.

Problémy západoevropských komunistických stran

Vnitřní krize Francouzské komunistické strany se zостřila, když se v lednu 1987 na protest proti nynější politice strany zřekli členství v ústředním výboru člen politbyra Claude Poperen a bývalý ministr Marcel Rigout. Jiný odpůrce Georgese Marchaisa, Pierre Juquin, se sice členství v ÚV nezřekl, avšak prohlásil, že zůstává jen proto, aby „bojoval proti politice vedení, která hrozí přivést stranu do likvidace“. Koořinační skupina tzv. „renovátorů“, tj. opozičních komunistů, uveřejnila 31. ledna prohlášení, v němž analyzovala příčiny ztráty voličských hlasů i vystupování členů ze strany.

Na počátku února 1987 byla ve Španělsku vedle několika dalších komunistických minisekt založena třetí komunistická strana. Nazývá se „Strana pracujících Španělska - Komunistická jednota“, a jejím předsedou byl zvolen bývalý generální tajemník Komunistické strany Španělska Santiago Carrillo. Nová strana má prý asi 14 tisíc členů, kteří vystoupili z té strany, kterou nyní vede Gerardo Iglesias a která má v parlamentě 7 mandátů. Carrillo sice prohlásil, že založení nové strany je „prvním krokem k překonání krize komunismu ve Španělsku“, ale skutečný důsledek bude spíše opačný.

Generální tajemník Italské komunistické strany Alessandro Natta prohlásil, že Gorbačovova kritika sovětské skutečnosti dává plně za pravdu kritickému postoji italských komunistů k této skutečnosti, a Giorgio Napolitano zdůraznil, že i přes nové jevy v sovětské politice se vztah strany k SSSR a KSSS nemění: že „zůstává věčný, bez slepé solidarity a bez přehnaných představ o jednotě“. Také většina nižších stranických funkcionářů vyjádřila podle průzkumu mínění, že IKS má zůstat „nedílnou součástí evropské levice“ bez ohledu na změny politiky v SSSR. Armando Cossutta, který byl pro svůj prosovětský postoj na posledním sjezdu odstraněn z vedení této největší západní komunistické strany, vystoupil znovu s kritikou její reformní linie a ohlásil založení „Sdružení pro marxistickou výchovu“, které má mobilizovat prosovětské živly ve straně.

Nově o církvi v Polsku

Přes občasnou kritiku církevních aktivit a některých kněží usiluje Jaruzelského režim s velikou vytrvalostí o urovnání vztahu s katolickou církví. Při své lednové návštěvě v Itálii byl Jaruzelski přijat papežem Janem Pavlem II. O obsahu jejich dlouhého rozhovoru sice nebyly uveřejněny podrobnosti, ale fakt, že papež přijal pozvání k nové návštěvě v Polsku v létě 1987 a že režim souhlasil tentokrát i s jeho návštěvou Gdaňska, nasvědčuje, že Jaruzelski jistého úspěchu dosáhl. Obnovení diplomatických styků mezi Polskem a Vatikánem však dosaženo nebylo.

Velkou pozornost vzbudilo, že sovětský časopis „Litěraturnaja gazeta“ uveřejnil v lednu 1987 rozhovor s kardinálem Józefem Glempem. V redakčním komentáři k rozhovoru bylo místo tradičních útoků na církev a náboženství věcně konstatováno, že 82 procent Poláků včetně mnoha členů PSDS jsou věřící katolíci, že církev v Polsku je „jednou z nejdůležitějších pozic katolicismu ve světě“, a že „nové myšlení vyžaduje uznání těchto realit“.

Rumunská bída

Na rozdíl od Polska splácí Rumunsko své veliké zahraniční dluhy: od roku 1982 se podařilo je snížit na polovinu — ovšem především na úkor domácí životní úrovně. „Vůdce“ Ceausescu na podzim prohlašoval, že jak energetika tak potravinářský průmysl překračují plánované úkoly, a že potřeby obyvatelstva jsou a budou kryty. Rumuni však letos prožili již třetí zimu v nedostatku potravin a v katastrofální energetické situaci. Rozsáhlá omezení v dodávkách elektriny a paliva byla na počátku února dále zostřena prezidentským dekretem, který pod hrozbou těžkých trestů přikazoval snížit spotřebu elektriny a zemního plynu o dalších 20 procent, v „neproduktivních“ zařízeních — to jest v domácnostech, školách, nemocnicích a kancelářích — dokonce o 30 procent.

Rumunsko provádělo v minulých desetiletích liberální politiku ve věci vystěhovalectví židovských občanů do Izraele — přes 300 tisíc osob odešlo a pouhých 25 tisíc zůstalo — a jako jediný stát sovětského bloku nepřerušilo diplomatické styky s Izraelem. Loni se však v některých časopisech a novinách objevily články s málo zastřeným antisemitským zaměřením, a v říjnu 1986 byla vypálena synagoga v městě Buhusi. O události se v Rumunsku mlčelo; pachatelé však byli později přece jen odsouzeni.

Na porušování menšinových práv a náboženské svobody rumunských Maďarů upozornili v prosinci 1986 v otevřeném dopise maďarští biskupové všech církví. Apel se obracel i k maďarské vládě se žádostí o ochranu menšiny v Rumunsku, a sotva mohl být přijat a uveřejněn bez mlčenlivého souhlasu vlády.

Krveprolití v Afghánistánu pokračuje

Na konci února 1987 bylo v Ženevě zahájeno další kolo nepřímých jednání o Afghánistánu, které probíhá pod záštitou OSN a kterého se — odděleně — zúčastňují ministři zahraničních věcí Afghánistánu a Pákistánu. Nebylo však provázeno velkou nadějí, že by se řešení našlo brzy.

Jednostranné vyhlášení příměří kábulskou vládou, stejně jako pokusy nového šéfa režimu Nadžibulláha o rozšíření základny vlády jednáním s některými umírněnými skupinami odporu, byly odpůrci režimu odmítnuty a nepřinesly zastavení bojů ani vyhlazovacích akcí sovětských a vládních jednotek proti civilnímu obyvatelstvu.

V sovětských vojenských televizních pořadech je i nadále líčena přítomnost sovětských vojsk v Afghánistánu v růžových barvách, avšak v dopisech od čtenářů uveřejňovaných v novinách se objevují pochyby o správnosti a účelnosti vojenské intervence. Předpokládá se, že se v Afghánistánu již vystřídalo na 400 tisíc sovětských vojáků, a ti po návratu domů

vyprávějí svému okoli zcela jiné věci než oficiální propaganda. I rostoucí počet padlých — o němž se sice nepíše, ale přesto ví — působí sovětské veřejnosti zneklidnění. Komentátor Jevgenij Ambarcumov uveřejnil v lednu 1987 v časopise „Moskovskije novosti“ článek, kde se čtenáři poprvé z oficiálního pramene dověděli, že proti sovětské přítomnosti v Afghánistánu stojí stále rostoucí většina členských států OSN, že „internacionální pomoc“ vyžaduje velké oběti na živo-

tech i penězích, a že protivníci kábulského režimu — nenazváni již jako dříve „bandité“ — nejsou především „žoldněři imperialismu“, nýbrž obránci svého islámského náboženského přesvědčení a zvyků. Článek mohl signalizovat změnu vztahu k afgánskému problému — avšak jedna vlaštovka jaro nedělá.

1. března 1987

Z. H.

A o čem Rudé právo píše aneb Jak to Florianovi ladí v orchestřišti

Ve středu 7. ledna vypíchlo Rudé právo na své kulturní straně báseň Miroslava Floriana Lenin v Národním divadle. V podtitulu se zaznamenává, že Lenin u nás navštívil během pražské konference bolševiků v roce 1912 představení Evžena Oněgina. Vychutnejme aspoň půlku tohoto dílka vybičovaného socrealismu:

**Přišel jak jiní smrtelníci,
nedostal čestnou vstupenku.
Dřív ale vzhlédl k večerníci
a proměnil ji v jitřenku.**

**Přišel jak jiní na operu,
na Baklanova . . . To byl hlas!
Chvějivý jak ta hvězda v šeru,
jak věčně letní zimozráz.**

**Když muzikanti v orchestřišti
začali ladit, naslouchal
Iljič však pozorně i tříšti
budoucích taktů, zlomkům škál.**

**Počátkem toho Léta Páně
cesty už vedly do Ríjna.
On sní. On sní si o Tatjáně,
jež chřadne pro Oněgina! . . .**

A tak dále — snad druhou půlku vychutnávat netřeba. Škoda, přeškoda, že se Lenin — ač na rozdíl od Miroslava Floriana slyšel chvějivý hlas Baklanovův — nedožil Léta Páně 1987, a zpěvu Florianova. Jistě by se opět zaslil. Nejen o Tatjáně, ale též o tvůrčím chřadnutí některých českých básníků.

MIROSLAV KUSÝ

My, stredoeurópski Východoeurópania

Hovoríte nám „východná Európa“, označujete nás za „Východoeurópanov“ — a taký Nemec z NDR („východný“ Nemec), Maďar, Poliak, Čech, Estónec to považuje za potupu a ohradzuje sa proti tomu.

Sú to voľakedajší Stredoeurópania. Lenže Hitler strednú Európu definitívne rozbil, jej povojnové usporiadanie zafixovalo status quo a Železná opona ju jednoznačne rozdelila medzi Východ a Západ. Z hľadiska politického zemepisu sa teda mnohí jej obyvatelia takto objektívne, fakticky stali Východoeurópanmi. Proti čomu sa teda ohradzujú?

Cítia totiž, že v tomto označení už nejde len a ani nie predovšetkým o geografické začlenenie. Nedorozumenie však spočíva v tom, že akonáhle opustíme zemepisnú rovinu, strácajú pojmy „západná“ a „východná“ Európa svoje jednotné principium divisionis. „Východoeurópan“ nie je tvorený podľa vzoru „Západoeurópan“, nie je jeho logickým protajškom, partnerom z druhom strany tejto Európy prebiehajúcej deliacej čiary. A tak si nerozumieme, lebo tu sa hovorí o voze a tam zas o koze.

Keď sa povie „Západoeurópan“ (zjednodušene a nie celkom oprávnene „Európan“), máme na mysli človeka, ktorého pôvodná národná vlasť sa prakticky rozšírila na celú západnú Európu, ktorý sa v nej cíti byť doma ako v jednom vnútorne už značne integrovanom hospodársko- a kultúrno-politickom celku. Tento celok teda tvorí jedno vyššie územné spoločenstvo, takže každý, kto v ňom žije, má dnes už vypestovaný uvedomelý pocit západoeurópskej identity.

K tomuto pocitu nedospeli takí Francúzi či Taliani, Švajčiari či Holanďania tým, že uzavretí vo svojich národných klietkach špiritizovali o nejakom duchu európanstva, ale tým, že z nich vyšli von: stali sa Západoeurópanmi v praktickom slova zmysle, prakticky účinným rozšírením svojich životných priestorov.

Proces povojnovej západoeurópskej integrácie prebiehal spontánne po mnohých líniách (od hospodárskej, kultúrnej a politickej až po zamestnanecko-migračnú a turistickú). Také jeho formálne výrazy, ako je EHS, Európsky parlament, či dokonca NATO,

nie sú teda jeho *spiritus agens*, ale iba jeho odvodený dôsledok. Tieto formálne dôsledky sa však vo všetkých zúčastnených krajinách ani neprijímajú rovnako a sú aj predmetom rôznych kontroverzií: západoeurópska integrácia je preto pred týmito dôsledkami a nad nimi; pocit západoeurópskej identity takého Dána či Belgičana nie je teda nijako prioritne podmienený jeho postojom, či postojom jeho vlády k EHS alebo NATO.

Čo však má spájať dohromady nás, „Východoeurópanov“?

Západoeurópska integrácia prebehla bez nás a mimo nás, do toho nadnárodného spoločenstva, ktoré ňou vzniklo, nepatríme. Nielen fyzicky, ale ani duchovne už nie: na to sme už od neho príliš odlúčení. Stredoeurópsky životný priestor sme stratili a žiadnu adekvátnu náhradu zaň sme si doteraz nevytvorili. Naopak, to čo tu obe svetové vojny rozdelili a postavili proti sebe, zostalo koniec koncov naďalej rozdelené a navzájom na seba nastražené.

Tu teda v povojnovom období doteraz nenastal žiaden spontánný integračný proces zdola (ktorý by mohol vystupovať ako nejaká aspoň trochu primeraná obdoba západoeurópskeho integračného procesu) a každý z nás potajme dúfa, že ani tak skoro nenastane. Naše vzájomné nacionálne nevraživosti sú totiž ešte stále dosť živé na to, aby pôsobili skôr v opačnom smere! Pre bežného Slováka je dnes ešte stále nemysliteľné, aby vytvoril nejaké intimnejšie teritoriálne spoločenstvo s Maďarom, Čech a Poliak sa nedá do takého spolku s Nemcom, ale ani Čech a Slovák s Poliakom; slabosť pre Rusov tu snáď už nezostala u nikoho okrem Bulharov; neslovanské národy sa tu podozrievavo pozerajú na každý slovan-ský živel a majú preň vždy aj trochu pohrdania, pritom však ani takých Rumunov, Maďarov a Nemcov tu navzájom dohromady nič nezblízuje.

Nie, my sme tu nevytvorili žiadne nadnárodné spoločenstvo kultúry, ducha, mravov, s ktorým by sme sa mohli každý z nás ako tak identifikovať. Zostali sme uzavretí vo svojich národných klietkach, z ktorých sa navzájom ostražito pozorujeme.

Hlasi sa z nás vôbec niekto k nejakému spoločnému „východoeurópanstvu“? Nevidím nikoho. Naopak, každý z nás sa ho obáva ako toho horšieho zla, ktoré by nás mohlo postihnúť. Nejde tu totiž iba o problém susedských vzťahov bývalých Stredoeurópanov. Každý z nich si navyše uvedomuje, že vo sfére absolútnej sovietskej hegemonie by tu mohol vzniknúť a jestvovať iba jediný typ východoeurópskeho nadnárodného spoločenstva — toho rusifikovaného. Jestvuje, či aspoň vzniká tu však niečo také?

Domnievam sa, že to, čo sa tu Západu niekedy takto javí, je optický klam. „Východná Európa“ nie je nič viac než mocensko-politický blok členských štátov RVHP a Varšavskej zmluvy; „Východoeurópan“ nie je nič viac než Maďar či Poliak, žijúci v krajine, ktorá zhodou okolností patrí do tohto bloku; a pocit „východoeurópskej identity“ Nemca či Čecha nie je nič viac než obdoba pocitu, akým sa orol a lev identifikujú so zoologickou záhradou, do ktorej ich zavreli, v ktorej vedľa seba žijú a z ktorej pre nich niet úniku.

Dobre teda: pripusťme, že zdola, spontánne sa čosi také ako „východoeurópanstvo“ zatiaľ neformuje. Ale čo zhora? Neusilujú sa práve o to dominantné mocenské štruktúry tejto časti sveta?

Ako vieme, k priamej sovielizácii došlo iba na zlomku bývalého stredoeurópskeho priestoru, na jeho okrajových anektovaných územiach (pobaltské štáty, Podkarpatská Rus, Besarabia). Ďalšie pokusy o ňu (sem patrí napr. aj Husáková koncepcia „sovietskeho Slovenska“ z obdobia Slovenského národného povstania) boli hneď v zárodku zmarené. Pri tejto sovielizácii však nešlo a nejde o tvorbu „východoeurópanstva“, ale o formovanie etatistického povedomia sovietskeho patriotizmu, občianstva, tzv. sovietskeho človeka a jednotného sovietskeho ľudu. Nakoľko sa to Sovietom dari, je už iná otázka.

Pokus o istú nepriamu sovielizáciu bývalých stredoeurópskych krajín sovietskeho bloku prebiehal vo svojej intenzívnej podobe v päťdesiatych rokoch. Prejavoval sa ako presadzovanie sovietskeho spôsobu života, sovietskych vzorov, sovietskej literatúry... a všetkého sovietskeho vôbec, ktoré malo byť oným zjednocujúcim prvkom celého tohto bloku: malo viesť k vzniku pocitu blokovej spolupatričnosti a identity zúčastnených národov.

Tento pokus vo svojej podstate stroškotal. Nielen pre univerzálnu neprijateľnosť svojej nosnej idey, nielen pre spôsoby, akými sa uskutočňoval, ale do značnej miery jednoducho preto, že nebol sprevádzaný faktickou vnútroblokovou integráciou, prejavujúcou sa vzájomným prenikaním národných hospodárstiev a národných kultúr, širokými medziľudskými kontaktmi cez národné hranice: vychádzal z predpokladu maximálneho zachovania vzájomnej fyzickej izolovanosti.

Reálny socializmus vzal na vedomie neúspech tohto pokusu. Z nepriamej sovielizácie sice zostali mnohé obrady (veľkolepé oslavy výročí Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a Leninových narodenín, mesiace sovietskeho filmu, zaklinanie sa sovietskymi vzormi), lenže tie už nikto neberie vážne. Účasť na prvomájovej manifestácii (ako symbolu jednoty bloku) sa zabezpečuje odmenami. Reálny socializmus sa vzdal myšlienky všeobšiahlej vnútroblokovej integrácie zdola, medzi zúčastnenými národmi (pokiaľ ju vôbec niekedy myslel vážne), a prešiel na pokus o striktné limitovanú integráciu zhora, medzi zúčastnenými štátmi ako jej jedinými „právnickými osobami“. Silokrivky tejto integrácie zhora sa však prejavujú a pôsobia v celkom iných rovinách než je ono predpokladané „východoeurópanstvo“.

Pravda, základné formy tejto integrácie zhora tu jestvujú od doby vzniku sovietskeho bloku. Vo svojej pôvodnej podobe z päťdesiatych rokov sa však táto integrácia zhora vo svojej podstate obmedzovala len na funkciu vonkajšej obruče, ktorá nás drží pohromade čisto svojou fyzickou silou.

Mocenský blok si vyžaduje čo najvyššiu integráciu politických, hospodárskych a vojenských špičiek zúčastnených krajín. Treba priznať, že — napriek občasným disonanciám — Sovieti v tomto ohľade dosahujú (na spoločných partajných poradách, v RVHP a vo Varšavskom pakte) takej „jednoty“ a „zomknutosti“, o akej sa druhej strane (Európskemu parlamentu, EHS či NATO) nemôže ani len snívať.

Táto blokovaná integrácia však pri mocenských špičkách v podstate aj končí, nejde pod ich úroveň, nezasahuje a zámerne ani nechce zasahovať aj do nižších rovín sociálneho a kultúrneho života zúčastnených národov. Politická integrácia je tu výlučne záleži-

tosťou vysokých stranických funkcionárov, štátnikov a diplomatov, vojenská integrácia sa týka armádnych štábov, ale už nie samotných armád. Je príznačné, že sovietske vojská, dislokované vo väčšine krajín bloku, sú držané v prisnej izolácii tak od „spriatelenej“ domorodej armády, ako aj od „spriateleneho“ domorodého obyvateľstva.

A čo tá — dnes toľko omieľaná — ekonomická integrácia v rámci bloku? Je ešte len v plienkach. Doterajší prevládajúci typ hospodárskej spolupráce cestou výmenného obchodu, medzinárodnej delby práce, technologickej unifikácie apod. má so skutočnou ekonomickou integráciou len veľmi málo spoločného. Jej podstata by mala spočívať vo vytvorení spoločného východoeurópskeho trhu (a nielen dvojstranných vývozne-dovozných vzťahov), v živom pohybe kapitálu, investícií a pracovných síl v rámci bloku ako celku, v budovaní priamych výrobných a vedecko-technických stykov medzi podnikmi a organizáciami zúčastnených krajín a v utváraní spoločných podnikov a medzinárodných združení. Aký je však napr. terajší stav ekonomickej integrácie medzi Československom a Sovietskym zväzom z hľadiska uvedených kritérií? Dohoda z novembra 1986 určuje 17 párov podnikov pre rozvíjanie priamych stykov a uvádza iba 3 už jestvujúce spoločné podniky. A to je to najrozvinutejšie, čo snáď obe strany v medzinárodnej hospodárskej integrácii bloku vôbec majú.

Doterajšia ekonomická integrácia v sovietskom bloku prebieha teda ešte stále predovšetkým v rovinách, ktoré nezasahujú žiaden zúčastnený národ v jeho každodennosti, tak, aby ju každý jeho príslušník bezprostredne pociťoval na vlastnej koži, aby priamo prenikala do jeho životnej úrovne a spôsobu života, aby v ňom vyvolávala pocity blokovej spolupatričnosti, spoločne zdieľaného „východoeurópanstva“.

Dokonca práve naopak, aj tá ekonomika nás vo východnej Európe ešte stále viac rozdeľuje než spája. Na rovine „veľkej“ ekonomiky: prvá spoločná veľká investičná akcia Československa a Maďarska (priehrada Gabčíkovo na Dunaji) je predmetom vleklých sporov medzi oboma partnermi; sovietske ropovody priškrcujú stále viac zmluvné dodávky ropy blokovým partnerom; blokovi partneri nechcú odoberať zmluvné dodávky československých jadrových komplexov apod. Na rovine „malej“ ekonomiky: bežný spotrebný tovar v jednej krajine bloku je nedostatkový a nedostupný v druhej; colné predpisy medzi takým Československom a Maďarskom či NDR sú v istom ohľade prisnejšie než medzi Československom a Rakúskom apod. Momentálna ekonomická prosperita jednej krajiny bloku sa nijako neodráža v hospodárskej situácii blokových susedov a je preto sledovaná so závisťou a nevraživosťou. Ekonomické krízy, každú chvíľu niekde v bloku prepukajúce, zas sledujeme u blokových susedov s pocitom škodoradosti a satisfakcie: konečne došlo aj na vás! Poliáci v očiach bežného našinca začiatkom osemdesiatych rokov hospodársky skrachovali pre nekonečné štrajky a maximalistické požiadavky; Rumuni pre lajdáckosť a lenivosť. Prečo sme sa dnes dostali na dno my, Čechoslováci, v očiach takých Maďarov či východných Nemcov? Asi by som sa tu tiež o sebe nedozvedel nič obzvlášť lichotivé.

Turistika sa u nás nikdy nedostala na univerzálnu základňu voľného cestovného ruchu — teda do

podoby, v akej ju vo svojom životnom priestore pozna Západoeurópan. Je limitovaná rôznymi vstupnými a vystupnými pasovými obmedzeniami, ako aj obmedzeniami colnými a menovými. Tieto obmedzenia, striedavo priťahované a zas povolené, sú podmienené politicky i ekonomicky. Ulbricht nepušťal svojich Nemcov do reformnokomunistického Dubčekovho Československa; Husák uzavrel svojim Slovákom a Čechom hranice do Poľska, žijúceho Solidaritou či pápežovou návštevou; všetky zúčastnené krajiny sa rôznymi spôsobmi bránia proti tomu najrozšírenejšiemu a najmasovejšiemu typu našej špeciálnej vnútroblokovej turistiky, ktorý spočíva na základni nedostatkovej ekonomiky a prílevu nehodnotnej meny od spriatelenej susedov. V šesťdesiatych rokoch bolo Československo pre Maďarov „kis Amerika“ (malá Amerika), chodili nás masovo vykupovať a obchody dostávali obežníky so soznamom tovarov, ktoré treba pred maďarskými turistami utajovať. Naopak, dnes zas Čechoslováci drancujú maďarské a východonemecké obchodné domy a butiky, zatiaľ čo o československé zvyšky v obchodoch sa trhajú zubožení sovietski turisti. Špeciálne obchody pre devízových turistov zo Západu, neprístupné ostatnému východoeurópskemu turistickému plebsu (pokiaľ mu vo vrecku nezvoni „tvrdá“ západná mena) jestvujú snáď už vo všetkých krajinách sovietskeho bloku; Rumuni začali dokonca podľa tohto princípu budovať aj segregované občerstvovacie stánky na svojich čiernomorských plážach: v prvých dostať široký sortiment dokonale vychladeného importu, v druhých teplé domáce pivo a limonádu.

V slovenských Tatrách sa západonemecký alebo taliansky turista zavezie svojou limuzínou aj tam, kde je všetkým ostatným vjazd prisne zakázaný: má devízy. To však našinca ani natoľko nerozčúli, skôr je permanentne podráždený záplavou východonemeckých a maďarských lyžiarov, dovolenkárov, ktorí obsadzujú všetky lacnejšie chaty a hotely, vytlačajú ho z lanoviek a vlekov a z vysokohorských chodníkov si urobili zaľudnené promenády. Vo väčšine prípadov sa taký zahraničný turista z nášho bloku nepovažuje za „dobrého“ hosťa, za predpoklad rozkvetu jedného dôležitého odvetvia národného hospodárstva, ale za príťaž, ktorá nás, domácich, obmedzuje a ukracuje. Môže takýto typ „nedostatkovej“ vnútroblokovej turistiky vôbec viesť k nejakému vzájomnému zblížovaniu národov? Môže sa z neho zrodiť pocit východoeurópskej identity? Viedie skôr k opaku tohto predpokladu — k zotrúvaniu vo vzájomnej nevraživosti, k utužovaniu našej rozdelenosti.

Z toho všetkého mi teda jednoznačne vyplýva, že kto dnes na Západe počíta s východnou Európou ako so spoločným životným priestorom tam žijúcich ľudí a s východoeurópanstvom ako so spájajúcim ich jednotným životným pocitom, vsádza na špatného koňa. Do dialógu o celoeurópskej détente vstupujú dva mocenské bloky, vstupujú doň Západoeurópania so sovietskym blokom, ale nevstupujú doň Západoeurópania s Východoeurópanmi, lebo tých druhých jednoducho niet. Dialóg o nejakej celoeurópskej kultúrnej identite je zatiaľ čisto západoeurópskou, nás z „Východu“ ešte neoslovujúcou záležitosťou. Aby sme doň mohli vstúpiť účinne aj my, musíme najprv dospieť k stanoveniu a praktickému uplatneniu identity vlastnej.

(Otišeno bez vedomí autora.)

HOSPODÁŘSTVÍ

RUDOLF SLÁNSKÝ

Přebudování hospodářského mechanismu — nikoli reforma

9. ledna letošního roku byly uveřejněny Zásady přebudování hospodářského mechanismu CSSR a hned vzbudily velkou pozornost mezi odbornou i laickou veřejností. Termín „laická veřejnost“ je přirozeně v této souvislosti relativní — stav naší ekonomiky, její vývojové tendence, to, zda vytváří dostatek zdrojů pro růst i kvalitu životní úrovně v míře srovnatelné s ekonomikou s námi sousedících zemí, zajímá téměř každého člověka.

Seznámit se se Zásadami není však zcela snadné. Jsou velmi nesrozumitelné, protože jsou napsány jazykem, který je směsicí pokleslého ekonomického žargónu a „partajní čínštiny“. Následující stránky budou proto pokusem přiblížit jejich hlavní teze, jejich pozitivní i problematické stránky a také okolnosti, za kterých vznikaly.

Pět minut po dvanácté, ale přece . . .

Naše národní hospodářství je už od konce sedmdesátých let ve velmi obtížné situaci. Stagnaci, která trvá osm let, lze bez velkých rozpaků nazvat krizí. Abychom přiblížili její stav, stačí uvést tři údaje: **užitý národní důchod**, tedy ta část národního důchodu, která zahrnuje v podstatě osobní spotřebu obyvatelstva, investice a tzv. společenskou spotřebu, byl v roce 1985 nižší než v roce 1980; **reálné mzdy** dělníků a zaměstnanců nižší než v roce 1978; a **reálné směnné relace**, které jsou ukazatelem nejpřesněji vyjadřujícím kvalitu činnosti národního hospodářství (protože tak ji zhodnotil světový trh v rozdílu mezi cenami vyváženého a dováženého zboží), byly v roce 1985 o 33% nižší než v roce 1970. 1)

Po většinu této doby jsme z úst našich nejvyšších představitelů slyšeli ujišťování, že naše národní hospodářství jde dobrým směrem, že jsme se tak dobře ještě nikdy neměli, že na řízení našeho národního hospodářství nemusíme nic podstatného měnit. Stačí prý, když lidé budou lépe, usilovněji a disciplinovaněji pracovat, budou plnit stanovené úkoly, lépe využívat výsledků vědy a techniky.

---

1) Údaje platí pro rok 1985, protože příslušné údaje za rok 1986 nejsou v právě vydané zprávě Federálního statistického úřadu o výsledcích roku 1986 obsaženy. Z textu této zprávy a z jiných v ní uvedených údajů lze však soudit, že tyto údaje se ani v r. 1986 příliš nezměnily k lepšímu.

Nestačilo to. Sebevětší úsilí lidí ve špatném hospodářském mechanismu, jehož změně brání sobecký zájem politické moci, nemůže přinést pozitivní výsledky. Naopak vede k rezignaci lidí, protože denno-denně vidí, že prakticky vše, co dobrého vytvoří, přivede vniveč moloch administrativně-byrokratického systému řízení ekonomiky.

Ekonomická realita je neúprosná. Rezervy naší ekonomiky, kdysi vyspělé, bohaté a výkonné se pomalu ale neúprosně vyčerpávají. Není tak vzdálena doba, kdy ani sebevětší omezení investic nutných pro modernizaci našeho výrobního potenciálu, sebevětší omezení bytové výstavby, výstavby škol, nemocnic a třeba i dálnic, dovozu léků a jižního ovoce nepostačí a životní úroveň začne klesat. S tím je přirozeně spojeno nebezpečí vzniku sociálních konfliktů, které, jak ukázal polský případ, mohou snadno přerůst v politickou krizi. Ekonomickou situaci komplikuje i to, že po splacení většiny západních půjček, které byly přijaty v neúspěšné snaze oddálit otevřené propuknutí krize, je na řadě splacení dluhů Sovětskému svazu, už proto, že se nám, na rozdíl od vyspělých zemí Západu, nepodařilo kompenzovat zvýšení cen ropy vyšší technickou úrovní, vyšší kvalitou a tedy i zvýšenými cenami našich exportních výrobků. Proto se zvyšuje naše finanční účast na řadě projektů realizovaných v Sovětském svazu, proto dodáváme na tyto stavby i naše stavební kapacity, proto se zvyšuje tlak na vývoz našeho zboží do SSSR.

Také politické reality se mění. Probouzí se veřejné mínění, které bylo po osmnáct let umlčeno, a to jak pod vlivem dlouhodobé stagnace životní úrovně, tak především pod vlivem současného vývoje v Sovětském svazu, kde se dnes za Gorbačovova vedení mění i to, co se ještě nedávno zdálo na věky nezměnitelné. Lidé se ptají, kdy se i u nás začne provádět dynamičtější politika, kdy i u nás bude možná veřejná kritika, kdy i u nás odejdou neschopní a zkorumpovaní, i ti, kdo jsou zodpovědní za dnešní situaci. Tytéž otázky si kladou mnozí, zejména mladší lidé v různých aparátech — stranickým aparátem počínaje, hospodářským a bezpečnostním konče.

I proto si vedení naší země uvědomilo, že se některým změnám nevyhne, že jsou v jeho vlastním zájmu, chce-li i nadále setrvat u moci. Ale protože ví, že hluboké změny ve fungování ekonomického systému jsou nemožné beze změn ve fungování systému politického, že jsou to svého druhu spojitě nádoby, přijalo takové zásady přebudování hospodářského mechanismu, o nichž se domnívá, že alespoň poněkudlepší

ekonomickou situaci, zatímco politická sféra bude moci fungovat postaru.

V tom se plně projevuje skutečnost, že toto vedení se dosud neodpoutalo od brežněvovské stmulosti a konzervativismu, že se zuby nehty drží Poučení, v němž je tato ideologie zakotvena, že dosud nevykonalo nic ve směru překonání důsledků vojenské intervence ze srpna 1968, která je přivedla k moci s úkolem zastavit ekonomickou reformu i proces demokratizace všech stránek života naší společnosti realizovaných během Pražského jara 1968.

Zásady jsou výslednicí dlouhého mnohakolového zápasu uvnitř nejužší mocenské sféry, zejména mezi „pragmatiky“, kteří jsou si už dlouho vědomi nutnosti úprav hospodářského mechanismu, a mezi „ideology“, kteří se jakýchkoli změn obávají. Jsou kompromisem mezi názory ekonomů (a za nimi stojících politiků), kteří je formulovali, a mezi tím, co je dnes ochotno přijmout politické vedení jako celek.

Přes všechna svá omezení jsou Zásady činem ve správném směru. Je to první opravdový — i když nesmělý — krůček, první narušení dosud neproniknutelných hradeb, které kolem sebe navršilo naše domácí uskupení konzervativců. Zároveň zpochybňuje dosud nedotknutelné Poučení s jeho zatracením jakýchkoli pokusů o ekonomickou reformu, o využívání zbožněpeněžních vztahů, o kombinaci plánových a ekonomických metod řízení. Ukazuje se, že jsou-li celospolečenské síly dostatečně silné a působily dosti dlouhou dobu, nakonec se nutně prosadí.

Otázky, které nebyly položeny

V Zásadách, které mají vymezit způsob přebudování hospodářského mechanismu země, je nutné najít odpovědi na některé zásadní otázky, bez nichž takový proces není možný. Je nutné si ujasnit, jaký mechanismus řízení se vlastně opouští a proč. Je nutné zformulovat cílovou představu nového mechanismu a vytvořit jeho model, aby bylo možné ověřit účinnost jeho jednotlivých prvků. Je nutné si odpovědět na otázky, jakými prostředky je možné cílovou představu realizovat, v jakých etapách, v jakém čase a s kým. V Zásadách nenajdeme ani tyto otázky, ani odpovědi na ně.

Jestliže si však neodpovíme na otázku, s kterými prvky staré soustavy se chceme nebo musíme rozloučit a k jakému cíli chceme dospět, pak není možné zvolit potřebné a účinné prostředky k jeho dosažení. Cesta bude nutně křivolaká a zbytečně dlouhá, bude na ni nutně příliš mnoho neúspěchů a obrovských ztrát.

To, že tyto otázky nebyly položeny a že na ně nebyly dány ani nepřímé odpovědi, není náhodné. Jsou příliš úzce spojeny s dalšími otázkami, na něž dnešní vedení nemůže dát uspokojivou odpověď. Patří mezi ně i otázka, proč se k přebudování hospodářského mechanismu přistupuje až teď, když krize trvá už tak dlouho a když jinde se k reformám odhodlali podstatně dřív? Proč bylo nutné zastavit u nás proces ekonomické reformy před osmnácti lety a vrátit se k staré soustavě řízení, od níž se dnes ustupuje za situace, kdy problémy, které se mají řešit, se nepředstavitelně prohloubily a zkomplikovaly? Budou rehabilitováni ti, kteří museli opustit svá místa v podnicích, vědeckých ústavech, ve stranických a vládních institucích právě proto, že se zasazovali za ekonomickou reformu? Jestliže na tyto

otázky není odpověď dnes, bude se muset najít zítra, za měsíc, za rok, za dva . . .

Zásady nového hospodářského mechanismu

V prvních odstavcích Zásad jsou vymezeny problémy, na jejichž řešení se mají zaměřit. Mnohé z nich už po desetiletí putují z jednoho programového ekonomického textu do druhého a jejich bludná pouť zcela jistě v těchto Zásadách neskončí. Jsou to například požadavky na zvyšování účinnosti centrálního plánování, zvyšování odpovědnosti za uspokojování společenských potřeb, na výrazně upevňování rovnovážnosti a proporcionality ekonomiky. Nový není ani důraz na to, že organizace mají hospodařit v podstatě jenom se zdroji, které vytvoří, že se mají pro podnikovou sféru vytvářet náročnější podmínky a že se má hospodařit bez dotací a redistribucí.

V Zásadách však najdeme i požadavky, které se z oficiálních dokumentů na osmnáct let vytratily. Patří sem především záměr centra posílit samostatnost podnikové sféry. Mění se i vymezení úkolů plánovacího centra, které se má napříště s větším důrazem věnovat plánování nejen naturálních ale i hodnotových stránek budoucího vývoje. Má podnikové sféře stanovovat kritéria efektivnosti a zároveň plánovat vývoj cen, devizových kursů, daní, úroků, odpisů, ocenění základních prostředků a sestavovat celkový finanční plán. Má se připustit i větší rozmanitost organizačního uspořádání samostatných výrobních jednotek včetně vytváření specializovaných výrobních podniků, různé organizační propojení výroby, vnitřního a zahraničního obchodu i přímý vstup podniků na zahraniční trhy. Bylo dokonce sňato tabu z požadavku usilovat o „státem regulovanou“ směnitelnost devíz a o jednotné devizové kursy.

Hlavním kritériem efektivnosti podnikové sféry nemá být míra plnění jejich plánů, ale konečné hospodářské výsledky vyjádřené především velikostí vytvořeného čistého důchodu (zisku), který podnikům zbude po splnění všech závazků vůči státu a po naplnění různých fondů (zejména fondu rozvoje, z něhož se spolu s odpisy základních prostředků a úvěry mají financovat investice).

Má se za to, že podle výše skutečně dosahovaného zisku bude možné diferencovat výši mezd mezi jednotlivými podniky. Avšak jelikož centrum má oprávněné obavy, že by zaváděné ekonomické nástroje nemusely účinně regulovat jejich růst v závislosti jen na skutečných konečných výsledcích podniků, počítá se s tím, že vedle zachování celostátní platnosti mzdových tarifů bude výsledková část mezd (zejména prémie a odměny) ještě po dlouhou dobu centrálně regulována.

Formulace představy o způsobu tvorby a hodnocení plnění podnikových plánů patří mezi nejspornější stránky Zásad. Centrum má podnikům určovat závazné dlouhodobé normativy, kritéria efektivnosti a jejich vývoj (např. vývoj čistého důchodu nebo zisku, případně čisté produkce), výši odvodů a daní atd. Tyto normativy *mají směřovat* k jednotnosti a dlouhodobosti (výjimky se však předem připouštějí). Zároveň se podnikům budou stanovovat závazné, adresné a konkrétně vymezené úkoly zabezpečující rozhodující státní programy, strukturální změny, potřeby obrany země a mezinárodní závazky státu. Budou jim rovněž předá-

vány limity pro rozdělování nedostatkových zdrojů, například některých surovin a materiálů, ale také deviz. Centrum si dále vyhrazuje rozhodování o nejdůležitějších investičních akcích a ponechá v zásadě centralizovanou tvorbu cen.

V rámci těchto omezení by podniky měly mít možnost samy sestavovat své plány a rozhodovat o jejich změnách. Zároveň by také měly nést plnou odpovědnost za jejich plnění, a to jak za direktivně stanovený výrobní sortiment, tak i za dosažení všech centrem stanovených ekonomických kritérií.

Bylo by možné ještě pokračovat ve výčtu základních tezí Zásad, avšak ty, o nichž již byla zmínka, jsou pravděpodobně nejdůležitější a jsou typickou ukázkou jejich filozofie a konstrukce.

Rozporuplnost Zásad

Už v tom, co bylo řečeno, je možné nalézt řadu rozporů:

Za prvé. Co více ovlivní chování podniků: závazně stanovené úkoly a limity nebo ekonomické nástroje? Investice, zboží pro vývoz, zbrojní výroba a další výrobky, jejichž sortiment bude podnikům i nadále určován direktivně, se podílejí alespoň z 50-70% na výrobním programu rozhodujících závodů, a mnohde je jejich podíl ještě vyšší (to se netýká některých závodů lehkého a jemu podobného průmyslu). Není třeba velké představivosti, abychom dospěli k závěru, že chování podniků bude i nadále především ovlivňováno direktivními úkoly, snahou vyjednat s centrem pro jejich plnění co nejlepší výchozí podmínky, především ceny, limity deficitních surovin a zdrojů, úvěry a dotace, co nejměkčí normativy, kritéria a daně. Centrum se tomu nebude moci vyhnout: určí-li podnikům plán, musí převzít také odpovědnost za jeho plnění a za hospodářské výsledky podniku, tak jak je tomu v dnešní hospodářské soustavě. Podniky snadno prokáží, že jejich výsledky jsou ovlivněny především rozhodnutími centra a nikoli jejich vlastní iniciativou a že například jimi nezaviněný pokles prostředků na mzdy by mohl vyvolat vážný sociální konflikt, kterých se chce centrum vždy vyvarovat.

Tak tomu je ostatně dnes v maďarském průmyslu, v zemi, která je s realizací ekonomické reformy nejdále. Ale i tam podniky těžkého průmyslu, které hospodaří v obdobných podmínkách, stačí prohospodařit všechny přínosy těch podniků a odvětví, které působí v ekonomicky náročném prostředí a nemají o co s plánovacím centrem vyjednávat.

Za druhé. Zásady kladou důraz na takové nástroje, jakými jsou ekonomická kritéria, normativy, daně a odvody. Všechny dosavadní zkušenosti s uplatněním takových nástrojů (včetně zkušenosti československých z realizace tzv. Rozsypalovy reformy v r. 1958) svědčí o tom, že centrum nedokáže zajistit ani jejich jednotnost pro celou ekonomiku, ani dlouhodobost jejich působení. Nikdy a nikde ještě žádný normativ nevydržel beze změny déle než rok nebo dva. Centrum to ví, a proto si v záloze ponechalo možnost jejich úprav i v průběhu plánovacího období. Je-li předem známo, že ekonomické nástroje nebudou předem ani jednotné ani dlouhodobé (budou tedy též svého druhu ukazateli) a není-li známa délka přechodného období, v němž jejich změny budou přípustné, je nutné počítat s tím, že podniky nebudou spěchat, aby odkryly všechny své

rezervy, že nebudou spěchat s maximalizací svých důchodů nebo zisku, protože budou důvodně předpokládat, že jim centrum tyto ukazatele zpevní, zisk odčerpá a mzdy nepovolí zvýšit.

Naopak je zřejmé, že i nadále budou věnovat své hlavní úsilí vyjednávání s centrem — a v zásadě budou mít dobré argumenty — a nikoli hledání cest, jak nejrychleji zdokonalit své výrobky a technologii jejich výroby, maximalizovat důchody a minimalizovat veškeré náklady.

Za třetí. Není možné si představit hospodářský mechanismus, který by chtěl ovlivňovat ekonomické procesy především ekonomickými prostředky a zároveň ponechal rozhodování o tvorbě cen jednotlivých výrobků v centru. Cena má být vyjádřením technické úrovně a kvality výrobku, mírou uspokojení domácího i zahraničního odběratele. Zase tu nastoupí dohoda podniků s centrem se všemi známými důsledky. Jiná situace by přirozeně nastala, kdyby proces přechodu od administrativně tvořených cen k cenám ekonomickým byl časově i věcně vymezen. Je samozřejmě, že ceny nemohou dosáhnout své ekonomicky opodstatněné úrovně jednorázově, že přechod musí být prováděn postupně po jednotlivých krocích, a to po dosti dlouhou dobu. Ale jelikož dosud není zformulována ani cílová představa reformy ani délka přechodného období, pak ceny budou v novém hospodářském mechanismu jednou z hlavních brzd účinnosti ekonomických nástrojů.

Zároveň se zdá, že proponovaný způsob cenové přestavby velkoobchodních a nákupních cen situaci do budoucna značně zkomplikuje. Umožní totiž podnikům, aby do nových cen starými známými prostředky přenesly veškeré své náklady — ať jsou nebo nejsou oprávněné — a tak vytvořily pro sebe velmi pohodlné měkké výchozí podmínky, což bude centrum ještě více tlačit k používání administrativně individualizovaných hodnotových nástrojů.

Rozporuplná představa o hospodářském mechanismu, jak ji přináší Zásady, je jen odrazem rozporů v zájmech, myšlení a přístupech těch, kteří je koncipovali, a především těch, kteří je schvalovali. Stále ještě u nich přetrvává představa, že „věci se vymknou z rukou“ (a to nejen v ekonomice, ale i v politice), pokud do nich centrum nebude moci přímo zasahovat. Administrativní omezení hospodářského vývoje, která jsou jistě nezbytná v období přechodu od jedné soustavy řízení národního hospodářství k druhé, není možné v daných podmínkách považovat především za snahu cílevědomě usměrňovat národohospodářské procesy, ale za pokus uchovat co nejvíce z dosavadní soustavy řízení.

Toto konstatování se opírá i o rozbor toho, co Zásady vynechaly. Tak například otázky kádrové politiky. V jednom odstavci Zásad se sice uvádí, že se „kádry“ mají hodnotit podle výsledků jimi řízených útvarů a organizací a podle prosazování celospolečenských zájmů. Nic se ale neříká o tom, co má být kritériem jejich výběru: zda jako dosud politická oddanost a „angažovanost“, anebo především odborné znalosti a schopnosti, dynamičnost a talent, umění řídit. Tedy jednoduše řečeno, otázka stojí tak, zda odpovědná místa budou i nadále vyhrazena prakticky jen pro členy KSČ nebo zda budou přístupna všem občanům bez rozdílu.

V Zásadách není rovněž zmínka o problematice podnikové samosprávy, která je například ve středu zájmu současné diskuse v Sovětském svazu, kde byl už

vypracován návrh zákona o podniku. Tomuto problému se nelze při rozchodu s administrativní soustavou vyhnout. Otázka zní: kdo bude spravovat společné vlastnictví — centrum, podnikový kolektiv nebo instituce typu Fondu národního jmění? Kdo bude jmenovat a odvolávat ředitele a další vedoucí pracovníky nebo alespoň je vybírat a navrhopvat: opět pracovníci podnikové sféry přímo zainteresovaní na co nejlepších výsledcích hospodaření, nebo nadpodnikové centrální orgány? A jaké bude postavení odborů?

Přebudování nebo reforma

Vyjmenované problémy nejsou podružné, jde naopak o otázky zásadní. Bud' se přestavba hospodářského mechanismu stane byrokraticko-technokratickým aktem, který v podstatě nic nezmění na dnešním nezúčastněném a odcizeném postoji lidí k zásadním ekonomickým a společenským problémům, takže i nadále zůstanou jen vnějšími pozorovateli událostí, nebo půjde vedle přebudování hospodářského mechanismu nikoli o přestavbu, ale o jeho skutečnou *reformu*, kterou není možné realizovat beze změn ve fungování politického systému. Jedině ty totiž mohou přesvědčit lidi, že se něco změnilo, že už bez obav mohou vylézt ze svých ulit, do nichž byli po roce 1969 zatlačeni, a že beze strachu z existenčních a mocenských postihů mohou usilovat o pozitivní přeměny v naší zemi.

Takové změny se především nemohou vyhnout oblasti kadrové politiky, v níž se v našich podmínkách, které jsou důsledkem srpnové intervence a po ní následující „normalizace“, zkoncentrovalo celé klubko dosud nerozpletených — a co je horší — dosud nerozplétaných problémů. Pro efektivní fungování hospodářského mechanismu (pohlížíme-li na problém jen z tohoto úzkého, utilitárního hlediska) je nutná i celá řada dalších změn: Musí dojít k uvolnění informačních bariér, musí se skoncovat s nesmyslnými omezeními vědecké a kulturní tvorby, musí být usnadněn styk se světem pro všechny občany a instituce, musí být odstraněny výsady všeho druhu a především v přístupu ke vzdělání. Neboť naše země ztrácí příliš mnoho talentovaných lidí tím, že stále příliš velkou roli při výběru uchazečů hraje mocenské postavení jejich rodičů a při výběru k vědecké práci členství v KSC. Takové změny je možné odkládat, vyhnout se jim natrvalo však možné nebude.

Zápas o reformu

Někteří přátelé kladou otázku, zda hodnotit Zásady není předčasně, zda by nebylo lepší počkat s kritikou až na konečný propracovaný návrh nového hospodářského mechanismu. Není to předčasně. O definitivní podobu tohoto mechanismu, o tempo jeho zavádění, o nutné úpravy ve fungování politického mechanismu bude ještě sveden urputný zápas.

Ti, kteří jsou dnes u moci, dobře vědí, že postaru se dnes naše národní hospodářství už řídit nedá. Nově, jinak nechtějí, nemohou nebo neumějí. Přitom se na rozdíl od dosti nedávné minulosti nemohou vymlouvat, že jim vnější síly, které je přivedly k moci, neponechávají žádný volný prostor pro potřebné přeměny. Naopak, možnost samostatného jednání v této oblasti se značně rozšířila, protože i Sovětský svaz usiluje o zdokonalení svého hospodářského mechanismu a

uvítal by jistě i zvýšení technické úrovně, kvality a výkonnosti naší ekonomiky. Pokud tento prostor není využíván, je to jen důsledek úzkých mocenských zájmů dnešního vedení země.

Významnou úlohu v zápase o reformu bude mít diskuse, kterou Zásady jistě vyvolají. Nebude tak snadné ji umlčet, i když pokusy o to jistě nebudou scházet *), protože se nebude odehrávat jen na stránkách tisku, ale i v podnicích, ústavech a v různých institucích. Už ten sám fakt, že se bude diskutovat, bude velmi důležitý. Za posledních osmnáct let jsme si všichni odvykli, že je možné veřejně se angažovat pro obecně prospěšnou věc. Proto se diskuse může stát velmi užitečnou školou, i když zatím asi jen školou obecní, základní školou pozitivního myšlení a jednání, po níž by však měly následovat pokračovací třídy praxe.

Také fronty boje o reformu budou mít značně netradiční podobu. Nebude to jeden z řady zápasů mocenské sféry proti těm, kteří jsou mimo oficiální struktury. Na jedné straně budou stát ti, kdo jsou pro reformu, protože vědí, že je z hlediska zájmů naší země nezbytná, proti nim se seskupí všichni, kteří se obávají ztráty svých mocenských pozic, kteří se bojí, že neuspějí v nových tvrdších podmínkách nebo že přijdou o pohodlný život.

Zápas o reformu začal.

Leden 1987

*) Tato předpověď ing. R. Slánského se splnila dokonce dříve než očekával: 22. ledna se dostavili na jeho pražské pracoviště dva příslušníci StB, údajně za účelem „předání pozvánky k výslechu dle § 19 zákona o SNB“. Zároveň provedli prohlídku jeho psacího stolu a přitom zabavili text právě této úvahy.

Tímto jednáním — píše ing. Slánský ve svém sdělení ministru vnitra Vajnarovi — oba příslušníci StB nesporně porušili zákon. „Odebrat někomu text, který ještě není dokončen, tedy dříve než mohl kdokoli znát jeho obsah, odebrat ho, aniž se s ním seznámili na místě, je čin, který spíše patří do praxe orwellovské ideopolicie než bezpečnostního aparátu civilizované země ve středu Evropy.“

Ing. Slánský dále líčí, jak byl převezen na OS SNB v Praze 6 ve Čkalovově ulici do místnosti vyzdobené Stalinovým portrétem, jakých viděl v posledních letech v úřadovnách StB mnoho. „Zřejmě je tento člověk, za něhož i naše StB směla mučit, vydávat nevinné lidi k mnohaletým žalářům i na smrt, dodnes vzorem pro řadu příslušníků . . . této organizace,“ dodává ing. Slánský, a uzavírá: „Není šťastným předznamenáním pro tuto diskusi, v níž by měly zaznít všechny názory — protože jde o věc, která se hluboce dotýká všech československých občanů — když Státní bezpečnost si osobuje právo tuto diskusi kontrolovat.“

(Dovětek Listů: text Rudolfa Slánského otištěn bez autorova vědomí.)

VLADIMÍR KADLEC

NAD STATISTICKOU ROČENKOU 1986

Teprve v prosinci 1986 byla uveřejněna Statistická ročenka za rok 1985 včetně. Porovnáme-li rok 1985 s rokem 1980, vidíme, že v období pěti let od 1980 do 1985 ukazuje náš ekonomický vývoj místo plánované efektivity a kvality jen *stagnaci a inflaci*:

- Vytvořený národní důchod za pět let vzrostl o celkem 9%, byl však zcela znehodnocen, *anulován* růstem maloobchodních cen asi o 10%, resp. růstem životních nákladů o 9%.

- Užitý národní důchod v roce 1985 byl *nižší* než v roce 1980.

- Reálná mzda dělníků a zaměstnanců byla v roce 1985 *nižší* než v letech 1978, 1979, 1981.

- Škodlivé inflační tlaky byly vytvořeny tím, že při uvedeném poklesu užitého národního důchodu ve srovnatelných cenách byl zvýšen objem oběhiva za uvedených pět let o 30% (!); z něho 9% se projevilo v *inflačním růstu* maloobchodních cen, ale zbytek vytvořil nerealizovanou resp. nerealizovatelnou kupní sílu čili jakousi hypotéku na budoucí výrobu. Je to jedna z forem, jak žijeme z podstaty a jak řešíme dnešní negativní jevy jejich přesouváním na zítřek evtl. na příští generaci.

- Silné inflační financování je zřejmé dále z toho, že vklady obyvatelstva u Státní spořitelny vzrostly ze 157 na 219 miliard Kčs, tj. o 40% (!) za pět let od 1980 do 1985. I když vklady jsou automaticky znehodnocovány zvyšováním maloobchodních cen (v uvedeném pětiletí to bylo o 10%), je růst vkladů naprosto nepřiměřeně vysoký v poměru k nízkému růstu resp. stagnaci základních hmotných ukazatelů. Je to jasný důkaz naší nezdravé, zneužívané, nouzové měnové politiky. Příjmy obyvatel rostou rychleji než společenská produktivita práce. *Žijeme nad poměry, na úkor budoucnosti, z podstaty* (obdobně jako při zanedbávání údržby, při pomalém obnovování zastaralých strojů a výrobního zařízení, při nedostatečných ekologických investicích atd.).

Inflačně vytvářená převaha poptávky nad nabídkou na spotřebním trhu (a obdobně i v materiálně-technickém zásobování a v oblasti investic) má známé negativní důsledky ekonomické, politické, morální a nesoциální. Vzniká trh dodavatelů, kteří „vykořisťují“ spotřebitele a odběratele, jev známý z doby válečného hospodářství, ale ostudný pro ekonomiku v době míru. Tu je jeden ze základních prvků vysvětlujících totální zbyrokratizování celé naší ekonomiky.

Výsledky roku 1986 vykazují velmi podobné negativní jevy jako právě uvedené výsledky za pětiletku 1980 až 1985. V usnesení ÚV KSČ ze zasedání v prosinci 1986 je zřejmé:

- Plány roku 1986 nejsou v plném rozsahu plněny zejména ve zvyšování efektivity a hospodárnosti re-

produkčního procesu a tvorby národního důchodu.

- Nedosahuje se plánovaných temp ve snižování nákladovosti výroby, ve zvyšování kvality a technicko-ekonomických parametrů produkce, což ovlivňuje úroveň vnitřního trhu, efektivity vývozu a investiční výstavby.

- Přetrvává nerovnoměrnost v plnění plánovaných úkolů, zvýšil se počet podniků a závodů neplnicích rozhodující kvalitativní ukazatele plánu.

Dnešní negativní krizové jevy a procesy nelze vysvětlovat jen subjektivními chybami, voluntaristickými omyly a nedostatkem odborné kvalifikace našeho centrálního hospodářského a politického vedení. *Jde i o systémové vady*. Je třeba odstranit dnešní byrokratický, antistimulativní, antiproduktivní, antieffektivní, antiinovační a stále více antisociální hospodářský mechanismus. *Zásadní a hluboká ekonomická reforma (jak o ni mluví Gorbačov) se jeví i u nás jako historický objektivně nutný proces*. Reakční názory některých našich politiků nelze přehlížet, ale rozhodující nejsou.

Pokud jde o normalizační proces posledních let, nejsou rozhodující jen mnohamiliardové škody a ztráty, jež byly způsobeny naší ekonomikou, ale především zdiskreditování socialistického plánování a zdiskreditování ideálů socialismu vůbec.

Za uplynulých asi 16 let se dnešní politická a ekonomická garnitura zapsala nesmazatelně do našich dějin. Za její vlády a díky jí byla potlačena svobodná výměna názorů, a i proto jsme tak tragicky zaostali v technicko-ekonomické úrovni za světem. Ještě příští generace se bude/budou muset snažit odstranit toto zaostání za vyspělými průmyslovými státy, mezi něž jsme před válkou a v prvních asi deseti letech po ní ještě patřili.

31.12.1986

(Otištěno bez vědomí autora.)

OPRAVA

textu Zdeňka Mlynáře v Listech
č. 1/1987

V úvaze dr. Zd. Mlynáře „Charta a režim po deseti letech“ v minulém čísle Listů vypadlo při sazbě několik slov v první větě na str. 5. Věta má správně znít: „Konkrétně řečeno: v roce 1987 není pro režim v Československu rozhodující, jak stojí jeho spory s Chartou (byť i ta měla své výročí), nýbrž jak stojí jeho šance vůči hlavním vývojovým trendům, které už dva roky přicházejí z Moskvy.“

Polotučně vysázená slova byla omylem vynechána. Autorovi i čtenářům se omlouváme.

REDAKCE LISTŮ

A ještě: Autorem fotografií Gertrudy Sekaninové-Čakrtové a Vlasty Chramostové na str. 32 a 74 minulého čísla Listů je Ivan Kyncl.

O REFORMOVATELNOSTI SOCIALISTICKÝCH EKONOMICKÝCH SYSTÉMŮ

1. Úvodem

Před 16 lety, kdy mi bylo svěřeno na frankfurtské universitě vedení katedry pro socialistické ekonomické systémy, nevypadaly reformní výhledy v zemích tzv. reálného socialismu právě růžově. Po Pražském jaru nastaly v Československu chmurné časy. V NDR se Honeckerovo vedení vrátilo po sedmi letech mírně zreformovaného plánování k tradičnímu centralismu. Polovičitý reformní experiment zavedený v roce 1965 v sovětském průmyslu zanikl zanedlouho tichou cestou. Jedině v Maďarsku se zdálo, že „Nový hospodářský mechanismus“, realizovaný od počátku roku 1968, přetrvává; avšak i zde se později ukázalo, že byrokratické metody řízení mají houževnatější život, než bylo předpokládáno. Dokonce v Jugoslávii i v Číně — tedy vně sovětské sféry vlivu — bylo patrné spíše potlačení tržních forem, i když šlo v obou zemích o zcela odlišnou výchozí situaci a o odlišné koncepce řešení. — Celkem vzato se tedy v oně době zdálo, že se potvrzuje teze autorů, kteří pochybovali odjakživa o reformovatelnosti ekonomických systémů sovětského typu, o možnosti jejich převedení na dráhu tržní ekonomiky.

Dnes se v zemích sovětského bloku nepochybně rýsuje situace zcela odlišná. Již v roce 1978 byla po porážce maoismu zahájena pozoruhodná reforma v čínském zemědělství, na kterou navázaly po několika letech obdobné reformní kroky v dalších odvětvích. V poslední době posílili Maďaři tržní prvky již dříve zreformované soustavy řízení. Gorbačov hovoří o potřebě „radikální přestavby“ sovětské ekonomiky. Jugoslávští ekonomové doporučují — zatím pravda s nikoli zřejmým úspěchem — aby i v jejich systému došlo opět k uvolnění tržních sil. I když není jisto, zda v různých zemích východního bloku započaté diskuse i zavedená konkrétnější opatření vyústí v dalekosáhlejší hospodářské či dokonce politické reformy, pak tím spíše nabývá na významu staronová otázka:

Je socialistický ekonomický systém reformovatelný?

Dříve než se pokusím o rozbor problému a zformulování odpovědi, chtěl bych poukázat na jisté dilema týkající se pojmu „socialismus“. Ekonomickou soustavu socialismu lze totiž definovat dvojím způsobem: jednak pomocí institucionálních kategorií, jednak na základě normativních hodnot. V prvním případě možno pokládat tři systémové instituce za základní: společenské vlastnictví výrobních prostředků, národohospodářské plánování a odměňování podle práce. Systémy centrálního plánování sovětského typu odpovídají více méně tomuto vymezení. Jestliže však hodláme interpretovat systémy reálného socialismu normativně, pak je situace nesporně jiná. V tomto druhém případě nutno měřit přívlastek „socialistický“ pomocí hesla „Vol-

nost, rovnost, bratrství“, tedy pomocí ideálů, které od dob Francouzské revoluce zapsala na své prapory všechna emancipační hnutí, ba co více, jejichž plně uskutečnění sliboval teprve klasický socialismus. Že systémy sovětského ražení jsou od těchto normativních hodnot na hony vzdálené, je na bile dni. Tuto skutečnost vyjadřuje názorně dokument připravovaný v období Pražského jara reformními komunisty. Zde se říkalo:

„Socialismus potřebuje nikoli méně, ale více a reálnějších svobod než kterákoli dřívější společnost: svobody slova a projevu, shromažďování, spolčování, pohybu, cestování atd.; vyžaduje nikoli méně, ale více a reálnějších práv člověka: práva na domov, na zaměstnání a uplatnění, na vzdělávání a příležitost k rozvoji schopností, na sociální péči a sociální zabezpečení, na osobní majetek, demokratické zastoupení, na hájení svých zájmů i účast v rozhodování — a to pro všechny členy společnosti.“ 1)

Ekonomický systém usilující o realizaci emancipačních hodnot musí jednak vytvořit svou výkonností hmotné předpoklady pro plný rozvoj jednotlivce ve svobodné společnosti, jednak zajistit přiměřenou účast občanů na rozhodování. Cíl hospodářské reformy tudíž spočívá jak v zajištění vysoké efektivity tak i v zabezpečení práva každého rozhodovat jako spotřebitel i jako pracovník v souladu se zájmy spoluobčanů. Reforma přitom nutně vychází z existujícího systému centrálně direktivního řízení, který má vzhledem ke svým historickým kořenům tyto specifické rysy institucionálního charakteru:

- za prvé: nositelem vlastnických práv je stát, přesněji řečeno státní administrativní byrokracie, dosazená a svázaná s aparátem komunistické strany;
- za druhé: nástrojem plánování jsou centrálně stanovené závazné direktivy a ukazatele, udělující po vertikální ose — od centra přes různé hierarchické mezičlánky podniku a případně i jednotlivci — příkazy týkající se výroby, směny a rozdělování;
- za třetí: soubor hmotných podnětů je dán jednak mzdou, určenou podle individuálního výkonu a podle preferencí plánovacího centra, jednak dalšími odměnami a vyhlídkou na postup v rámci mocenské hierarchie, přičemž měřítkem úspěchu je v hospodářské sféře plnění plánovaných ukazatelů.

1) „O přípravě a základních rysech dlouhodobého programu strany“, materiál připravený v květnu-červnu 1968 pro XIV. sjezd KSČ

Vycházíme-li z této výchozí charakteristiky systému, předpokládá pak ekonomická reforma orientovaná na překonání staré soustavy tato cílová zaměření:

- převod vlastnických práv z centra na podniky,
- vystřídání příkazního plánování hospodářskou politikou respektující tržní vztahy,
- měřítkem úspěšnosti se stává skutečně dosažená rentabilita podniku. Přestavba staré hospodářské soustavy zaměřená tímto směrem skýtá šanci překonání dvou kardinálních vad dosavadního systému — chronického narušování zásad hospodárnosti a vyluky pracujících z rozhodování.

Vraťme se však k základnímu tématu příspěvku. Hovořit o reformovatelnosti systému předpokládá určit bariéry blokující reformu, jakož i hnací síly uvádějící reformu v pohyb. Působení těchto protichůdných faktorů bude třeba osvětlit konkrétními příklady přílivu a odlivu reformem v zemích reálného socialismu. K této ilustraci bych chtěl předem poznamenat: Přes rozdílné výchozí podmínky i vývojové tendence a nestejně probíhající reformní cykly v jednotlivých zemích jsou přece jenom nápadné shody v působení jak brzdících tak popohánějících sil. Lze tudíž hovořit o obecných tendencích systémové dynamiky, patrných všude tam, kde tento systém existuje.

2. Reformní bariéry

Překážky, s nimiž se doposud potýkala všechna hnutí usilující o hospodářské reformy ve východním bloku (včetně Číny) byly a jsou rázu *politického, sociálního, ideologického a ekonomického*. Tyto čtyři dimenze působí zřídka izolovaně. Většinou lze pozorovat jejich souvztažné interakce, jako třeba vztahy mezi politickými a ideologickými, sociálními a ekonomickými, či mezi ekonomickými a politickými bariérami.

Je zřejmé, že *politický systém* sovětského typu, založený na samovládě funkcionářského aparátu, tzv. nomenklatury, je těžko slučitelný s tržní ekonomikou, opírající se o autonomní rozhodování hospodářských subjektů — podniků i jednotlivců. Překážku zde netvoří pouze monopol rozhodování jako takový, nýbrž i monopol informační. Omezení informací na úzký okruh vyvolených nutně ochromuje tržní mechanismus. Držitelé moci jsou sotva ochotni se vzdát svých výsostných práv, byť i jen v jediné společenské oblasti, v daném případě v ekonomice. Právě marxisté, kteří jsou zvyklí uvažovat — někdy v přehnané míře — v kategoriích třídní nadvlády, pochopí patrně tuto logiku spíš než kdokoli jiný. Právě vzhledem k těmto mocenským zájmům byly proto za Stalina, Brežněva a jiných reformy spojené s dalekosáhlejší decentralizací neprosaditelné. Pravda, známe případy, kdy komunistické elity nebo jejich části tolerovaly, případně i podnitily hospodářské reformy, ačkoli tím oslabily vlastní mocenské pozice. Proč a za jakých okolností k tomuto na první pohled protismyslnému jevu dochází, chci vysvětlit na závěr tohoto příspěvku.

Brzdící vliv politické moci na reformní pohyb lze pozorovat ve všech fázích vývoje: v průběhu reformních diskusí, jako tomu bylo třeba v Polsku po roce 1956, při prosazování prvních systémových změn, jak to dokládá příklad Československa před rokem 1968, či za podmínek dalekosáhlejší přestavby systému jako v soudobé Číně.

Československé reformní hnutí šedesátých let skýtá názorné příklady souvztažnosti ekonomických a politických aspektů. Českým a slovenským reformátorům bylo zejména v prvních fázích retrospektivních diskusí nejednou zabráněno, aby širili své kritické pohledy na minulost a své pro tehdejší dobu radikální reformní ideje veřejně. Jedině bezradnost Novotného vedení, které bylo konfrontováno se stále se prohlubující hospodářskou krizí, vedla nakonec k tomu, že se vládnoucí klika rozhodla vyslyšet hlas kritiků. Když pak komise expertů vedená Otou Šikem připravila reformní návrh, který byl v nepřilíš pozmeněné podobě předložen ke schválení politickému centru, a když posléze došlo k zavedení prvních opatření, pak si logika hospodářské reformy vyžádala dalších kroků: ty však již zasáhly hlouběji do politicko-mocenské sféry. Naznačme to formulací otázek, které se za vzniklých podmínek vynořily:

- Do jaké míry lze požadovat od vedení podniku, aby se řídilo tržními signály, jestliže všemocní funkcionáři, odvolávající se na princip vedoucí úlohy strany, co chvíli zasahují do rozhodování bez ohledu na ekonomická kritéria?
- Jak se má podnikový ředitel vypořádat se situací dvojího podřízení, jak jako kádr dosazený vyšší instancí a tudíž i této poplatný, jednak jako manažer, jehož prestiž i hmotné postavení — do jisté míry to platí i pro osazenstvo podniku — závisí na dosažených tržních výsledcích?
- Proč jsou pracovníci podniků nadále vyloučeni z rozhodování, ačkoli je od nynějška část jejich výdělků svázána s podnikovým důchodem, vyplývajícím ze společného úsilí v podmínkách tržní soutěže?
- Nakolik lze spoléhat na pozitivní působení tržního mechanismu, jestliže jsou nositelům rozhodování zatajovány důležité informace pod záminkou, že by jich mohlo být zneužito třídním protivníkem?

Českoslovenští reformátoři hledali a nacházeli v letech 1966/1967 nová řešení, která by uvolnila hráze plynoucí ze starých politických struktur. Směry takových řešení lze naznačit heslovitě takto:

- politické zásahy do podnikového rozhodování byly postupně omezovány;
- v podnicích byly ustaveny rady pracujících, do jejichž pravomoci spadalo jmenování ředitele;
- z odborových organizací a z družstev se stávala poprvé nezávislá sdružení, hájící zájmy a prosazující vůli svého členstva;
- zbytečně a neodůvodněné tajnostkářství začalo mizet; hospodářským subjektům — podnikům i jejich pracovníkům — byly zpřístupněny informace nezbytné pro racionální rozhodování.

Zkrátka: decentralizace v ekonomice nabývala demokratizačních dimenzí, uvolňujících stmulé struktury politické moci. Vpád vojsk „bratrských zemí“ a násilné potlačení reformních sil z vedení KSC znamenaly likvidaci všech podstatných elementů hospodářské reformy, která se v letech 1965 až 1968 tak slibně rozvíjela. Byla to zahraničně politická konstelace — dominance Sovětského Svazu ve východním bloku — která zapříčinila porážku československého reformního hnutí šedesátých let.

Příklad Československa však neznamena, že by Sověti musili vždy a za všech okolností bránit svým satelitům v pokusech o hospodářské reformy.

Maďarsku se povedlo setrvat na reformním kursu z roku 1968 až dodnes. Nutno připustit, že to bylo zejména zpočátku možné také proto, že Kádárovo vedení respektovalo základní pravidla panující v reálně socialistickém táboře, tj. nenarušovalo princip vedoucí úlohy strany ve vnitřní a bezvýhradnou poslušnost vůči „velikému bratru“ v zahraniční politice. Jistě není bez zajímavosti, že se v Budapešti nikoliv až dnes, po vyhlášení „přestavby“ Gorbačovem, nýbrž již po delší dobu objevují podobné tendence hospodářské demokracie jako v 60. letech v Praze; ba co více: do temna reálně socialistické politiky i kultury prosvítají v Maďarsku tu a tam demokratizační paprsky. Při tom jistě nelze zanedbat podstatnou změnu v Sovětském svazu samém. Lze předpokládat, že sovětské vedení za Gorbačova bude spíše tolerovat reformní snahy satelitních zemí, než tomu bylo za Brežněva. O tom svědčí mimo jiné určité sympatie, s kterými provázejí Gorbačovovi ekonomičtí poradci maďarský model.

Zmínil jsem se o brzdicí roli nomenklatury. Avšak trvalé zablokování reformy by bylo sotva myslitelné, kdyby ortodoxní křídlo komunistických stran tvořilo jedinou sociální sílu, jež by měla zájem na zachování starých poměrů. V zemích reálného socialismu existuje však ještě další, početnější vrstva obyvatelstva, jejíž postoj je spíše konzervativní. Jde o ony dělníky a úředníky, jejichž pracovní úsilí, kvalifikace a výkonnost jsou zpravidla nízké. Četnost této vrstvy kolísá podle materiálního dopadu doprovázejícího reformní opatření: zvyšují-li se reálné důchody řadových občanů, pak klesá počet nedůvěřivých, vznikají-li však citelné hospodářské potíže, postihující nepříznivě hmotné postavení zmíněných skupin obyvatel, pak počet nespokojených mezi nimi stoupá. Nespokojenost se objevuje zejména ve dvou případech, které s sebou přináší nutně reformní změny. Za prvé, když se zvyšují tržní ceny v důsledku nedostatku zboží, dědictví to starého systému, případně též vzhledem ke krácení dotací. Za druhé, stupňují-li se nároky na pracovníky tím, že je vyžadován vyšší výkon či kvalifikace, nebo tím, že dochází k nezbytné mobilitě, protože nelze trpět setrváním v ekonomicky neodůvodněné výrobě. Mezi případné protivníky reformy patří i ona část vedoucích hospodářských pracovníků, která si zvykla na příkazy shora a tudíž se bojí samostatnějšího, náročnějšího a kvalifikovanějšího způsobu řízení.

Zastavme se však pozorněji u těch pracujících vrstev, jejichž značná část může vytvořit jakousi zálohu konzervativního křídla aparátu. Že se může vyvinout situace i jinak, tedy příznivěji, o tom svědčí dva jinak zcela odlišné příklady: vývoj v Polsku a v Číně. Polský vývoj ukazuje, že ruku v ruce s krizovostí staré soustavy se může převážná část dělnictva, vedena mluvčími vzešlými z jejího středu, postavit v čelo reformního hnutí. Byla to jejich organizace, Solidarity, která volala důrazněji než kdokoli jiný po decentralizaci rozhodování, po tržním systému, po samosprávě v podnicích. V Číně, obrovské agrární zemi, se staly stamiliónové masy rolníků, tedy rozhodující část obyvatelstva, hlavní oporou nového kursu, a to tím více, čím jasněji poznávaly na vlastní kůži, jaké jsou hmotné výhody systému, v němž se vyplácí výkonnost.

Vedle politických a sociálních bariér, které brání reformě, tvoří další překážku *ideologický dogmatismus*. Pravda, obecně lze pozorovat za poslední dvě, tři desetiletí jisté tendence ústupu od starých dogmat. O tom svědčí takové jevy, jako je větší otevřenost ekonomik socialistických zemí vůči kapitalistickému světu, dále

pronikání peněžních a tržních forem řízení, a ne naposled i renesance soukromého maloživnostenského sektoru, i když většinou jen v malém rozsahu. Přesto je třeba poznamenat, že se vedení komunistických stran ve všech zemích jen s těžkým srdcem loučí se starou ideologií, i když to ekonomická hlediska naléhavě požadují. O tom svědčí třeba Stalinovy teze o vlastnických poměrech za socialismu, na nichž lpí téměř všichni komunističtí ideologové v zemích reálného socialismu. Podle Stalina je socialismus dobudován teprve tehdy, je-li soukromé vlastnictví výrobních prostředků totálně nahrazeno státním a družstevním vlastnictvím (otázka, zda sovětské kolchozy lze pokládat za opravdová družstva, zde ponechme stranou). Socialismus je prý neslučitelný s existencí soukromých podniků. Proto bylo i záhumenkové hospodářství v zemědělských družstvech připuštěno vždy jen váhavě a v SSSR a některých jiných zemích čas od času opět zredukováno. Trvalo plně půl století, než před nedávnem odhlasoval Nejvyšší sovět zákon, podle kterého je dovoleno provozovat soukromou živnost obuvníkům a zámečnickům, truhlářům a tesařům, malířům pokojů, hospodským a taxikářům atp., avšak zpravidla jen ve volném čase a jednotlivě nebo nanejvýš s rodinnými příslušníky. Zakázána je soukromá výroba výpočetní a rozmnožovací techniky i soukromé služby v těchto oborech, soukromé provozování heren a podobných činností — tedy takové činnosti, které jsou pokládány za politicky „nebezpečné“. Na jedné straně sovětské vedení pochopilo, že soukromé živnosti dokážou zajistit zásobování zbožím a službami lépe, než se to dosud dařilo státním podnikům. Na straně druhé ještě přežívá dogma, že rozšíření soukromého sektoru ohrožuje socialistický charakter společnosti.

* * *

Ve dvou jiných zemích reálného socialismu se však odvážili přece jen dál. V Maďarsku došlo v uplynulých letech k podstatnému rozšíření soukromé i kooperativní sféry. Občané zde podnikají individuálně nebo se sdružují v rozmanitých formách skupinových i družstevních, čímž obohacují výrazně spotřebitelský trh a navíc znatelně zlepšují své reálné důchody. V druhé zemi, v Číně, pokročili v tomto směru ještě o kus dál. Expanze soukromého sektoru zde sleduje navíc další cíl: touto cestou vytvořit nové pracovní příležitosti, neboť vysoká porodnost v minulém období a návrat miliónů mladých lidí, které zahnali za kulturní revoluce pod rouškou dobrovolnosti na venkov, zapříčinily obrovský tlak na trhu práce. V roce 1985 napočítali v Číně již 17 miliónů individuálně podnikajících občanů, což odpovídalo pěti procentům všech pracujících v národním hospodářství. Ještě výraznější je však privatizační trend v čínském zemědělství. Rolníkům je smluvně přenechávána půda do osobního užívání; o rostlinné výrobě, chovu dobytka, o používání výrobních prostředků, které jim většinou také patří, i o odbytu výrobků rozhodují do značné míry oni sami.

O setrvačnosti ideologie v hlavách komunistických vůdců svědčí dokonce i příklad Jugoslávie, ačkoli se tato země vymanila ze sféry vlivu Sovětského svazu již koncem čtyřicátých let. Tržní formy řízení, doplněné soustavou dělnických rad v podnicích — tedy jugoslávský tržně-samosprávný socialismus zavedený v padesátých letech — ustoupily pod vlivem zesnu-

lého šéfideologa Kardelje o dvě desetiletí později jakési nadpodnikové samosprávě. Sit' všelijakých samosprávných institucí jako jsou tzv. „konference delegátů“, „zájmová společenství“, „samosprávné dohody“ a „společenské úmluvy“, svazující podniky a organizace mezi sebou jakož i s územními orgány a federálním centrem, nutně přepínají informační a kvalifikační kapacitu „spolurozhodujících“ delegátů. Zvládnutí záplavy materiálů předkládaných k projednání si proto vyžaduje zapojení rozsáhlého byrokratického aparátu. Nikoli pomocí hospodářské politiky respektující tržní vztahy, nýbrž prostřednictvím těchto prý „samosprávných“ institucí chce vedení státu bojovat proti takovým neduhům jako je inflace, nezasloužené příjmy atp. Namísto socialistického tržního hospodářství degeneroval jugoslávský systém v jakousi soustavu úmluv („bargaining economy“), v níž je nejen potlačen tržní mechanismus, ale kde je zamýšlená dělnická samospráva navíc degradována na pouhý formální rituál. Mám za to, že zde je nutno hledat jednu z příčin katastrofální ekonomické situace, do které zabředla Jugoslávie během uplynulého desetiletí.

Poukázal jsem na politické bariéry, sociální resistence a ideologické předsudky, s nimiž se musí potýkat reformní síly v zemích reálného socialismu. Co však, jestliže se reformní křídlo ve vedení komunistických stran přece jen prosadí, jak se to stalo krátce v Československu a jak je tomu dodnes v Maďarsku a Číně? Pak je na pořadu dne náročný úkol vypracovat *ekonomickou koncepci reformy, strategii transformace systému*. Není-li pochyb o základním směru hospodářské reformy, tedy o nezbytnosti nahradit příkazní plánování tržní regulací, pak spočívá hlavní problém v koncipování jednotlivých reformních kroků. Domnívám se, že by vypracování detailního cílového modelu nebylo příliš plodné. Vytváření nového systému je nutno pokládat za proces otevřený, modifikovatelný podle získaných zkušeností a měnících se vnějších podmínek. Již dosavadní vývoj ukázal na *tři klíčové problémy přestavby*. Jejich naléhavost lze dokumentovat mj. na příkladech československého reformního vývoje šedesátých let a především dlouhodobého reformního kursu v Maďarsku.

Za první: Jde o krajně nepříznivé výchozí podmínky, za nichž je v zemích reálného socialismu zahajována každá hospodářská reforma. Za tradičního systému existuje trvalá mezera v nabídce, stálý nedostatek výrobních zdrojů — ať už jde o suroviny, energii, stroje či o náhradní díly — na straně jedné, a zaostávající zásobování spotřebním zbožím žádaným konsumenty na straně druhé. Systémové příčiny tohoto jevu, které jsou v odborné literatuře zevrubně analyzovány — například v pozoruhodném díle Maďara Jánose Kornaie nazvaném „ekonomika nedostatku“ — nelze v rámci tohoto příspěvku rozebrat. Nás zde jen zajímá okolnost, že za této situace je prosazení reformního projektu zvláště obtížné. Potíž je o to větší, že k beztak složitým podmínkám přestavby přistupují často další dodatečná břemena: přemrštěné cíle plánu, nepřiměřená hospodářská, případně zahraničně obchodní politika, nebo i nepředvídané krizové tendence na světových trzích, nehledě ke skutečným přírodním pohromám.

V této souvislosti jsou v reformních diskusích vyjadřovány dvě protichůdné pozice ukazující na jisté dilema. Představitelé konzervativního pojetí — jsou-li

vůbec nakloněni přitakat reformnímu kursu — zastávají názor, že dalekosáhlejší reformu tržního typu nelze zahájit v podmínkách všeobecného nedostatku či závažných dílčích disproporcí. Před realizací přestavby je prý nutno překonat strukturální nerovnováhy, zejména pak odstranit úzká místa v řadě odvětví. Po soudu těchto ekonomů je nutno zabezpečit alespoň zhruba rovnovážný stav národního hospodářství za poměrů direktivního plánování a tudíž pomoci jemu vlastních nástrojů, tedy pomoci centrálně stanovených závazných ukazatelů. Pak teprve budou, jak oni říkají, vytvořeny nutné předpoklady pro úspěšný start reformy.

Chceme-li hledat historický příklad, který by dával této argumentaci za pravdu, pak je záhodno obrátit pozornost opět k Číně. Pravda, zde byla kolem roku 1978 prosazována růstová strategie v rámci centrálního plánování, zaměřená na změnu makroproporcí, a to na úkor investic a těžkého průmyslu, neboli — chceme-li zamýšlený model růstu zformulovat pozitivně — ve prospěch spotřebního průmyslu a zemědělství, tedy ve prospěch životní úrovně obyvatelstva. Tato politika si zároveň vyžádala dočasné přibrzdění tempa růstu čínské ekonomiky. Po mém soudu však úspěch této strategie, který se počátkem osmdesátých let skutečně dostavil, byl přinejmenším ve stejné míře důsledkem paralelně probíhající radikální reformy tržního zaměření v zemědělství jako konsekvence zmíněného směru v centrálním plánu.

Českoslovenští a maďarští reformátoři zaujali v diskusích opačné stanovisko. Po jejich soudu nelze v podmínkách tradičního modelu plánování počítat s tím, že by se podstatněji vyřešily tzv. věčné problémy, tj. nedostatečně pružné přizpůsobování výrobních struktur měnící se poptávce, jakož i necht' zavádět novou techniku v souladu s potřebami vědeckotechnické revoluce, probíhající ve skutečnosti pouze na kapitalistickém Západě. Čeští a slovenští ekonomové, kteří se v šedesátých letech zasazovali o systémové změny, opírali své stanovisko o skutečnost, že industriální charakter jejich země přímo volá po neprodleném zahájení reformy, neboť jedině nová soustava tržního typu je s to uvést ekonomiku na rovnovážnou a moderní — v terminologii tamních diskusí „intenzivní“ — dráhu růstu. Jejich maďarští kolegové podírali svou argumentaci, orientovanou obdobným směrem, poukazem na mimořádně vysoký stupeň závislosti jejich hospodářství na ekonomice světové. Právě tato rozsáhlá integrace do mezinárodní dělby práce si vyžaduje — říkali přesvědčivě — posílení tržních prvků řízení, má-li být zajištěna stálá přizpůsobivost výroby prudce se měnícím vnějším podmínkám. Mám za to, že tyto argumenty dokládají jednoznačně nutnost **priority systémových změn před snahou překonat disproporce „po staru“**.

Za druhé: V průběhu systémové transformace se nelze vyhnout dočasné koexistenci prvků staré a nové soustavy. Zásadně by se mělo sice centrum vystříhat příkazních forem řízení, avšak toho nelze dosíci přes noc. Proto vzniká otázka, nakolik jsou vzájemně se protivící systémové prvky — jednak příkazní ukazatelé plánu, jednak tržní formy rozhodování — slučitelné, jinými slovy, zda takováto „koexistence“ nenaruší fungování ekonomiky. Problém lze přiblížit pomocí zkušenosti čínských a maďarských.

V Číně dnes přikazuje plánovací centrum podnikům pomocí tradičních ukazatelů, jaké množství jistých produktů třeba vyrobit, při čemž odbyt těchto kvót je

realizován za státem stanovené pevné ceny. Vše, co podnik vyrobí nad toto množství, může prodat za cenu tržní, zpravidla vyšší. Že tu hraje úlohu i úvaha, které zboží a jaké jeho množství se žádá, je racionální důsledek tržní logiky. Značná část výrobků, zejména pak spotřební zboží, není již vůbec obsažena v nomenklatuře plánu a vyrábí se proto čistě pro trh. Na druhé straně však převládají metody centrálně direktivního řízení v řadě jiných odvětví, jako jsou investiční výstavba či materiálně-technické zásobování, v bankovníctví a do jisté míry i při tvorbě cen. Reformní ekonomové v Číně upozorňují právem na to, že za těchto okolností tržní signály nezabírají a že je proto třeba urychleně zredukovat příkazní formy řízení. V Maďarsku již v podstatě zrušili závazné ukazatele výrobního plánu. Avšak i zde přžívá řada pozůstatků staré soustavy, které podkopávají racionální působení tržního mechanismu. Jde na příklad o vysoký stupeň monopolizace podniků, o značný rozsah centrálně stanovených cen, o povážlivý objem subvencí, o nedostatečnou konkurenci mezi bankami, o absenci faktického trhu kapitálu, a v neposlední řadě o zásahy politických aparátů do rozhodování podniků. Takovéto jevy podkopávají fungování tržních vazeb a měly by, jak zdůrazňují kritičtí ekonomové, zmizet v průběhu „druhé etapy“ ekonomické reformy.

Za třetí: V době přestavby systému dochází k cílovému konfliktu mezi zásadou hospodářské efektivity a sociálními dopady. Zanedbání ekonomické racionality, známý to neduh staré soustavy, vedlo konec konců k zaostávání životní úrovně obyvatelstva zemi reálného socialismu. Zdánlivé sociální vymoženosti jako záruka daného pracovního místa, subvencování zboží hromadné spotřeby a řady služeb, či dlouhodobě pevné ceny výrobků, se jeví leckomu na první pohled pro dělníka a spotřebitele výhodně. Ve skutečnosti však tu převažují nevýhody postihující celou společnost a nakonec i jednotlivce resp. skupiny těmito jevy zdánlivě zvýhodněné. Převažující nevýhody vyplývají z důsledků takovýchto opatření: ty spočívají ve „výrobě pro výrobu“ namísto pro spotřebu; ve všeobecné ne hospodárnosti, neboť nikdo neví a ani nemusí vědět, co nás to všechno vlastně stojí; v plýtvání materiálními hodnotami podle zásady „z cizího krev neteče“. Není pak divu, že hmotné postavení občanů v těchto zemích zaostává za kapitalistickými státy, které jsou, přesněji řečeno kdysi byly na podobném stupni rozvoje.

Hospodářská reforma, která usiluje o zvyšování efektivity, se tak či onak nevyhne zcela sociálním dopadům, které mohou postihnout různé skupiny obyvatelstva nesterpně. Vyšší nároky na pracovní výkon, na přechod pracovníků z jednoho pracoviště na druhé, a stejně i jisté kolísání cen, to vše jsou nezbytné průvodní jevy, které nemusí „vonět“ každému, které jsou však přesto nutné, chtějí-li tyto země vybědnot z všeobecného zaostávání. Sociální důsledky tlaku na efektivnost je třeba veřejnosti včas a nezakrytě osvětlit, nemají-li vzniknout zbytečné iluze o reformě jako o „záračné medicíně“, a nakonec zbytečná kocovina. Aby nedošlo k nedorozumění: nedomnívám se, že ekonomickým měřítkům musí být v každém jednotlivém případě dána přednost před hledisky sociálními, zejména, kde by sociální dopady byly příliš tvrdé. Chci však zdůraznit, že **zvyšování ekonomické efektivity je základní pravidlo a nezbytný předpoklad pro obecné zlepšení životních podmínek všech občanů.**

3. Hybné síly reformy

Ukázal jsem již v předchozí části této úvahy, že tytéž činitele, které brání nastupu reformy, mohou za jistých podmínek, případně v pozměněné podobě, zvýšit reformní šance. Týkalo se to faktorů politických, sociálních, ideologických a ekonomických. Tuto stránku věci, tedy působení hybných sil, které vyvíjejí tlak na překonání starého systému a tím zlepšují vyhlídky na ekonomickou, případně i politickou reformu, chci závěrem poněkud rozšířit. Opírám se při tom opět o historické zkušenosti zemi reálného socialismu.

Již od druhé poloviny padesátých let, jmenovitě po XX.sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, lze ve východním táboře pozorovat jisté, byť i skromné *uvolňování politických struktur*. Byla již řeč o skupinách řadového občanstva, které spíše brzdi úsilí o reformu, ale i o polském a čínském příkladě, kdy se mohou širší vrstvy obyvatelstva stát oporou reformního kursu. V tomto směru je nutno obrátit pozornost na ony *sociální síly*, které bývají zpravidla iniciátory a protagonisty reformních hnutí: jde tu především o jisté kruhy inteligence, i o ty dělníky a zaměstnance včetně některých vedoucích pracovníků, kteří vynikají pracovní iniciativou a většinou i odbornou zdatností. I v centrálním hospodářském a politickém aparátě lze najít lidi, kteří jsou již od počátku reformních diskusí aktivními nositeli reformního kursu nebo se jimi stávají v období příprav konkrétních opatření. To vše ukázaly zkušenosti šedesátých let v Československu. Pokud jde o setrvačnost *ideologických dogmat*, bylo již poukázáno na to, že se tato bariéra reformního úsilí střetává s protichůdnou tendencí: zájem na fungování ekonomiky často nutí držitele moci, aby se vzdávali ideologických předsudků. Pomalý a klikatě probíhající, avšak dlouhodobě přece jen se prosazující ústup od dogmatismu je do značné míry důsledkem poznávacího procesu, v jehož čele stojí intelektuální kruhy, ovlivňující celkové duchovní klima v zemi. Těmto proudům se nevyhnou, jak lze pozorovat, části establishmentu, které se stávají reformním křídlem vládnoucí elity.

Nejzávažnější a nejpůsobivější hnací síly reformy byly, jsou a po mém soudu i nadále budou *rázu ekonomického*. Strnulé hospodářské struktury a skutečná či domnělá rizika sociálně-ekonomického vývoje sice často brání tomu, aby se vedení stran odhodlalo k dalekosáhlejším systémovým změnám. Na druhé straně však projevy hospodářské krize zasahující země reálného socialismu působí jako katalyzátor, který zesiluje reformní tlak a vynucuje si reformní opatření. Tato souvislost je rozhodujícím popudem k hospodářským reformám.

Připomeňme si znovu, že československé reformní hnutí následovalo po hospodářské krizi počátku šedesátých let, podobně jako tomu bylo o dvě desetiletí později v Polsku. Skutečnost, že Novotného vedení KSČ bylo vystřídáno reformní skupinou kolem Šíka, Smrkovského, Krieglů a dalších, skupinou, jejímž symbolem se stal v období Pražského jara Dubček, ukazuje na **možnost systémových reform, které mohou být přímo či nepřímo podníceny shora**. Naproti tomu v Polsku vyvolal tlak zdola nejprve pohyb vpřed, zatímco několikrát vystřídaná elita vládnoucích komunistů reformu zablokovala, jakmile nabývala politických rozměrů. Nyní, kdy se Jaruzelského vedení pokouší hospodářskou reformu zachránit, naráží její

realizace na potíže, neboť vládnoucí elita je izolována od lidu, který ztratil po násilném úderu proti jeho mluvčímu, organizaci „Solidarity“, důvěru ve vedení země. **Příklad Polska ukazuje názorně, že bez podpory zdola nelze uskutečnit ani sebelépe koncipovanou ekonomickou reformu.** Charakter reformního hnutí v obou těchto zemích, byť v obou případech vyvolaného v první řadě hospodářskou krizí, byl rozdílný.

Ukazuje se, že podstatnou roli ve vývoji reformních pokusů v reálně socialistickém táboře hrála dosud poznávací schopnost komunistických elit. Ať už šlo o Dubčeka či Kádára, Deng Hsiao-pchinga nebo Gorbačova — všichni tito čelní komunisté došli zřejmě k závěru, že bez pronikavé modernizace zkamenělých ekonomických a politických struktur nelze vybědnout ze slepé uličky, do níž se společnost dostala v podmínkách totalitního systému. Jak daleko na reformní dráze se však může takový Gorbačov či Deng odvážit, zůstává zatím otevřenou otázkou. Nedávné události v Číně znovu dokládají známou zkušenost, že se meze reformních cest vyskytují vždy tam, kde je ohrožena „vedoucí úloha strany“, tedy mocenský monopol vládnoucí nomenklatury.

4. Závěrem

Chceme-li zformulovat přesnější a hlavně dlouhodobější úsudek o reformovatelnosti hospodářských a společenských systémů v zemích reálného socialismu, pak je nutno vzít v úvahu činitel působící jen velmi poznenáhlu, avšak přesto trvale: jde o dlouhodobý proces modernizace. Ekonomický a technický pokrok moderních industriálních společností, po kterém tak naléhavě volá vládnoucí garnitura, přináší s sebou — byť jsou celkově úspěchy v tomto úsilí více než skromné — některé pozitivní tendence. Oč tu jde?

Již ctižádostivé plány počáteční socialistické industrializace v Sovětském svazu v dvacátých a třicátých letech, i priorita věnovaná průmyslovému rozvoji v lidových demokraciích po druhé světové válce si vyžádaly podstatného zvyšování kvalifikace pracujících (závažné negativní aspekty tzv. „socialistické industrializace“ zejména pro vyspělé země jako je Československo musíme v tomto kontextu ponechat stranou). Rozšíření odborného vzdělání bylo doprovázeno značnými investicemi do obecně vzdělávací soustavy, v neposlední řadě v důsledku tradičně vysoké váhy, kterou všechny směry socialistického hnutí odjakživa přisuzovaly rozmachu vzdělání obyvatelstva. Soudobý přelom ekonomických struktur, vyvolaný novými technologiemi ve výrobě a měnící se poptávkou na straně potřeb — v československé tradici označený za „vědecko-technickou revoluci“ — klade na hospodářskou soustavu zcela nové nároky. Přitom mohou investice do vzdělání, jež by si nepochybně vyžádaly jistých kvalitativních posunů, tvořit zdroj, který lze v nových podmínkách plněji mobilizovat.

Nový ekonomický a společenský řád musí brát v úvahu nové požadavky soudobého světa: musí zajistit všestrannou úsporu výrobních zdrojů, zabránit ničení životního prostředí, podnitit inovace a uvolnit jejich proud, vytvořit humánní životní podmínky, reagovat pružně na naustále se měnící potřeby. Jsou to náročné úkoly. Avšak bez jejich zvládnutí ztratil reálný socialismus, jak to dokládá dosavadní vývoj, stále více kontakt

se zeměmi, kde se o vědecko-technické revoluci sice méně mluví, avšak kde její každodenní pronikání je skutkem. Není sporu o tom, že **obrat v reálně socialistickém táboře může nastat jedině tehdy, bude-li důsledně nastoupena cesta decentralizace ekonomiky pomocí tržních koncepcí a posléze i demokratizace společnosti, zkrátka cesta systémové reformy.**

Leccos nasvědčuje tomu, že dlouhodobý proces modernizace, přinášející s sebou rozšíření odborné zdatnosti, se neobejde bez jistého pokroku v emancipačním vědomí. Ruku v ruce s pronikáním poznávacích procesů, zesílených zaostáváním za světovým vývojem, se dlouhodobě prosadí krok za krokem i v kruzích politického vedení — zejména v průběhu vystřídání generací — vůle skoncovat s dosavadními poměry. Jinými slovy: bariéry, které brzdily reformní vývoj v zemích jako jsou Československo, Maďarsko nebo Polsko a hybné síly, které čas od času prorazily tyto zábrany, se začínají dnes projevovat zřetelněji i v Sovětském svazu, třebaže zde proniknou naplno s jistým zpožděním, vyplývajícím z rozdílu v úrovni ekonomického a kulturního vývoje mezi centrem a jeho satelity.

Vycházíme-li z předpokladu, že Sovětský svaz udrží střednědobě, řekněme v průběhu nastávajícího desetiletí, své dominující postavení ve východním bloku, pak by mohl modernizační proces postupující v centru mocenské sféry vytvořit reformní klima příznivé systémovým změnám v celé této oblasti. Došlo by totiž nezbytně k odezvě v satelitních zemích, v nichž je potřeba reformy více než zřejmá a kde dosud potlačené, nicméně latentně existující reformní síly začnou za nových podmínek otevřeně působit. Proto se nevzdávám naděje, že podobně jako tomu bylo v 60. letech v Československu, prorazí koneckonců i v Sovětském svazu a jiných zemích reálného socialismu nové Jaro. Cesta bude však jistě ještě dlouhá a trnitá.

Poznámka:

Stat' je českou verzí přednášky prosloušené prof. Kostou k ukončení jeho akademické činnosti na Goethově univerzitě ve Frankfurtu n. M. 18. února 1987. Original vyšel též v listě Frankfurter Rundschau.

Autor čerpal materiál stati z těchto svých publikací:

Abriss der sozialökonomischen Entwicklung der Tschechoslowakei 1945-1977 (Nástin sociálně ekonomického vývoje Československa v letech 1945-1977), Frankfurt/M 1978

Wirtschaftssysteme des realen Sozialismus. Probleme und Alternativen (Hospodářské systémy reálného socialismu. Problémy a alternativy), Kolin n. R. 1984

Spolu s P. Geyem a W. Quaisserem: Sozialismus und Industrialisierung. Die Wirtschaftssysteme Polens, Jugoslawiens, Chinas und Kubas im Vergleich (Socialismus a industrializace. Hospodářské systémy Polska, Jugoslávie, Číny a Kuby ve srovnání), Frankfurt/M 1985

Spolu s P. Geyem a W. Quaisserem: Crisis and Reform in Socialist Economies (Krise a reforma v socialistických ekonomikách), Boulder, USA 1987

PRŮSERNÍČEK REÁLNÉHO S.

Vasil Bilak si vyjel na předvánoční nákup 1986 a na přehlídku reálného kapitalismu do Francie, kde — jak dokumentovala televize — si ho např. dělníci automobilky Renault ostentativně nevšimli. Když se Bilak ze sladké Francie vrátil, dal se v soukromém hovoru slyšet, že nechápe, že jsou obchody při nezaměstnanosti, jaká ve Francii je, plně nejen zboží, ale i kupujících. I chudí mají barevné televizory, jejichž prostřednictvím je vláda s nimi v denním styku; kdežto v ČSSR se za barevný televizor — pokud vůbec je k dostání — platí nad i pod pultem vysoké částky. To je vada socialismu, řekl Bilak. Jen zapomněl dodat, že i kdyby byly televizory u nás zadarmo, stěží by našel někoho, kdo by ho chtěl v televizi vidět.

Stavbou století je vodní dílo Gabčíkovo na Dunaji, které leží v žaludku nám i Maďarům. Návratnost investic je velkoryse vypočtena na 100 let. Maďary bude investice bolet zvláště: finančně jim vypomáhá Rakousko, a půjčku budou splácet dvacet let dodávkami elektrického proudu. Kdy? V zimě, přirozeně.

S těžkostmi zápasí plzeňská Škodovka, která zůstala sedět na svých reaktorech. Po zkušenostech s jadernou energetikou z Černobylu i pro nedostatek peněz oddalují i reálně socialistické země nákup a výstavbu drahých zařízení. Jednouúčelová technologie pak je příčinou, proč škodováci nemohli změnit výrobní program. Pravil to vedoucí tajemník západočeského krajského výboru KSČ J. Mevald.

Počtem ministerstev v tak malém státě se Československo řadí mezi světovou špičku, a počtem ministrů na občana jsme ještě světovější. Federálních a národních ministerstev včetně FUTI se nám vylíhlo 58. K tomu je třeba přiřadit 75 různých, často zvláště zbytečných organizací Národní fronty. Všechny tyto instituce mají velké, stále bytější aparáty, roty náměstků a čtyři černých tater šestsettrínáct.

Všemi milovaný Vasil Bilak se před časem v paměti-hodném rozhovoru s redaktory časopisu Der Spiegel vyjádřil i k otázce alkoholismu v ČSSR. „Pivo je náš chleba,“ prohlásil. Tim se stalo Československo vrcholnou světovou chleběárnou. Občané republiky vydají za jediný rok na alkoholické nápoje všeho druhu skoro 10 miliard korun, zatímco na zařízení k zlepšení životního prostředí vymezila celá 8. pětiletka pouhých 17 miliard.

Životní prostředí soustavně snižuje, zejména v Praze, věk obyvatelstva i počet červených krvinek. Stupeň znečištění je ohromující, a jak řekl český ministr pro znečištění (neoficiální titul!), dochází za rok v průměru ke stovce ropných havárií. Prosincový únik nejdříve těžkého a pak pro změnu lehkého oleje do Lučiny, Ostravice a Odry zvedl řekám hladinu a lidem adrenalin. V povodí Odry došlo za rok 1986 k 39 případům znečištění řek; v povodí Moravy se totéž stalo 37krát. Ani české řeky nezůstávají pozadu: k znečištění došlo v povodí Vltavy sedmdesátkrát, v povodí Ohře třicetkrát a v povodí Labe (mimo již uvedené) 53krát. Do řek tekly nejen ropné produkty, ale i fenoly, kyanidy, louhy, čpavek, chlor, zemědělské chemikálie a vůbec pěkné věci. O málokterém znečištění řek sdělovací prostředky něco sdělily.

Nejvíce poběhlic a poběhliků máme očividně u nás. Ještě před deseti lety bylo v ČSSR 2146 specializovaných prodejen mléka a 499 specializovaných prodejen chleba a jiného pečiva. Dnes však lidé běhají z domova do vzdálených samoobsluh a trénují si nohy a plíce. Nutno dodat, že od r. 1966 ubylo 41% prodejen obuvi a kožené galanterie, 37% prodejen skla a porcelánu a 29% prodejen barev a laků.

Neboť reálný socialismus dělá vše pro lidi.

-ap-

V březnu 1987 vyšlo již 16. číslo časopisu

150 000 SLOV — ČTENÍ ODJINUD

Číslo 16 obsahuje soubor materiálů o situaci v Československu, Polsku, Maďarsku a zejména o posledním vývoji v SSSR; dále příspěvky o Japonsku, o evropských problémech, projev nového francouzského laureáta Nobelovy ceny za literaturu Clauda Simona a řadu dalších materiálů z celého světa.

V minulých dnech vyšel také druhý svazek KNIHOVNY 150 000 SLOV — román sovětského spisovatele Georgije Vladimova „Věrný Ruslan“ — příběh strážního psa. Předplatitelé čtvrtletníku 150 000 SLOV — ČTENÍ ODJINUD dostávají tento román v rámci předplatného zdarma.

Objednávky a předplatné — 15 dolarů nebo 30 DM ročně — na adresu

INDEX, Postfach 41 05 11, D-5000 Köln 41
INDEX, Box 907, Palm Coast, FL 32037, USA

PŘESTAVBA TAKÉ U NÁS?

Úvodník Rudého práva z 29. 1. 1987 je nadepsán „Inspirující příklad KSSS“. Jedná o právě skončeném zasedání ÚV KSSS a vychází z projevu Michaila Gorbačova, uveřejněného den předtím.

Připomíná jednoznačnou podporu KSČ myšlenkám přestavby, projevovanou v době moskevského zasedání také na pražském aktivu hospodářských pracovníků k „Zásadám přebudování hospodářského mechanismu“, v projevech L. Štrougala a M. Jakeše.

Na rozdíl od dosavadních projevů vedoucích činitelů (včetně Štrougala a Jakeše) neomezuje se úvodník na souhlas s myšlenkou přestavby hospodářského mechanismu, nýbrž zdůrazňuje celospolečenskou šíři přestavby a doslova opakuje věty, které proneseny zde bez uvedení sovětského pramene by mohly být vedoucími kruhy považovány za pobuřující:

„Přestavba sama je možná jedině prostřednictvím demokracie a díky demokracii. Jedině tak lze otevřít prostor nejmohutnější tvořivé síle socialismu — svobodné práci a svobodnému myšlení ve svobodné zemi.“

Bylo by možno jen uvítat, kdyby tato slova znamenala skutečný obrat v dosavadním postoji vedení KSČ k procesu změn probíhajících v SSSR a k hlasům upozorňujícím na naléhavost změn také u nás. Jistě dnes málokdo u nás chce mechanicky napodobovat SSSR, jak bylo vyhlášováno v 50. letech. Ale to, co se dnes děje v SSSR, zasluhuje vážnou, pečlivou pozornost, stálý rozbor a hodnocení myšlenek a skutků, jež by mohly a měly být živými podněty k zamyšlení nad stavem naší společnosti i ke krokům řešícím její naléhavé problémy. Takových podnětů přinesl Gorbačovův projev i zasedání ÚV KSSS koncem ledna plno.

Ne posledním z nich byl ten, jemuž ostatně úvodník Rudého práva nevěnoval příliš pozornosti: **kritický rozbor příčin naléhavosti přestavby a jejího urychlení.** Takový rozbor je předmětem sovětským vedením zamýšlených kroků i jejich zaměření. Jde o řešení „složitě a rozporné situace.“

Poukažme na hlavní myšlenky tohoto rozboru: „V určité době objevily se známky stagnace a další jevy cizí socialismu . . . V ekonomice i v dalších sférách dozrávala objektivní nutnost změn, ale v politické a praktické činnosti strany a státu nebyla realizována . . . v přípravě politiky a praktické činnosti převládaly konzervativní nálady, setrvačnost, snaha zbavit se všeho, co se nevešlo do navykých schémat, neochota řešit aktuální sociálně ekonomické otázky . . . teoretické představy o socialismu zůstávaly v mnohém na úrovni 30. a 40. let . . . z teorie a společenských věd zmizela živá diskuse a tvůrčí myšlení, a autoritativní hodnocení a úvahy se staly nezvratnými pravdami, které mohly být jenom komentovány . . . Zhoubný vliv na mravní ovzduší měly případy přezíravého vztahu k zákonům, případy podfukářství a úplatkářství, povzbuzování patolizalství a pochlebování . . . Vážné nedostatky

v ideově politické výchově byly v mnoha případech zastírány pořádáním okázalých akcí a kampaní a oslavami nejrůznějších jubilejí . . . Stále hlubší propast vznikala mezi světem každodenní reality a světem předstírané prosperity.“

Jistě stojí za to zamyslet se nad těmito kritickými slovy — nejen pro pohled kolem nás, ale také proto, že tyto názory, metody a formy politiky sovětského vedení kritizovaného období bezpochyby ovlivnily jeho postoj k československé reformě a obrodnému procesu roku 1968 a v srpnu 1968 vedly k rozhodnutím, která měla dalekosáhlé účinky pro náš vývoj i pro vztah našeho lidu k SSSR, jež přinejmenším problematizovala.

Jenže citovaná část Gorbačovova projevu i ji odpovídající pasáž v usnesení ÚV KSSS budou sotva v blízké době „inspirujícím příkladem“ pro dnešní vedení KSČ. Kritika, kterou slyšíme z úst či pera vedoucích činitelů, se omezuje převážně na fungování technicko-organizačních útvarů a na postoje některých méně vysoko stojících činitelů.

Nejde však do hloubky příčin ani do výšky rozhodujících instancí. Chybí tu opravdová objektivní analýza stavu naší společnosti, jejího vývoje přinejmenším pro období, na něž se vztahuje Gorbačovova kritika. Zde naopak leží ještě těžký balvan. Je jím (nikoli jen slovy, ale spíše jejich účinky, hluboko zakořeněnými v naší společnosti) tzv. „Poučení z krizového vývoje po XIII. sjezdu KSČ“, odhlasované na ÚV KSČ v prosinci 1970 a vyhlášené za dogma. Byl stíhán těžkými následky každý, kdo se odvážil o jeho platnosti pochybovat nebo je dokonce popírat.

Jde tu o případ, kdy „teorie“ je vytvářena dodatečně k odůvodnění hotových fakt a kdy platí zásada některých profesionálních rétorů — „slabé argumenty, zesílit hlas.“

Nepravdivými a polopravdivými tvrzeními o našem obrodném procesu roku 1968, zveličováním některých, byť jen okrajových jevů a zamlčováním rozhodujících skutečností je odůvodňován a ospravedlňován vojenský zásah 21. srpna 1968 a násilné potlačení obrodného procesu. V něm vyhlášené a bohužel jen krátko uskutečňované cíle tolik připomněla Gorbačovova slova o cílech přestavby:

„Důkladně obnovit všechny stránky života země, dát socialismu nejmodernější formy společenské organizace a maximálně využít humanistický charakter našeho zřízení ve všech jeho rozhodujících aspektech — hospodářském, sociálním, politickém i mravním.“

Zároveň, který odporoval zásadám mezinárodního práva, včetně Varšavské smlouvy i vzájemných smluvních závazků, nehledě k všeobecně uznávaným zásadám vztahů mezi socialistickými zeměmi, je dnes zcela zavržen hodný i vzhledem k programu Gorbačovovy přestavby.

Samozřejmě bylo účelem „Poučení“ také legitimovat normalizaci a mocenské pozice sestavy, která ji prováděla. V procesu, jímž byla společnost

vtačena do struktur, forem i metod řízení odpovídajících představám brežněvovského vedení (kritizovaným na posledním plénu ÚV KSSS), byly vyřazeny nejen z politické a vůbec společenské aktivity, ale i z normální ekonomické, technické, vědecké či kulturní činnosti statisíce dobře kvalifikovaných lidí. Byli odsunuti na místa, kde jejich schopnostmi a znalostmi bylo doslova plýtváno, pokud nebyly ničeny. To se týká i většiny z oněch mnoha tisíců vyhnaných do emigrace. Nástupem méně schopných a zato poslušnějších na jejich místo zvládla byrokracie nového vedení sice příslušné jednotky a útvary a podřídila dogmatům a stereotypům „Poučení“ naší ekonomiku, vědu, techniku, školství i kulturu — ale na škodu věci.

S rozbitím přirozených demokratických útvarů odpovídajících faktické společenské pluralitě a návratem ke strohým výzvám, které odpovídaly oněm „představám o socialismu z 30. a 40. let“ zmíněným v Gorbačovově kritice, došlo také k atomizaci společnosti. Většina jejich bezmocných členů byla zahánána do soukromí, v němž svou bezmocnost vyvažovala shánkami konzumentských hodnot, s povinným poplatkem pasivní účasti při rituálu předstíraného souhlasu s projevy a kroky moci. Že tím vším byl zdiskreditován socialismus jako zřízení i jako ideologie předkládaná jen ve formě předepsaných stereotypů, nositele této moci zvláště netrápilo. Vládnoucí elita chtěla mít a vykazovat především klid, nerušený nekonformní aktivitou někde dole. Její mocenské pozice však potřebují také vykazovat určité úspěšné fungování mechanismu. A zde se právě při dlouhém trvání nově zavedeného, znormalizovaného stavu nemohly neprojevit účinky znehybnění společenského myšlení a aktivity především v ekonomické stagnaci.

Technicko-ekonomický úpadek

Ekonomickou situaci v roce 1986 lze charakterizovat slovy — nedostatky, slabiny, chaos, živelnost, zmatek, zlořády, džungle, Kocourkov apod. Inovační aktivita se snížila, využití základních prostředků pokleslo, podíl nových výrobků na celkové výrobě se zmenšil, stále více zaostáváme za technicko-ekonomickým rozvojem vyspělých zemí, mezi něž jsme ještě po válce patřili. Ve srovnání s nimi jsou efektivnost naší výroby, kvalita a technicko-ekonomické parametry našich výrobků nejen nízké, ale i každoročně klesají. Ve výrobě plýtváme surovinami a energií a celkové náklady jsou z hlediska světových cen příliš vysoké.

Centrální plány, zvláště v kvalitativních ukazatelích nejsou plněny. Počet podniků neplnících plány opět vzrostl. Není divu: zastaralá a nemoderní technologie evt. zanedbaná údržba, nekvalifikované voluntaristické centrální plánování, nepružná zkostratělá organizace, nadměrná administrativa, nákladná ale neúčinná kontrola, obrovská a několikaslovná nevykonná parazitní byrokracie, především však z toho vznikající nekázeň technologická, plánovací, finanční a pracovní demoralizace. Centrální plány jsou vnitřně neprovázané, předurčené, materiálově nezajištěné — tedy nereálné.

Krach našeho plánování je nejlépe vidět na dnešním chaosu a zmatku v dodavatelských vztazích. Podle Husáka jsou v nich jen „problémy a slabiny“.

Podle Potáče se situace v poslední době ještě zhoršila a „letos nabyla nepřijatelných rozměrů“. Podle Adamce tu jde o „zlořády“. Podle Hermana „situaci letos hodnotíme jako nejhorší za poslední roky, nelze již přehlížet džungli . . .“ Hlasy z podniků: „Nemáme z čeho vyrábět . . . Nemáme do čeho pichnout . . . Jako v Kocourkově . . .“ atd.

Takový zmatek doprovázený neplněním dodavatelských smluv v čase, objemu, sortimentu a kvalitě je příčinou, že výroba je nerovnoměrná, nárazová, nerytmická, nákladná, často nekvalitní, neefektivní. Neefektivní tím je i vývoz. Takové šturmování je škodlivé nejen ekonomicky, diskredituje nejen centrální hospodářské a politické orgány, ale i samu ideu plánování.

Velké škody vznikají i při investicích z neplnění projektovaných časových, objemových, kvalitativních parametrů. Proto máme nadměrnou rozestavenost, umrtvující miliardové hodnoty. Proto výpadky v plánované produkci dosahují obrovských částek (v minulé pětiletce 80 miliard korun), což je další příčinou řetězových poruch v dodavatelských vztazích, často i výpadku ve vývozu nebo nutnosti nadplánového dovozu.

Chronická nespolehlivost v dodavatelských vztazích pro neplnění dodavatelských smluv vede podniky k tomu, aby si vytvářely nadměrné pojistné výrobní zásoby. Ve srovnání s vyspělými kapitalistickými státy máme v zásobách umrtveny zbytečné miliardy. Současně je však mnoho různých druhů materiálu, subdodávek a náhradních dílů, které nejsou k sehnání. To vyvolává v podnicích nejen řetězovou reakci poruch a ztrát ve výrobě, ale i neklid, nervozitu a — protože už to trvá léta — i pracovní a plánovací demoralizaci.

Plánovací demoralizace

Vedle nedostatku odborné kvalifikace v řídicích centrálních hospodářských a politických orgánech jsou to systémové vady, které způsobují dnešní ekonomickou živelnost a chaos, stále se prohlubující technicko-ekonomické zaostávání za průmyslově vyspělými zeměmi a klesající efektivnost ve výrobě a v zahraničním obchodě. Dnešní vadný hospodářský mechanismus už léta vyvolává přímo i nepřímo zájem výrobních podniků, aby se snažily dostat od plánovacího centra co nejnižší a nejméně náročný plán, ale naopak co největší přiděly investic, deviz, mzdových a dalších fondů. Podnikům nejde jen o to dostat pohodlně splnitelné plány, ale především zajistit se proti rizikům z nefungujících dodavatelských vztahů a z nekvalifikovaně určených plánů mechanickým používáním indexové metody.

Dnešní hospodářský mechanismus je antistimulativní, antiproduktivní, antiinovační, antiefektivní. V tom je vysvětlení, proč výrobní podniky nemají zájem o inovace, o úspory surovin a energie, o využití skrytých (a skrývaných) rezerv ve výrobní kapacitě a ve snižování materiálových nákladů. Proto se centrum snaží je k tomu donutit administrativními metodami, rozšiřováním počtu ukazatelů, limitů, přidělů, příkazů apod. V takto zbyrokratizované nepřehledné situaci podniky poměrně snadno skrývají vůči plánovacímu centru své rezervy, chytračí, spekulují, taktizují, šibrují, zatajují, předstírají, švindlují, nedodržují a obcházejí předpisy — a jak zjistila v prosinci 1986

revize — polovina prověřovaných podniků zkreslovala a falšovala výsledky a vykazovala je nepravdivě. (Jak je tedy možno věřit oficiálním výsledkům vykazovaným stranou a vládou — které jsou samy o sobě smutné — jestliže navíc jde vlastně o sumarizace údajů již dole na podnicích zfalšovaných a nepravdivých?)

Při dosavadním neúčinném a vadném hospodářském mechanismu nebylo proto možné udržet chod národního hospodářství bez inflačního tisku oběživa, jímž financujeme mzdy. **Spotřebujeme více než vyrábíme tím, že žijeme nad poměry, z podstaty, na úkor budoucnosti.**

Pracovní demoralizace a sociální deformace

Po válce dosažená plná zaměstnanost, jako významná přednost našeho plánování vůči kapitalistické ekonomice, se v období normalizace přeměnila následkem nekvalifikovaného centrálního plánování v dnešní již léta trvající přezaměstnanost. Postupující byrokratizaci ekonomiky (a celého života) nadměrně narostla armáda administrativních sil včetně zaměstnanců donucovacích a duplicitních institucí. Představují prvky parazitující na ekonomických výsledcích a mimo to zesilují nepružnost ekonomiky. „V posledních letech se administrativa dále rozšířila, papírů přibývá“, postěžovalo si na neschopnost našeho centrálního plánování a řízení i Rudé právo. Je asi už jenom málo výjimek z toho, že místo dvou pracovníků jsou na pracovišti tři čtyři zaměstnanci.

Nekvalifikované centrální plánování a především vadná investiční politika vytvořily více pracovních příležitostí, než je k dispozici pracovních sil. **Vadným centrálním plánováním je poptávka po pracovních silách větší, než je jejich nabídka.** Plánem vytvořený nedostatek pracovních sil má za následek nadměrnou, nezdravou fluktuaci a z ní plynoucí ztráty v produktivitě práce a v požadavcích na zvyšování mezd a platů, neodpovídající zvýšenému výkonu. Především však způsobil pokles pracovní morálky, nevyužívání pracovní doby a tím i strojů a výrobních zařízení. Znamenal pokles autority mistrů, pokles technologické kázně a tím i pokles kvality výrobků i hospodárnosti výroby.

Zásada mzdy podle výkonu byla dále narušena odměňováním za politickou angažovanost a kádrovým stropem, což v obou případech oslabilo pracovní výkonnost a ekonomickou efektivnost jak u diskriminovaných tak u privilegovaných. Ty utrpěly i postupným odstraňováním mzdových rozdílů mezi svědomitými výkonnými pracovníky a lajdáky. Toleroval se nepořádek a nedisciplinovanost. **Politickou konformitou, třeba předstíranou, bylo možno kompenzovat nepoctivý poněk k práci.** Blahověle vůči lajdákům demobilizovala poctivé pracovníky. Mimo to disproporce a deformace na spotřebním trhu a ve službách znamenaly vznik šmelinářských zisků a socialistických zbohatlíků, jejichž rukama prochází úzkoprofilové zboží. **Socialistická zásada odměny podle práce přežívá dnes již jen v projevech politiků.** Mzdová nivelizace — v době vědeckotechnické revoluce — postihla negativně tvůrčí technické pracovníky a organizační pracovníky.

Na špatně vyřešený mzdový a sociální problém doplácí obyvatelstvo nízkou efektivností národního hospodářství a zbytečně nízkou životní úrovní. Jedním z důsledků je, že reálné mzdy v posledních asi osmi letech stagnovaly (ještě v roce 1985 byly nižší než v roce 1978). Ztratily tedy stimulační funkci. Do značné míry ji ztratil i vnitřní trh, kde nedostatek zboží má negativní ekonomické, politické, sociální a morální důsledky. Přitom inflačně roste objem oběživa, nerealizovaná a nerealizovatelná kupní síla, která v sobě skrývá nebezpečí eventuelních nákupních panik.

Politická demoralizace a apatie

Rostoucí plánovací iracionálnost a sociální a mzdová deformace, léta přetrvávající disproporce na spotřebním trhu, ve službách, v náhradních dílech, vyvolávaly stále se prohlubující odcizení, frustraci, apatii, lhostejnost, otupělost, nezájem o věci veřejné, rostoucí nedůvěru v politiku a politiky. Jejich řeči o demokratizaci politického a hospodářského života, o účasti pracujících na řízení jsou příliš evidentně v rozporu se skutečností. Zdiskreditovaly ideje socialistického plánování a do značné míry ideje socialismu vůbec.

Navíc odborná a morální autorita dnešních našich politiků byla od počátku jejich kariéry v roce 1969 poměrně nízká, jejich politická autorita klesala v očích veřejnosti postupně až k bodu mrazu.

Naši dnešní politici omezují přístup občanů k informacím. Právě nedávno bylo např. vzpomenu, jak se snažili zabránit, aby se lidé dověděli obsah prohlášení Charty 77, jak však přesto nutili lidi, aby ji odsoudili. Taková jednání mají za následek, že lidé pak dlouho nevěří, neboť mají pocit, že jsou manipulováni. Naši politici na rozdíl od západních demokracií neprovádějí průzkumy veřejného mínění, resp. jejich výsledky neuvěřejňují. Jako by se o názory lidí nezajímali. Žádají od lidí především závazky k nadpráci, k práci o sobotách a nedělích. Vynucovanou účastí při volbách do Národního shromáždění udělali z nich politickou prověrku s cílem zajistit dnešní politické garnituře doživotní politické funkce, moc a vládu a s tím spojené materiální výhody a privilegia. A to i pro ty, kdo se ve funkcích neosvědčili, resp. jichž si lidé již dávno nevězí.

Způsob, jak se dnešní politická garnitura dostala k moci, nevyvolal k ní velkou důvěru. Ta postupně ještě klesala úměrně rostoucím ekonomickým neúspěchům, nedůstojné politické manipulaci a primitivní propagandě, podceňující intelektuální úroveň našich lidí, a v neposlední řadě **potlačováním základních politických a občanských svobod, jež jsou výslovně zaručeny v naší ústavě.**

Tyto skutečnosti nelze natrvalo přikrývat tvrzením a prohlašovaním, že léta od nástupu normalizační sestavy jsou „nejlepším obdobím dějin ČSSR“. Málo pomáhalo i to, že „Poučení“ jako jakási Magna Charta tohoto období je znovu a znovu vyzdvihováno a oslavováno — při 15. výročí koncem roku 1985 dokonce mezinárodní konferencí — jako významný vklad do teorie mezinárodního socialismu, **chápané ovšem jako sklad stereotypů a dogmat.**

Bylo by třeba zaujmout stanovisko k stále se opakujícím nedostatkům i novým problémům, jež přináší

denní život, zvláště když se v SSSR, ale také v jiných zemích „reálného socialismu“ začala uznávat nejen jejich existence, ale také hledat jejich řešení různými reformami.

Jenže u nás „reforma“ byla právě „Poučením“ zavržena. Proto se hledaly některé recepty a kroky, které by se vyhnuly podezření z kacířství roku 1968. I L. Štrougal se ve svém projevu zmínil, že všelijaké „soubory opatření“, vyhlášené za účinný lék, ale nepoškozující dogmatem povolené struktury a formy řízení, se ukázaly jako neúčinné dřív, než byly dovezeny do konce . . .

A tak, i když už byla slovy uznána nutnost řešit problémy naší stagnace, zaostávání, neefektivnosti naší ekonomiky a projeveno uznání sovětskému úsilí o přestavbu, považuje československé vedení za nutné jakémukoli pokusu o řešení postavit hranici s tím, že **bude zachována i nadále platnost „Poučení“**. G. Husák se na XVII. sjezdu hlásil „k závěrům XXVII. sjezdu KSSS, k jeho principiálnímu duchu“. Ale v zápětí oceňoval „principiální politiku KSC“ jako zdroj „úspěchů“, na něž jsme právem hrdí. Za její základ označil tvořivé rozvíjení strategické linie XIV. (normalizátorského) sjezdu a „Poučení“.

Ideologický tajemník ÚV KSC ještě v říjnu 1986 v moskevské Pravdě vykládal sovětskému čtenáři, že „Poučení“ je nadále platné, že je výzvou k uplatňování leninských metod v politice.

Na „Poučení“ se spíše vztahují slova M. Gorbačova o tom, že

„nelze připouštět, aby nám dogmata, s nimiž jsme se szili a jež naši scholastikové (už naši vlastní, doma vychovaní) ztotožnili s „věčnými pravdami“ socialismu, zakrývala oči a bránila postupu vpřed . . .“

Z hlediska našeho vývoje tu lze vidět snahu především klást meze, hranice a překážky tomu, aby byl sovětský příklad přestavby chápán v tom demokratickém smyslu, jaký mu je přikládán v sovětských prohlášeních a dokumentech.

Není zatím důležité znát, zda naše politické vedení vyhlásilo „Zásady přebudování hospodářského mechanismu“ (9. ledna 1987) proto, že Gorbačov provádí v SSSR zásadní přestavbu systému včetně kadrových změn především v politických špičkách, nebo protože si naše politické vedení konečně uvědomilo naši celkovou neblahou a ostudnou situaci, do níž vyústila jeho dosavadní politika normalizace v ekonomice, kultuře, školství a v morálce.

V „Zásadách přebudování hospodářského mechanismu“ jsou opomenuta nebo hrubě podceňena taková opatření jako demokratizace, podnikové rady pracujících, účast pracujících na řízení, samospráva, vliv pracujících na výběr vedoucích hospodářských a politických pracovníků, jejich veřejná kontrola pracujícími atd. V tom je důležitý rozdíl, kterým se liší dnešní „Zásady přebudování“ od naší reformy v roce 1968 a od přestavby (perestrojky), kterou Gorbačov zahájil v roce 1986.

Sdělovací prostředky umožnily veřejnosti konfrontaci našich „Zásad přebudování“ se sovětskou přestavbou, i jejich autentických výkladů M. Gorbačovem a L. Štrougalem právě ve dnech 28. a 29. ledna. Přesvědčivě z ní vyšel závěr, že bez opravdové demokratizace vztahů v naší společnosti bude „Zásady pře-

budování“ očekávat osud „Souboru opatření“ a jiných reformních návrhů, které se bály přiznat k reformním cílům. I L. Štrougal nepřímou přiznal, že si je toho vědom a hledal východisko v prohlášení, že přebudování hospodářského mechanismu ovlivní všechny ostatní vztahy v naší společnosti. Tedy jakýsi automatický proces.

Napróti tomu M. Gorbačov rozhodně poukazuje na to, že **bez demokracie, jejího rozšíření, prohloubení, uskutečnění nebude přestavba. Snad tohle může být inspirací těm, komu jde o to, aby u nás došlo k opravdové přestavbě společnosti.** Když už ne vlastní úvahy, které vyplývají z pravdivého pohledu na naši skutečnost, tedy alespoň tento podle Rudého práva „inspirující příklad KSSS“ by měl přivést k závěru, že „Zásady přebudování“ zůstanou jen přáním a slovy, nebudou-li zjednány předpoklady k jejich účinné realizaci.

Mezi nimi je na čelném místě opravdová, vážná, kritická analýza příčin vývoje, který přivodil situaci, v níž se přestavba stala nevyhnutelnou.

Stejně tak je nezbytné připravit a uskutečnit demokratizaci naší společnosti. Ta je předpokladem skutečné angažovanosti jejich členů při přípravě, zavádění a uskutečňování změn našeho hospodářského řízení i dalšího vývoje celé společnosti. **K těm předpokladům patří i odstranění jednak strnulých dogmat, která by neměla bránit naší společnosti v cestě vpřed, jednak dlouholetých zatvrzelých nositelů těchto dogmat.**

Budou-li se vedoucí místa u nás vyhýbat společenské přestavbě v rozsahu, jaký odpovídá naléhavým potřebám dneška, může nastat situace, jak ji vyjádřil M. Gorbačov ve svém projevu dne 17. května 1985:

„Ten, kdo se nehodlá přeorientovat nebo dokonce brzdí řešení nových úkolů, musí prostě ustoupit z cesty a nepřekážet.“

29. ledna 1987

(Otištěno bez vědomí autorů.)

ČESTNÝ DOKTORÁT E. GOLDSTÜCKEROVI

Univerzita v západoněmecké Kostnici (Konstanz) udělila 18. prosince 1986 profesoru dr. Eduardu Goldstückerovi doktorát h.c. své filozofické fakulty. Eduard Goldstücker je v Československu znám jako někdejší profesor Karlovy univerzity a význačný autor v oboru srovnávacích literatur a zejména literatury německé. V roce 1968 byl zvolen předsedou Svazu československých spisovatelů, po nástupu Husákova režimu však mu byla znemožněna vědecká činnost ve vlasti. Do nedávného odchodu do penze působil na Sussexské univerzitě v anglickém Brightonu.

Na ceremonii udílení čestného doktorátu v Kostnici promluvil o Goldstückerově životě a práci proděkan prof. dr. Ulrich Gaier. Vyzvedl jeho přínos k poznání pražské německé literatury, zvláště díla Franze Kafky, a jeho osobní podíl na Pražském jaru roku 1968. Prof. Goldstücker pak přednesl přednášku na téma „Franz Werfel a Karl Kraus“. Čestný doktorát předal E. Goldstückerovi rektor kostnické univerzity prof. dr. Horst Sund.

REPRESE

LADISLAV LIS PÍŠE PREZIDENTU HUSÁKOVI

Prezident Československé
socialistické republiky
dr. Gustáv H u s á k
Praha - Hrad

Pane prezidente,

obracím se na Vás v době, kdy světová veřejnost a zvláště českoslovenští občané s velikým zájmem a neskrývanou nadějí sledují pozitivní proces hospodářské reformy, demokratické obrody politického, kulturního a společenského života a první kroky v realizaci lidských a občanských práv k právním a sociálním jistotám v Sovětském svazu.

Tento pozitivní proces naplňuje i naši veřejnost nadějí v reformní pohyb v naší zemi, pro niž je příznačná stagnace, neřku-li úpadek národního hospodářství, rozklad mravních hodnot a narůstající korupce. Dosavadní systém řízení ve všech sférách, nejen v ekonomice, efektivně dusí většinu projevů iniciativy, vedoucí funkce mohou být obsazovány jen lidmi „spolehlivými“ bez ohledu na jejich schopnost a poctivost. Mnoho „spolehlivých“ využívá pak svého postavení k pohodlnému životu a někteří i k nezákonnému obohacování. Pracovní morálka katastrofálně upadá, všude působí byrokratismus moci, formalismus, lhostejnost, korupce a pocit všeobecného úpadku. Ekonomika zaostává stále tragičtěji. Kulturní život prezentuje společnosti převážně pečlivě vybrané ukázky pokleslého maloměšťáckého vkusu, zatímco skutečná kultura Československa je dušena. Vzmáhá se dlouhou dobu utajovaná narkomanie, zejména u mládeže. Elementární síla lidu se ztrácí emigrací ze všech sociálních vrstev na Západ, opět hlavně mládeže. Rozsah takzvané vnitřní emigrace přitom narostl do nepředstavitelných rozměrů.

Tyto problémy jsou, jak dnes zřetelně vidíme, logickým důsledkem násilného potlačení a přerušení obrodného procesu, který byl v naší zemi úspěšně započat na sklonku šedesátých let a který byl potlačen po samozvaném vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy v srpnu 1968 takzv. procesem konsolidace. A právě v této nepřirozeně prodlužované temnotě přichází obrodný proces demokratické přestavby v Sovětském svazu se svým ambiciózním programem urychlení sociálního a ekonomického rozvoje, se svým základním požadavkem o hlubokou demokracii veřejného života.

„Demokracii potřebujeme jako vzduch“ říká na nedávném zasedání ÚV KSSS Michail Gorbačov a začíná propouštět politické vězně z táborů, povolává zpět k práci v Akademii věd SSSR známého bojovníka za lidská práva Andreje Sacharova a podává tak přesvědčivý důkaz o upřímnosti veřejně proklamovaných zásad přestavby dosavadního modelu socialismu. Historie nám dává opět jednu ze svých dialektických lekcí — země, jejíž minulé vedení způsobilo úpadek a zaostávání SSSR a v roce 1968 smutnou degeneraci socialismu v Československu, se náhle stává nadějí pro zachování zbytků elementárních hodnot v naší zemi.

Domnívám se, pane prezidente, že skutečnou naší nadějí může být jen otevřené a urychlené uznání omylů minulosti a hledání široké základny spojení ve všech vrstvách našeho lidu, které zabrání snahám o jakoukoli „albanizaci“ naší země. Takový pokus o řešení hlubokých rozporů současného Československa ovšem nemá nejmenší šanci na úspěch, nebude-li provázen přesvědčivými činy a dobře miněnou vůlí. A právě v této souvislosti bych Vás chtěl, pane prezidente, upozornit na skutečnost, že přes všechna ujišťování o tom, že veškeré názorové rozdíly byly v letech tak zvané konsolidace řešeny pouze politickými prostředky, je v československých věznicích držena stále celá řada lidí, jejichž jediné „provinění“ spočívalo v odlišných politických a občanských postojích nebo názorech, v občansky příkladném setrvávání na stále platnosti a závaznosti mezinárodních paktů o občanských, sociálních a politických právech, nebo v jejich hluboké víře a náboženském přesvědčení.

Tato skutečnost je skvrnou hanby na socialistickém zřízení, a mohla by se velmi záhy stát evropským anachronismem příznačným pouze pro přežívající a nepřirozeně prodlužovaný marasmus konsolidačního absolutismu v naší zemi.

Dávám proto v úvahu, abyste použil, jako prezident republiky, své ústavní pravomoci podle čl. 61 odst. 1j ústavního zákona č. 144/1968 Sb. o Čs. federaci a

1) prominul tresty politickým vězňům nespravedlivě odsouzeným podle I. hlavy tr. zákona. Jde především o tyto občany: ing. Petr Hauptmann, Josef Römer, František Vajs, Jiří Volf, Walter Kania, Heřman Chromý, Dalibor Helštýn, Josef Hejlek, Ervin Motl, Jiří Boháč, František Adamík, Eduard Vacek, Jaroslav Švestka, Ivo Kantoš, Stanislav Kolář, Bohumil Koždoň, ing. Pavel Křivka, Milan Oboda, Ladislav Ševců;

2) nařídil zastavení trestního stíhání všech občanů, kteří jsou jeho předmětem jen pro své občanské a politické postoje. Mám na mysli především skupinu lidí stíhaných jen pro svou ediční činnost v Jazzové sekci. Jsou to Miloš Drda, Vlastimil Drda, Vladimír Kouřil, ing. Čestmír Huňát, Tomáš Křivánek, Josef Skalník, Karel Srp; dále pak je to Jan Dus, evangelický farář a signatář Charty 77, Petr Pospichal, signatář Charty 77 a člen VONSu, Michal Mrtvý, Jiří Wonka a Pavel Wonka a další osoby, proti nimž je vedeno trestní řízení na svobodě a které sleduje Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných;

3) dal podnět ke zrušení ochranného dohledu dle zák. č. 44/1973 neoprávněně a nedůvodně uloženého Petru Cibulkovi, Jiřimu Gruntorádovi, Ivanu Jirousovi a Ladislavu Lisovi;

4) aby se znemožnilo účelové zneužití trestního zákona k pronásledování občanů jednajících podle svého přesvědčení, svědomí a víry, abyste dal podnět, aby v souladu s čl. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, jakož i Výsledného dokumentu madridského jednání účastníků Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, byla ustanovení mezinárodních paktů o lidských právech plně včleněna do právního řádu ČSSR a ta ustanovení československého právního řádu, která odporují mezinárodním paktům, byla zrušena (např. § 98 a další). Aby čs. vláda učinila prohlášení podle čl. 41 Paktu o občanských a politických právech a kompetenci Výboru pro lidská práva, a podepsala také Opěni protokol k tomuto paktu, umožňující jednotlivcům obracet se k tomuto výboru se stížnostmi na porušování jejich práv.

To ovšem nestačí, aby se zabránilo všem nezákonnostem. Bylo by proto třeba, aby příslušné zákonodárné orgány Federálního shromáždění i republikové projednaly, na Váš podnět, činnost ministerstev vnitra, především Státní bezpečnosti, a přijaly taková opatření, která by vedla k dodržování zákonnosti a znemožnila orgánům MV, především StB, zneužívat jejich nadřazeného postavení a služební pravomoci k nezákonným zásahům prostřednictvím státních orgánů, institucí, organizací a složek do sociálních, hospodářských a občanských práv občanů a do jejich soukromého a společenského života. S tím souvisí přijetí opatření, aby orgány soudu a prokuratury dodržovaly platné zákony bez dodatků — účelových hledisek a politicko-ideologických směrnic, odporujících znění a duchu zákona (tzv. cyklostylové právo).

Navrhované kroky a opatření by nejen odstranily nespravedlnosti a křivdy a ulehčily by postavení řady našich spoluobčanů a jejich rodin, prospěly by k upevnění zákonnosti a jejímu důslednému dodržování, posílení právních a sociálních jistot v naší vlasti a také k věrohodnosti vystupování představitelů Československé republiky na mezinárodním fóru, zejména tam, kde je jednáno o dodržování závazků z mezinárodních úmluv, dohod, paktů a konvencí.

V Praze dne 5. 3. 1987

Ladislav Lis
místopředseda FIDH —
Světové federace pro lidská práva

JIŘÍ RUML

Mrazy ještě nepolevily

Nepřízeň počasí je téma, o kterém se dnes můžete pobavit s kdekým, dokonce i s příslušníky Státní bezpečnosti, pokud vás s nimi okolnosti svedou, ale moc jim nevěřte, že mají obavu jen o příští úrodu po tak tuhé zimě, jak se mi jeden z nich snažil namluvit při náhodném setkání v Písečné ulici na okraji Kobylis. Spíš je taky zebe, když hlídkují v třesnutých mrazech před byty chartistů anebo je sbírají na pražských ulicích, aby zjistili, co si myslí o situaci. Poněkud nezvyklý průzkum veřejného mínění.

Sebrali mě v pondělí 2. února večer na chodníku, který nebyl zrovna předpisově uklizený, takže jsem měl zprvu dojem, zda nechtějí právě mne činit odpovědným za jeho zledovatělý povrch. Nikoli, chtěli po mně vysvětlení o docela jiných věcech podle všezahrnujícího zákona o SNB. Ten jim umožňuje sebrat kohokoli a kdekoli, jak pravili s neskryvaným zadosťučiněním o své převaze, a ptát se mohou na cokoli. Jen se mě nezeptali, kam že jdu ani ke komu. Prostě mě sebrali na chodníku a odvezli do Bohnic, zatím

jen na místní oddělení Veřejné bezpečnosti. Blázelec je o pár stanic dál, nicméně už velmi blízko.

Předávali si mě tam jak horkou bramboru, až konečně z jednoho Procházky vypadla otázka, co vím o dokumentu Charty 77 Slovo ke spoluobčanům. Neřekl výslovně, že jde o nějaký trestný čin, nikoho neobvinil, jen se tak zeptal, co o tom vím a co si o tom myslím. Přiznávám, že jsem na takové otázky dost alergický, pokud mi je klade Státní bezpečnost, proto jsme byli s protokolem poměrně brzy hotovi. Jinak ovšem si docela rád popovídám o všem, o čem Charta 77 usiluje už deset let, ale nikoli při policejním výslechu, protože o lidských právech a z nich vyplývajících závazcích občana i státu se má hovořit jinde a s jinými.

„S kým tedy byste byl ochotný mluvit?“

„Třeba s činiteli politickými, ale ne prostřednictvím represivních orgánů.“

„Dokud se budete stýkat s cizími diplomaty a přesně podávat o republice zkreslené zprávy ideodiverzním centrům, nebude se s vámi nikdo jiný bavit.“

Tím chtěl jeden z Procházek zřejmě naznačit, že za á ví, kam jsem měl ten večer namířeno, což nebylo tak těžké uhodnout, když mě sebrali asi patnáct kroků od sídla tajemníka britského velvyslanectví v době, kdy

je v ČSSR na oficiální návštěvě státní ministr pan Timothy Renton; že za bé by se mi stejně péče StB dostalo též v blízkosti kteréhokoli obydlí amerického, když je v Praze zrovna náměstek ministra zahraničních věcí USA pan John Whitehead; že za cé naše ministerstvo vnitra klade rovnítko mezi řádně akreditovanými diplomaty a ideodiverzními centry; a konečně za dé, že Státní bezpečnost jasnozřivě uhodla, co bych byl býval říkal, kdyby mě včas nezastavila a nesbalila. Tomu oni říkají prevence a já zas buzerace. Inu, každý z nás má jiný názor, oni však navíc mají mocenský aparát, který si osobuje právo rozhodnout i o tom, s kým smí či nesmí náš občan hovořit a co smí či nesmí říkat.

„Cítíte se být ještě pořád komunistou?“

„A co vy? Cítíte se vy být komunistou?“

„Já jsem členem komunistické strany.“

„To chápu, protože jinak byste nebyl příslušníkem Státní bezpečnosti.“

„Já byl členem ještě dřív, než jsem tady začal pracovat.“

„Právě to mám na mysli, protože kdybyste členem nebyl, tak byste tady nepracoval.“

Nevím, zda pochopil příčinnou souvislost, v té chvíli jsem víc přemýšlel, proč mi takovou otázku položil. Jako by se ptal, jestli jsem dosud věřící a jako by na mé kladné odpovědi závisela moje spása a na záporné moje věčné zatracení. A uvnitř jsem se zděsil, koho si to vládnoucí strana vybrala za zpovědníka. Už jednou dala u nás bezpečnostnímu aparátu tako-

vou pravomoc a všichni víme, co z toho pošle.

„Jestli nám to nechcete říct, můžete to napsat, tady je papír.“

„Píšu rád, to nezastírám, ale o jiných věcech a v jiném prostředí.“

„A oni vám to venku tisknou! Proto se tady nikdo kromě nás nebude s vámi bavit!“

„Já přece o nic neškemrám, iniciativa by musela vzejít od nich.“

„Toho se nikdy nedočkáte.“

Ne že bych o to zas tolik stál, ani se nechci nějak přečehovat či vyvyšovat, ale nedalo mi, abych jim nepřipomněl, že jistý Andrej Sacharov byl za Brežněva nuceně poslán do vnitřního vyhnanství mimo jiné i proto, aby se nemohl stýkat se zahraničními korespondenty, a dneska s nimi pořádá tiskové besedy v Moskvě.

„Ale vy byste se přece měl líp někde venku na chalupě, tam je klid, i psát byste mohl, jenom byste to nesměl dávat nikomu číst.“

„Teď je venku přílišná zima a i jinak se zdá, že mrazy u nás jen tak nepoleví.“

Snad aby dokázali opak, zavezli mě z Bohnic až do Vršovic, kde bydlím. Ale zdejší ovzduší asi podstatně neoteplí ani astronomické jaro. Rovnodennost ještě zdaleka neznamena rovnoprávnost.

3. 2. 1987

(Otištěno bez vědomí autora.)

Dokument Charty 77 č. 9/87

Stanovisko k zahraničním návštěvám

Dne 2. 2. tr. se několik signatářů Charty 77 setkalo se státním ministrem zahraničních věcí Velké Británie a Severního Irska panem Timothy Rentonem, poté 3. 2. tr. s náměstkem ministra zahraničních věcí USA Johnem Whiteheadem. Setkání s panem Rentonem se zúčastnila mluvčí Charty 77 dr. Libuše Šilhánová, z bývalých mluvčích byli přítomni Václav Malý a Anna Šabatová, dále někteří přátelé Charty. S panem Johnem Whiteheadem se setkali mluvčí Charty 77 inž. Jan Litomiský a dr. Libuše Šilhánová, z bývalých mluvčích pak doc. dr. Radim Palouš a Anna Šabatová, rovněž i přátelé Charty.

Pan Renton i pan Whitehead pozvali na toto setkání i další signatáře Charty 77, těm ale Státní bezpečnost účast znemožnila.

Oba státní představitelé se při své pražské návštěvě zajímali o celkovou situaci na poli lidských práv v Československu. Chtěli se proto seznámit nejen s miněním vládních činitelů, ale i s náhledy jiných občanů, zvláště těch, kteří se obhajobou lidských a občanských práv dobrovolně zabývají. Jestliže řada signatářů Charty 77 obdržela pozvání od zmíněných představitelů, považovala za slušné a samozřejmě takových schůzek se zúčastnit.

Oběma politickým činitelům se dostalo od československé vlády ujištění, že se budou moci během své návštěvy sejit a nerušeně hovořit se zastánci občanských práv. Skutečnost však byla taková, že už od rána 31. 1. byli signatáři Charty 77, o nichž se předpo-

kládalo, že mohli být na zmíněné schůzky pozváni, ve dne v noci střeženi vždy několika příslušníky StB. Někteří ze signatářů Charty 77, jako dramatik Václav Havel, prof. dr. Jiří Hájek a dr. Václav Benda, nesměli vůbec opustit svůj byt, jiným bylo dovoleno obstarat mimo domov některé základní potřeby, ale i při tom byli hlídáni. V den setkání s panem Whiteheadem dne 3. 2. pak bylo mluvčímu Josefu Vohryzkovi a bývalým mluvčím Václavu Havlovi, dr. Václavu Bendovi a dr. Martinu Paloušovi na ulici zabráněno, aby se na setkání dostavili. Podobně bylo znemožněno setkání s panem Rentonem také zástupci VONS Petru Uhlovi a bývalému mluvčímu Jiřímu Rumlovi.

Tento postup StB znamenal vážné omezení osobní svobody řady československých občanů. Vzhledem k tomu, že nikomu ze zadržovaných nebyl sdělen ani zákonný ani věcný důvod omezení pohybu, lze toto chování státní policie považovat za porušení § 231 tr.z. To, že několika signatářům Charty 77 bylo zabráněno v účasti na užitečných setkáních s předními politickými činiteli západních států a jiným byla účast ztěžována, bylo v rozporu s literou a duchem helsinských dohod, konkrétně pak se slibem československých vládních činitelů daným oběma zahraničními politikům. Takový postup považujeme za nedůstojný a poškozující pověst naší republiky v civilizovaném světě.

Prohlašujeme tímto, že se i nadále chceme setkávat se všemi lidmi dobré vůle, s oficiálními i neoficiálními činiteli, ať přijdou ze Západu, Jihu, Severu nebo Východu. Obhajoba lidských a občanských práv je nedílný proces a jeho rozvíjení ve vzájemném dialogu a spolupráci je důležitou podmínkou skutečného míru.

inž. Jan Litomiský, dr. Libuše Šilhánová, Josef Vohryzek
mluvčí Charty 77

TAŽENÍ PROTI EXISTENCI NEEXISTUJÍCÍ ORGANIZACE

Rozsudky nad vedením Jazzové sekce

V nejisté době, kdy se neví, jak se projeví nový vítr z Moskvy v satelitních zemích a zvláště v Československu, které je vedle východního Německa považováno za politicky nejzaostalejší, byl v úterý 10. března zahájen proces s pěti členy Jazzové sekce Svazu českých hudebníků.

Fakt, že došlo k uvěznění lidí, kteří neměli nic společného s politikou ani postoji vůči současnému režimu a jejichž jediným přechodem byla snaha šířit kulturní hodnoty, vzbudil vlnu protestů v mnoha zemích. Poprvé se o případu Jazzové sekce jednalo už v říjnu 1985 ve Vídni na mezinárodním fóru o plnění helsinských dohod, kde proti postupu československých úřadů protestoval britský zástupce John St. John-Stevas. V Británii vznikla mezinárodní petice hudebníků; řada světových literátů, k nimž se připojil i loňský laureát Nobelovy ceny míru Elie Wiesel, poslala dopisy prezidentu Husákovi s žádostí o okamžité propuštění obžalovaných a zastavení trestního stíhání. V Paříži, Londýně a v den zahájení procesu i v Amsterdamu proběhly jazzové koncerty na podporu české Jazzové sekce a západní tisk se o celý případ průběžně zajímal. Přes tento tlak veřejného mínění na Západě a přes nejistotu politického kursu v Československu přece jen k procesu došlo. Jeho průběh však nesl všechny známky dvojakosti, jež v politickém životě současného Československa převládá. Už na počátku přelíčení, které mělo trvat tři dny, ale bylo rychle ukončeno za den a půl, upozornil předseda senátu svědky obžaloby, aby uvážili, zda by jejich svědecká výpověď nemohla být použita v jejich neprospěch, takže se řada svědků výpovědi vzdala. Do soudní síně byli dokonce připuštěni kromě rodinných příslušníků obžalovaných i tři západní novináři. Před soudem stálo pět ze sedmi obžalovaných, Karel Srp, Vladimír Kouřil, Josef Skalník, Tomáš Krivánek a ing. Čestmír Huňát; proces s Milošem Drdou a Vlastimilem Drdou byl odročen ze zdravotních důvodů.

Atmosféra na chodbě před soudní síní byla pohnutá. Když byli obžalováni předváděni, vital je shromážděný dav rytmickým potleskem. Po skončení procesu dokonce někteří přátelé prorazili policejní kordon a začali odsouzeného Karla Srpa objímat. Tomu se ještě podařilo v okamžiku, kdy ho policisté vedli spoutaného do soudní síně k vynesení rozsudku, vykřiknout do mikrofonu zpravodaje BBC „Pomozte nám“.

V rozsudcích se zřejmě obráží jednak reakce úřadů na ohlas vyvolaný případem Jazzové sekce na Západě, jednak liberálnější ovzduší, které panuje v Sovětském svazu. Prokurátor požadoval tresty v rozmezí od dvou do čtyř let nepodmíněně, ale konečný rozsudek zněl na 16 měsíců ztráty svobody pro Karla Srpa a 10 měsíců pro Vladimíra Kouřila. Josef Skalník, Tomáš Krivánek a ing. Čestmír Huňát dostali podmíněné tresty od 8 do 10 měsíců. Závěrečná řeč předsedy senátu Vladimíra Stibořika dokonce projevovala sympatie k obžalovaným. Soud prý došel k závěru, že obžalováni brali svou činnost vážně, že jsou odborníky ve své profesi a že jejich kulturní aktivita byla značná.

K rozsudku se vzápětí veřejně vyjádřil právník Jazzové sekce JUDr. Josef Průša, který v rozhovoru s Karlem Janovickým, vysílaném ve středu 11. března stanicí BBC, řekl: „Pokud jde o rozsudek, mé dojmy jsou rozporuplné. V podobných procesech bývají v Československu ukládány tresty nepoměrně přísnější. Podle mne jde o určitou nabídku kompromisu. Na druhé straně však důkazy v žádném případě nenasvědčovaly na uznání obžalovaných vinnými, takže podle mého názoru soud nepostupoval správně a mělo dojít k vynesení zprošťujícího rozsudku. Proto rozhodnutí soudu pokládám za nespravedlivé a věřím, že bude změněno.“

Na otázku zda si myslí, že samo řízení, vedle toho, že bylo nespravedlivé, bylo i z legálních důvodů vadné, odpověděl: „Nepochybně bylo vadné, neboť včera (v úterý, první den přelíčení) bylo zjištěno, že dva z obžalovaných, ing. Čestmír Huňát a Tomáš Krivánek neobdrželi včas doličnou obžalobu. Souhlasili s provedením hlavního líčení za podmínky, že budu moci jako právní zástupce Jazzové sekce být přítomen hlavnímu líčení. Soud mou přítomnost při líčení nepřipustil s odůvodněním, že budu ve věci vyslechnut jako svědek. Dnes však rozhodl, že mne jako svědka nevyšlechnou, a to i přesto, že se všech pět obžalovaných přátel odvolávalo na mé svědectví co do legality činnosti Jazzové sekce. Jde o bezprecedentní případ, kdy došlo k porušení zásady jednak presumpce neviny obžalovaných a dále i zásady zjišťování skutečného stavu věci, jak je stanovena v československém právním řádu, konkrétně v paragrafu 2 odst. 2.5 trestního řádu.“

JUDr. Průša se vyjádřil i k názoru obžalovaných, kteří svou činnost nepovažovali za nezákonnou: „Je nepochopitelné, mají-li o existenci kulturní organizace rozhodovat orgány ministerstva vnitra, a nemá-li mít persekovaná dobrovolná společenská organizace právo obrátit se s žalobou k soudu. Mí přátelé vycházeli z toho, že se Jazzová sekce obrátila s řádnou žalobou k soudu, že tato žaloba zastavila vykonatelnost právního rozhodnutí ministerstva vnitra, a že tudíž do té doby, dokud nebylo rozhodnuto o oprávněném prostředku, *nebyla* činnost ilegální. Jejich názor je naprosto správný, avšak čs. soudní úřady rozhodly v této věci opačně. Dále pak přátelé vycházeli z toho, že Jazzová sekce je i nadále řádným členem Mezinárodní jazzové federace při Hudební radě UNESCO, a že tedy již jen z tohoto titulu je oprávněna provozovat a vykonávat kulturní činnost a obecně propagovat kulturu i nezávislé myšlení lidí a toto tříbit.“

Západní tisk citoval slova Karla Srpa, předsedy sekce a člena předsednictva Mezinárodní jazzové federace, který před soudem prohlásil, že činnost Jazzové sekce nebyla zaměřena k oslabení vedoucí role komunistické strany ve státě, a ve své závěrečné řeči uvedl, že není vinen a že vykonával svou činnost proto, že ji považoval za cennou pro společnost.

Do Prahy přijeli také dva mladí britští skladatelé, Nigel Osborne a Michael Berkeley, kteří se chtěli procesu účastnit jako pozorovatelé Britského svazu

hudebníků a dvou sdružení britských skladatelů. Nebyli však k soudu připuštěni. Kromě rodinných příslušníků a tří západních novinářů byl ze západních návštěvníků povolen vstup jen předsedovi Mezinárodní jazzové federace Charlesi Alexandrovi, který hodlal vystoupit jako svědek obhajoby. Přijel však až v druhý den přelíčení, takže byl přítomen jen vynesení rozsudku. Oba britští skladatelé vyjádřili rozhořčení nad rozsudkem. Ch. Alexander prohlásil: „Podle našeho názoru neměla být Jazzová sekce zrušena. Důvody, které nám pro její zrušení sdělilo ministerstvo kultury, byly dva. Jednak byly problémy s placením daní a pak to, že Jazzová sekce vykonávala neschválenou činnost mimo sféru jazzové hudby. K tomu prvnímu důvodu: otázka jakýchkoli daňových problémů před zrušením sekce se vůbec neobjevila v obžalobě, takže to bylo buď opomenuto či odsunuto stranou, ale podle toho, že se na tomto obvinění netrvalo, usuzujeme, že tento důvod neměl význam. Ke druhému důvodu, který se týká činnosti Jazzové sekce, by stačilo, kdybych citoval slova předsedy senátu, v nichž oceňuje její činnost. Takže argumenty, kterými bylo zdůvodněno zrušení sekce, nemají jak vidno žádné opodstatnění.“ Rozhovor uzavřel předseda Mezinárodní jazzové federace slovy: „Chceme, aby československé úřady sekci rehabilitovaly a aby mohla v činnosti pokračovat.

Odstranit jakoukoli otázku nelegálnosti.“

Rozsudkem tedy není celá otázka Jazzové sekce, jak by si to přály československé úřady, smetena ze stolu. Už v den procesu vyjádřila americká vláda názor, že byl zkonstruován československými úřady, aby se zamezila nezávislá kulturní činnost v zemi, a den po skončení procesu oznámil mluvčí pro zahraniční otázky britské labouristické strany George Robertson, že na protest proti rozsudku odvolává svou návštěvu Prahy, kde se měl 24.-26. dubna zúčastnit konference pořádané Československým výborem pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.

Jak dalece pomůže v otázce české Jazzové sekce budoucnost, se dá stěží odhadnout. Je však jasné, že rozsudek nesrazil její členy na kolena. Moc není všemocná. Zvláště má-li takové služebníky, jako je zástupce ministerstva vnitra, který dával svědeckou výpověď při vyšetřování případu Karla Srpa. Na otázku, proč ministerstvo neodpovídalo na dopisy sekce, v nichž se její výbor snažil jednat o jejím svévlném a nespravedlivém zrušení, svědek ministerstva prohlásil, že jeho úřad „neodpovídá na dopisy neexistujících organizací.“

Londýn 15. 3. 1987

JIRÍ HANÁK

Sdělení VONS č. 610 (P. Pospíchalovi hrozí mnohaleté vězení)

Jak jsme již oznámili (viz naše sdělení č. 602), byl dne 22. 1. 1987 zadržen člen našeho výboru a aktivní signatář Charty 77 Petr Pospíchal. Narodil se 16. 4. 1960. Adresa jeho matky je: Marie Adámková, Křehlíkova 6, 627 00 Brno-Slatina.

Petr Pospíchal byl vzat do vazby jako obviněný z přípravy k trestnému činu pobuřování podle § 7/1 k § 100/1a tr.z., neboť na základě domovních a osobních prohlídek, které byly v Brně provedeny, byl podezřelý, že se chystal rozšiřovat tzv. nepřátelské tiskoviny. Dne 31. 1. 87 však vyšetřovatel StB kapitán JUDr. Jan Domínek P. Pospíchala obvinil z trestného činu podvracení republiky podle § 98/1,2 tr.z., takže mu nyní hrozí trest odnětí svobody v trvání 3-10 let a případně následný až tříletý ochranný dohled. Činnost, z níž je Petr Pospíchal obviněn, je výlučně chartistická: Měl „od přesně nezjištěné doby, nejméně však od poloviny roku 85, do zadržení, tj. 22. 1. 87, aktivně z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky soustřeďovat písemné materiály jak zahraničního původu, zejména z Polské lidové republiky, tak domácího původu, na jejichž tvorbě se rovněž podílel, přičemž s obsahem těchto materiálů, zejména s tzv. Informacemi o Chartě 77, jakož i s dalšími, (měl) seznamovat větší okruh osob z řad mládeže v teritoriu města Brna a částečně i Jihomoravského kraje a v rámci této činnosti zase (měl) navazovat aktivní styky s nepřátelsky orientovaným seskupením v PLR, tzv. Solidaritou, jakož i s nepřátelsky orientovanými osobami z řad československé emigrace v zahraničí, soustředěnými kolem časopisu Svědectví a bývalého pravicového exponenta v ČSSR Ivana Medka, žijícího v Rakousku.“

Původní obvinění pro přípravu k pobuřování bude nadále prodlužováno v rámci nově vzneseného obvinění. Z jiné činnosti Petr Pospíchal obviněn není. Jeho adresa do věznice Brno-Bohunice je: Petr Pospíchal, nar. 16. 4. 1960, poštovní úřad 1, poštovní schránka 37, 601 29 Brno-Bohunice.

Petr Pospíchal patří k těm československým občanům, kteří pro své nezávislé postoje byli a jsou nejvíce perzekvováni a pronásledováni. Již jako mladistvý byl v roce 1978 odsouzen k 11 měsícům trestu odnětí svobody za vydávání nezávislé literatury a šíření hudebních nahrávek. Podruhé byl odsouzen opět pro trestný čin pobuřování v základní vojenské službě. Od svého návratu byl dlouhá léta různě provokován pracovníky StB. Dvakrát byl dokonce unesen, jednou byl předstírán zájem zastřelit ho v blízkosti státní hranice jakoby na útěku. V prosinci a podruhé nyní v lednu po jeho zadržení vnikli pracovníci StB nezákonně do jeho bytu, často byl krátkodobě zadržován, vyslýchán a sledován. Brněnské StB byla trnem v oku jeho aktivita a zvláště pak obliba, již se těšil u brněnské mládeže.

8. února 1987

Sdělení č. 611 (Petr Pospíchal seznámen s výsledky vyšetřování)

V trestní věci proti Petru Pospíchalovi, o níž jsme informovali ve sděleních č. 602 a 610, došlo k těmto novým událostem:

Dne 30. 1. 1987 byla provedena orgány StB domovní prohlídka u signatáře Charty 77 Aleše Millera v Blansku. V trestní věci bylo vyslechnuto více než dvacet svědků a již dne 6. 2. 1987, tedy patnáctý den po uvěznění Petra Pospíchala, byl obviněný seznámen s výsledky vyšetřování. V žádném námi sledovaném

případě za posledních deset let nedošlo k tak rychlému uzavření vyšetřovacího spisu. Lze se obávat, že soudní řízení je připravováno pro nejbližší dobu.

V Brně a Praze byl ustaven dne 12. 2. 1987 Výbor za osvobození Petra Pospichala, který si předsevzal Pospichalův případ sledovat, informovat o jeho osudu i osobnosti a usilovat o to, aby se mu doma i v zahraničí dostalo zastání a podpory. Členy výboru jsou: Jan Šimsa, Jaroslav Šabata, Božena Komárková, Michal Dymáček, František Lizna, Josef Adánek, Petr Cibulka, Jan Hrudka, Václav Havel, Zdeněk Urbánek, Jan Lopatka, Jiří Hájek, Josef Zvěřina, Ludvík Vaculík a Jana Pacholíkova. Je to podruhé v posledním desetiletí, kdy v Československu vzniká výbor, který si klade za cíl osvobození konkrétního politického vězně. VONS s novým výborem spolupracuje a chce i nadále zveřejňovat dostupná fakta případu.

Retězová hladovka na protest proti uvěznění Petra Pospichala začala dne 13. 2. 1987 v Brně. Po 48, popřípadě 72 hodinách ji drží, resp. hodlali držet brněnští občané Jaroslav Šabata, Dušan Skála, Petr Cibulka, Milan Ohnisko a Marie Adámková. Od 25. 2. se mají připojit přátelé Petra Pospichala v Praze.

16. 2. 1987

Mezinárodní solidarita s Petrem Pospichalem

17. 2. 1987 vydala prozatímní rada Solidarności prohlášení, že se solidarizuje s případem Petra Pospichala. Podepsali je: Zbigniew Bujak, Bogdan Borusiewicz, Władysław Frasiński, Tadeusz Jędrzak, Bogdan Lis, Janusz Palubicki, Józef Piniór. Protestují proti uvěznění Petra Pospichala a zdůrazňují, že porušování lidských práv je otázka jim blízká a že sympatizují se signatáři Charty 77, kteří vedou svůj boj za lidská práva v tak mimořádně obtížných podmínkách. Případ Petra Pospichala, který byl obviněn, že distribuoval materiály Solidarności a informace o nezávislém odborovém hnutí v Polsku, se jich zvláště dotýká. Jsou přesvědčeni, že činnost Petra Pospichala, za níž je pronásledován, vycházela z nejdůstojnějších tradic boje za svobodu Čechů a Poláků a zasluhuje si nejvyššího uznání.

Nezávislé polské mírové hnutí Svoboda a mír vydalo 21. 2. dva dokumenty. Všem signatářům memoranda vydaného Evropskou sítí pro dialog Východ-Západ na listopadovém zasedání KBSE ve Vídni je adresován první text, jimž jsou vyzýváni, aby žádali československou vládu o okamžité propuštění Petra Pospichala. V textu se zdůrazňuje, že vzájemné styky bez jakýchkoli omezení mezi občany všech států, jež se zavázaly plnit helsinské dohody, jsou základní podmínkou pro uvolnění v Evropě. Již signatáři listopadového memoranda zdůraznili nutnost kontaktů mezi nezávislými skupinami v různých zemích, které se zabývají otázkami lidských práv, míru a ochrany životního prostředí. Činnost Petra Pospichala přesně odpovídá těm aktivitám, které jsou označovány jako nutné pro zahájení mezinárodního uvolňování „zdola“. Zatčení Petra Pospichala je tedy podle názoru polské nezávislé skupiny Svoboda a mír překážkou pro uskutečnění trvalého a demokratického míru v Evropě, a proto je třeba přimět československou vládu, aby

byl Petr Pospichal okamžitě propuštěn. Záležitost evropského míru je důležitější než partikulární politické zájmy jednotlivých zemí, pravi se v tomto prohlášení. Zástupce skupiny Svoboda a mír Jacek Szymanderski odevzdal v pondělí 23. 2. na československé ambasádě ve Varšavě druhý, kratší dopis, ve kterém polské nezávislé mírové hnutí žádá československou vládu, aby propustila bojovníka za lidská práva Petra Pospichala na svobodu. Jeho věznění zvyšuje pochyby o důvěryhodnosti všech mírových prohlášení československé vlády, pravi se v dopise.

IKV — holandské křesťanské mírové hnutí a PAX CHRISTI (na základě výzvy Palach Pressu na schůzi Evropské sítě v Amsterdamu) vydaly 15. 2. protestní prohlášení se žádostí o propuštění Petra Pospichala, jež zaslaly československé ambasádě a sdělovacím prostředkům.

END — britská mírová organizace poslala 22. 2. 1987 dopis prezidentu ČSSR dr. Husákovi, v němž žádá okamžité propuštění Petra Pospichala, jehož zatčení označuje za porušení lidských práv a závazků z Helsink a tudíž za ohrožení míru.

Předseda Výboru pro lidská práva Evropského parlamentu Karl van Gucht a Daniel Jacoby z francouzské Mezinárodní federace pro lidská práva zaslali rovněž protesty.

Proti uvěznění Petra Pospichala byl podán protest u rakouské delegace na konferenci ve Vídni. O případu referoval rakouský rozhlas, který přinesl rovněž zprávu o solidarizační řetězové hladovce, která probíhá v Praze a Brně.

Sdělení č. 620 (Rozsudek nad Ervínem Motlem potvrzen)

Senát Nejvyššího soudu ČSR, jemuž předsedal dr. Pavel Janda, zamítl ve veřejném zasedání konaném ve dnech 5. a 6. března 1987 odvolání podaná v trestní věci proti **Ervínu Motlovi** a společníkům a potvrdil rozsudek Městského soudu v Praze. Tímto rozsudkem byl bývalý novinář, signatář Charty 77, 38letý požárník Ervín Motl odsouzen pro trestný čin podvracení republiky (§ 98 odst. 1 tr. zák.) k trestu odnětí svobody v trvání tři let v první nápravně výchovné skupině, a jeho dva spoluzaměstnanci v n.p. Letov, rovněž požárníci, 44letý **Milan Svatoš** a 39letý **Jindřich Bláha** pro trestný čin pobuřování podle § 100, odst. 1, písm. a tr. zák. k podmíněným trestům odnětí svobody v trvání 18 měsíců. Jak jsme již oznámili (viz naše sdělení č. 605 a 616), měla jejich tzv. trestná činnost spočívat v kritických výrocích k poměrům v podniku i ve státě a ve veřejném poslušání a komentování Hlasu Ameriky a Svobodné Evropy.

Ervín Motl byl k odvolacímu řízení předveden z vazby, kde je již od 2. 7. 1986. Do soudní síně a ani do soudní budovy nebyli vpuštěni zástupci velvyslanectví USA a Velké Británie, kteří si přáli jednání sledovat. K žádosti obhájce, aby byli puštěni do soudní budovy, uvedl předseda senátu dr. Janda, že jeho pravomoc sahá jen ke dveřím soudní místnosti a ne dále.

Soud rozhodoval o odvolání obžalovaného Ervina Motla a dále o odvolání jeho manželky a jeho otce, podaných v jeho prospěch, o odvolání Jindřicha Bláhy a Milana Svatoše. Obhajoba poukázala na rozpornost

jednotlivých výpovědí, neúplnost zjištění, nerespektování důkazů, které obžalovanému prospívají a rovněž na absenci nepřátelského motivu. V odůvodnění usnesení uvedla zpravodajka senátu dr. Marie Dojčárová, že zákon a soudní řízení mají třídni charakter, že Ervín Motl se dostal „na druhou stranu barikády“ a že celé jednání Ervina Motla vychází z toho, že popírá vedoucí úlohu KSČ. Tímto usnesením Nejvyššího soudu nabývá krutý rozsudek Městského soudu v Praze právní moci.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu je alarmující. Opět je posilán do vězení člověk za to, že vyjadřoval kritické názory. Tímto procesem u Nejvyššího soudu se zahajuje série procesů, které očekáváme v příštích týdnech. Hlavní líčení s funkcionáři Jazzové sekce, hlavní líčení s Janem Dusem, odvolací řízení s Františkem Adamíkem mají již stanoveny termíny. Procesy s bratry Wonkovými a Petrem Pospíchálem se očekávají v nejbližší době. Ve všech případech s výjimkou Jazzové sekce, kde politický charakter případu je maskován obviněním z hospodářské kriminality, jsou všichni hlavní obvinění v těchto trestních věcech stíháni pro tzv. podvracení republiky. Tato koncentrace soudní represe je naprosto neobvyklá a lze ji vysvětlit jako součást momentální strategie státní moci ve složité vnitropolitické i mezinárodní situaci.

6. 3. 1987

VONS, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, Československá liga pro lidská práva, člen Mezinárodní federace pro lidská práva

JIRÍ RUML

Obchod lidským masem

Už slyším svou ženu, jak říká „o tom nepiš, je to nechutné“. Ale nedá mi to, jen pořád své psaní odkládám, jako bych čekal, až další události potvrdí hrůzostrašnou pravdu, že výsek lidského masa vzkvétá. Napadlo mi totiž, že části těla Johanna Dicka, zadržené v plzeňské nemocnici, by se daly výhodně vyměnit za adekvátní orgány některého našeho významného exulanta. Johann Dick tu nedobrovolně zanechal část žaludku, plic a páteře, takže by se snad daly získat nadledvinky či brzlík, eventuálně též i česka jako protihodnoty.

Ano, je to nechutné, ale k tomu mne dovedla ona smutná událost na našich hranicích s Bavorskem a potom ty další obchody lidským masem, byť zatím neporcovaným. Jeli čtenář odkázán na oficiální zdejší sdělovací prostředky, ví o tomhle kšeftu pramálo, proto si dovolím několik podrobností.

Johann Dick byl devětapadesátiletý penzista, žil v Bavorsku a když si 18. září letošního roku vyšel na procházku do lesa, byl na území Německé spolkové

republiky zastřelen československou pohraniční stráží, která tam právě pořádala hon na dva Poláky. Jednoho trefila, druhý jim upláchl, a tak byl patrně jako náhrada uloven Johann Dick. Nebyl však ponechán na místě skolu, jeho krvácející zraněné tělo bylo příslušníky přeneseno na území cizího, tedy našeho státu, naloženo do sanitky a odvezeno do tachovské nemocnice. Cestou Johann Dick zemřel. Ani pak nebylo jeho tělo vráceno, nýbrž přepraveno dál do Plzně, zřejmě ve vojenské nemocnici pitváno a zmíněné tři části tam byly ponechány až do příjezdu německých úředních lékařů. Johann Dick byl tedy pochován bez nich a jejich další osud je mi neznámý.

Krátce nato byl na hranicích s Rakouskem zadržen a do Československa odvezen houbař Kraner, aby mohl být podroben mnohahodinovému výslechu, jaké houby sbíral. Naše strana tvrdila, že měl v košíku poddubáky české, druhá strana pravila, že ryze rakouské. To v téhle chvíli není tak podstatné, pokrok vidím v tom, že houbař Kraner nebyl tentokrát znovu zastřelen za lesní pych a že na hranicích nevykrvácel jako před časem náš občan František Faktor, jehož tělo bylo prokazatelně už na rakouském území. Houbař Kraner byl hončím pouze aportován loveckým psem, jehož zuby se mu pokoušely urvat část ulny, abych byl anatomicky přesný.

Tyhle příhody jsou dost extrémní, nestávají se bohudík každý měsíc, ale obchod lidským masem a kostmi je bohužel skutečností již notorickou, jenže dodávky jsou zatím realizovány v celých kusech, ačkoli prodej lidských bytostí byl dávno zavržen a je po celém světě trestně stíhán, jak praví naučný slovník. Dokonce i různé mezinárodní dohody to přímo zakazují. A přece se čas od času dovídáme, víc zvenčí než doma, že tenhle byl vyměněn za tamtoho, přičemž zásilky z NDR do NSR jsou mnohdy hromadné a jdou už do tisíců.

Právě před deseti roky jsem si ještě pochvaloval, že byl v Curychu vyměněn chilský politik Corvalán za uvězněného sovětského básníka Bukovského. Případalo mi to takové lidské. Nic jsem loni nenamítal proti výměně našich a sovětských špiónů za mladého Javorského a Anatolije Ščaranského a není mi proti mysli ani nedávná směna sovětského pracovníka sekretariátu OSN Zacharova, usvědčeného z vyzvědačství, za Jurije Orlova, který byl v sovětském vězení jen proto, že chtěl sledovat, jak se v jeho vlasti plní helsinské dohody. Ale současně se nad tím zamýšlím a nemohu se zbavit obav, zda se těmi obchody vlastně nepomáhá špatné věci.

Je to jen domněnka, ovšem strašně vtíravá, že totiž stačí na téhle straně zeměkoule zavírat lidi jiného než oficiálního smýšlení a současně vysílat ven ještě víc špiónů s vyhlídkou na jejich výměnu, když něco praskne. A to jsou dost nebezpečné precedenty, které by se jednou mohly zvrhnout až k tomu porcování lidského masa podle pravidla „oko za oko, zub za zub“. Vždyť zdejší sdělovací prostředky si právě teď jen tak povzdechly, že chybělo pouhých patnáct sekund, aby se letadlo s americkým prezidentem na palubě srazilo se stíhačkou F4 nad státem Pensylvánie. A vzápětí spadne a zabije se prezident mozambický.

Moje žena má pravdu, je to všecko velice nechutné.

21. října 1986

(Otištěno bez vědomí autora.)

ZE ŽIVOTA V ČSSR

Dokument Charty 77 č. 8/87

O BYTECH PRO MLADÉ LIDI V PRAZE

Primátorovi
Národní výbor hl. m. Prahy
nám. prim. Vacka 2
Praha 1

V Praze dne 30. ledna 1987

Pane primátore,

už delší čas k nám doléhají velmi kritické hlasy týkající se bytové politiky v ČSSR, a zejména v Praze. Spousta mladých lidí a mladých rodin nemá v našem městě přiměřené bydlení. Dokazují to ostatně údaje ze sčítání lidu r. 1980, údaje národních výborů, bytových družstev aj.

Přesto, že se tu stavějí nemalé počty nových bytů, nejsou při dosavadní klesající úrovni nové výstavby a současném stavu rekonstrukcí dostatečně uspokojovány specifické kvantitativní a kvalitativní bytové potřeby mnoha Pražanů a Prahy jako hlavního města. Nadměrně také rostou celostátně ceny bytů a domků, takže kvalitní byt se stává přepychem a mnozí lidé s normálními příjmy si ho vůbec nemohou dovolit. Současně se byty jako nedostatkové zboží staly předmětem rozsáhlých korupcí, machinací a nezákonného obohacování.

Z těchto a jiných, například populačních a kulturních hledisek považujeme bytovou situaci v Praze za krajně nepříznivou.

Ve spolupráci s odborníky jsme vypracovali pojednání o zmíněné problematice a žádáme, abyste mu věnoval nezaujatou pozornost. Uvítáme různá stanoviska, připomínky a doplňky od Vás, od Vašich spolupracovníků, od poslanců i dalších občanů.

ing. Jan Litomiský, dr. Libuše Šilhánová, Josef Vohryzek
mluvčí Charty 77

Na vědomí:
předsedovi vlády ČSSR
předsedovi vlády ČSR
předsedovi Federálního shromáždění ČSSR
předsedovi České národní rady

Mladí lidé potřebují prostor, a to jak ve smyslu etickém a kulturním, tak ve smyslu hmotném.

Charta 77 už ve svém dokumentu Prostor pro mladou generaci, vydaném v roce 1986, poukázala na stísněné podmínky a překážky, v jakých se prosazuje svobodná kulturní aktivita mladých lidí.

Mladí lidé v Československu však žijí ve stísněném prostoru i v tom prazákladním smyslu slova. Mnozí postrádají vhodné byty, také však klubovny, domy volného času, studovny, moderní dílny, koleje, ubytovny a domovy. Mnoha mladým lidem schází hřiště, tělocvičny, vodní plochy. Dostatek prostoru potřebují pro svůj rozvoj děti žijící u rodičů, školáci, ale také učni, studenti, potřebují jej ti mladí lidé, kteří se začleňují do pracovních vztahů, rozvíjejí nebo chtějí rozvíjet své rozmanité zájmy, navazují přátelské a milostné vztahy, chystají se založit rodinu nebo ji už zakládají a tvoří.

Mládež v tomto širokém věkovém záběru představuje citlivou sociálně věkovou skupinu — podobně jako staří lidé — a všestranná péče, starostlivost o uspokojení jejich tradičních i zcela nových potřeb je zkušebním kamenem kvality každé společnosti.

***

V první řadě musí mít mladí lidé kde bydlet.

O bytech pro mladé lidi, zvláště pro mladé rodiny, byla napsána spousta nejrůznějších usnesení, analýz a statí, proběhla nespočetná jednání, leč skutky zůstávají daleko za nadějnými slovy. Pravda, jsou u nás oblasti a města, kde získat byt není tak velký problém. K takovým výjimkám patří např. některá menší města s rozvíjejícím se průmyslovým podnikem, nebo ekologicky ohrožené severní Čechy, nebo Ostravsko, kde je místy i přebytek nových bytů. V celku se však musíme potýkat se závažnou bytovou krizí.

Zatímco v četných studiích urbanistů, architektů a sociologů se zcela správně píše o rostoucích kvalitativních a kvantitativních požadavcích na bydlení, zatímco se v těchto studiích i v projektech koncipují bytové prostory z hledisek psychohygienických, estetických, mikrosociologických a jiných, potýká se spousta lidí, zejména mladých, s problémem, jak sehnat jakýkoliv aspoň trochu přiměřený byt.

Tento problém, který se u nás vleče po desetiletí, má samozřejmě velmi závažné politické a ekonomické pozadí. Extenzivní centralistický model čs. hospodářství poznamenal kardinálně také pojetí bytové výstavby a hospodaření s byty. Politické a ekonomické orgány chápou byty převážně jako přístřeší pracov-

inich sil, a není divu, že mnohá sídliště vypadají jako velké noclehárny.

Městský člověk usilující o byt je vydán napospas nejrůznějším institucím a jejich poradníkům s neustále odkládanými termíny, a může vyvinout jen málo vlastní iniciativy. Anebo ji vyvine, ale je často nucen vstoupit do světa korupce a neregulérního kšeftaření, kde cena 180 tisíc korun za třípokojový malý byt není výjimkou.

Veřejnost se podílí zcela nedostatečně na zásadních otázkách státní bytové politiky, je o ni špatně informována, ač se jí eminentně a bezprostředně týká.

Pochybená je i úloha bytové výstavby v celé investiční výstavbě, způsoby financování výstavby bytů a bytového hospodářství; pochybená je také bytová politika, zejména způsoby přidělování bytů z nové výstavby i ze starého fondu.

Státní moc v Československu nemá ani kvalifikovanou globální koncepci bytové výstavby, rekonstrukce a údržby, která by ji umožnila celý problém řešit.

Trvajícím nedostatek bytů, hlavně v mnoha městech, se velmi nepříznivě projevuje v celém životním způsobu lidí a má za následek další společenské ztráty: 1) vytváří nadměrnou administrativu, 2) zakládá korupci a protekcionismus, 3) omezuje ekonomickou a sociální mobilitu obyvatel (lidé často nedostanou byt tam, kde by chtěli žít z rodinných a jiných důvodů, kde by mohli projeviti svou kvalifikaci a své schopnosti), 4) prohlubuje konflikty pracoviště-člověk-bydliště, 5) přináší komplikace v celé infrastruktuře měst a oblastí, zejména pak v dopravě, službách a dalších funkcích.

Přesto, že je u nás celkově trvalý nedostatek bytů (příslušnými institucemi byla k roku 1980 vypočtena objektivní potřeba pro ČSSR 223 tisíc bytů), *nová výstavba* se stále snižuje. Například roku 1980 bylo ve všech formách výstavby předáno do užívání 128 876 bytů (z toho ovšem 32 391 bytů v individuální výstavbě). Již roku 1981 bylo odevzdáno o 33 489 bytů méně, v roce 1982 to bylo o 27 047 bytů méně, v r. 1983 o 33 175 méně, v r. 1984 o 37 013 méně, v roce 1985 pak bylo předáno k užívání celkem 104 524 bytů, tedy o 24 352 bytů méně než v roce 1980. Jako příčiny jsou uváděny disproporce v nesladěných plánech, nedostatečné materiálové a výrobní zdroje, vážné nedostatky v řízení stavebních podniků atd. Nejsou kotelny, nejsou materiály na ploché střechy, nejsou kabely, okna, kuchyňské linky a jiné výrobky. Léta trvá nepořádek v dodavatelsko-odběratelských vztazích a drastická převaha dodavatele nad uživatelem.

Výstavba bytů je drahá, neefektivní, a její břemeno dopadá těžce nejen na družstevní žadatele a vlastníky, ale na všechny daňové poplatníky. Její neefektivnost snižuje životní úroveň všeho obyvatelstva. Bylo vypočteno, že 1 byt na okraji Prahy se svou infrastrukturou stojí průměrně 1 milion 300 tisíc Kčs. Přitom pořizovací hodnota tzv. čistého bytu v Praze — i přes veškerá opatření k tomu, aby nerostly ceny bytové výstavby — již přesáhla 230 tisíc Kčs.

Přitom stát postupně převalil náklady bydlení na obyvatelstvo. Na rozdíl od předchozích etap je už dnes bytová výstavba z velké části financována přímo individuálními a družstevními vlastníky. Svědčí o tom následující údaj: ve formě půjček a úvěrů dlužili už v roce 1984 individuální stavebníci a členové bytových družstev státu asi 40 mld. Kčs.

Velmi smutnou a stále kritizovanou kapitolou je také

údržba bytového fondu. Stát dotuje podniky bytového hospodářství asi 6 až 7 miliardami Kčs ročně. Tato obrovská částka, vyčleněná z národního důchodu, je však využívána neefektivně, zčásti zcela promarněna. Údržba domů a bytů není stále dostatečně zabezpečena, je málo výkonná a nekvalitní, vládne tu úplatkářství a špatná pracovní morálka. Výsledkem toho je, že se byty a domy po dlouhou dobu neudržují, vznikají mnohé havarijní situace, a četné byty musí pak zůstat dočasně či trvale neobydlené. Po léta zanedbaná údržba bytového fondu v ČSSR se odhaduje na 15 miliard Kčs. Proto prosadit opravu protékající střechy, okapů, hroticích se kominů a jiných závad stojí v mnoha případech nadměrné úsilí postižených občanů.

Ožehavým a trvalým problémem je také stále vážnoucí *rekonstrukce a modernizace* bytového fondu. Chybějí prý kapacity. Některé stavební podniky prý nemají o tyto práce zájem. Jsou pro ně údajně málo atraktivní a neefektivní. Přitom plán oprav a rekonstrukci byl v uplynulých letech zcela paradoxně odvozen z nikoliv ze zjištěných potřeb, ale z kapacitních možností stavebních organizací. Výsledkem toho všeho je obrovský odpad bytového fondu v ČSSR a zejména v Praze.

Uvědomujeme si, že za léta nahromaděné problémy tohoto druhu, jež se týkají nejen oprav domů, ale také inženýrských sítí, komunikací, služeb aj., a jež se v poslední době začaly rázněji řešit, představují ohromné objemy prací a nedají se odstranit během krátké doby. Nicméně musíme poukázat na jejich závažnost a na to, že každé větší zdržení, každá chyba v koncepci a realizaci zmíněných činností by měla dalekosáhlé negativní následky pro rozvoj našich měst, zvláště Prahy, v budoucnosti.

Zaostávání údržby, rekonstrukce a modernizace měst má vážné následky: a) vytrácejí se některé ekonomické, sociální a kulturní funkce města, hlavně centrálních částí, snižuje se životní standard jejich obyvatel, městský život je v mnohém smyslu narušen; b) deformuje se celý proces udržování a obnovování bytového fondu a jeho funkce; c) narůstá objem zanedbané údržby a oprav bytového fondu, který stále více chátrá.

***

Praha má v řešení bytové otázky kritické postavení, zmíněné sociální, ekonomické i politické problémy se zde kumulují. Léta se nebralo v úvahu, že Praha má z hlediska výstavby, rekonstrukce a údržby jako hlavní město řadu specifických potřeb:

je střediskem české kultury,
je historickou památkou, a má tedy velký počet starých budov,
je sídlem mnoha institucí,
je milionovým městem,
má nevhodnou populační strukturu a je nezbytné vytvářet příznivé podmínky pro její omlazení.

V naprosto nedostatečné míře je zde respektována populační role mladých lidí. Hmotné i kulturní podmínky této perspektivní věkové skupiny jsou mimořádně zanedbané. Její bytové potřeby by měly být postaveny na jedno z předních míst. Dnes se do nejhorší bytové situace často dostávají právě ti mladí lidé, kteří v Praze vyrostli nebo se v ní i narodili. Dokonce se dá už hovořit o *bytové diskriminaci* mnoha mladých Pražanů.

V Praze se každoročně staví asi 9000 nových bytových jednotek, další byty se rekonstruují, modernizují a rozšiřují. Tyto *přirůstky* však *ani zdaleka nestačí uspokojit bytové potřeby* mladých manželství a rodin, o mladých jednotlivcích v době životního startu ani nemluvě.

Vážnou příčinou tu jsou vedle zcela nepostačujících přirůstků bytů jistě již zmíněné značné úbytky starých neudržovaných bytů a domů. Tak v desetiletí 1970-1980 činil úbytek v Praze 34 919 bytů, tj. 8,7% výchozího stavu r. 1970.

Jak se dá vůbec v Praze získat byt?

Nejsnáze dostávají byty pracovníci některých vrcholných institucí, mezi nimi ministerstva vnitra, zejména některých jeho složek. Na pražských sídlišťech žijí již dnes celé enklávy rodin těchto příslušníků. Někteří mladíci i mladé ženy volí zmíněnou profesi nejen z důvodu podstatně vyšších platů, ale i proto, že touto cestou hladce a brzy dostanou nový, relativně komfortní byt. To souvisí s povahou československého státu, s jeho potřebou velké centrální administrativy a početných bezpečnostních složek, umístěných právě v hlavním městě. Většinou jde o byty komunální a podnikové, které zmínění pracovníci získávají bez jakýchkoli finančních vkladů. Nové komunální neboli státní byty jsou už dnes zřejmě určeny jen pracovníkům zmíněných institucí, nebo slouží jako náhrady za asanaci a rekonstrukci.

Jinou poměrně rychlou cestou získání bytu je dobíhající podniková nebo takzvaná *družstevní stabilizační výstavba*. Ti, kdo pracují v preferovaných podnicích, nemají sami byt a zaváží se v daném podniku pracovat určitý počet let, mají větší možnost dostat nový byt než ostatní pražští žadatelé. Zvláště zvýhodňování jsou v tomto směru ti pracovníci, kteří do preferovaných výrobních přicházejí z jiných krajů a obcí. Praha neroste přirozeným populačním způsobem, ale hlavním zdrojem přirůstků obyvatel je tu migrace. Kromě toho má Praha trvale neuspokojivý stav pracovních sil, zejména v některých dělnických profesích, a láká proto do své nepřilíš laskavé náruče příslibem nových bytů kvalifikované i nekvalifikované pracovníky z jiných obcí. Družstevně stabilizační a někdy ještě podnikové byty jsou přidělovány mladým i starším imigrantům většinou ve velmi krátké lhůtě. To má jistě své dobré ekonomické a sociální důvody, má to však i svá „ale“. Družstevní stabilizační byty, které v nové výstavbě představují prakticky polovinu všech bytů poprvé uváděných do provozu, neplní v žádném směru stabilizační funkci, jež byla od této formy očekávána. Stabilizační forma družstevní výstavby přinesla do bytové politiky spoustu problémů, počítaje v to chybějící právní režim, vytváření nových, někdy nesprávných preferencí, další možnosti machinací s byty apod.

Poměrně značné přílivy imigrantů z jiných oblastí a obcí kladou navíc značné nároky na jejich přizpůsobení a zabydlení, současně pak na správní a řídicí činnost městských orgánů. Příkladem toho je obvod Praha 4, čítající už 288 335 obyvatel, kde právě národní výbor, sídlící ve staré části, z mnoha hledisek nezvládá sociální problémy nových sídlišť, např. situaci mladých žen-matek, umístění jejich dětí v jeslích, integraci obyvatel v novém prostředí aj. Ovšem ještě horší jsou problémy zcela nových pražských sídlišť, kde chybí základní občanská vybavenost, jako prodejny, školy ap.

Zatímco do Prahy jsou získáváni mladí pracovníci z jiných oblastí a obcí, z Prahy odcházejí mnozí mladí, převážně kvalifikovaní lidé často jen proto, že tu nemohou získat byt. I když v posledních letech více mladých obyvatel do Prahy přichází, než z ní odchází, přece jen značné úbytky mladých obyvatel, ročně zhruba 5000 mladých do 34 let, představují pro hlavní město nedoceněné, hlavně kvalitativní ztráty. Značnou roli v úbytku pražského obyvatelstva hraje ovšem i emigrace do zahraničí, která je vyšší než celkové přirůstky přistěhovalých. (Například v roce 1984 při saldu migrace + 7373 to bylo o 637 osob.)

Dalším, dnes již velmi rozšířeným způsobem získání bytu je běžná *družstevní výstavba*. Nemáme bohužel k dispozici počty žadatelů o družstevní byty v Praze, ale odhaduje se, že jde asi o 16 000 žadatelů ve svépomocné družstevní výstavbě a o 35 000 v dodavatelské družstevní výstavbě, neznáme ani věkovou strukturu žadatelů, protože situace v této oblasti je velmi nepřehledná. Mnozí žadatelé jsou přihlášení ve dvou i více družstvech, rodiče se přihlašují za děti, nebo přihlašují více dětí, i když pro všechny byty nepotřebují, atd. Čekací doby na normální družstevní byty, hlavně na větší byty v *dodavatelské formě*, jsou až 20 i více let. Hlavním důvodem prodlužování termínů v této formě jsou nepatrné plánované počty bytů, které nepřesahují v dlouhodobém průměru na území hlavního města Prahy 500 bytů ročně. Čekací doba na přidělení takového družstevního bytu je zcela nepřijatelná pro mladé lidi, kteří chtějí založit rodinu, nebo ji už založili. Rovněž rostoucí finanční náklady jsou nepřiměřené možnostem mladých lidí, zvláště těch, kteří nemají silnou a vlivnou podporu rodičů nebo jiných příbuzných. Starosti působí v dodavatelské formě také nízká kvalita bytů, není výjimkou i 200 přejímkových závad na 1 byt.

Casově i finančně nadějnější je forma *svěpomocné družstevní výstavby*, jejímž rubem je zase pracovní účast rodiny na stavbě bytů a domů. Vyžaduje vlastní práci ve dvou směnách po dobu několika let, což znamená neúměrnou zátěž pro zdravotní stav i způsob života. Družstevník musí odpracovat členský podíl, který představuje zpravidla asi 3 tisíce hodin; v optimálním případě to znamená pracovat kromě svého zaměstnání na stavbě družstevních domů a bytů dva až tři roky, a to neustále, o dovolené, o sobotách a nedělích, od jara do pozdního podzimu, často i ve všedních dnech po zaměstnání. Pro ty družstevníky, kteří si na tuto svěpomocnou výstavbu soukromě najímají pomocníky, znamená pak tato forma neúměrnou zátěž finanční. Družstevní svěpomocná výstavba někdy umožňuje získat větší a kvalitnější byt, ale přináší i řadu dalších nevýhod, například vysoké nájemné. Za třípokojový byt se mnohde platí měsíčně až 1000 Kčs (ovšem u dodavatelské družstevní formy někde až 1200 Kčs). To se nezmiňujeme o značné náročnosti řízení svěpomocné výstavby, o možnostech velkých ztrát, o problémech financování následné údržby apod.

Výstavba rodinných domků přináší mladým stavebníkům vedle značného objemu prací nepředstavitelné množství starostí a svízů, počínaje administrativou povolování stavby a konče obtížným opatřováním stavebních materiálů a trvale stoupajícími finančními náklady. Na území Prahy a jiných velkých měst naráží tato forma především na nepřekonatelné překážky při získávání vhodného pozemku. Výstavba

rodinných domků „na klíč“ je stále ještě málo rozšířená, málo diferencovaná a drahá. Není potom divu, že v poslední době zájem o výstavbu rodinných domků ve městech i na venkově CSR klesá, přestože tato forma výstavby je značně propagovaná.

Tradiční získávání bytů *pomocí národních výborů* představuje v Praze pro Pražany způsob pravděpodobně nejzdlouhavější. Podle Svobodného slova z 27. 8. 1986 bylo v polovině roku 1986 evidováno na pražských národních výborech přibližně 36 tisíc žadatelů o byty. Z celkového počtu žadatelů roku 1980 — jak víme z jiných zdrojů — tvořily polovinu rodiny s dětmi, ve 135 případech žijící ve zdravotně zcela závadných bytech. Z 9,2% šlo o rodiny se 3 a více dětmi. Je známo, že národní výbory v posledních letech přidělují byty hlavně jako náhrady za asanace, nebo byty preferovaným institucím, a až ve třetí řadě sociálně problémovým rodinám. O tom, jak závažné sociální případy to musí být, svědčí zdůvodnění u předních míst bytových poradců. Snad poněkud nadějnější je případná žádost mladých manželů o přidělení bytu nižší kategorie, který jsou ochotni upravit vlastním nákladem. Domníváme se, že tato forma je zatím nedocenená, a že za určitých podmínek skýtá velké možnosti iniciativy mladých lidí i přátelské a rodinné výpomoci, zakládání menších družstev mladých řemeslníků a jiných odborníků apod. Ve zmíněném článku uvedený počet 788 bytů odevzdaných za dobu tři let pražskými národními výbory k vlastní úpravě (nejen mladým lidem) považujeme za zcela nedostatečný ve srovnání s naléhavými potřebami mnoha začínajících manželství, mladých rodin i jednotlivců.

Mladí lidé se snaží získat byty i různými jinými cestami; například regulérním způsobem žádosti o byt domovníký, topičský nebo jiný služební byt, jehož přidělení je ovšem spjato s přijetím příslušného, mnohdy neatraktivního zaměstnání; nebo se snaží sehnat byt pomocí složitých výměn, příbuzenských služeb, ale také velmi často za neregulérní pomoci známých, protekcí a tučných úplatků. Není proto divu, že máme vysokoškolsky vzdělané domovníky, například domovníky-inženýry, nebo že některé rodinné kalkuly s byty vedou až k nehumánním postupům vůči starým lidem, nebo že pracovníci hospodařící s byty se tak často dopouštějí kriminálních činů. Tyto negativní jevy by mohly pomalu zanikat, kdyby se v Praze vytvořil *spravedlivější systém přidělování bytů* potřebným pražským dvojicím, rodinám i jednotlivcům, kdyby se ve větší míře umožnilo přidělování starších bytů k úpravě s možností zvláštních bezúročných půjček a s možností speciálních stavebních služeb, kdyby se zavedl adekvátní systém ekonomického nájemného se sociálními kompenzacemi, jenž by umožnil uvolnění velikých bytů, kdyby se zdokonalil systém bytových výměn a konečně — kdyby se zvýšily počty nově budovaných i rekonstruovaných bytů, jaké si zaslouží hlavní město a jaké by odpovídaly reálným potřebám, zvláště pravděpodobné struktury domácnosti v blízké budoucnosti. Všechna tato „kdyby“ předpokládají ovšem čestné, svědomité a kvalifikované řídicí pracovníky, dobré organizátory, které stále více a více postrádáme. Předpokládají také kontrolu ze strany veřejnosti a aktivní účast občanů při rozhodování koncepčních i praktických otázek v menších obcích, ve městech i v obvodech a sídlištních velkoměst.

***

Dlouhotrvající nedostatek bytů má v Praze vedle krajně nepříznivé ekologické situace velmi neblahý vliv též na natalitní klima, na rodinné postoje mladých manželů, a negativně ovlivňuje některé další demografické parametry pražské populace.

Po přechodném vzestupu v letech 1974-77 (způsobeném částečně novými sociálními opatřeními) začala v Praze klesat porodnost. Zatímco v roce 1975 byl zaznamenán potěšitelný přírůstek 19 191 živě narozených dětí, tedy 16,1 děti na 1000 obyvatel, v roce 1984 bylo zaznamenáno jen 13 207 živě narozených, tj. 11,1 na tisíc obyvatel, v roce 1985 to bylo jen 12 788 živě narozených, tj. 10,7 na tisíc obyvatel. Zároveň stoupá potratovost; v roce 1984 bylo v Praze provedeno 13 039 potratů. Je tomu již tak, že prakticky na každé narozené dítě připadá jeden potrat. V poslední době klesají i počty sňatků.

Rodiny s dětmi tvoří v Praze nízký podíl, jenom 23,4% všech cenзовých domácností; v Bratislavě je to 33,4%. V rodinách přibývá jedináček a klesá počet druhých a třetích dětí. Sociologické výzkumy však potvrzují, že mladí lidé nevstupují do manželství s protinatalitními postoji. Ukázalo se, že ti, kteří měli určité finanční a bytové problémy, plánovali stejné nebo vyšší počty dětí než ti, kteří takové problémy neměli. Teprve později, po trpkých zkušenostech s řešením bytových a jiných problémů, mění většinou své záměry a zůstávají třeba jen při jednom dítěti.

Statistiky rovněž prokazují, že velmi nepříznivým faktorem pro tvorbu a stabilitu rodin je soužití více domácností. Podle sčítání lidu r. 1980 bylo v Praze celkem 65 021 cenзовých domácností, tedy 12,7%, bez vlastního bytu. I když část těchto rodin žije pravděpodobně v soužití chtěném, např. ve vícegeneračních rodinných domcích či bytech, poukazují četné výpočty na značnou prostorovou stísněnost mnoha pražských rodin. Např. v Praze žilo 17,6% společně žijících domácností v jediné obytné místnosti. V bytech o 1-2 obytných místnostech žije v Praze téměř polovina domácností bez vlastního bytu. V takto stísněných prostorách vyrůstá asi 28 tisíc dětí ve věku do 15 let, starší nejsou registrovány. V mladých rodinách bez vlastního bytu je v průměru o 35% méně dětí než v ostatních rodinách s dětmi. Bytový problém tedy rozhodujícím způsobem ovlivňuje počty dětí v rodinách.

Obsazenost bytů měřená počtem osob na 1 obytnou místnost nad 4 m² činí v Praze 1,31 osob, a je nejméně příznivá ve srovnání se všemi československými velkými městy. Podobně i průměrná obytná plocha na 1 obyvatele v Praze, totiž 13,9 m², je v porovnání s našimi velkými městy nejnižší. A to ještě pražský podíl zvyšuje velký počet domácností jednotlivců, hlavně starších, z nichž mnozí mají relativně větší byty. Velmi nepříznivé je i srovnání mezi přírůstky obytných místností v období 1970-80. Zatímco v Bratislavě činí zmíněný přírůstek 58,0% a v Popradu 111,8%, v Praze je to jen 26,8%. Ve skupině rodinných pražských domácností pak plošnost na 1 obyvatele prudce klesá s počtem dětí. Jejich specifické potřeby her, studia, hygieny a jiné jsou tak respektovány v malé míře. V Praze je také podle sčítání lidu z roku 1980 velký podíl předlidených bytů, činí 20,8%, absolutně asi 93 tisíc bytů. Praha má také nejnižší podíl třípokojových bytů, je to jen 30% ze všech bytů. Za jinými dynamicky se rozvíjejícími městy, jako jsou Košice či Bratislava, zůstává Praha chudou Popelkou.

Bytová tiseň se projevuje také ve velké rozvodovosti, která roku 1980 činila v Praze 47,3 rozvodů na 100 sňatků, v roce 1984 ale již 54,01 rozvodů na 100 sňatků. Celkově bylo v Praze roku 1984 zaznamenáno 4869 rozvodů. Již v roce 1980 připadalo na každý rozvod 1,11 nezletilých dětí. Také s vysokou rozvodovostí narůstá spousta bytových problémů. Zvyšuje se počet neúplných rodin, např. r. 1980 to bylo asi 8,5% všech domácností, tedy asi 5530 neúplných rodin. Většinou tvoří takovou rodinu mladá matka s jedním či dvěma dětmi. Rozvedení manželé, zejména muži, se v mnoha případech stávají novými žadateli o menší byty. Pokud zůstávají v původních bytech, vznikají často konfliktní situace, neblaze ovlivňující vývoj dětí. Celková bytová situace neúplných rodin je krajně nevyhovující. Jen necelé dvě třetiny neúplných rodin mají samostatný byt. Téměř třetina bydlí v jednopokojových bytech. V Praze krom toho narůstá počet tzv. problémových rodin, převážně úplných, více či méně sledovaných orgány státní péče. Také velká část těchto rodin žije ve stísněných bytových podmínkách.

* * *

Jak je patrné ze stručného výčtu údajů, často užívaný slogan, že v Praze je dost bytů, je velmi problematický. Bylo by jich jistě více, spravedlivě rozdělených, kdyby celá bytová krize v Praze byla řešena energičtějším, racionálnější a lidštějším způsobem. To se týká i družstevní bytové výstavby. Je např. známo, že mnohé byty na sídlištích zůstávají dlouho neobsazeny proto, že je žadatelé ještě nepotřebují, anebo proto, že byly skrytě pořízeny tak říkajíc „na kšeft“. To však nic nemění na skutečnosti, že je naléhavě nezbytné zvýšit počty bytů v družstevní výstavbě.

Největším problémem bytové situace mladých lidí v Praze zůstává skutečnost, že velká část *mladých manželů a mladých rodin* získává vlastní byty velmi dlouho po sňatku, že vztahy mladých partnerů a tvorba rodin bývají velmi často narušovány mnoha negativními vlivy nevhodných soužití, stísněnosti bytových prostor a z toho plynoucích konfliktů. Nepříznivé bytové podmínky jsou podle sociálních výzkumů na třetím místě mezi důvody nejčastěji uváděnými při rozvodech. Nesporně jsou také jednou z příčin klesající natality. Domníváme se, že právě pro mladé dvojice, které vstupují do manželství bez vhodného bytového prostoru, by měla být národními výbory vytvářena rezerva skromných malých bytů, vhodných pro první fázi manželství, případně i pro založení rodiny. Otevřenou možností zůstává i varianta rodinných pensionů.

Prostorové zajištění první fáze manželství a rodiny považujeme za primární úkol bytové politiky v Praze. Vhodné byty by měly být připravovány jednak v rámci nové výstavby, jednak rekonstrukci a modernizaci stávajících volných menších bytů, kterých je v Praze velký počet. (Podle sčítání z roku 1980 je v Praze celkem asi 10 000 volných bytů.) Vytvořením takové rezervy upravených starších bytů, nebo bytů poskytovaných k menším úpravám, by se mohl během několika let klíčový problém mnoha mladých manželství na čas vyřešit. Část volných bytů by mohla být vyčleněna jako rezerva pro sociálně svízelné, konfliktní a havarijní situace.

Značným problémem se pro mnoha manželství stává i zařízení bytu. Vstupují do životního období, pro něž je charakteristický náhlý velký vzrůst životních potřeb. Tomu většinou neodpovídá výše jejich příjmů. Zde se projevuje rozsáhlé majetkové a mocenské rozvrstvení. Jen malá část mladých lidí může počítat s vydatnou materiální a jinou podporou majetných a vlivných rodičů či příbuzných. Svízelná bývá hlavně situace mladíků a dívek ze sociálně slabších, zcela nevlivných, neúplných a vicedětných rodin. Přesto, že naše společnost řeší tento závažný problém přímými a nepřímými sociálními dávkami a určitými druhy úvěrů, jako jsou novomanželské půjčky, domníváme se, že dosavadní způsoby nedostačují a že možnosti společnosti v tomto směru nejsou vyčerpány. Například kombinace úvěrového a pojistného systému by dovolila rozložit náklady spojené s materiálním zajištěním první fáze manželství na delší období. Také bezúročné půjčky na rekonstrukce bytů a novou výstavbu bytů pro mládež lidí asi do 34 let by podstatně pomohly. Příkladná je v tomto směru vydatná sociální výpomoc mladým manželstvím a rodinám v Maďarsku. Velkým ulehčením rodinných rozpočtů by ovšem bylo zmrazení cen stavebních prací a pravděpodobně i sjednocení nájemného různých druhů bytů s uplatněním některých sociálních zřetelů.

Přesto, že má Praha věkově značně stagnující populaci, a přesto, že nedostatek bytů se jako politický problém s mnoha halasnými přísliby řeší od poválečných let, existuje tu stále vysoký bytový deficit. V r. 1980 činila podle Terplanu tzv. přítomná potřeba bytů v Praze 47 450, což znamená, že tolik chybělo k uspokojení cenzových domácností, které mají nárok na byt. Tento údaj se zdá být podsazen z hlediska celkové objektivní potřeby bytů už jen z toho důvodu, že na národních výborech je evidováno 36 tisíc žadatelů, další desetitisíce čekají na byty družstevní, podnikové apod. Při regulérním rozdělování nově postavených, zrekonstruovaných a zmodernizovaných bytů v Praze by při dobrém řízení bez zbytečných preferencí a při radikálním zvýšení objemu nové výstavby i rekonstrukci měla být tato potřeba vyřešena během jednoho desetiletí. Bude však tento optimistický výhled uskutečněn?

Aktuální bytová situace mnoha mladých manželství a rodin je tedy krajně nepříznivá, z jejich hlediska často neřešitelná.

Také problém *bydlení jednotlivců*, zvláště pak mladých, byl však dlouho zanedbáván. Dosud se téměř nepočítá s těmi mladými muži a ženami, kteří ke svému dozrání, odloučení od původních rodin, ke studijnímu a kvalifikačnímu začlenění, k celkovému životnímu startu a rozletu potřebují zpočátku skromné, ale pohodlné malé byty. Mohou to být byty hotelového typu, vhodně ubytovny, garsoniéry, dvougarsoniéry či adaptované jednopokojové byty, v nichž by mladi lidé při změně své situace mohli žít i v manželství, malé rodině či ve volném partnerském vztahu. Ne všichni mladi lidé se chtějí hned ženit a vdávat, a ne všem se daří najít partnera k trvalejšímu svazku.

Hovoří se a píše často o značné životní nevyzrálosti mladých lidí pro vstup do manželství, o jejich hodnotové, postojoyé a hlavně citové nezralosti a nestálosti, ale zapomíná se, že mnozí mladi lidé potřebují k takovému dozrání a úspěšnému osobnostnímu rozvoji i vlastní bytové prostory. Náhlý přechod z péče rodičů, často nadměrně, do nové vlastní rodiny s mnoha

starostmi a povinnostmi, jež mohou záhy rozrušit křehký milostný vztah, často plynulé lidské zrání nemožňuje.

Zvláštní kapitolu tvoří prostorové potřeby studentů. V Praze je soustředěna třetina všech studentů ČSSR. Přechné ubytování velké části těchto studentů v kolejích mnohdy neodpovídá potřebám jejich intenzivního studia a kulturního života. Kapacita kolejí je zcela nedostačující. Přitom byla bytovým zákonem značně omezena možnost podnájmů, nejen pro studenty, ale i pro další jednotlivce. Skutečnost, že podnájemník takzvaně nepokrývá obytnou plochu a nesnižuje nadměrnost bytu, vede k tomu, že byty jsou pronajímány jen za horentní sumy zámožným jedincům. Praha vůbec nevytváří dobré podmínky pro individuální ubytování studentů, mladých odborníků, mladých dělníků apod. Nový důraz na specifické potřeby mladých jednotlivců, a to i mladých žen, by odpovídal celosvětovým trendům a především racionálnímu přístupu k bytovým potřebám z hlediska rané fáze věkového cyklu i z hlediska nových potřeb společnosti. Neměly by přitom být opomíjeny ani bytové potřeby jednotlivců středního a staršího věku, jejichž uspokojování by mohlo navazovat na opuštění malých bytů mladými jednotlivci. Nelze zapomenout, že řešení bytové otázky mladých i starších jednotlivců má značný význam také z hlediska potřeb mobility pracovních sil.

Značným problémem stávajícího bytového fondu je skutečnost, že velikostní a druhová struktura neodpovídá požadavkům hlavního města, ani současné a budoucí struktury domácností. Vůbec se také nepočítá s tím, že po roce 1990 se kvantitativně prudce zvýší nároky mladých lidí na byty, protože v této době se budou osamostatňovat mladí jedinci ze silných ročníků 70. let. Praha má málo třípokojových a čtyřpokojových bytů pro rodiny s dětmi. Plošné standardy mnoha starších, ale i nově budovaných bytů jsou pod světovými normami. Zatímco v NSR v roce 1985 činila průměrná obytná plocha nového bytu 89,6 m², v ČSSR činila pouze 52,60 m². Rostoucí nároky dětí, dospívajících i dospělých na studium, hry, různé zájmové činnosti, ale i na realizaci základních životních potřeb, nemohou být v tak malých prostorách dobře uspokojovány. Vedle nedostatku větších bytů pro rodiny s dětmi se ukazuje i kritický nedostatek malých bytů pro jednotlivce a dvojice. Počet domácností jednotlivců podle posledních sčítání stále stoupá a bude růst i v dalších desetiletích, hlavně se zvyšováním počtu obyvatel postproduktivního věku. Také specifickým potřebám nejstarší skupiny obyvatel je věnována stále malá pozornost. Bytové domy se sociální péčí, nejosvědčenější forma bydlení pro ně, jsou dosud zřizovány jen v malém počtu. Rovněž zde je možná určitá návaznost. Budování těchto domů a bytů by pomohlo uvolnit i větší byty po starých obyvatelích, kteří se už nemohou sami o sebe starat. V některých částech Prahy se už tyto sociálně vedené výměny uskutečňují.

Vhodné byty jsou jistě nejdůležitější podmínkou prostorové realizace mladých lidí. Je tu ale i rozsáhlá sféra kulturních, tělovýchovných, rekreačních a jiných aktivit, které jsou zcela nezbytné pro zdravý rozvoj mladé generace. I v této oblasti Praha značně zůstává za jinými velkoměsty, a to i uvnitř ČSSR. Má kritický nedostatek hřišť a volných prostorů pro malé děti, pro školáky, pro mládež. Má málo tělocvičen, bazénů, nejrůznějších kluboven, málo dilen, málo pro-

stor pro uměleckou tvořivost. Dlouhodobě se poukazuje na zcela nedostatečnou vybavenost mateřských, základních i středních škol tělocvičnami a hřišti. Z 229 základních škol každá čtvrtá postrádá vlastní tělocvičnu. Celkově 102 základní školy, tj. 44,5%, nemají vlastní hřiště. Situace středních škol je ještě horší.

Děti si potřebují hrát, mládež musí mít dostatek pohybu, chce se bavit a volně sdružovat. Tyto její potřeby je nutno prosazovat a uspokojovat. Celková prostorová uzavřenost a stísněnost části mládeže je jednou z příčin její fyzické nepřipravenosti, ale též apatie, bezradnosti a někdy i agresivity. Kritická je zaplněnost učeben mnohých mateřských a základních škol, nepříznivě ovlivňující zdravotní stav žáků i učitelů. Zcela nepostačující jsou kapacity lidových škol umění a dalších zařízení, která mají kultivovat děti a mládež.

Praha nevytváří příznivé prostorové podmínky ani pro vysokoškolské studenty, ať už jde o jejich bydlení či o neustálé pojiždění mezi různě rozmístěnými částmi fakult, studovny a kolejemi, či o nedostatek rozmanitých kulturních příležitostí. Přitom období vysokoškolského studia v Praze by mělo být studnicí mnoha cenných motivací pro celý další život. Ve stísněné a nepřilíš stimulující situaci žijí také mnozí učni ve starších, někdy i nových učňovských domovech.

Mládež do 25 let představuje v Praze 46,07% všech obyvatel. Z toho děti do 15 let tvoří pětinu pražských obyvatel. Vzhledem k počtu, ale především k perspektivnímu významu této části populace je naléhavě zmíněné prostorové potřeby důrazně prosazovat. Jejich opomíjení je chybou, která nemůže být odčiněna.

Domníváme se, že *bytová výstavba nebude u nás uspokojivě řešena, pokud nebude v hospodářské, kulturní a sociální politice státu preferována jako jeden z nejdůležitějších úkolů*. Tomu by měla odpovídat jak kvalifikační úroveň odpovědných pracovníků na všech stupních řízení, tak informovanost občanů a jejich aktivní účast při řešení otázek bytové politiky i výstavby.

Pokud jde o rozsáhlé a složité problémy výstavby, údržby, rekonstrukce a modernizace bytů v Praze a pokud jde o řešení sociálně ekonomického a kulturního problému trávajícího nedostatku bytů v našem hlavním městě, zdá se nám, že by neměly být jen záležitostmi Národního výboru, ale i vlády.

Reakce na dokument Charty 77 o bytech

Milí chartisté,

váš dokument o bytech, jak jsem ho slyšel v BBC, se mi velmi líbil. Konečně jste promluvili k obyčejným životním otázkám. Mám jen jednu připomínku: ani v rámci podnikové bytové výstavby se mnozí mladí lidé k bytu snadno nedomůžou. Sám jsem to zažil. Řekli mi: „Vstup do strany (samozřejmě mysleli do té hlavní, komunistické) a je to jasné“. Takhle si kupují lidi, jejich zájem, angažovanost, tak si je zavazují. Jistě to tak není všude, ve všech podnicích, mnohde to ale tak je. Hnusí se mi to. Nepřijal jsem. Jak člověk potřebuje něco víc než základní jídlo, musí se zauzlovat.

Praha 14.2.1987

V. Sosna, dělník

Pani Šilhanová,

dostal se mi do ruky dokument Charty 77 č.8. Líbí se mi. Jen bych Vám chtěl napsat, že mnohé věci, na něž Charta upozorňuje, jsou ve skutečnosti ještě horší. Třeba pracovní morálka na stavbách. Přišel jsem do nového podniku, dostal jsem se do party lemplů. Nemohl jsem to vydržet. Ráno nastoupili, hodinu dělali, pak na svačinku, k tomu pak pivo a už tu bylo 11 hodin. Pak se pohlédli a za chvíli byl oběd. Neplnili samozřejmě úkoly, stále se vymlouvali. Nakonec na mě shodili malér, který oni zavinili. Mistr se jim nevěnoval, kontrola skoro žádná. Musel jsem dát výpověď. Jsem zvyklý z rodiny na poctivou práci, na to jsem se nemohl koukat.

Nedávno jsem se bavil s jugoslávským dělníkem a inženýrem. Oba pracovali na stavbách bytů v západním Německu. To se nedá srovnat — ta úroveň řízení, využití lidské dovednosti a kapacity, zájem dělníků odvádět dobrou práci; oni mají i strategii a taktiku v řízení staveb. U nás jsme v těchto věcech sto let za vopícema. O nepořádcích na stavbách a v okolí ani nemluvě.

Praha 7. února 1987

Dělník

Vážená pani,

bydlím nedaleko od Vás, vím, že jste činná v Chartě a tak využívám příležitosti . . . . Dokument č.8 „O bytech“ se mi líbí, hlavně pro to zdůraznění nespravedlivého rozdělování bytů a diskriminaci rodilých Pražanů. To je vskutku do nebes volající záležitost.

Sama jsem se už chtěla vystěhovat z Prahy, ale pak jsme našli jednu skromnou možnost a tak jsme neodešli. Víím ale, kolik mých kamarádek má s bydlením potíže. Soužití více generací je téměř vždy problémové, zvláště v našich nervózních poměrech. Číslo o rozvodovosti a potratovosti jsou otřesná. Takové rozbory sociálních otázek jsou užitečné, pokračujte v nich.

Měli byste se také věnovat otázkám výchovy dětí v rodinách a dětí mimo rodiny, hlavně v dětských domovech. To je problematika moc ožehavá, stále narůstající. Mohla bych k tomu dát svoje zkušenosti — budete-li chtít. Přihlásím se Vám.

Jaroslava

Praha 12. února 1987

LUDVÍK VACULÍK

Podzimní cesta krajinou

(fejton)

Já ovšem nevím, jaké vědomí své krajiny mají jiné národy. Jistě je to v jejich literatuře, a tu právě dost neznám nebo si zrovna nevzpomínám na příklady, kromě: . . . und in Berghöh'n ist es immer schön. Mně letošního podzimu vědomí krajiny až napíná kůži a vytlačuje jiná vědomí, ba i pudy. Ale najednou musím prudce zabrzdit: na vrcholu úzké silnice pod lesem, protože ode mne dolů, sklání se země, v zlatou mísu slunka, mělkou a vlídnou, řasnatých okrajů a zvlněného dna, a v jejíž nížší dílku blyští se, oválná jak oko, dávka živé vody, zanechaná u hráze, porostlé hájkem, chundelatě. Ve mně se zdvíhá starý pud, a musím jít. Je důvěrná a známá, tak milá, tak smutná a právě sama, že se proklínám za to, jak jdu. Ale budu ti cizincem, mě neumluvíš, nechci ti rozumět, nepřijdeš k slovu, teď mluvím já, a jmenuju tě, sprostoněžně: concha!

Myslím, že v českém vědomí se krajina vyvinula až v samostatnou bytost, se svou povahou, tváří a silou. Proč naše hymna začíná popisem krajiny, u něhož v praxi i přestává? V dalších slokách se mluví sice o povaze plemene, jež v tom bohumilém kraji žije, ale k jeho programu a úkolům už nedojde. A to je dobře, protože tuto část hymny by ty „duše útlé v těle čilém“ určitě pořád předělávaly jak pomníky a jména ulic!

Krajina — to je první bod osudu národa. Z básníků snad jenom Jiří Kolář se kdysi přiznal, na besedě v Semafo klubu, že mu krajina neříká nic. Odvážné přiznání! I městský floutek Nezval se krajině poklonil: je to české náboženství. Když jedu, vidím jasně: kdyby táž výměra zemského povrchu neměla tento reliéf, jehož tvar i barva se shora i z boku vystavují mému posudku a pocitu, co bych z ní měl? Myslím, že lidé, kteří svou krajinu nikdy nevidí v jejím souvislém rysu, v složení jejích částí, takoví Maďaři, o Rusech ani nemluvě, ti že jí nedávají tolik místa ve své literatuře, ve svém svědomí, ani v rodině. A mají aspoň o zločin miň.

Jak sám musí se v své krajině cítit jeden Maďar, o Rusu nemluvě! Osamí-li český rolník, je s krajinou: mluví k ní a ona k němu. Práví jí, co teď musí udělat, a slibuje, že to bude dobré, a na neděli odpoledne smluví si s ní setkání v lepších šatech. Náš vesničan si nechává od krajiny radit: ona mu vnukává nápady, tiší jeho hněv způsobený ženou, dětmi a úřadem, sbírá jeho vůli rozpadlou mezi lidmi. Z rolnictví přešel tento vztah mezi zemí a člověkem do literatury a z té pak, protože v zimě rolník čte, zas do rolnictví: ve spirále vzdělávání půdy i člověka vznikl český vlastenecký venkov. A zdá se snad jenom mně, že i řeč přilehne k svému kraji, a když se pak děje něco špatného, že se odchlipuje od něho a odprýskává? Ještě jsme nikdo z nás dost nepověděli, jak surovou amputací na povaze krajiny i lidí byla ta „kolektivizace půdy“.

Jdu níž a blíže, po travnaté mezi. Ze strany ozářené sluncem stařina šelestí jak jemně tepané červené zlato, ve stínu je stříbrem. A bílé oko, ta vylitá kapka obřího skutku, to je přece otvor! Kterým propadnu dolů, a tam se mi rozbřeskne nový jasný celý vesmír, navěky nepřístupný žádné raketě. Pod hrází se cosi pohybuje: snaživě, úporně a uboze. Člověk jdoucí krajinou ani neví, kdy zapomněl myslet na věc, s níž vyšel z domu. Myslí na cosi jiného, co by mu v nízké jizbě nenapadlo. Chudák s příbytkem o jedné světlici má tu svůj sál a několikero komnat: studovnu, kapli, archiv dětství. Muž pod hrází mě uviděl, narovnává se a jde ke mně, rozpačitým

krokem. Kolik obrazů, písní a osudů se odehraje na několika kilometrech naší krajiny! Jdeme jen přes kopec, a jsme jinde. Kdežto Maďar, o ubohém Rusu ani nemluvě, naškrundá kilometrů sto, a je tam, kde byl. Vlādo této krajiny, vsadme se: že na trase Kyjev-Leningrad-Moskva nenajdeš tisícinu toho života, té pravdy a vůle, co na trase Strženec-Kaliště-Pičin v okrese Benešov!

Pozdravili jsme se, a chci se omluvit: „Jdu se vykoupat,“ říkám. „To ano,“ praví muž, „já myslel, jestli nejste od rybářů, že tu třeba chytám ryby.“ Ukazuje na odhozenou lopatu: „Přišel jsem prohrábnout tu strouhu . . . nechali mi kousek této mokré louky . . . dřív to celé bylo mého otce.“

Na hoře Blaniku je přesně určitelný vrchol a na něm z tří kamenů složený stůl, na stole meč. K čemu Čechové udržují Blaník, víme. Tedy představte si ho zplácly v rovinu: kam položíme ten stříbrný meč? Lid, který nemá, ani v pohádce, kde hledat ten meč, ten je už nejenom otrok, ale žebrák bez minulosti i budoucna! Muž sbírá nářadí a praví: „Ona voda je tu nejčistší v celém kraji. Protože nepřitéká, ona tu vzniká, víte, z těch pramenů a mokřin.“ Ptám se: „Kdy vy jste se tu naposledy koupal?“ — „Ech! Jako kluk,“ zvedne tvář a dávným pohledem obejde svou rodnou mísu.

Nežiju moc dlouho, a přece vidím: krajina se vyprazdňuje a zplošťuje. Její obsah i obsah jejich obyvatel je stále chudší. A čím dál primitivnější je i jejich úkol. Dnešní česká pole už nerozjímají svým rolníkem, skřivan se necvičí v metafoře: pro stroj? Uvidí kombajnér ze své výše a síly očko rozrazilu v obilné pařezině? Který předseda JZD se v neděli odpoledne jde se ženou a dětmi podívat do polí? Čích polí? Myslím, že do těch širých lánů řepy či kukuřice nezajde v neděli ani ministr zemědělství: tak malou váhu mají v jeho duši, tak prázdná je vláda dnešní české krajiny!

„No tak to zkuste,“ vyzývá mě muž s humorem a mizí s motykou a lopatou v pubickém háji svého rodiště. Rozhlížím se a zkouším si v duchu jednoduchou větu. Potom ji vyslovuju potichu a potom volám nahlas: „Un pais muy hermoso!“ Ale věta, věcně správná, ke krajině nechce přilehnout.

Ohlížím se, beru jakousi tyč, prorážím ledovou skořepinu, vstupuju do vody, bořím rukama před sebou led, pod nímž voda až pálí. — No co, i kdyby: já to snad už dál ani nechci vidět!

(Prosinec 1986)

(Otištěno bez vědomí autora.)

GYMNAZISTÉ ODPOVÍDAJÍ

Profesorka, která učila ve čtvrtém ročníku gymnázia občanskou nauku, požádala před maturitou svou třídu, aby jí na maturitním plese v zalepené obálce, bez jména a strojem nebo hůlkovým písmem napsali jednou větou svůj naprosto upřímný názor na to, co považují za nejpodstatnější na pojmu „reálný socialismus“. Místo, kde se tak stalo, záměrně neuvádíme.

Dostala tyto odpovědi:

Je to těžce napravitelný omyl tohoto století.

Neomezená vláda menšiny nad většinou, byrokratů nad lidem.

Je to systém, kterému Bůh odepřel své požehnání.

Je to společnost, ze které, jak budu moci, zdrhnu.

Je to špatný a nespravedlivý systém diktatury, ale budu ho velebit, protože chci žít.

Je to systém velmi nespravedlivý, ale důsledným bojem zevnitř se dá zlepšit.

Vláda strany nad lidem prostřednictvím strany a v zájmu strany.

Nesplněný krásný sen.

Násili, násili, zbytek lež a korupce.

Ráj pro obojživelníky, jediné prostředí, kde do roku 2000 nevyhynou.

Režim nesvaté inkvizice.

Stačí se podívat na Bilaka a víte o něm vše: vagóny Bilaků.

Hrob nadějí obílený frázemi — i Vašimi, při vši úctě.

Vysoká škola přetvářky, ve které dosahujeme světové špičky.

Pro případ, že bych tu zanechala otisky prstů, tak je to „šťastný život lidu“.

Před Gorbačovem more beznaděje, teď — kdo ví?

Každý dle protekce, každému, co si ukradne.

Byli jsme po Rakousku, budeme i po husakovském socialismu — řeč optimisty.

Snad to mě děti budou vědět lépe než já, která říkám: státní kapitalismus — diktatura kariéristických hlupáků.

Proud, který všude vynáší na povrch smeti diktatury.

Ráj politických starců a mladých gaunerů, dobře chráněný masou policajtů.

System, jehož přesné vystižení znamená deset let v kriminále.

Stroj na všeobecné lámání charakterů.

Nevim — ale jistě něco jiného, než jste nás učila. Alespoň dle praxe mně známé.

System se špatnou minulostí, podezřelou současností a nejistou budoucností.

IVAN KLÍMA

O muži, který sázel na outsidersy

Čekají mě narozeniny, ale slavím je stále s menší radostí. Postupující čas člověku pochopitelně přináší spíše svízele než potěchu, připadá mi však, že potěšitelného ubývá i ze světa kolem mě, a to se zdá méně pochopitelné. Občas mám chuť zavřít oči a vrátit se o mnoho desetiletí zpátky, i když si vůbec nemyslím, že tehdy bylo obzvláště dobře.

Pan Václavů už nejspíš dávno nežije, neviděl jsem ho málem půlstoletí. Tehdy bydlel v činžáku, kde jsme bydleli i my. Přebýval v nejvyšším patře. Ženu neměl, jen psa, tenkou hůlku, pod nosem ještě tenčí knírek. Nosíval bělounkou košili, černého motýlka, boty stejné barvy se vždy leskly. Kdykoliv přešel kolem našich dveří, na chodbě zůstala směsice pachů z psiny, kolínské vody a doutníků. Pan Václavů nepracoval, což se v dobách mého dětství ještě smělo, čas denní trávil doma, večer odcházel — prý do společnosti. Jen v neděli těsně před polednem seběhl ze schodů, na prsou velké pouzdro s triedrem, nasedl do svého černého kabrioletu značky Mercedes a odjel do Chuchle. Neboť pan Václavů, jak všichni věděli, se živil tím, že sázel na koničky.

Volá mě telefon. Znamý se právě vrátil z Bulharska. Blahopřeje mi k narozeninám a dotazuje se, zda je pravda, že utekl zasloužilý umělec Waldemar.

Řeknu, že jsem dokonce v mimopražském rozhlase vyslechl už tři nenáročné rozhovory s uprchlíkem.

„Tak vidíš,“ raduje se známý, „z Gottwaldova nám už zůstal jenom Gott. Copak tomu asi říká?“

To nevím, ani mi na tom nezáleží. V zemi, kde v celých krajích hynou lesy a rodi se zmračené děti, kde všechny noviny píší totéž a rušičky přehlušují i recitaci básní a přenosy bohoslužeb, kde většina z těch, co si něco myslí, musí mlčet, aby náhodou nezminili jedovatý mrak, který nad námi všemi visí, je spor

o to, kdo lépe zdobí duchaprázdno, zda zasloužily či národní pěvec, nesmyslný.

Jednou v neděli před polednem mě pan Václavů zastal před domem. Pozdravil jsem — on mi pokynul. V pohybu jeho ruky se snoubily ledabylost se vznešeností anebo aspoň s povzneseností. Otevřel dvířka svého kabrioletu, vyhrnul střechu, upravil si bílý kapesník v kapsičce, otočil klíčkem startéru, vtom ho cosi napadlo. Vyklonil se okénkem, znovu mi pokynul a zeptal se: „Nechtěl by se taky podívat na koničky?“

Něco takového mě nenapadlo ani ve snu. Musel jsem se zeptat doma. Matka nejprv namítala, že bych obtěžoval, pak mi s sebou namazala krajíc chleba, dala desetikorunu na vstupné a nakázala mi, abych se choval slušně, držel se pana Václavů, ale nerušil ho zbytečnými řečmi.

„Sedne si!“ ukázal mi řidič na místo vedle sebe. „Jestlípak si vzal s sebou svoje úspory, aby si mohl vsadit?“

Neměl jsem žádné úspory. Ukázal jsem svoji desetikorunu, pan Václavů se chraptivě zasmál — a vyjeli jsme.

Zase telefon. Zavřeli vedení Jazzové sekce. Nejstaršímu z čerstvých vězňů minula už sedmdesátka. Domovní prohlídka, zabavená knihovna a dokumenty, zapečetěné místnosti a tak dále. Člověk má pocit, že ta hanba nikdy nepomine. Všude kolem — myslím zeměpisně — se děje cosi smysluplně nadějného. Mluví se o novém myšlení, u sousedů právě propustili všechny politické vězně, jinde vyhodili zkorumpované funkcionáře, jen u nás právě naopak. Ještě se vyskytlo pár bláhových nadšenců, kteří věřili, že má smysl zaplňovat duchaprázdno aspoň hudbou, aspoň znalostí, aspoň nekonformním uměním? Za mříže s nimi!

Ptám se, z čeho je obvinili.

Samozřejmě z toho, co zní nejnehorázněji a nejparadoxněji: z nedovoleného podnikání. Bláhové podnikavce sebrali a jejich rodiny teď nemají z čeho žít. Tihle lidé samozřejmě nepatřili do rodu těch, co mají jediný cíl: nakrást si. Aspoň tohle vytěžit z duchaprázdna, do něhož jsme uvrhováni.

Vytáhnu z knihovny jediný svazek, který vlastním z těch mnoha, co nadšenci vydali. Napadá mi, že kdyby zveřejnili jen tuhle Hrabalovu novelu, kterou se nikdo jiný vydat neodvážil, zasluhují, aby nebyli zapomenuti. Ale oni vydali ještě desítky dalších skvělých knih. Nebýt jich, nepřetiskla by se ze slavnostní řeči našeho jediného laureáta Nobelovy ceny za literaturu v Čechách ani větička. Pro literaturu bez nároků na odměnu či ocenění učinili víc než všechny ty udržované umělecké svazy, jejichž tajemníci či předsedové si každoročně ke svým skvělým platům nestoudně rozdělují statisíce jako ceny, odměny či honoráře.

Závodíště! Nikdy předtím jsem nespátřil tu krásu. Davy, které proudí k pokladnám, hřmí hudba a znedaleka zní koňské ržání. Pánové v pumpkách, dámy v kostýmech, barevné slunečníky a triedry, jejichž skla vrhají blesky. Držel jsem se co nejtěsněji pana Václavů, zkrušen úzkostí, že se ztratím, dav mě pohltí a vyvrhne pak kdesi v daleké a nepřátelské Chuchli. Zato můj průvodce jako by na moji přítomnost zapomněl, hnál se k pokladnám bookmakerů. Teď teprve jsem viděl, jakou vážnost tu požívá, jaké proslulosti se těší. Klobouky se nadzvedaly, muži, ženy se v průvodu táhli za ním, aby vyzvěděli jeho tip. „V prvním dostihu Sicilii!“ utrousil.

„Ale Sicilie je přece outsider,“ kdosi použil slova, jehož smysl jsem neznal. Ještě vykládal cosi o tom, že si stojí sto ku jedné.

„Právě proto!“ odpověděl pan Václavů, chraptivě se zasmál a spěchal k pokladně. Tam z tašky vytáhl svazek bankovek a znovu zvolal to jméno: Sicilie, takže všichni, kteří stáli za ním i kolem něho, to mohli slyšet a znovu zvážit svoji volbu.

Cítím se spřízněn s těmi, kteří se snaží udělat něco proti duchaprázdnosti, proti jedovatému mraku, co není jenom zdraví dětí, jenom pohraniční lesy, jenom knížky či hudbu, ale co ubíjí naše životy. Myslím na ty, kteří teď sedí v cele, zatímco si pokojně přijímám blahopřání a vzpomínám na zašlé časy. Prál bych si udělat něco, co by otevřelo zámky na jejich kobkách. Sepsat výzvu anebo aspoň stížnost.

Vážím své možnosti. Chvilí se oddávám rabským snům. Představuju si mocného cara, kterému napíšu moudrý dopis, a on, obeznámen, pak vydá moudrý ukaz. Představuju si, že se odvolám k pánům mocným, ti konečně nakloní svůj sluch k stížnostem, které nepřetržitě zaznívají. Pak si zvážím, že ti, kteří se cítí zodpovědní za jedovatý mrak z plynů i ze slov, stížnostem rádi nenaslouchají, dokonce k nim ani nedolehnou, také moudří caři jsou v nedohlednu. Ke komu se obrátit?

A tu mi vytane ušlechtilá hlava, vznešené tvář pana prezidenta — jak to, že jsem na něj ani nevzpomněl? Sáhnu opět do knihovny, tam mám jeho spisy. Vytáhnu namátkou jednu z knih, listuju si v ní, jako bych se chtěl ujistit, že mě opravdu vyslechne.

Odebrali jsme se na tribunu, koně se už řadili ke startu. Odvážil jsem se zeptat, který z nich je Sicilie, pan Václavů mi letmo ukázal na jednoho z koní. Jeho jockey, upozornil mě, má červenou čepičku. Koně jsem nerozeznal a polovina jezdců měla čapku v ně-

jakém odstínu červené. Pak koně vyrazili, pan Václavů vyňal triedr z pouzdra a se zájmem sledoval běh koní. Lidé kolem nás vstávali, křičeli jména koní, zvedali ruce, propukali v jásot a zase umkli. Nic jsem nechápal, ale zmocňovalo se mě vzrušení, které tu panovalo, cítil jsem, jak mi vysychá v krku. Koně se blížili cílové rovince. V čele opravdu cválala ryzka s žokejem v červené čapce. Pohlédl jsem na pana Václavů, abych zjistil, zda se raduje, ale jeho tvář se zdála ve stínu černého přístroje, který si držel před očima, zcela lhostejná.

Koně doběhli, vzrušení opadlo, lidé se zvedali ze svých míst, mířili opět k pokladnám bookmakerů. Špitl jsem ke svému průvodci, kolikátá že doběhla Sicilie, a pan Václavů se překvapil, že jsem to sám nepostřehl. Přece poslední. Podle očekávání.

Toho odpoledne sedmkrát pan Václavů sázel, vždy na outsidera. Sedmkrát okázale položil na přepážku svazek bankovek, z nichž se mu nevrátila ani jediná. Outsideri dobíhali, jak se čekalo, poslední či předposlední. Byl jsem zdrcen tím neúspěchem, tím množstvím ztracených peněz. Kdo je mému průvodci nahradí? Po posledním dostihu jsme se prodrali davem diváků, kteří byli ještě příliš vzrušeni, než aby nás vnímali, a nasedli jsme do černého kabrioletu.

Přehlédl jsem si několik podtržených míst: „Ale všechno politické úsilí konec konců vychází z mravního úsudku,“ psal pan prezident v době, kdy ještě nebylo národních ani zasloužilých umělců. Je-li moc pravdou a právem, pak ovšem politika se stane částí zoologie.“ A ještě jinde: „Poznat pravdu, to znamená pravdu vyznat. Máme povinnost poznanou pravdu vyznat a v ni stát. To je potřebné . . . v každém jednotlivém i nejnepatrnějším případě, který se nám jako jednotlivcům v životě vyskytne . . . Mít zmužilost hájit svého poznání, hájit svého přesvědčení. Jestli se to stane, netřeba žádného strachu . . .“ A ještě: „My v malém národě se často domníváme, že musíme dělat to, co dělají druzí — dopouštět se i násilí. To není pravda, my půjdeme svou cestou, cestou práce.“

Vážený pane prezidente, dovoluji si Vám zaslat své upozornění. Všechno se nějak zvrhlo. Politické úsilí nevyhází z mravního úsudku, moc se stala pravdou i právem. Kdo poctivě pracuje, upadá v podezření, uznání docházejí pouze ti, kteří se hlásí k pánům, i když jejich práce slouží ke zmaru: krajiny či lidí. Když čtu, pane prezidente, Vaše napomenutí, cítím hanbu. Co se to stalo v naší zemi? Ti, kteří se zřekli zmužilosti, honosí se tituly, pak před očima zmatečných prchají. Ti, kteří chtějí hájit svého poznání a přesvědčení, jsou bráni v zástavu jako rukojmí. A nade všim se vznáší jedovatý mrak. Vážený pane prezidente, kdybyste jen tušil . . .

Pan Václavů dále jezdil každou neděli ve své černé mercedesce do Chuchle sázet na outsidery. Po čase se odstěhoval, koupil si prý vlastní vilku. Za co? divili se všichni. Že by bylo tak výnosné sázet na koničky? Pak se v domě rozkřiklo, že jeho sázení bylo jen dobře sehrané divadlo. Dostával peníze od bookmakerů, aby sváděl ostatní ke špatným tipům. I tu slávu kolem něho prý vytvářela zjednaná klaka. Jaké mravy, zděsil jsem se, to panují na závodíštích! Věkkrát jsem se na dostihy nerozjel.

Moudrý pan prezident umřel právě v den, kdy mi bylo šest let.

14. 9. 1986

(Otištěno bez vědomí autora.)

HISTORIE STARŠÍ — I NOVÁ

MILAN ŠIMEČKA

Revoluce po sedmdesáti letech?

A co bude s námi?

Mohl bych se, kdybych měl k tomu chuť, pokusit sestavit nejstručnější dějiny Sovětského svazu a východní Evropy z pouhých slov, která byla v tom kterém období v ideologickém oběhu. Napadá mi NEP, kádry, technika, trockismus, kulaci, právě nebezpečí, sociálfasismus, zostřování třídního boje, koryfej, lidová demokracie, krvavý pes, kult osobnosti, oportunismus, socialismus s lidskou tváří, výjimečný stav, bratrská pomoc a tak dále a tak dále. Zvláštní přehledka indoevropských hlásek doprovázejících živé a tragické dějiny! I když vím, jak hluboce je zakořeněn fetišismus slov ve společnosti, ve které žijí, přece jen někdy zápasím s filozoficky rozkladnou pochybností: produkovaly dějiny slova nebo produkovala slova dějiny? Hruzná představa, že by se právě v říši materialismu mohlo prokázat, že na začátku bylo slovo.

Nyní, bezmála sedmdesát let po revoluci, se dostávají do sovětského ideologického oběhu opět nová slova: přelom, obrat, převrat, obnova, urychlení, glasnost, pravda, a z úst samotného Gorbačova i slovo revoluce. Ze zkušenosti víme, co se s takovými slovy v našich systémech děje, začnou žít, obíhat, budit nadšení nebo křivit ústa, pak podlehnou oficiální regulaci, ztrácejí na smyslu a obsahu, posléze zaniknou a jsou nahrazena jinými. Zažil jsem to už mnohokrát a tak se snažím i nyní vytušit, jaký osud budou mít nová slova, znějící tak nezvykle v sovětském prostoru.

Revoluce

Když označil Gorbačov děni, jež vyvolal a řídí, za revoluci, velmi jsem se podivil. Ne že bych měl úctu k ideologické terminologii, podivil jsem se pouze při představě, jaký zmatek to slovo způsobí v hlavách statisiců propagandistů, asistentů, docentů, profesorů a akademiků, kteří dbají už po generace o to, aby slova měla kodifikovaný význam a neprovokovala lehkomyšlnost v myšlení. Revoluce je sice jen latinský výraz pro otočení, ale v sovětské ideologii má od nepaměti přesně vymezený význam, vždyť s tímto termínem je spojován přesun třídní moci; utlačování nemohou po staru žít a utlačovatelé nemohou po staru vládnout. Tak to přece Gorbačov nemohl myslet? Zřejmě proto, aby zmatek nepřekročil únosnou míru, nevystoupilo slovo revoluce na vrchol slávy a ztrácí se z oběhu. Zůstal mi však příjemný pocit, že generální tajemník je ideologicky lehkomyšlný člověk a že překračuje, zvláště v improvizovaných projevech, rámec dříve nepřekročitelných ideologických vzorců.

Nás, kteří žijeme ve sféře sovětské moci, netrápí příliš smysl slov, která doprovázejí sovětské změny, ptáme se především, jak hluboký je to proces, jakou má

odolnost vůči entropii, kam až může dojít a zda může přinést úlevu malým středoevropským národům na východ od jaltské hranice. Vim z diskusí, které o tom únavně vedeme, že postoj k takové naději je dán spíše větší či menší příměsí optimismu v lidských povahách než vírou v nějakou dějinnou zákonitost. Jak si všimám, nejinak je tomu i u západních pozorovatelů; někteří jsou skeptičtí, jiní, jako například Christian Schmidt-Häuer, říkají to, co rádi slyšíme.

Probíráám se dějinami Sovětského svazu a nacházím z hlediska formulovaných záměrů jen dvě paralely k nynějšímu obratu. Leninův příklon k NEPu po občanské válce a Stalinův odklon k totalnímu státnímu direktivismu v letech 1928-1929. Gorbačovova revoluce shora je však mnohem těsněji spjata s realnými hospodářskými a sociálními potřebami země než všechny předchazející pokusy o obrat, je více reakcí na tlak hospodářských a sociálních problémů než plodem svévolných uvah mocenské elity. Domnívám se dokonce, že i při jiné konstelaci osob ve vedení by odpověď na danou situaci byla podobná.

Někteří lidé tvrdí, že uzavřené společnosti s propracovaným systémem hospodářské závislosti všech občanů na státě a se systémem totalní duchovní kontroly mohou existovat v nehybnosti padesát i sto let, a to i s hlubokým vědomím krize a jejich katastrofických důsledků. Jakékoliv hlubší změny jsou pryč dilem nahodných okolností, protože systém nemá v sobě zabudovány ochranné jističe, které by okamžitě vypínaly zdroje napětí, když v sociálním reaktoru stoupne teplota. Toto tvrzení zní sice teoreticky přesvědčivě, ale v dnešním světě už neplatí. Může snad platit pro izolovanou zemičku, jakou je Albanie, ale nemůže platit pro supervelmoc, angažovanou v globální politice.

Socialistická šestina světa, jak se kdysi říkalo, zůstala šestinou světa, a stará a naivní sebeprojekce avantgardy všeho nového, pokrokového a mladého vzala v nových podmínkách za své. Na „zbytku“ planety vyrostlo v posledních desetiletích tolik skutečnosti nutících k porovnání, že se stagnace v byvalé avantgardě, zaostávání v nejdůležitějších technologiích, a co víc, i v jedné z nejelementárnějších lidských činností, v pěstování obilí, nedala dále zakrývat. K tradičnímu soupeři v měření sil, kterým byl od začátku Západ, přibýly v poslední době i země tzv. Čtvrtého světa ve východní Asii, které má Sovětský svaz přece jen více na očích než my ve střední Evropě. „Urychlení“, které předvedla v několika málo letech Čína, asi více působí v Sovětském svazu než u nás.

Mladší generace v sovětské mocenské elitě vzala novou situaci na vědomí pravděpodobně již za Brežněvovy éry a vyvodila závěry, z nichž dnes vychází.

„Socialistický způsob života“ se přiblížil jiným způsobům natolik, že myšlenka na nějaké nové uzavření, ponoření se do iluzi ze čtyřicátých a padesátých let, byla pravděpodobně zavržena předem. Nezbyvalo, než se realisticky podívat na vlastní postavení ve světě a hledat východisko. Realistický pohled ukázal, že prosté pokračování v lineárním růstu starých hospodářských struktur nestačí a že v takovém případě by Sovětský svaz mohl sklouznout do postavení druhořadé velmoci. (Potřebu velmocenského sebepotvrzení beru jako samozřejmost, která je hluboce zakořeněna v sovětském myšlení, i když se asi i v Rusku najdou lidé, kteří si kladou otázku, nač je to dobré; k bohatému a šťastnému životu lidí to nepřispívá.)

Noví lidé, nový styl

Po dlouhou dobu se zdálo, že v Sovětském svazu převažuje jediný typ funkcionáře, typ spokojený s mocí a výsadami, nevraživý vůči novým myšlenkám, typ samolibého despoty, chtivého stále nových a nových lichotek. Já jsem vždy předpokládal, že v systému musí nutně existovat mladší generace hospodářských a politických funkcionářů, kteří sdílejí obecný pocit hanby nad úpadkem politického myšlení a stylu a nad zřetelnými projevy senility. To se potvrdilo, současné sovětské vedení dělá vše pro to, aby se na tuto hanbu zapomnělo. Proto se projevuje především radikálním obratem ve stylu veřejného vystupování, ve stylu jednání se zahraničními partnery atd. O tom bylo na Západě popsáno dost papíru. My, kteří jsme zde zblízka po dvě desetiletí pozorovali monstrózní a neměnné politické rituály, pocítujeme ještě výrazněji tyto změny stylu. Nepochybují o tom, že v samotném Sovětském svazu se mohou změny vnějších znaků pocítovat jako revoluce.

Nechci toto téma příliš rozvádět, chtěl bych však připomenout, že dvě generace sovětských občanů nikdy neviděly své nejvyšší funkcionáře mluvit bez papíru, navíc mluvit logicky, s určitou přesvědčovací schopností a někdy dokonce i s vtipem, a řekněme jen s polovinou obvyklých frází. Já sám si nepamatuji, že by kdy předtím promluvil nejvyšší představitel v nějaké naléhavé věci přímo k občanům prostřednictvím televize. Jsem přesvědčen o tom, že kdyby k černo-bylské havárii došlo před pěti lety, nedostalo by se poplašeným Švédům a jiným evropským národům nikdy pořádného vysvětlení. Nechci tyto změny stylu přeceňovat, chci jen zdůraznit, že v zemích, kde je lid zvyklý na totální aroganci moci, mají tyto změny signální význam. Ještě si pamatuji, jaké obecné dojetí vyvolal v Československu pohled na Dubčeka, jak se hluboce uklání před shromážděnými rolníky a děkuje jim za práci pro národní obživu.

Noví sovětské funkcionáře se ostře liší od svých předchůdců inteligencí, pružností, energií, elokvencí, vzděláním a vkusem. To jsou všechno vlastnosti, o kterých někteří lidé tvrdí, že mohou napomoci jak dobru, tak zdokonalení zla. Bylo by jistě žádoucí, aby byly tyto vlastnosti provázeny dobrotou srdce, tolerancí a lidskostí. Cítím však, jak je nemístné v dnešní politice takové vlastnosti připomínat, jsou to vlastnosti z pohádek o králich a královnách. Úspěchy politiků se i ve svobodných volbách dostávají výlučně po vykázaném růstu hrubého národního důchodu. Podle mého se však mírný optimismus stran budoucnosti může opírat i o ryze manažerské vlastnosti politiků, protože

při pohledu na nedávné dějiny se mi zdá, že největší nebezpečí hrozí lidem od politiků hloupých, nevzdělaných a fanatických.

Nevadí mi zatím příliš, že očekávané reformy nepřicházejí v revolučním tempu. Opatrnost je v případě takové země, jakou je Sovětský svaz, asi na místě. Lidský faktor, o kterém se tolik mluví, není asi v Sovětském svazu tak tvárný jako třeba v Číně. Země je navíc navlečena do svéraci kazajky zbrojní rovnováhy, nějaké velké vnitřní drama by ji mohlo vychýlit. Nejsem si jist, že by ostatní svět přijal s nadšením nějaké dramatické zauzlení, nesrovnatelné s epizodami, které se odehrály u nás a u sousedů, ve státě, který hraje tak vážnou roli ve vyváženosti oběhů naší planety okolo Slunce.

Co Západ?

Ten zatím pozoruje s odstupem, co se v Sovětském svazu děje. S větším odstupem, než mi je po chuti, ale já to tak cítím proto, že žiju v Československu, v zemi, kde cítíme všichni v zádech váhu našeho velkého bratra. Necítí však národy na Západě, že Sovětský svaz svou prostou existencí vyklonil i jejich osudy? Měly by Francie a Velká Británie svou odstrašující atomovou silou, kdyby nebylo Sovětského svazu? Proti komu by ji měly? Měly by západoevropské státy ty armády, které mají? Proti komu? Jak by vypadaly dnes všechny tyto země, kdyby vložily do ochrany životního prostředí všechny vojenské rozpočty za čtyřicet let? A to je jen to první, co člověka napadne, když uvažuje o účinku sovětského faktoru na poválečné dějiny Západu.

Tim chci říci, že nejen my, ale i ostatní evropské země jsou závislé na tom, jak se bude utvářet budoucnost ve východní Evropě. Za čtyřicet let vznikl návyk, že se nic nemění a že je zbytečné zatěžovat si hlavu úvahami o tom, co by bylo, kdyby . . . Dlouhá zkušenost nám dala pocítit, že západoevropští politikové si zvykli na status quo a že jsou v podstatě spokojeni se stavem miru založeným na vzájemném atomovém odstrašení. Kromě Němců, kteří mají v našem táboře zazděné své soukmenovce, nemají vlastně ostatní západoevropské národy z národních potřeb odvozený zájem na změnách ve východní Evropě. Západ si na rozdělení Evropy zvykl mnohem snadněji než my, žádná velká příkoří mu z toho nevyplývají. Mít v zádech sovětskou hrozbu a ve skutečnosti v ni nevěřit, s tím se dá žít.

Necítím trpkost, spíše chápavost, když říkám, že východní Evropa v té podobě, v jaké dnes existuje, ulehčuje západoevropským politikům práci. Je vítaným poukazem, přispívá k vnitropolitické rovnováze, k pocítům spokojenosti s daným stavem, občanům lze nakonec vždy říci, podívejte se, jak dopadli ti chudáci tam, buďte rádi, že máme, co máme. Zde je možná důvod odstupu, se kterým Západ reaguje na sovětské změny. Vycepování bipolárním myšlením si mnozí politikové tajně myslí, že vlastně ani nestojí o to, aby se vnitřní situace ve východní Evropě měnila k lepšímu, a to dokonce možná i v ohledu na lidská práva. Čím obhroubleji budou východoevropské vlády zacházet se svými jinak myslícími občany, tím oprávněnější zůstane bipolární myšlení, tím snadněji bude možné oddělovat bílé od černého. Nechci toto podezření příliš pře-

hanět, ale tato po výtce ideologická interpretace světa asi také zabránila i těm nejmírnějším odzbrojovacím dohodám. Jak na Východě, tak na Západě je dost lidí, kteří se domnívají, že nejlepší je držet oba systémy pěkně od sebe odděleny, aby se to nepletlo. Svět je dnes skutečně obdivuhodně propojen. Sověti mají nepochybně dilčí schopnost ovlivnit volby amerického prezidenta a spojené síly obhájců statusu quo mají schopnost odklidit sovětského revolucionáře někam stranou.

Východostřední Evropa

Po všech zmařených pokusech o reformu, po všech zásazích imperiálního centra, abych použil terminu Györgye Konráda, proti novému přístupu k řešení permanentních krizí, po všech zklamáních a roztrpčeních z nemožnosti přimět Sověty k tolerování zájmů a tradic národů Polska, Maďarska, NDR a Československa, po hrůzách vojenských invazí, dospěli mnozí z těch, kteří si brali národní osud více k srdci než jiní, k tristnímu závěru, že nezbyvá než čekat, až vývoj v Sovětském svazu dospěje k bodu, ve kterém už národy střední Evropy byly. Nyní se zdá, že Sovětský svaz k tomuto bodu dospěl.

Je až udivující, jak se jednotlivé kroky nového vedení podobají československým z roku 1968. V Československu si všichni lidé, kteří mají dost let na to, aby si pamatovali, co předcházelo pražskému jaru, uvědomují, že Gorbačov v mnohém mluví jako Dubček, že se tak chová a kdovi, jestli nemá stejné záměry. Tato očividná podobnost je zřejmá i těm, kteří se dostali k moci skrze likvidaci reformního komunismu, abych mluvil vžitými termíny. Odtud pramení jejich rozpaky, těžce skrývané averze a tajná přání, že vše odumře. Ještě zřejmější než v politice je tato podobnost v kultuře. Sovětský tisk se pomalu začíná podobat těm časopisům, které k nám tajně docházely v roce 1956 z Polska a Maďarska, a těm, které budily senzací u nás v šedesátých letech. Klade se groteskní otázka, kdo by mohl dalšímu vývoji zabránit, dost vojáků na to mají jen Číňané, ale ti se dali už dříve a radikálněji na cestu reforem. Lze spoléhat jen na to, jak se utěšují normalizační kádry v Československu, že někteří starší soudruzi v Sovětském svazu nezapomenou na stará poučení a zchladí revolucionářům zavčas horké hlavy.

Je však víc než jisté, že vítr nepovane ze západu na východ, ale z východu na západ, jak vždycky vál. Vývoj v Sovětském svazu byl sice vždy křivolaký, ale svým způsobem autentický, zvenčí se na něm podepsalo máloco. V zemích střední Evropy tomu bylo zase vždy naopak. Jestliže nová podoba sovětské politiky odpovídá životním potřebám země, pak se prosadí i proti podezřívavosti slabších partnerů. Spíše lze očekávat, že se mladší kádry u nás, nezátížené odpovědností za katastrofální výsledky normalizace, chytí sovětského větru a začnou usilovat o trůn. Těm ostatním zůstane trpké poznání, že plnili úlohu mouřeninů, kteří udělali svou práci a mohou jít.

Stísněné naděje

Všichni směřujeme ovšem po těchto úvahách k průzkumu konkrétních nadějí, které by sovětský vývoj

mohl poskytnout našim zemím. Všichni si při tom klademe dvě staré otázky: potřebuje Sovětský svaz na svých západních hranicích jen naprosto uniformní řadu satelitů, poslušných na slovo, nebo by byl ochoten tolerovat různorodost, zaručující současně jeho strategické zájmy? Je sovětská kuratela dána ideologickou vizí jednotného tábora, anebo nade všim převažuje úvaha vojenská? Přiznám se, že jsem si na první otázku odpovídal v roce 1968 důvěřivě a v souladu s ryze rozumovou argumentací. Naivně jsem se domníval, že Sovětský svaz by mohl být ochoten připustit malé experimentování v dobře obehnaném táboře a pozorovat je tak, jak se pozoruje laboratorní zvíře. Silně jsem Brežněva a jeho kolegy přecenil, po srpnu jsem proto usoudil, že politika je řemeslem bláznů a hrdlořezů.

Pak se podobně přihodilo v Polsku, i když se vše řešilo v doma ušitých rukavicích. Že nebylo pokračování stejné jako u nás, to už je jiná věc. Podle mého se však o to nezasloužily změněné sovětské představy, ale Poláci sami. Stejně tak jsou maďarskou zásluhou poměry, které tu vládou třicet let po pokusu o povstání. Nechci velmi domýšlet paradoxní poučení, že nejlépe dopadli ti, kteří ani zdaleka neprojevovali sovětskému sousedu tak vřelé přátelství jak my. Čím si vydobyli zvláštní ohledy Finové? Jejich experiment vyšel tak dobře, že by měli dostat Nobelovu cenu za objevy v sousedských vztazích mezi velkými a malými národy.

Dnes, kdy se v Moskvě příliš nepřipomíná Brežněvova doktrína, klíči samozřejmě ve střední Evropě opatrně naděje na větší slušnost a větší svobodu. Jen Polsko a Maďarsko jsou však dnes ve stavu, kdy změny k lepšímu mohou přímo vycházet z volnějších projevů sociálních sil uvnitř země. My a ostatní země máme naději jen na nějakou obdobu revoluce shora. Tak velké jsou dnes rozdíly mezi jednotlivými zeměmi střední Evropy. Dnes mohu přiznat, že jsem si neuměl představit v podstatě jeden a tentýž systém nafouknutý tak, aby se do něho všechny ty rozdíly vešly. Neuvěřitelné rozpětí vytváří hlavně československá rigidita a jistě i rumunský, v jiných zemích nesrozumitelný a groteskně působící kult jedné osoby. Nejpozoruhodnější paradox „jednoty systému“ se vytvořil mezi Maďarskem a Československem. Kdyby se k nám přesadila najednou a bez varování třeba nějaká maďarská televizní diskuse, českoslovenští diváci, zblblí tupostí a bezduchostí podobných obřadů u nás, by v šoku vybíhali na ulici, aby se podívali, jaké tanky to zas přijely.

Přes všechny rozdíly máme však hlubokou systémovou krizi společnou. Její hospodářskou podobu uznávají dnes i mocenské elity. Piše se o tom v novinách a všichni to důvěrně známe, závody stojí, protože zas někdo něco nedodal a ze státního se krade pořád víc a víc. Poprvé však sovětské vedení dospělo k přesvědčení, poprvé za celé období existence Sovětského svazu, že radikální přestavba celého systému je jedinou možností, jak vůbec zachránit celé dědictví velké revoluce. Kdovi, zda je přehnané domnívat se, že v rámci tohoto přesvědčení je sovětská moc ochotna tolerovat reformy v celém táboře, nebo zda dokonce nepohne k reformám nehybnější režimy sama. V každém případě si ve střední Evropě nikdo nemůže dovolit albánský způsob existence, zdejší režimy svítí pořád ještě odraženým světlem, jak to prohlásil v době své slávy Gomulka.

Ztížená artikulace snů

Rozdílnost vnitřních poměrů ve středoevropských zemích znesnadňuje společnou artikulaci programu žádoucích změn. Například ústřední polský požadavek nezávislých odborů zní v Československu pořád ještě kuriózně a ani dělníci mu nerozumějí, potřebuje vysvětlování, vyšší vědomí o tom, že do tohoto požadavku jsou vtěleny rozsáhlé naděje národní, sociální a náboženské. V NDR je všechno natolik podmiňováno dvojím němečtím, že se nám v ostatních zemích jeví všechny jejich problémy řešitelné prostým a rozumně regulovaným spojením se. V Maďarsku se nezávislé myšlení dostalo k požadavku řádné politické plurality, který zní opět v Československu tak utopicky, že se jim z nedostatku představitivosti ani nezabýváme, budujeme naděje spíše na různých přechodných pluralitách, pluralitách vědomí, kultury, sdružování atd. Co všechno by se asi muselo stát, aby se jednoho dne ucházely vládnoucí komunistické strany o přízeň voličů ve svobodné konkurenci jiných politických sil? Starší lidé si pamatují, že to tak kdysi bylo zvykem, mladší generace se domnívají, že politická pluralita je luxusním zbožím Západu, stejně nedostupným jako americká auta nebo lyžování v Andách. Lid i mocní jsou spoutáni společným vědomím, že požadavek politické plurality je vlastně výzvou ke svržení vlády. Ani jedni ani druhí si nedělají iluze o tom, jak by politické hlasování ve volné soutěži dopadlo. Pro samotné komunistické strany ve východní Evropě je toto vědomí permanentním zdrojem ochromení a vnitřně stravujícího soustředění na ohrazení moci.

V Sovětském svazu se celkem snadno mluví o převratu, obratu a revoluci. Ve východní Evropě však tato slova vyvolávají z hlediska moci nepřipustné konotace. V Československu slova převrat a obrat připomínají vždy něco z minulosti, ve svých dějinách máme hned několik převratů a dnes se jakýkoliv myslitelný obrat váže automaticky na rok 1968. Nikdo si to neuvědomuje lépe než ti, kdo jsou u moci.

Jenže nad všemi převraty a obraty se ve východní Evropě vznáší přízrak kontrarevoluce, ať už to slovo znamená cokoli. To, co vězí za tímto slovem, není mimo představitivost moci a není taky mimo představitivost lidu. Já si umím takové dění představit. Nemusi být vždy nutně spojováno s oním známým obrázkem člověka visícího za nohy z lucerny, který se rozšířil po světě za maďarských událostí. Všechny diktatury však vytvoří za svého trvání potenciál nenávisti, krivdy, nespravedlnosti, násilí a pomsty. A potom je hrozící odvěta drží v železném objetí strachu. Nikdo asi nevyklučuje předem možnost nějakého nekontrolovaného výbuchu, kdyby krize dostoupila vrcholu.

Přesto jsou požadavky nezávislých hnutí vždy umírněné a někdy je jim, zvláště ze zahraničí, vyčítána přímo legalistická obsese. Zvláště československá Charta 77 se s takovými výtkami setkává. K umírněnosti a nenásilnosti ve vizi budoucnosti radí však hlavně prožitá zkušenost žijících generací. Ty vědí, že násilí, kterého byly za svých životů svědky, vrhlo tyto národy v historickém vývoji zpět, zanechalo po sobě tíživou mravní kocovinu a degradovalo národní myšlení na masově rozšířené vynálezectví, jak přežít a jak vyžrát na poměry. Jakékoliv další násilí by tyto tendence znovu prohloubilo a uzavřelo středoevropské národy do ďábelského kruhu. Tato zkušenost a z ní

vyplývající poznání vedou nezávislé aktivity ve východní Evropě k tomu, že hledí prosazovat své představy o lepší budoucnosti nenásilnými a často až dojemně bezbrannými prostředky. Proto se v Polsku shromažďuje opozice spíše v kostelích než při pouličních demonstracích, proto maďarský disident raději analyticky zkoumá zvláštní maďarskou skutečnost, než aby proti ní frontálně útočil. Proto se Charta 77 omezuje na kultivaci všeho toho, co činí z bezmoci moc, omezuje se na hájení pravdy, víry, tolerance, lidské důstojnosti a hodnot paralelní kultury.

Dosud tomu bylo vždy tak, že každý významnější pohyb v Sovětském svazu vzbudil reakci i v evropských závislých státech. Jestliže je tentokrát nové vedení v SSSR skutečně rozhodnuto radikálně zasáhnout do strnulosti systému, nemůže to zůstat bez odezvy v zemích bloku. K tomu, aby to všechno dopadlo dobře pro větší slušnost a svobodu, musí se ovšem spojit celá řada faktorů. Z toho důvodu je o obtíže při procesu, který pokládám za nevyhnutelný, postaráno.

Půda je připravena. V každé zemi se najde široký konsensus o povaze prvních kroků ke slušnějšímu a svobodnějšímu životu. Nezávislé myšlení shromáždilo ve východní Evropě s dostatek odpovědi na kdysi tak populární otázku: co dělat? V Československu například dokumenty Charty 77 a jiné texty z jejího okruhu zmapovaly téměř celou oblast hospodářského, sociálního a duchovního života. Proti této kultivované vizi nápravy stojí dnes jen mrtvé fráze. To by všechno bylo báječně, kdyby pravda v dějinných hnutích záležela vždy jen na tom, co už je v hlavách. Změny přijdou tak i tak, i kdyby jen v důsledku biologické zákonitosti, která prostě přivede ke slovu generace nezatížené křecemi minulých převratů. Takže opravdu vzrušeně zní jenom otázka — kdy?

V tomto létě jsme seděli v přátelském disikruhu a v příjemné pohodě jsme si mezi sebou rozdělili papírky, na které měl každý napsat podle svého založení odpověď na ono — kdy? Anonymní pesimista napsal na papír strašný letopočet 2050. Já jsem napsal — do dvou let.

P.S.

Kdykoliv se pustím do úvah tohoto druhu anebo když diskutuji s přáteli na toto téma, mám neúhybný pocit, že to není nové, zdá se mi, že se ke mně vrací něco z dějin, něco, co jsem četl nebo znal z doslechu. Dlouho jsem nemohl přijít na to, co se to ve mně ozývá. Teď už to konečně vím. Ozývají se ve mně útržky z četby historických románů, připomněla se mi atmosféra, která vypukla v Čechách, když se ve Vidni dostal k moci mladý císař Josef II. Tajní čeští osvícenci a vlastenci všeho druhu zahořeli nadějí, ožily vzpomínky na předhabsburskou samostatnost, na slávu českého království. Psaly se petice a z vesnic vyjely ozdobené selské vozy do Prahy vítat mladého císaře, vzdělaného obdivovatele racionalistických filozofů a bojovníka proti všemu nerozumnému, nehybnému a starému. Jak známo, mladý císař přehlédl přizemní české naděje a plně se soustředil na vybudování absolutistické říše ovládané osvicenským myšlením císařských úředníků. Že mi vůbec taková paralela přijde na mysl, svědčí o tom, kam jsme to za dvě stě let s národní suverenitou dopracovali.

(Otištěno bez vědomí autora.)

Naše výtky proti
zamalovávačům tváři na historických obrazech proti
vystřihovačům záběrů z dokumentárních filmů proti
vyměňovačům jmen v ódách na počest tyto výtky
jsou odůvodněny jejich nemotorností vždycky pokazi
kompozici a rýmy prsty ztuhlymi
lokajským strachem Historie sama
to provádí lépe není přece
nehybná tupá jak se soudí není
trámem či kamenem či kosti je
trváním živým kořenem jenž se rozrůstá
aby zachován byl kmen je strunou která rýmem citlivějším
rezonuje s novými zvuky zhloubí Je talentem času

Hle obraz nikým nedotčený Dívejme se
jak krevnaté postavě uprostřed započíná
bledost potahovat tváře jak
vyrudá jak průsvitní jak nejdřív
opadá listí uší a medailí prohlubinky očí
se zasouvají rázem
nikdo tam není postavy zleva i zprava
dělají úkrok svírají se což někdo doopravdy
tu byl ne nebyl historie
provedla opravu Dívejme se
na druhý obraz tady byl jen stín náhle
stín bobtná nabývá plastičnosti zbarvuje se
dostává tvář už vyměňuje
si s námi pohled to je
k nevíře že tu nebyl vždyť
je tu tak nezbytný tak v shodě
s napětím mezi obrazem a prostorem v němž
je ten obraz dneska a my také

Wiktor Woroszyłski

OPRAVY V HISTORII

jsme V shodě s rytmem všeho Dívejme se
na jiné ještě proměny hle tito
tak různí v krvavé různici pozvolna se
spodobují sobě sebe opětuji
ran neoblizující blíženoují Od té chvíle
tak budou

A tak by bylo hloupé
vyčítat něco historii která
na jaře liná rodi
se znovu soustředěně zkoumajíc
průběžný dnešek jak zrcadlo herec
když repetuje roli dává stranou
zbytečnou rekvizitu vynucuje
ze sebe tvář
takovou jakou zrcadlo
dokáže odzrcadlit

(Střední část cyklu „Tři básně“ polského autora.)

ČESTMÍR CÍSAŘ

K čemu jaké krasobruslení?

Konečně se naše oficiální místa odhodlala vzít na vědomí nezbytnost nové linie KSSS za radikální přestavbu socialistického zřízení.

Zasedání ÚV KSSS koncem ledna 1987 se stalo místem historické události, jedné z nejvýznamnějších od dob Lenina. Gorbačov zbořil mosty k dogmatické a oportunistické minulosti. Přešel definitivně na půdu permanentního reformování a dynamického rozvíjení socialismu s cílem nikdy už nepřestat držet krok s realitou života, ale také s realitou světové špičky společenského pohybu k demokracii a humanismu.

Vývoj v SSSR se stal s velkou pravděpodobností nezvratný. Zabránit by mu mohl jen nějaký ozbrojený puč nebo jaderná válka. Obojí však nese pro strůjce takových zločinů obrovská rizika, která sotva kdo je ochoten podstoupit.

První, co československé stranické a státní vedení pochopilo, je naprostá neodkladnost *ekonomických* reforem. Publikované „Zásady přebudování hospodářského mechanismu“ a projev L. Štrougala na poradě vedoucích hospodářských kádrů to potvrdily. Pravda, naši prozíraví ekonomové poznamenávají, nakolik jsou složité otázky přestavby ještě nejasné a nedopracované, nakolik bude obtížná dlouhodobá

realizace reformy s možnými zádrhly a korekturami. Ovšem současně nemohou nepřiznat skutečnost, že vůle a odhodlání začít změny se dostavily, cesta k tvůrčí ekonomické aktivitě se otevírá.

Co nám zatím chybí, v čem mají perspektivní záměry oficiálních činitelů mezery — je oblast socialistické *demokracie*, v níž se úpravy jen stydlivě ohlašují. K jejich jasnému formulování, jak to nyní učinil Gorbačov na plénu ÚV KSSS, se doposud nepřikročilo, natož k jejich realizaci. A přece právě demokratizace — na rozdíl od nákladné ekonomické přestavby — je levná a v některých aspektech i zadarmo. Přitom její vysoký efekt v brzké době neboli návratnost vloženého úsilí jsou zaručitelné. Jestliže Gorbačov přiznává, že bez zaktivizování lidského faktoru žádná přestavba nemůže být úspěšná, pak my můžeme poukázat na zkušenost roku 1968, že tomu tak opravdu je: v podmínkách demokracie, občanských svobod a sociální spravedlnosti se reformuje daleko lépe a nezbytné oběti se přinášejí mnohem snadněji, než v podmínkách spoutaných veřejných poměrů a společenské apatie. Je zajisté dost nečasové a také sotva leninské chtít reformu odkrojovat shora jen podle představ, navíc ještě nedávno nechtěných

a nyní tak trochu vnucených, jaké o ni má samojediná vrchnost.

Ale tohle všechno jen úvodem.

Chci se zabývat jinou, leč související otázkou: jak se oficiální představitelé strany a státu mini vyrovnat s otázkou naší reformy v letech 1966-1968, jejíž ozvuk doléhá stále i do nynějších časů. První se o to pokusil ve zmíněném projevu L. Štrougal (ovšem kdo jiný, přece Bilak to být nemohl). Když vysvětloval, proč dosavadní „soubory opatření ke zdokonalení atd.“ nevedly k žádnému výsledku, řekl:

„Dnes může být postavena otázka, proč tomu tak nebylo, proč jsme nepostupovali v této záležitosti rozhodněji. Není třeba skrývat, že svou úlohu tu sehrávala zkušenost konce šedesátých let a v důsledku toho — viděno z dnešního hlediska — naše přílišná opatrnost.“

Na jiném místě specifikoval, jak vidi onu zkušenost konce šedesátých let, kdy se od ekonomické reformy po porážce jejich tvůrců a obhájců ustoupilo:

„Ani dnes nemůže být sporu o tom, že důvody pro ni existovaly. Není a nemůže být ani sporu o tom, že původní projekt této reformy, jak jej přijal XIII. sjezd naší strany, odpovídal tehdejšímu stupni poznání a potřebám. Obsahoval řadu správných a cenných prvků, které mohla praxe dále využít a dále rozvíjet.“

Zde nelze citát nepřerušit. Okamžitě člověka napadá, že L. Štrougal spolu s J. Lenártem a některými dalšími byli aktivními účastníky vypracování a prosazování reformního kursu šedesátých let a už tehdy zastávali stanoviska, která se nyní po devatenáctileté přestávce opět nastolují. Podivná je právě ovšem ona přestávka, po kterou platilo, že ony správné a cenné prvky se nejen nevyužily a nerozvíjely, ale naopak zamlčovaly nebo i kategoricky, ba posměšně odmítaly. Místo zachování a využívání racionálních prvků tehdejší reformy se naopak naplno rozjela mašinerie obnovy administrativně-byrokratických metod direktivního řízení hospodářství a všeho, co s tím souviselo. Konečně, dejme opět slovo Štrougalovi:

„Nelze ovšem ani zamlčet, že mnohé tu mají na svědomí nízká úroveň poznání a naše celkově postoje zatížené strnulými přístupy a dogmatickou interpretací některých teoretických otázek politické ekonomie. Jako příklad může sloužit ne právě jednoduchý vývoj názorů na uplatňování zbožně peněžních vztahů a zákona hodnoty za socialismu. I dnes se ještě můžeme v praxi setkat s míněním, že zbožně peněžní vztahy jsou produktem kapitalismu a že tedy jejich uplatňování ve společenské výrobě za socialismu nemá mít místo, neboť jsou nositeli živelnosti.“

Následuje výklad, že zbožně peněžní vztahy jsou na pořadu dne už od dávných dob počátků dělby práce a stále platí. Dodejme, že tu budou i nadále, neboť dělba práce stále existuje a stává se dokonce širší, hlubší a složitější. Míra práce a míra potřeby spolu se zákonem hodnoty jsou imanentní součástí jakékoliv ekonomiky, bohdá i té nejvzdálenější, komunistické.

Na tomto místě chci vyslovit upřímné uznání Vladimíru Kadlecovi, Z. Šulcovi, R. Zukalovi, R. Slánskému a dalším vědeckým autorům, kteří přes hanebnou persekuci za své údajné „revizionistické“ úchytky zůstali po celá takřka dvě desetiletí věrní tvůrčímu ekonomickému myšlení, nikdy se nevzdali reformních názorů, odhalovali zhoubné důsledky extenzivního a neefektivního hospodaření, statečně hájili a udržovali v povědomí naši ekonomické i ostatně politické fronty správnost a platnost analýz i závěrů z let 1966-1968. Dočkali se časů, kdy jejich pravda, dogmatiky stokrát prokletá, se opět stává pravdou obecně společenskou, k níž se dnes hlásí i rozumná část oficiálních představitelů.

(Nevím, co tomu všemu říkají kdesi ve Švýcarsku O. Šik a kdesi za mořem R. Selucký, ale snad se jim také trochu rozechvívá srdce.)

V čem ovšem L. Štrougal zaplatil nemilou daň za citovaná pozitivní prohlášení, je úlitba bohům „normalizace“, přežívajícím dogmatikům, sektářům a jiným konzervativcům. Aby mohli ještě nějaký ten týden či měsíc klidněji spát, utrousil — možná nerad, ale přece — pár drobtů nalezených v bortici se „trvalosti platnosti“ proslulého Poučení z krizového vývoje:

„Tohoto záměru (rozuměj: XIII. sjezdu strany) bylo však ve známých událostech kolem roku 1968 zneužito pro zcela jiné politické cíle a zájmy. Původní projekt reformy byl deformován a v podstatě opuštěn. Převahu nabývala koncepce neomezených tržních vztahů, rozmělnění socialistického vlastnictví a opuštění principu plánovitosti.“

Pamětníci okamžitě rozpoznají pochybný zdroj těchto výroků, třebaže nebylo řečeno, komu jsou adresovány, o čemž se můžeme jen dohadovat. Jestliže bylo míněno několik okrajových vulgarizátorů reformy 60. let, nedovzdělaných v ekonomické vědě a zhlížejících se v kapitalistickém systému někdejšího „hospodářského zázraku“, pak budiž. Jen vzniká otázka, proč právě tehle hrstce se podařilo po dubnu 1969 vyděsit naše „normalizátory“ tak, že od reformy vůbec utekli. Stačilo ony deformátory veřejně zkritizovat a uvést věci na správnou míru.

Pokud však řečník mířil do řad samých tvůrců a obhájců reformy, pak by to byla neupřímná a pošetilá hra. Reformátoři nebyli žádní neomylní bohové a dopustili se i chyb, které je možno analyzovat a odsoudit (ostatně, někteří z nich to již učinili a vědecky kvalifikovaně). Avšak nebyli stoupenci žádného ekonomického avanturismu, který by se jim chtěl podkládat.

Nemám po ruce podrobné dokumenty o reformě 60. let, ale pamatuji se na stanoviska zaujímaná od dubna do srpna v předsednictvu ÚV KSČ a od července 1968 do podzimu 1969 v České národní radě. V žádném z těchto orgánů se nepočítalo s úplnou živelností trhu, s neplánovitostí, s újmou společenskému vlastnictví, prostě s výlety do neznáma.

Naopak, např. ekonomický výbor ČNR s předsedou L. Veltruským (žel již zesnulým bývalým rektorem Vysoké školy ekonomické) projednával otázky ekonomické reformy s rozvahou a odpovědností, v intencích XIII. sjezdu KSČ, ale ovšem i nových progresivních názorů rodících se v průběhu prací na reformě, jak je úroveň poznání a potřeb života přinášela. Není pravda, že sjezd usnesl snad hotovou reformu, jen schválil

jeji nezbytnost a vytyčil její rámcové zásady. Se stanovisky ČNR se plně ztotožňovala česká vláda v čele se S. Rázlem, konkrétně ve výboru zastupovaná ministrem plánování D. Dvořákem a ministrem financí L. Lérem.

Už tehdy vyslovovali poslanci ČNR obavy z pokračování extenzivního rozvoje jako neefektivního předně v českých zemích, kde byla již dávno na pořadu intenzifikace výroby a hospodaření. Pochybovali o správnosti ne vždy uvážené industrializace s přeměnou národa v lidskou pospolitost „nejzaměstnanější“ na světě, avšak bez náležitého výsledného efektu. Varovali před dalším jednostranným preferováním těžkého průmyslu podle tzv. železné koncepce ještě z 50. let, neboť jinde ve vyspělých zemích nastupovaly jako určující moderní sektory ekonomiky směřující k chemizaci, elektronizaci, robotizaci apod. Oponovali systému přerozdělování za pomoci nevratných dotací a přesouvání prostředků, aniž se dostatečně dokládá účelnost jejich využití. „Miliardy se lehkomyšlně rozdávají sem a tam“, stěžoval si Veltruský.

Klíčový význam přikládala ČNR v duchu tehdejších usnesení ÚV KSČ zákonu o socialistickém podniku, na jehož vypracování se výbory ČNR podílely. Zvláště se dbalo, aby v něm bylo vyjádřeno *organické sepětí centrálního plánu s působením tržních vztahů*, které stát reguluje za pomoci dani, úvěrů, účelových dotací, zakládajících investic, vyvážené cenové a mzdové politiky a dalšími vhodnými nástroji. Podle návrhu zákona měla v každé hospodářské jednotce vzniknout *podniková rada* jako demokratický orgán všeho osazenstva, která by vykonávala řídicí vliv na výrobu a hospodaření podniku. Z uchazečů podle konkursu měla volit též ředitele, jemuž přiznávala nedílnou pravomoc operativně zabezpečovat plnění plánu a řídit chod podniku, ale který byl podnikové radě odpovědný za svou činnost. Uvnitř podniku měla platit pravidla přísné kalkulace vstupů a výstupů na všech úrovních pohybu výrobků, dnes bychom řekli: plného chodrasčotu. Podnik sám, jeho výrobní fondy zůstávaly společenským vlastnictvím, a kolektiv pracujících v čele s ředitelem jimi podle závazných pravidel pouze

disponoval. Případná integrační seskupení podniků, oborová, mezioborová či jiná, měla být dobrovolná, podle podnikatelské výhodnosti daného řešení. A tak bychom mohli pokračovat.

Kde tu bylo jaké opouštění plánování či rozmělnění státního vlastnictví či neomezeného trhu? Na úrovních, kde jsem tehdy pracoval, nikdy nikdo žádné scestné krajnosti nehlásal a neprosazoval, ani žádný člen ÚV KSČ, ministr nebo poslanec, nikdo z politiků a ekonomů reformního směru. Kdo by tvrdil něco jiného, prostě klame.

Věřím, že dogmatici by si strašně přáli, aby věci nebyly tak, jak opravdu byly, ale aby se nějakým kouzlem změnilo v to, jak o nich bájilo Poučení z krizového vývoje. Mají však smůlu. Existují nejen pamětníci, ale i archivní dokumenty, které dosvědčují, kdo co koncipoval a prosazoval, říkal a hájil.

Chtěl bych doufat, že vedení strany a státu v duchu politické taktiky „vypouštět nepříjemnou pravdu po troškách a bez rizika infarktů šoků“ upustí postupně od pochybného generalizování tam, kde je na místě diferencovat a případná obvinění adresovat konkrétně, komu patří.

My, kdo jsme stáli za reformní obrodnou politikou Dubčekova vedení, musíme oficiální vysvětlení ústupu od reformy 1966-1968 považovat zatím za neúplné, polopravdivé a nepostačující. Přece se nechceme vracet do roku 1970, kdy se kdejaký žurnalistický nedouk mohl bohatě živit pomluvami a hanobením čestných komunistů a nestraníků, aniž se títo směli bránit.

Je možné a pravděpodobné, že po L. Štrougalovi, kterému přes onu výtku je přece jen potřebí vyslovit uznání za odvalu nakousnout jako první kyselé jablko osudů reformy 60. let, přijdou další činitelé, snad i z řad ideologů, kteří mají na aféře s prokletím reformy před 19 lety lví podíl. Jenom jednomu ať se vyhnou: soutěži v krasobruslení mezi pravdou a lží. Bylo by to maření času, kterého lze využít v zájmu dnešní naléhavé reformy daleko efektivněji.

31. ledna 1987

(Otištěno bez vědomí autora.)

KDYBY TO NEBYLO K PLÁČI

Samozřejmě je to všechno k smíchu. Kdyby to nebylo k pláči. I oni byli pro Akční program, netoužili než po demokratizaci, glasnosti, otevřenosti, ekonomických reformách, kulturní obrodě — za předpokladu ovšem, že to bude všechno kontrolovat StB a oni nepřijdou o moc ani o koryta, ani se nebudou muset odpovídat za všechno, co napáchali za prvních dvacet let importovaného socialismu.

Chyba nebyla jejich, ale těch, kteří, ač jejich vlastní soudruzi, nebyli tak docela ochotní hrát hru dál podle dosavadních pravidel. Čímž „vyvolali krizi“; rozumějme dobře, za krizi nebyli odpovědní ti, kteří dvacet let nekontrolovaně vládli, kradli, zabíjeli, zavírali, ale ti, kteří se pokusili nějak to ještě napravit, pokud to šlo, žádajíc mimo jiné, aby ti odpovědní za uplynulých dvacet let šli konečně od válu. Těm zase pochopitelně nezbylo než se bránit, držet se zuby nehty, a protože vlastní lid se k nim už dávno otočil zády, obrátit se o pomoc k velkému bratru. Ten měl pro ně tehdy veškeré pochopení. O demokratizaci, ekonomických reformách, zákonnosti atd. atp. nebylo řeči a všechno se spravilo zájezdem stotisícového zlomku armády osvoboditelky. V „Poučení“ se pak lidu sdělilo, že veškeré zlo pochází z respektování národních tradic, ze samostatného myšlení, z nedostatečného následování Sovětského svazu a z pokusů sesadit vládnoucí místodržitele.

Od té doby uplynula bezmála dvě desetiletí normalizace a člověk marně pátrá, kde zůstala realizace toho Akčního programu, který — jak se dnes dovidáme z úst nejpovolanějších — přece tolik milovali husáci, biláci, štrougalí a tutti quanti. A čím je to pátrání marnější, tím víc se našich socialistických národů zmocňuje podezření, že tahle pozdní láska k Akčnímu programu má zase jednou víc společného s oprávněnou snahou vládnoucí mafie udržet se u moci a nedopadnout, jak dopadli jejich brežněvovští protektoři v Moskvě.

A protože vědí, že Miša má v tuto chvíli především zájem na tom, aby v okrajových guberniích impéria byl klid, soudí, ne zcela neprávem, že by mohli mít šanci. Za předpokladu ovšem, že ten klid a pořádek skutečně udrží a přitom nebudou příliš připomínat třeba soudruha Kunajeva a jeho kazašský pašalík. Tleskat nadšeně tomu, co ještě včera odsuzovali, jim nedělá potíže, mají to za dlouhá léta věrné služby v krvi. A kdyby se Mišovi nakonec přece jen nepovedlo — tuhle naději chovají v nejtajnějších hlubinách svých servilních duší — budou ještě daleko nadšeněji zase tleskat těm, kdo by v takovém případě připravili další poučení z krizového období.

Tleskat, souhlasit, vzpomínat, jak byli kdysi sami pro tohle všechno (viz již zmíněnou pozapomenutou pozdní lásku k Akčnímu programu), mají nakonec v popisu práce: co už se natleskali kolika zcela protichůdným taktikám, strategiím, programům a zásadám. Horší je to s tím zachováním klidu a pořádku, udržením vlastních pozic a křesel, když se u velkého bratra sesazuje a čistí o sto šest, a náš socialistický lid tomu fandí, zatím jen z tribuny. Starý recept — tohle pro nás není žádná změna, my tohle děláme už dávno, a navíc máme specifické podmínky — už nikomu neimponuje. A pokusy soudruha Bilaka přesvědčit ty, kteří ho eventuálně ještě čtou a poslouchají, že ti, kdo prý zmařili realizaci Akčního programu, chtěli obnovit staré politické strany (jež ostatně stále existují, byť jen jako filiálka StB) nebo vyhlásit neutralitu (krásný sen, ale ke snům jara 1968 nepatřil), také už nikoho nebaví.

Zbývá policajstvo. Cožpak není již od časů soudruha Andropova právě nástrojem sovětského pokroku, zárukou, že se proti Mišovi nevzbouří partajní a státní nomenklatury (na něž toho policajstvo jak známo tolik ví) a oporou modernizace sovětské společnosti? Jenže české policajstvo nemá za sebou andropovské období a soudruh Štrougal není Gorbačov, ať to obrácíme jak obrácíme. Takže policajstvo hlídá a hlídá a hlídá — a nejenom hlídá, ale přejímá i organizaci např. konferencí a shromáždění uměleckých svazů, aby náhodou nedošlo ke skluzu. Jeho úkolem je prostě dbát, aby sovětský příklad a československý oficiální potlesk nevzal někdo vážně a nepokusil se je znovu — bezpochyby jinak než kdysi — aplikovat na specifické československé podmínky.

Až potud je tedy všechno v pořádku. Problém je, že soudruzi příslušníci posrpnové mafie, kteří si tehdy věrnost přísahali a přísahu dodrželi, jsou dnes o dvacet let starší (být věru nikoli moudřejší) a zjevně na odchodu. A všude se to hemží — dokonce i v policajstvu — soudruhy, kteří tenkrát ještě věrnost nepřisahali, jen potom sloužili a brali prebendy, a teď by strašně rádi měli svoji vlastní mafii, svoje vlastní spříseženstvo. Mimo jiné i proto, že pokud Miša vyhraje, nevyhnutelně se jednou zeptá, jakpak to, soudruzi, že už jenom u vás vládnou nejvěrnější kreace a kreatury Leonida Brežněva?

Bylo by to, jak už řečeno, všechno k smíchu, nebýt těch zmařených dvaceti let, už nejmiň dvou zničených generací a toho, že Československem dnes straší malé děti už nejen na Západě — ale třeba v Maďarsku, v Polsku, a jak je čím dál častěji slyšet, i v Sovětském svazu. Tuhle hanbu si v dnešní situaci uvědomuje čím dál víc lidí, jmenovitě mladých. Jako svoji vlastní hanbu. I v tom je snad nějaká naděje.

DALIMIL

Stanovisko k rozhovoru Rudého práva s Vasilem Bilakem

Pane šéfredaktore,

v Rudém právu jste dne 20. 2. tr. uveřejnil svůj rozhovor s V. Bilakem. Nadepsal jste jej „Inspirující podněty i pro nás“. Miněny jsou podněty vycházející ze současného procesu přestavby ekonomiky a demokratizace společnosti v SSSR. Je to proces významný a zasluhující pozornosti, již mu věnuje i naše veřejnost.

V textu rozhovoru nacházíme však málo důkazů o tom, že tyto podněty ovlivňují myšlení osob v rozhovoru účastných. Tvrdí se tam např., že hlavními zdroji těchto podnětů je „zápas o pořádek a disciplínu — občanskou, stranickou, státní, technologickou — o kvalitu výroby, lepší informovanost“. Stranou povšimnutí zůstává to, co je zdůrazňováno znovu a znovu v projevech M. Gorbačova i v usneseních vrcholných orgánů KSSS stejně jako v sovětském tisku — že jde o přestavbu celé společnosti, o překonání stavu i tendenci stagnace, lhostejnosti a zaostávání, že tato přestavba, mající uvést sovětské hospodářství v soulad s požadavky vědecko-technického pokroku a humanistické povahy socialismu, je možná „jedině prostřed-

nictvím demokracie a díky demokracii“ a že této přestavbě nesmějí bránit zastaralá dogmata a stereotypy, odpovídající představám o socialismu ustrnulým na úrovni 30. a 40. let.

Mluví se sice o „lepší informovanosti“, ale celý obsah a tón rozhovoru ukazuje, že rozhodně není veden zásadou, která je vedoucí v současném sovětském úsilí o přestavbu — *pravdivostí*.

Je pochopitelně těžké mluvit pravdu tam, kde cílem Vašeho rozhovoru bylo „dokázat“ či spíše vyhlásit jako dogma, že dnešní proces přestavby a demokratizace v SSSR nesmí našemu lidu připomínat to, co mu denně znovu a znovu připomíná — obrodný proces u nás v roce 1968. Chápeme, že takové připomínání není zvláště příjemné těm, kdo byli v roce 1969 dosazeni do mocenských pozic na základě vojenského potlačovacího zásahu, motivovaného politikou, k jejímuž kritickému hodnocení dříve či později dojde. Poněvadž nelze našim lidem zakázat tyto podobnosti či analogie vidět tam, kde jsou, sahá se k nepravdám. Je jich plný i ten rozhovor.

Poukážeme na nejkřiklavější z nich:

1) Uznává se, že v lednu 1968 ve vedení KSČ zvítězili ti, kdo chtěli změnit situaci k lepšímu. Obratem se však z většiny z nich dělají „pravicovní oportunisté“, kteří pryč ve vleku antisocialistických a kontrarevolučních sil (či snad přímo jako jejich součást) usilovali o „oslabení vedoucí úlohy“ dělnické třídy a KSČ. Přitom má naše veřejnost dobře v paměti, že v obrodném procesu 1968-69 se vedoucí dělnická třída domohla různých forem samosprávy pracujících, které jí pomohly emancipovat se z poručnickování mocenských aparátů byrokracie. Úloha komunistické strany, která stála tehdy v čele reforem, byla uplatňována nikoli mocenským diktátem aparátu, nýbrž přesvědčivostí myšlenek a iniciativou akce vůči ostatním složkám společnosti, uznávaným za rovnoprávné partnery, získala ji autoritu a spontánní podporu, jakou neměla nikdy předtím a o jaké se dnešnímu vedení nemůže ani snít.

2) Je nehorázností tvrdit, že polednové vedení usilovalo o „odchod z Varšavské smlouvy, o přetrhání bratrských svazků se Sovětským svazem a dalšími socialistickými zeměmi“ atd. Pravda je, že všichni, kdo v té době odpovídali za zahraniční politiku, se snažili až úzkostlivě o to, aby tehdejší přestavba společnosti v ničem nenarušila svazky se socialistickým společenstvím a především s SSSR. I když Varšavská smlouva byla porušena srpnovým zásahem vojsk (odporujícím především jejímu článku 1), a jen jako emotivní reakce na to se ozývaly u nás po neutralitě, byly okamžitě zamítnuty odpovědnými činiteli ve vedení KSČ, ve vládě i v Národním shromáždění, kteří i v oně chvíli setrvali na pozicích věrnosti tomuto společenství. Nenajdete jediný důkaz pro Bilakovo tvrzení.

3) Nepravdou je tvrzení, že ekonomická reforma a její podporovatelé usilovali, „aby se do naší politiky dostalo co nejvíce kapitalistických prvků“. Program ekonomické reformy, schválený už 1965, předcházel v mnohém dnešním reformám hospodářství v SSSR (např. přeměnou direktivní administrativní soustavy řízení, respektováním tržně-peněžních vztahů a samostatnosti podniků při uplatnění socialistické samosprávy pracujících apod.). Jeho některé prvky jsou přijímány i „Zásadami přebudování“ u nás. Připomeňme i zákon o socialistickém podniku, jenž by stál za srovnání s dnešním návrhem diskutovaným v SSSR. Ostatně důkazů o socialistickém charakteru reforem roku 1968 u nás je víc než dost: Především Akční program — mimochodem první vlastní program KSČ od jejího vzniku 1921 — programové prohlášení vlády z dubna 1968, programy odborů, mládeže, odpověď předsednictva ÚV KSČ na kritiky spojenců z července 1968 schválená jednomyslně plénem ÚV, a koneckonců i listopadová rezoluce ÚV KSČ, vypracovaná a odhlasovaná už pod tlakem srpnového zásahu. S těmito dokumenty ostatně souhlasil svého času i V. Bilak. Dnes ovšem potkal tyto dokumenty i stranický tisk a publikace roku 1968 osud připomínající osud české literatury v době pobělohorského temna. Snad podobně jako tehdejší vládců se autoři zákazu domnívají, že vymažou z paměti národů ČSSR světlo „pražského jara“ a nahradí pravdu v něm „Poučením“, jehož některé polopravdy se váš partner v rozhovoru dokonce snaží ještě přehnat do absurdity.

4) Smutně ironicky povzdech může vyvolat tvrzení, že ti, kdo se postarali o potlačení obrodného procesu, „se nemstili“, postupovali humánně a byli dokonce velkorysí. To snad nepotřebujeme zvlášť vyvracet. Je přece známo, že statisíce čestných socialisticky smýšlejících lidí bylo vyhnáno z pracovišť, kde plnili odpovědné úkoly s kvalifikací, vzděláním, dovedností a oddaností věci socialismu i své zemi. O tom může mluvit půl milionů exkomunikovaných, kteří odmítli přijmout dogma „Poučení“, i jejich rodiny, dále mnozí ze 150 tisíc těch, kdo museli opustit svou vlast, aby se vyhnuli perzekuci, diskriminaci či živoření. Na tyto akty nekulturní msty doplácela a dnes doplácí celá naše společnost, jejímuž rozvoji právě při nutnosti přechodu k intenzivnímu hospodářství a využití vědeckotechnické revoluce uškodilo vyřazení takového množství lidské energie, vysoce kvalifikované a řízené morálními motivy. Jejich význam je právě dnes v procesu přestavby v SSSR plně docenován. A to nemluvíme o ochromení našeho kulturního života, tvůrčích sil umění, literatury i vědy.

· Zdá se, že zveřejněním rozhovoru s V. Bilakem podalo Rudé právo — asi nechtěně — názorný důkaz pravdivosti slov M. Gorbačova o tom, že zastaralá dogmata vydávaná scholastiky naší doby za „věčné pravdy socialismu“ by neměla bránit (ale bohužel, jak vidíme, brání) cestě společnosti vpřed, což je pro nás dnes to nejdůležitější. Myslíme si, že by Váš list místo jejich propagaci měl věnovat větší pozornost líčení i rozboru nejen procesu přestavby v SSSR a starat se o jeho správné pochopení, ale především péči o to, aby skutečně nové myšlení, potřebné i nám, prorazilo si cestu v naší společnosti a v jejích mocenských strukturách — v zájmu socialismu, demokracie a pokroku.

Zdeněk Jičínský
Jiří Hájek
Miloš Hájek
Marie Hromádková
Ludmila Jankovcová
Miroslav Kabrna
Oldřich Kaderka
Vladimír Kadlec
Ota Klička

Luboš Kohout
Ladislav Lis
Jaromír Litera
Bedřich Placák
Václav Slavík
Věněk Šilhán
Zdeněk Urban
Jiřina Zelenková
Rudolf Zukal

Na vědomí:

Předsednictvo ústředního výboru KSČ
dr. Štrougal, ing. Kapek, V. Bilak

L57

NEZVRATNOST PŘEMĚN

Autor je známý sovětský dramatik, nositel Státní ceny SSSR. Článek je přeložen z moskevského časopisu Ogoňok, č. 4/1987 z 24. ledna tr.

Z mého spisovatelského zápisníku:

2. PROSINCE 1986. Studentka ze sousedství mi přinesla z univerzity rozvrh seminárních lekcí na téma „XXVII. sjezd KSSS“. Témata jednotlivých lekcí jako „XXVII. sjezd a rozvoj demokracie“ nebo „XXVII. sjezd a boj za mír“ jsou zcela aktuální, známá a srozumitelná. Ale něco mi tu nehraje. Dívám se pozorněji. A vidím, že v rozmnoženém rozvrhu bylo původně vytištěno „XXVI.“, ale později to bylo pečlivě rukou opraveno na „XXVII.“ Tak vypadá představa ve výuce společenských věd na jedné z vedoucích vysokých škol.

28. LISTOPADU 1986, V 15 HODIN. Schůze sekretariátu Svazu divadelních pracovníků RSFSR. Probíhá opravdový „nápor na mozky“. Rozhoduje se o budoucnosti Svazu, o jeho stanovách. Podávají se tucty návrhů, a rovnou se zamítají. Přítomný — vysoce postavený a ostřílený — funkcionář řídicích orgánů říká s úsměskem: „Ale jen se pobavte . . .“. V jeho povědomí figuruje kolektivní projednávání stanov pouze jako dovolená hra na demokracii.

KONEC ŘÍJNA. Šéfredaktor jednoho časopisu z humanitního oboru je zproštěn funkce. V jeho posudku stranický výbor píše, že je to dobrý člověk, přístupný vnějším podnětům, avšak odborně ne na výši, a že se chová servilně ke každému, kdo je nad ním. „XXVII. sjezd, to je lekce pravdy“ — vysvětlil tajemník stranického výboru. „A to myslíte vážně?“ zeptali se ho. „Copak nechápete, že to všechno brzy skončí a že se zastydíte za svou naivitu?“

2. PROSINCE. Umělecké divadlo, herecká šatna. „Podepiš dopis na obhajobu Jefremova?“ „No dobře, ale co jestli ho ‚odkecají‘, co pak bude se mnou?“

Kde se to všechno bere? Formalismus a nerozhodnost, setrvačnost v myšlení a rozpad uvědomění?

23. prosince 1922. Leninův byt. Těžce nemocný Vladimír Iljič leží ve své pracovně. Ve vedlejší pokoji napsala Naděžda Krupská tento vzkaz Kameněvovi: „Lve Borisoviči, v souvislosti s kratičkým dopisem, který jsem podle diktátu Vlad. Iljiče s povolením lékařů napsala, dovolil si Stalin včera nanejvýš hrubý výpad proti mně. Nejsem ve straně od včerejška. Za celých 30 let jsem od jediného soudruha nezaslechla jediné hrubé slovo; zájem strany i Iljičův mám na srdci neméně než Stalin. Dnes potřebuji maximum sebeovládání. O čem se s Iljičem dá mluvit a o čem ne, vim lépe než jakýkoli lékař, jelikož vim, rozhodně lépe než Stalin, co ho vzrušuje a co ne.“

Naděžda Konstantinovna v dopise žádala, aby byla chráněna „před hrubým zasahováním do osobního života, před nedůstojnými nadávkami a výhrůžkami“. „O jednomyslném rozhodnutí kontrolní komise, kterou mi Stalin vyhrožuje, nepochybuji, avšak nemám ani síly ani času nazbyt na tuto hloupou hádku. Jsem také živý člověk a mám nervy napjaté do krajnosti. N. Krupská.“ (V. I. Lenin, Sebrané spisy sv. 54 rus. vyd., str. 674-675.)

Nevím, co je v tomto dokumentě nejotřesnější. Pro mne je to jedna věta: „O jednomyslném rozhodnutí kontrolní komise . . . nepochybuji.“ Tady tkví kořen všeho, co se stalo potom, když jeden člověk, který podle Leninových slov soustředil ve svých rukou neomezenou moc, odhodil demokratické zásady stranického života jako nějakou libůstku nehodnou pozornosti seriózních lidí.

Je dávno známo, že moc korumpuje. Absolutní moc korumpuje absolutně.

Jen v mozku osoby vybavené neomezenou mocí mohla vzniknout myšlenka přeměny člověka v pouhé kolečko byrokratické státní mašinerie, a jediné osoba vybavená takovou mocí mohla na této cestě uspět. Zde došlo k rozchodu s mravními zásadami Října a socialismu. Lid i strana na to těžce doplatily.

Kolečko, zastrašený nemyslicí vykonavatel rozkazů, žijící v ovzduší strachu — anebo myslicí aktivní člověk, čínorodý správce svého velkého domova?

Jakým to obrovským potenciálem disponovala naše Říjnová revoluce, když v tom všem dovedla obstát, vybudovat zemi, vydržet ve válce a všemu navzdory se protřpět rokem 1956, XX. sjezdem!

Možná, že už někdo zapomněl, ale událo se to všechno před třiceti lety. Jen uvažujme.

Dobře se pamatuji na jaro roku 1956. Na XX. sjezd strany, na obrovský otřes země, která svrhla protileninské okovy ideologie i praxe kultu osobnosti. Ale vzpomněl jsem si také, jak byl tento proces postupně, krok za krokem vykleštěn, jak ty síly minulosti, které jsme nedovedli beze zbytku vykořenit, znova oživaly a zdvihaly hlavu, jak protidemokratické tendence, jež jsou ze své podstaty protisocialistické, opět zbrzdily náš pohyb. A my — to je třeba si s trpkostí přiznat — jsme se zřejmě vinou vlastní pasivity, malomyslnosti a lhostejnosti znova uchýlili k něčemu starému a známému.

A přišel březen roku 1985. Mluvime stále o dubnu, ale já chci pohovořit právě o březnu.

Březen 1985, to nebyl boj o moc, nýbrž za myšlenku, za nutnost a možnost demokratické obnovy země, boj za návrat k ideálům Října.

Byla nějaká alternativa?

Z hlediska základního zájmu socialismu nikdy nebyla. Avšak nezapomeňme, že ve skutečném životě tu byla. Hesla jako „Učiníme z Moskvy vzorné komunistické město“, jež často přikrývala lhani, korupci a jiné důsledky nedostatku demokracie, se mohla objevit v celé zemi. Na toto nebezpečí, jež v březnu roku 1985 reálně existovalo, nesmíme zapomenat,

protože mohlo, i když ne hned, přivodit recidivu oné „neomezené moci“. Neboť problémy, jež dusily naši zem, se daly buď řešit demokratizací, anebo tvrdou rukou smést ze stolu. Třetí možnost nebyla.

Jsem absolutně přesvědčen, že se naše země k přestavbě protrpěla.

V onu dramatickou chvíli našich dějin se našli lidé, kteří osvědčili odvahu a moudrost. Právě tehdy prokázal celou svou silou lidský faktor. Vzdejme úctu této odvaze, a pěstujme ji i v sobě.

Upřímně závidím budoucím dramatikům, kterým bude dopřáno zpodobnit tuto osudovou stránku naší historie. Ale do té doby nezapomínejme na to, že před dubnem byl březen. Ani na to, co březnu předcházelo.

Lev Nikolajevič Tolstoj napsal v článku „Nikolaj Pankin“:

„Říkáme: k čemu připomínat? . . . k čemu připomínat staré? Když už to není . . . Nač na to vzpomínat? . . . Nač dráždit lidi? . . . Jak to — k čemu připomínat? Jestliže jsem měl těžkou nemoc nebo nebezpečnou a uzdravil se nebo se ji zbavil, budu si to vždycky rád připomínat. Nebudu si to připomínat jen tenkrát, budu-li nemocen a stále stejně nemocen, nebo ještě víc, a budu-li si chtít lhát do kapsy.“

Od března 1985 očekáváme každý nový den s nadějí, a bojíme se, aby najednou nebyl konec. Ale zatím nic nepřestává, nic se nezvrhá v obvyklou kampaň; naopak: demokratická obnova společnosti

přidává do kroku, rozvíjí se a dobývá stále nové pozice.

Historie nám dnes nabízí ještě jednu příležitost. A je naší svatou povinností tuto příležitost nepromarnit a udělat všechno, co je v silách každého z nás, aby se proces demokratizace stal opravdu nezvratným.

Nezvratnost — to znamená bezpečné podmínky, záruky a sociální mechanismy socialistické demokracie.

Nezvratnost — to je především svobodný, duchovních pout zbavený člověk, který nevezme ani jedině slovo za bernou minci, který neřekne jedině slovo v rozporu se svým svědomím, který beze strachu přizná jakoukoli těžkou situaci, který se nezalekne žádného boje za věc, která stojí za to.

Nezvratnost je zakotvena v imunitě lidského uvědomění vůči recidivám duchovní poroby.

Právě zde leží bojový terén umění a literatury, kterým podle slov Gercenových přísluší úkol množit počet svobodomyšlných, aktivních a svou vlast milujících lidí. To je program, který nás musí všechny sjednotit.

V půli sedmdesátých let se mě moji žáci často ptali: Proč se v roce 1956 nepodařilo všechno? Kde jste byli? Co jste psali? Čím jste straně pomohli?

Učínme aspoň dnes, bez dalších odkladů, vše pro to, aby již nikdy nikdo nemusil klást takové otázky. Nikdy a nikdo!

MARTIN WALKER

Neosoby se vracejí

Ještě před koncem letošního roku se budou sovětští občané moci dočíst o významné úloze Trockého v revoluci roku 1917.

Nové vydání encyklopedie „Velká říjnová socialistická revoluce“ má přijít do prodeje v říjnu, k 70. výročí uchopení moci bolševiky.

„V novém vydání se objeví jména, která nebyla v minulosti z různých důvodů zařazena,“ potvrdil Michail Kuzněcov jménem redakční rady sovětského vydavatelství encyklopedii. Rozhovor otisklo poslední číslo časopisu Moskovskije novosti.

Starým bolševikům, kteří padli za obět' Stalinovým čistkám nebo monstrprocesům 30. let má být navráceno jejich místo v dějinách, přestože mnoho z nich nebylo dosud formálně rehabilitováno.

Do oficiální historiografie se konečně vrátí mimo četné jiné osobnosti Trockij, Zinovjev, Kameněv a Karl Radek, stejně jako Antonov-Ovsejenko, jeden z vedoucích rudých gardistů, kteří ztekli Zimní palác.

„Toto vydání se bude podstatně lišit od těch, která vyšla k 50. a 60. výročí revoluce,“ prohlásil Kuzněcov. Dodal, že se v encyklopedii tentokrát poprvé objeví i komentáře západních a „buržoazních“ historiků.

Rozhodnutí o novém vydání encyklopedie je v souladu s únorovým projevem Michaila Gorbačova, v němž řekl: „Naše historie nesmí mít bílá místa ani zapomenutá jména.“

Uveřejněno 7. března 1987 v londýnském listě The Guardian, jehož je autor stálým moskevským zpravodajem.

Zemřel Vilém Fried

Dne 11. března 1987 zemřel v Duisburgu ve věku 72 let prof. dr. Vilém Fried. Narodil se v Praze, kterou po celý život miloval láskou vpravdě synovskou. Po maturitě na gymnáziu ve Štěpánské ulici, které si zajistilo významné místo v kulturních dějinách pražských Němců, studoval od roku 1933 na filozofické fakultě Karlovy univerzity anglistiku a germanistiku u profesorů Mathesia, Trnky a O. Fischera. Brzy vynikl a byl Mathesiem, jehož byl asistentem, uveden do Pražského lingvistického kroužku.

Těsně před vypuknutím druhé světové války se mu jako jednomu z posledních podařilo odjet do Anglie, dějiště jeho první emigrace, kde si získal zásluhy jako profesor na československé střední škole.

Po osvobození se stal docentem anglistiky na pražské filozofické fakultě, vedoucím katedry neslovan-ských jazyků a dlouholetým proděkanem. Osudný srpen 1968 ho znova přiměl k odchodu z domova. Našel útočiště nejdříve na univerzitě v Los Angeles, pak v anglickém Portsmouthu a posléze na novém vysokém učení v západoněmeckém Duisburgu.

Vedle značného počtu vlastních jazykových publikací vydal Vilém Fried v posledních letech výbor z prací Pražského lingvistického kroužku, jakož i svazek vybraných studií Bohumila Trnky. Četní žáci, kolegové a přátelé želi jeho smrt a vzpomínají ho v dobrém.

EDUARD GOLDSTÜCKER

Generál Legendy

Legendou bývá označováno vyprávění o životě svatých a obvykle se považuje za pověst či výmysl, za skutečný a nepravdivý obraz minulosti.

Vilém Sacher nebyl svatý, ani o to nikdy neusiloval a sám se provždycky řídí zásadou, že „nám živým, ale ani všem těm mrtvým, legendy nesluší“. Napsal to v úvodu své druhé knihy „Na počátku stála smrt“, která měla sice roku 1970 ještě oficiálně vyjít, ale vzápětí skončila ve stoupě. Všechny jeho knihy, i ty pozdější samizdatové, jsou psány vojáckým perem a přesto svým konečným vyzněním jsou veskrze protiválečné. Ani tomu nemůže být jinak, když prošel tolika bitvami a viděl tolik lidského utrpení. Píše jen o tom, co zažil, a třebaže sám legendy rázně odmítá, stal se nejen tím psaním, nýbrž přímo svým bytím opravdovým generálem Legendy, neboť jeho život jako kapka vody zrcadlí celou naši novodobou historii.

Vilém Sacher se v těchto dnech dožívá osmdesáti let. Narodil se 17. února 1907 v rodině prostějovského krejčíka, vystudoval reálku, odkud ho profesor češtiny, kapitán ruských legii Letecha, doporučil jako jednoho z nejlepších žáků na Vojenskou akademii v Hranicích. Roku 1927 zde byl vyřazen jako poručík dělostřelectva, prošel v této hodnosti několika posádkami, absolvoval Vysokou válečnou školu v Praze a pomnichovská kapitulace ho zastihla na štábu divize v Nitře. Přes Maďarsko, kde byl Vilém Sacher vězněn, a později přes Jugoslávii a Turecko se dostal na Střední východ, prošel Sýrií, Libanonem a Palestinou, aby se pak po porážce Francie stal v Anglii přednostou brigádní zpravodajské služby, účastnil se vypracování plánu povstání na území okupované republiky a prodělal též paradesantní výcvik.

V roce 1943 byl Vilém Sacher převelen do Sovětského svazu, stál u zrodu naší druhé parabrigády a po

těžkém zranění byl jmenován velitelem dělostřelectva III. československé brigády. S tou pak prošel mnoha válečnými operacemi na území Sovětského svazu, Polska a po přechodu Dukly i pak celou naši republikou až do Prahy, kam přišel jako podplukovník. Byl třináctkrát vážně zraněn a bylo mu uděleno, nikoliv propůjčeno, celkem 32 našich a zahraničních válečných vyznamenání, mimo jiné Řád bílého lva, pětkrát válečný kříž za statečnost, dvě medaile za chrabrost, sovětský Řád velké vlastenecké války prvního stupně, rumunský Rytířský řád a polský Řád grunwaldský.

V letech 1946–1947 absolvoval Vorošilovskou vojenskou školu v Sovětském svazu, odkud se vrátil jako plukovník, stal se velitelem dělostřelecké divize v Kolině a Mladé Boleslavi, byl povýšen nejprve na generálmajora a posléze na generálporučíka. V roce 1951 byl Vilém Sacher náhle svévalně suspendován a s celou rodinou násilně vystěhován do Skalice u České Lípy. Tam pracoval nejprve v továrně u lisu a vrtačky, potom jako lesní dělník a v JZD Skalice. Později už směl dělat v různých zotavovnách a po tiché rehabilitaci roku 1955 jako provozář rekreačních zařízení armády. Aktivní činnost skončil jako vedoucí mládežnického hotelu Junior v Žitné ulici v Praze, proto mu patrně nebyla přiznána generálská penze.

Vilém Sacher začal psát. Už názvy jeho knih prozrazují, že jsou to vesměs vzpomínky válečné: „Před rozstříleným praporem“, „Na počátku stála smrt“, „Psáno na lafetě“, „Ve stínu popraviště“, „Válka skončila na Haně“, „Krvavé velikonoce“, „Nebeská brigáda“ a v současné době pracuje na rozsáhlém díle paměti, nazvaném „Armádo, k noze zbraň!“ Je totiž nezdolně přesvědčen, že „pokud žijeme, měli bychom psát o věcech, které jsme prožili a viděli, prostě každý jak dovede, pravdivě pro tuto i další generace“.

Když se jméno Viléma Sachra objevilo mezi prvními signatáři pod Prohlášením Charty 77, vydal vrchní velitel armády prezident republiky Husák zvláštní rozkaz „o odnětí hodnosti generálporučíka a všech československých vyznamenání, jakož i práva nosit vyznamenání jiných států“. Na stížnost, podanou Vilémem Sachrem u generální prokuratury proti nezákonné perzekuci, zcela pomíjející jeho celoživotní zásluhy o republiku, přišla 2. června 1977 odpověď, že „rozhodnutí prezidenta nepodléhá doзору prokuratury“. Tak mocní podruhé násilně zasáhli do života generála Legendy, který se sice nedostal do Naučného slovníku, zato zůstává trvale v paměti lidí, protože své krédo vyjádřil na podzim roku 1968 v 38. čísle časopisu Reportér: „V životě národa a státu se vyskytují četné krizové situace. Nejhorší je hrozba ztráty svobody a samostatnosti. Pro tyto hodnoty by se mělo obětovat vše. Život, dům, továrna i pole. Chytračení se v podobných případech nevyplácí. Zůstane trvalým stínem na národním charakteru.“

Pokud se chcete i nyní s Vilémem Sachrem setkat a pográtulovat mu, zajděte si s ním zaplavat do podolského otevřeného bazénu. Bývá tam skoro denně v každý roční čas a snad proto je tak houževnatý a odolný.

Blahopřejeme tedy k jeho osmdesátce a přejeme mu dobré zdraví do dalších let a ještě mnoho životní síly.

(Otištěno bez vědomí autora.)

Třináct nových signatářů Charty 77

K dnešnímu dni podepsali Chartu 77 tyto noví signatáři:

Karel Mrázek, technický pracovník

Zdeněk Sosna, dělník

František Derfler, herec

Radek Mihálik, lisář

Josef Hrazdil, řidič

Rudolf Bereza, řidič

Iva Kotrlá, básnička

Vojtěch Piša, zemědělský technik

Milan Leroch, řidič

Přemysl Fialka, technik

Václav Jirásek, duchodce

Jiří Newerla, zásobovač

Zdeněk Haštaba, dělník

Martin Palouš, Anna Šabatová, Jan Štern
mluvčí Charty 77

V Praze 28.12.1986

STÁVKUJÍCÍ DĚLNÍK V PRAZE ROKU 1953

S úvodem historika Karla Bartoška

„Od poloviny roku 1952 připravovalo vedení KSČ zrušení dvojího trhu. V zemi ještě existoval vedle ‚volného trhu‘ i listkový systém, a na návrh sovětských poradců se Gottwald rozhodl pro měnovou reformu. Chtěli dát ochrnuté a nemocné ekonomice oživující injekci a vyřešit několik věcí najednou: obnovit upadající zájem zaměstnanců na výrobě, zastavit inflaci, rázně zredukovat oběživo, které dvakrát přesahovalo reálnou potřebu a přivést do souladu příjmy a úspory obyvatel s trhem, s omezenou nabídkou spotřebního zboží. Gottwaldovou smrtí (14. března 1953) se provedení měnové reformy oddálilo.“ (Karel Kaplan, Československá krize 1953-1957, rukopis, z něhož jsou i další základní údaje.)

Rozhodnutí o měnové reformě bylo „přísně tajné“, což nezabránilo šíření poplašných zpráv a nákupní horečky v druhé polovině května. Novina byla zveřejněna v sobotu 30. května, reforma a jednotný trh vstupovaly v platnost 1. června. Každý občan měl právo vyměnit 300 nových Kčs v kursu 1:5; částky nad 300 Kčs bylo možno směnit v poměru jedna nová koruna za 50 starých; poněkud výhodnější kurs platil pro vklady spořitelů. Mzdy, platy, důchody a přídavky na děti byly přepočítány v poměru 1:5 a mírně zvýšeny u určitých kategorií zaměstnanců. Nové ceny jednotného trhu byly vyšší než ceny dřívějšího trhu vázaného (na počátku roku 1953 lidé na tomto trhu nakupovali 80% potravinářského a 75% textilního a obuvnického zboží): ceny základních potravin stouply vzhledem k cenám tohoto vázaného listkového trhu zhruba o 290%; ceny jiného spotřebního zboží o 185%.

Oficiální propaganda prezentovala měnovou reformu jako „rozhodující úder bývalým kapitalistům“ a „definitivní zničení jejich hospodářské moci“. Měnová reforma však postihovala i lidové vrstvy: dělníci a zaměstnanci tvořili 41,15% stradatelů, rolníci 38,5%; nejvíc úspor měli dělníci preferovaných odvětví — horníci a vůbec dělníci těžkého průmyslu. Podle oficiálních výpočtů klesla tehdy reálná dělnická mzda o 12% a životní náklady vzrostly v průměru o 29%. Nejvíc postiženy byly rodiny se dvěma či více dětmi — jejich životní úroveň poklesla o více než třetinu.

Dělníci Československa reagovali na „krádež úspor“ a pocitovaný pokles životní úrovně okamžitě a spontánně, především ve velkých závodech kovoprůmyslu, které moc pokládala za své opory. Mezi 1. a 5. červnem 1953 se stávkovalo nejméně půl dne ve 129 závodech, mnohem početnější bylo krátkodobé zastavení práce. Ve čtyřech průmyslových centrech přerostla stávka v protivládní pouliční demonstrace. V Plzni, městě tehdy největší továrny Československa, koncernu Škoda, nabyla demonstrace 20 000 lidí rysů povstání, s okupováním radnice atd., a byla potlačena s pomocí jednotek policie a armády povolovaných zvenčí.

Podle oficiálních údajů („tajných“, pochopitelně), které tehdy dostalo vedení KSČ, bylo zatčeno 472 stávkujících a demonstrantů. Pokyny vedení zasílané krajským výborům KSČ žádaly, aby byly okamžitě vypracovány seznamy účastníků „provokací“; tito lidé měli být „izolováni a umístěni do pracovních

táborů“. Odborové organizace vyloučily dle těchto pokynů ze svých řad na tisíce dělníků; jejich počet není znám, ale jen v Plzni bylo vyloučeno na tisíce osob. Vyloučení nemělo jen politický či mravní aspekt, ale bylo doprovázeno sankcemi: zkrácením dovolených, zrušením práva na rekreační poukaz či příspěvku na závodní kuchyň, snížením různých příspěvků a podpor.

Závod ČKD Stalingrad, v němž autor následujícího svědectví pracoval, patřil ke klíčovým továrnám bývalé velké firmy českého kovoprůmyslu, „Českomoravská Kolben-Daněk“. V roce 1953 pracovalo v mateřském závodě v pražské Libni na 8000 lidí. Podle oficiálních údajů, které dostalo vedení KSČ, bylo po stávce a manifestaci zadrženo 58 osob, z nichž 35 zůstalo ve vazbě.

První dělnická vzpoura v zemích „lidové demokracie“ po Stalinově smrti se odehrála čtrnáct dní před jinou vzpourou, mnohem známější, ve východním Berlíně. Do dnešního dne však nenašla své historiky. Pokud je mi známo, nebyla o ni napsána ani krátká studie. V západních schématech „dělnických revolt“, vytvářených především žurnalistickým dobovým ohlaselem a ne historickým poznáním, má československý červen 1953 okrajové místo, podobně jako sociálně-politické stávky a demonstrace v Československu v letech 1948-1951. (Srv. mou studii o politických procesech, jejíž český překlad vyšel v revue 150 000 SLOV, č. 10, 1985.) Československá historiografie let šedesátých, v nichž „bylo možno“, i omezenost našeho, i mého, intelektuálního reformátorství mají nemalou vinu na tom, že se „nebojovnost“ dělnické třídy stala jedním z českých (nevím, zda i slovenských) mýtů. Pro poučné srovnání s přemýšlením, psaním i jednáním polských a maďarských intelektuálů zde není bohužel místo. Zachovat skutečnou paměť „prostých“ lidí — sprostých, řečeno zašlým slovníkem — nám v druhé polovině 20. století dělalo a dělá velké potíže. Kolik obětí pounorové moci z dělnických a rolnických vrstev je známo, má jméno?

Následující text je tak bohužel prvním otištěným svědectvím tohoto druhu — mylím-li se, rád otisknu opravu. Jeho francouzský překlad vyšel v historicko-sociologické revue „Communisme“, č. 9, 1986. Zapsal jsem je v březnu roku 1982 v Kralupech. Miroslav Hnátek, stávkující dělník a vězeň roku 1953, byl tehdy mým spoludělníkem v maringotce, „čerpačem vody“ jako já a řada mých druhů. I v roce 1982 měl rád knížky a vědění.

Kolbeňák vzpomíná

V roce 1953 mi bylo dvacet šest let. Pracoval jsem jako strojní zámečnick v ČKD Stalingrad, tehdy se naše továrna takto jmenovala. Byl jsem ženatý a měl dvě děti, kluky, prvnímu byly čtyři roky, druhý měl čtyři měsíce. Moje žena byla tehdy doma s malým, jinak je taky dělnice.

V sobotu 30. května oznámili měnovou reformu, v pondělí 1. června jsem šel na ranní. Na začátku

směny měli komunisti nějakou poradou, dílny byly bez stranického dozoru. Diskutovali jsme v hloučcích a začali jsme si říkat: Nezačneme dělat, okradli nás. Takhle vznikla stávka, spontánně, nikdy jsem neviděl žádné letáky. Z provozu Turbiny vyšli první stávkující do prostoru továrny, přidávali se k nim lidé z dalších provozů, Slévárny atd. A v davu se objevilo heslo „Jde se na Hrad!“ — „Jdeme na Hrad!“ — „Na Hrad!“ Turbina byla u první vrátnice, dav šel přes celou fabriku a třetí vrátnicí vycházel do ulice. V pohybu byla celá továrna, ale když bylo na ulici asi tisíc lidí — byl jsem mezi prvními, naše oddělení začalo — zavřela se železná vrata a masa lidí zůstala uvnitř.

Šli jsme k městu, nevěděli jsme, co se děje vzadu. Bylo asi osm hodin, půl deváté ráno. Křičeli jsme hesla jako „Nenechte se voblbovat!“, „Jde se na Hrad!“. Před druhou vrátnicí se k nám přidali lidé z protější Pragovky, pár. Když jsme byli na úrovni druhé vrátnice, postavili se nám do cesty komunističtí funkcionáři z fabriky. Pohyb se zarazil, dav se rozhloučkoval. Začali nám domlouvat, žvanili. V tu chvíli jsme si uvědomili, že jsme na špičce davu, který většinou zůstal za zavřenými branami továrny. Na ulici jsme zůstali v těchto hloučcích asi dvě hodiny, pak jsme šli zpět do továrny. V celé fabrice se ten den už nedělalo.

Ještě k začátku: Ranní atmosféra v továrně byla taková, že nikdo neměl chuť dělat. Nepamatuji si nikoho, kdo by ke stávce dal nějaký podnět, všechno bylo spontánní. Estébáci pak při výsleších na nás chtěli, abychom řekli, že to bylo na podnět ze zahraničí a podobně. Pitomost! Spontánnost byla základní.

V naší dílně byli lidé všech věků, od osmnáctiletých až po šedesátileté. A v naštvanosti na měnovou reformu mezi nimi nebyl rozdíl, snad jen mladí byli divočejší a aktivnější, jako vždy. S politikou to nemělo nic společného.

Nebyl jsem v žádné straně, ani tenkrát v roce 1953, ani před únorem 1948, v žádné skupině. Vyučil jsem se strojním zámečnickem. V ČKD byla už před 1. červnem velká nespokojenost, kvůli jednání s lidmi, kvůli mzdám. „Jednají s lidmi jako verkšucáci“ *) — takhle jsme se bavili o některých partácích, mistrech a stranických hodnostářích. „Nechtějí dělat, a tak se dali na verkšucáky.“ Nebylo možné odejít z ČKD jinam, i když člověku dali vydělat jen pár korun na hodinu. Kolovalo tam pořekadlo: „Člověk se spíš dostane z Pankráce než z ČKD.“ Dělníky nijak zvlášť nezajímalo, která osoba je tam nahore, zda Gottwald či Zápotocký. Mezi pracujícími dělníky bylo jen málo komunistů.

Ve dvě hodiny jsem továrnu opustil a šel domů, na Žižkov, Kalininova 6, kde bydlel začátkem století i Antonín Zápotocký. Znáš to tam? Dělnická čtvrt'. A pak v půl druhé v noci se mně vhrnuli do kvartýru tři grázlové, byli v civilu, zprvu jsem nevěděl, že jsou to policajti. Vrazili dovnitř, neměli jsme zamknuto, nezamykali jsme. Řekli, že jsou od bezpečnosti, nenechali mě jít ani na záchod, musel jsem se ihned obléct. Odvedli mě k autu, které mě odvezlo do Bartolomějské.

Sotva jsem vlezl do brány budovy v Bartolomějské, tak mně zavázali oči. Vedli mě někam poslepu. V místnosti, kde jsem se ocitl, bylo patrně víc lidí — vytušil jsem to podle šoupání židli. Na židli jsem tam pak seděl se zavazanýma očima až do středy šesti hodin ráno, kdy nás odváděli do cel. Jestli bylo pět či šest nevím. Ale jeden bachař říkal šeptem druhému „Už začínají zpívat ptáci“.

Za tu dobu sedění na židli jsem byl dvakrát u výslechu. Stále jsem měl zavázané oči, odvázáli mně je jen při výslechu. Nejprve mě vyslychal sprostý hulvát, který na mě stále řval „Rozbiju ti držku, jestli neřekneš kdo tě naváděl! Jestli budeš krejt organizátory, tak to vodneseš sám!“ — takhle a podobně, přesně si už všechny jeho výrazy nepamatuji. Tomu vyšetřovateli bylo asi třicet let. Při výslechu jsem seděl na prkně-lavičce, zabudované v rohu místnosti, ve zdi. Při výslechu se psal protokol, nepamatuji se už, jestli jsem ho podepisoval. Říkal jsem tam, že stávka i náš pochod vznikly spontánně. Vrátil jsem se na židli.

Pak jsem byl odveden znovu k výslechu, ale tam jsem už byl ve stavu, kdy jsem nemohl mluvit a nemluvil jsem. Velice depresivně na mě působilo, že tě vždy, když tě vodili a když jsme se zastavili, stavěli čelem ke zdi. A pak ten hadr na očích, byl jsem z něho roztřesený, říkal jsem si „Srazí tě někam do výtahové šachty? Do nějaké díry?“ Při tom druhém výslechu byli dva vyšetřující, jini, jeden z nich byl můj bývalý kamarád z boxerského oddílu NSK Praha. Nehlásil se ke mně. Nebyl jsem schopen slova, jen jsem blekotal „to mně udělal ten hadr na očích“. Poslali mě zpátky. Bylo to asi v noci z úterý na středu.

Na těch židlich jsme dostali najist — nudle a černou žbryndu. Měl jsem s sebou cigarety a ptal jsem se bachaře, jestli si mohu zakouřit. „Ne!“

Ve středu ráno nás dali do cel a dostali jsme muklovské hadry, typické vězeňské hadry, spodní prádlo, šedivé filcové kalhoty a bundu, bez kapes a límce. Na nohách jsme měli onuce. Nedostal jsem žádný papír, že jsem zatčen, obviněn, nic.

Pak se dlouho nic nedělo. Jen mě za několik dnů odvedli k otiskům prstů a k fotografování. Na cele jsem byl sám, neměl jsem právo na žádný nákup, nikdy jsem nebyl na vycházce. Jednou při ranní vizitě jsem se ptal, jestli bych mohl dostat cigaretu. „Měl byste radši přemýšlet o svých zločinech!“ řekli mi.

K novému výslechu jsem byl odveden asi po měsíci. Referent byl zase nový. Říkal mi: „Tak už jste snad změknl, jste u nás už dost dlouho, co nám řeknete?“ Pochopitelně jsem nemohl říct zase nic, protože jsem nic nevěděl.

Po výslechu jsem byl dán na celu, kde byli ještě dva další. Jeden z nich byl člověk, který měl vězňům ztrpčovat život, nevím už, jak se jim tenkrát říkalo. Bomzák? Nevím. Mluvil do mně. „Přiznej se, jinak ti zavřou tátu, ženu.“ Začali jsme se skoro rvát a druhý den ho přeložili. Můj táta byl taky dělník, nejdřív krejčí, ne živnostník, krejčovský dělník, pak řidič. Místo toho bomzáka přišel na celu nějaký doktor Rajman, nevím, jak se to píše. Ten druhý byl mladý kluk, byl tam za nějaký letáky. Žral z hladu hajzl-papír, byl tam hlad, mučivý hlad. Dr. Rajman říkal, že byl zástupce nějakého francouzského finančníka, pana Naché či tak nějak a byl obviněn ze špionáže.

Někdy v září mě převezli na Pankrác. Tam jsem byl asi šest neděl, poměry tam byly lepší, lidštější, už tě

*) Verkšuc (něm. Werkschutz) — ozbrojená závodní hlídka za nacistické okupace. (Pozn. red.)

nestavěli ke zdi, už byly nákupy i knihy z vězeňské knihovny. V Bartolomějské nákupy byly taky, ale neměl jsem povolení. Od ženy jsem za celou dobu vazby dostal jen jeden dopis, ani ne dopis, jen korespondák, který mi dali jen přečíst a hned zase vzali. Já jsem psát nemohl, neměl jsem povolení.

V listopadu, po večerce, pro mě najednou přišli a pustili mě domů. Přesné datum nevím, bylo to ale začátkem měsíce. Předvedli nás do nějaké kanceláře, byli jsme tam čtyři stávkáři, a řekli nám, že jsme podmíněně propuštěni.

Po návratu z vězení jsem nemohl najít zaměstnání. V ČKD, kam jsem hned šel, mi řekli, že jsem z továrny propuštěn. Marně jsem hledal jinou práci, obešel jsem asi patnáct firem, všude mě odmítli. Vždycky se ptali, proč jsem opustil minulé zaměstnání, v občanském průkazu jsem měl pět měsíců mezeru a kádrováci se ptali proč. Pochopitelně jsem říkal proč — a vždy jsem byl odmítnut, v době, kdy o dělníky byla bída. Nakonec mě přijala firma Baraba, jako kopáče, byla to tunelářská firma. A začal jsem zase pracovat, ne dlouho.

31. prosince, když jsem přijel domů z práce — dělal jsem tehdy u Baraby na Kladně, jsem byl opět zatčen. Odvezli mě nejprve na Lupáčovu, kde bylo žižkovské komisařství a pak na Karlák. Tam jsem byl na společné soudní cele, kde byla veselá společnost. Celkem nás tam bylo šest, jeden chatař, jeden šmelinář s uhlím, jiný šmelinář se stroji, jeden podvodník a jeden, který znásilnil nějaké děvče.

Od 9. do 11. ledna 1954 jsme byli souzeni, v budově na Karláku. V naší skupině nás bylo třináct, těch skupin bylo ale víc. Samí mužští, žádná žena, ve věku od osmnácti, toho kluka jmenovali Smagin, až po šedesátíky, to byl starý dělník Markvart a Mikeš, tehdy dělník, ale předtím zaměstnanec ministerstva sociální péče, vyhozený po únoru 1948. Ten Mikeš v našem průvodu na ulici před ČKD vůbec nebyl. Jelikož byl nedělnického původu, prokurátor ho nazval — doslovně si to pamatuju — „odporným kluzkým štírem“ a dostal nejvyšší trest, tři roky.

Jak probíhal soud? Přiznal jsem se, že jsem byl v průvodu a že jsem křičel „Pojďte dál!“ — ale ne „Jdeme na Hrad!“, to mně nedokázali. Mezi svědky byli vesměs funkcionáři KSČ, hodně z těch, co proti nám vyrazili z druhé brány. Jak se jmenovali nevím, byl mezi nimi i jeden vrátný z třetí brány a nějakí vojáci. Na procesu bylo hodně diváků, snad dvě stě, snad tři sta, většinou lidí z ČKD. Vstup byl na vstupenky. Manželka dostala vstupenku na první den, nevím jestli se domáhala vstupenky i na další dny.

V době, kdy jsem byl zavřen, neměla žádný příjem, žila se dvěma dětmi bez halíře. V ČKD jí odmítali dát dlužnou výplatu, na kterou jsem měl nárok za odpracované směny před zavřením. Tehdy existovala oficiální organizace, státní, která poskytovala podpory rodinám uvězněných. Žena tam šla a nějaký chlap ji odbyl „Váš muž pracuje proti státu a my vás budeme ještě podporovat!“ A vyhodil ji. Podporovali ji rodiče a pak musela jít dělat a dát děti do jeslí. Neexistovala jiná solidarita, za ženou nikdy nikdo nepřišel z dílny či továrny, nenabídl jí podporu. Byl strach. Lidi se báli se jen setkat s někým, kdo se do něčeho takového zapletl. Já sám jsem se po návratu taky bál někoho vyhledat. Setkal jsem se náhodou s jedním z vedlejší dílny, znali jsme se. Vyprávěl jsem mu, co se se mnou dělo. Den nato jsem hovořil s otcem

a říkal mu „Ja mu snad neměl nic říkat“. Otec mi vynadal.

Soud vynesl rozsudek 11. ledna 1954. Dostal jsem čtyři měsíce plus uhradu části soudního řízení, což dělalo asi 1000 korun. Odsezeno jsem měl šest měsíců, co jsem odseděl navíc mi pochopitelně nikdo neuhradil, já těch tisíc korun ovšem splácet musel. V naší skupině byly tresty od tří měsíců do tří let, ale v některých jiných skupinách byli lidi odsouzeni až na devět let. Z nás třinácti bylo jedenáct dělníků, jeden byl doktor práv, nějaký dr. Skůdek, který byl u nás zaměstnán a nic společného se stávkou neměl. V den stávky nebyl v práci, ale prý předtím prohlásil — měl noční, dělal na soustruhu — že „bude hlad a bída“, jak dosvědčil jeden milicionář. Dostal jeden rok. A pak ten Mikeš, ten „odpornej kluzkej štír“, odsouzený na tři roky.

Jaké byly následky mého věznění a odsouzení? V roce 1954 jsem žádal o přijetí na večerní školu pro pracující, chtěl jsem si udělat střední školu. Pracoval jsem u firmy Baraba jako údržbář a nedostal jsem doporučení už u závodu, „z kádrových důvodů“. V roce 1956 jsem požádal znovu a povolení dostal, v roce 1959 jsem udělal maturitu a požádal o přijetí na Vysokou školu ekonomickou. Byl jsem odmítnut. V roce 1968 jsem podal žádost o rehabilitaci, generální prokuratura, předložil jsem veškeré doklady o vazbě a odsouzení. Odpověď jsem dostal až v roce 1972: ve vašem případě zákon nebyl porušen a žádost o rehabilitaci se tedy zamítá. Doklady mi nevrátili. Lumpárna hnusná.

Ve vězení jsem poznal různé lidi. Na Pankráci byl se mnou Ivan Sova, za letáky, udala ho vlastní žena, s kterou se rozváděl. Kolik dostal nevím. Když jsme jezdili přes Boleslav, měl jsem chuť se u něho zastavit, byl odtud, učitel hudby. Chtěl jsem se ho zeptat, kolik dostal. Nebo tam byl nějaký předseda JZD z Blanicka, zpod Blaníka. Tomu zmoklo žito, před měnovou reformou, a vznikla škoda asi 1500 korun. Když jsem se s ním seznámil, byl ve vazbě už jedenáct měsíců. Stále se trápil: Dají mi sabotáž nebo hrubou neopatrnost? Sabotáž znamenala sedm let a neopatrnost 15 měsíců. Chtěl tu škodu nahradit, ale nepovolili mu to. Po propuštění mě navštívil. Dostal jen devět měsíců, byl celý šťastný.

V roce 1972 se mnou čerpal nějaký Němeček a jednou mi vyprávěl svůj příběh. Byl taky zavřený, seděl tři roky, doručil někomu nějaký dopis a prý měl tušit, že jde o protistátní činnost. Říkal: „Chci na to zapomenout, rychle!“ V noci pak křičel ze spaní tak, že mě vzbudil. Nic jsme ten večer nepili, ani pivo. Ptal jsem se ho „Co se děje? Proč tak křičíš?“ — „Zdálo se mně, že jsem se topil ve vápně.“

L63

Slepá ulička modernej slovenskej historiografie

(K V. dielu akademických Dejín Slovenska)

Slovenská marxistická historiografia vstúpila do verejného života ohlásením prvej vedeckej syntézy novovekých slovenských dejín. Vedeckej preto, že predchádzajúci vývin nepovažovala za taký, ktorý by objektívnej vede odpovedal. Marxizmus, ako veda všetkých vied, mal byť aj v historiografii definitívnu odpoveďou aj na dejinný vývoj Slovákov a Slovenska.

Pokiaľ ide o využitie výsledkov bádania „nevedeckej“ historiografie, najmä jej pozitivistickej etapy, ktorá sa venovala začiatkom národných dejín, tam aj marxisti čoskoro dosiahli úspech: na tieto výsledky nadviazali svojim „tvorivým“ spôsobom tak, že im imputovali marxistické poučky. Tak mohla čoskoro vyjsť aj syntéza starších slovenských dejín. Prvý diel Dejín Slovenska, Od najstarších čias do roku 1848, vyšiel už roku 1961 za redakcie Ľudovíta Holotika a Jána Tibenského. Roku 1968 vyšiel druhý diel syntézy Od roku 1848 do roku 1900 za redakcie Júliusa Mésároša. Podľa tohto tempa sa očakávalo, že tretí diel, pokrývajúci časový úsek novodobých dejín od roku 1900 do nástupu komunistov k moci roku 1948, výjde najneskôr do polovice 70. rokov. Nestalo sa tak. Plánovaný tretí diel Dejín Slovenska vyšiel až roku 1985, avšak nie ako pokračovanie začatého historického diela, ale ako *piaty diel novej syntézy slovenských dejín*, ktorá má mať sedem zväzkov. (Pozri Nové slovo, č. 10, 13.3.1986.)

A tak slovenská verejnosť až 35 rokov čakala, až jej historici predložia obraz dejinného vývinu v rokoch 1918 až 1945. Rukopis diela bol zadaný do tlače v novembri 1984, rok vydania sa uvádza 1985, kniha sa na knižkupecké pulty dostala v marci 1986. Má 612 strán veľkého formátu, čo predstavuje s obrazovými prílohami vyše 1200 strán strojopisu. Cena V. dielu je 105 korún, čo je pri náklade 8000 výtlačkov isto nie malá suma. Dielo napísal 14členný kolektív historikov, prevažne z Ustavu historických vied SAV, za vedenia Miroslava Kropiláka. Kropiláková účasť predstavuje istú kontinuitu vo vypracovaní syntézy najnovších dejín: už roku 1960 pri treťom diele Přehledu československých dějin z roku 1960 figuruje povedľa dvoch českých historikov (Václava Krála a Jurija Křížka) ako tretí vedecký redaktor. To by naznačovalo, že piaty diel Dejín Slovenska nadviaže na tento prvý syntetický pokus.

V štruktúre, radení problémov, ako aj v hodnotení V. diel Dejín Slovenska odpovedá tretiemu dielu Přehledu z roku 1960. Vcelku aj po formálnej stránke za Přehledom však zaostáva. Neobsahuje nevyhnutný hodnotiaci prehľad prameňov a literatúry, čo inak býva pravidlom všetkých syntetických diel, ak ešte chcú mať atribút „akademické“. Tretí diel Přehledu z roku 1960 bol napísaný na konci päťdesiatych rokov, za existujúcich reziduí stalinského vývinu začiatku päťdesiatych rokov. Avšak oproti predchádzajúcej praxi, kde sa na začiatku zoznamu použitých prameňov a literatúry okázale vypíchovala zvláštna, a prvá položka Spisy klasikov marxizmu-leninizmu, čo bol inak sovietsky spôsob, tretí diel Přehledu túto položku nemá. „Klasici“, v tomto prípade Lenin, Stalina a Gottwald, sa uvádzajú abecedne v oddieli Robotnicke a národnooslobodzovacie hnutie. A navrchnejší „klasici“, ako Marx a Engels, čo do československých dejín XX. storočia isto nemali čo hovoriť, sa neuvádzajú vôbec.

Zato však V. diel Dejín Slovenska obnovil slávnú tradíciu stalinskej historiografie prvej polovice 50. rokov a v prvom zvláštnom oddiele Základnej bibliografie k Dejinám Slovenska 1918-1945 už má Spisy „klasikov marxizmu-leninizmu“ a to od Marxa, Engelsa cez Lenina až ku Gottwaldovi. Dokonca aj Jozef Stalin tam je zastúpený v diele „klasikov“ o internacionalizme a partizánskom boji, vydanom roku 1953-1954, je tam viac však duchom svojej metodológie.

Lebo piaty diel Dejín Slovenska nesie stopy stalinskej historiografie začiatku 50. rokov a preto ho možno považovať za *produkt neostalinizmu* v čase trvajúcej normalizácie reálneho socializmu 80. rokov. Všeobecne možno konštatovať, že syntéza slovenských dejín z roku 1985 je v porovnaní s tretím dielom Přehledu z roku 1960 jednoznačným regresom. *Nejde o dejiny Slovenska a slovenského národa, ale o rozšírené dejiny KSČ na Slovensku*. A to je zásadný metodologický omyl: dejiny národa sa zredukovali na dejiny jednej politickej strany. Dejiny ostatných politických strán sú iba mozaikovým prívěskom, silno torzovitým, nesústavným a podaným laickým spôsobom.

Zámena národných dejín za dejiny KSČ sa výrazne ukazuje na mnohých miestach. Zatiaľ čo Přehled z roku 1960 v celoštátne ponímaných dejinách venoval V. a VI. zjazdu KSČ dohromady 6 strán, pričom šlo o celoštátnu záležitosť, V. diel Dejín Slovenska týmto zjazdom venuje 11 strán; vzhľadom na špecifiku Slovenska ide o abnormalitu, ktorá je však príznačná! Ak si všimneme frekvenciu mien v registri, zistíme, že najčastejšie pripomínanými slovenskými politikmi boli Laco Novomeský a Klement Gottwald: Novomeský figuruje na 39 stránkach, Gottwald na tridsiatich. Isto ani nie jediný slovenský publicista a básnik, a takisto nie najvynikajúcejší L. Novomeský figuruje v V. diele viacej než Vavro Šrobár a generál Rudolf Viest dohromady! Teda viacej než politik, ktorý bol ministrom od vzniku ČSR a mal význačné postavenie aj za povstania 1944, a povstalecký generál Viest naviac. Gustáv Husák figuruje na 27 stránkach, viac než slovenský politik a predseda československej vlády Milan Hodža: Hodža stál na čele slovenskej politiky od roku 1918, Husák sa pripomína poprvé ako študent roku 1936! Komunistickí funkcionári Valo, Čulen, Bacilek, majúci vari iba význam z hľadiska dejín KSČ, figurujú v Dejinách Slovenska viacej alebo na tej istej úrovni ako prezidenti ČSR T. G. Masaryk a Slovenskej republiky Jozef Tiso, či politici ako Sidor, Tuka, Ursiny a Lettrich. Dvadsať najčastejšie frekvencovaných mien komunistických funkcionárov a novinárov, ktorí v štátnom živote ČSR a Slovenskej republiky

nemali žiadne významnejšie miesto, sa spomína približne rovnako, ako 20 najvýznačnejších politikov Československa a Slovenskej republiky, vrátane troch prezidentov, ministerských predsedov, ministrov, generálov atď.

Aj toto porovnanie, hoci nie najdôležitejšie, výrazne ukazuje, ako si súčasní režimoví historici poplietli dejiny Slovenska s dejinami KSČ na Slovensku.

* * *

Že v prípade V. dielu *Dejín Slovenska* ide o rozšírené dejiny komunistickej strany na Slovensku dokladá aj úvodné slovo vedúceho autorského kolektívu Miroslava Kropiláka. Napísal:

„Slovenská historická veda poníma dejiny Slovenska a jeho ľudu diametrálne inak než buržoázna historiografia. — Marxistická veda . . . chce poskytnúť historiografický obraz minulého vývinu spracovaný z triedneho hľadiska. V tom je aj najistejší predpoklad . . . na pochopenie historickej cesty, ktorá dovedla ľud Slovenska pod vedením KSČ k socializmu. — Historik je . . . povinný aj výsledky vedy sprostredkovať najširším vrstvám spoločnosti. Také výsledky . . . ktoré poskytujú správnu orientáciu v spleti ideových konfrontácií a spoločenských bojov z rokov 1918-1945, ktoré ukazujú smer . . . k revolučným premenám spoločnosti a k ich upevneniu.“

Povšimneme si: vypichnuté triedne hľadisko znamená zámerné vzdanie sa objektivity a nastolenie jednostrannosti pohľadu z postoja jednej strany a jej ideológie. Triednosť sa tu objavuje ako patent objektívnej historickej pravdy, v triednosti sa vidí „najistejší predpoklad“ objektívneho dejinného obrazu. Zároveň sa história poskytnutím „správnej orientácie“ ukazuje aj ako návod k politickému jednaniu a prostriedok k zdôvodneniu politického postoja.

Úlohu historika vidí vedúci autorského kolektívu Kropilák v „správnom sformulovaní a vytýčení otázok“ na ktoré má dať jasné odpovede „s maximálne aktuálnym dosahom pre prítomnosť“. Odbornú a spoločenskú úlohu historika vidí „v sprítomňovaní dejín“. (Pozri *Dejiny Slovenska V*, Bratislava 1985, str. 12-13.)

Treba popravde povedať, že takéto postulovanie úloh historika a historiografié plne odpovedá predstave vládnucej špičky. Je to vzdanie sa historizmu a akcentovanie prézentizmu v záujme vládnuceho aparátu. Je to servilná služba tomuto aparátu, zdôvodnenie jeho historickej potreby a zakotvenosti, odôvodnenie historickej úlohy KSČ v našich dejinách a jej súčasnej vlády. Preto národné dejiny musia byť doslova pritiahnuté za vlasy a učesané podľa tohto utilitárneho kánonu komunistickej politiky. Všetko pozitívne, čo sa dosiaľ v dejinách Slovákov objavilo, smerovalo k vzniku komunistickeho hnutia na Slovensku a k nastoleniu jeho vlády. Súčasný stav vlády sa javí ako vrchol slovenských dejín. V tom je jadro úlohy historika „správne formulovať“, „správne vytýčiť“ otázky s „maximálne aktuálnym dosahom pre prítomnosť“. A čo je správne, čo je správna orientácia, ukazujúca smer a vyššie životné ciele, to sa nedosahuje objektívnym historickým výskumom, lebo ten v skutočnosti nepozná „správnosť“ či „nesprávnosť“ formulácií a úloh, ale to všetko stanovuje vládnuca strana, ktorá chce „sprítomniť dejiny“. A to tak, aby sa aj historicky maximálne najúčinnšie zdôvodnila jej súčasná vláda.

Tu sa slovenský historik ocitá v pozícii dvorného historiografa, ktorý mal povinnosť svojmu feudálnemu mecenášovi či zamestnávateľovi nájsť čo najhlbšie korene predkov a zdôvodniť oprávnenie jeho vlády. Mal vyšperkovať históriu nepretržitou reťazou víťazstiev a premeniť ju na veniec slávy, ktorý skrášľi prítomnú vládu. Ale predsa už od čias Gelasia Dobnera, keď sa v prvej polovici XIX. storočia skoncovalo s takýmto ponímaním historiografie, platia iné postuláty pre historika a jeho vedu! Sformulovali to generácie historikov, v slovenskom meradle najvýraznejšie Pekařov žiak Daniel Rapant. Veď už aj ten slovenský historik sa odpútal od utilitárnej služby dvornému pánovi a rozhládene sa podíval po európskych horizontoch vedeckej historiografie. A teraz ten pád do poníženej služby!

Keby si to platila sama KSČ z vlastnej kapsy a nie z peňazi poplatníkov, radových občanov, nemal by som námietky. Nech si sama a jej historici, za vlastné prostriedky a z vlastného papiera tlačia, čo sa im ráči. Ale nech nezatáhujú do toho celý národ a jeho prirodzený majetok! Proti takejto historickej kamufláži by v pluralistickej spoločnosti mala vzniknúť zásadná polemika a národné dejiny predstavené aj z iného hľadiska, ktoré vychádza zo služby hľadania objektívnej historickej pravdy!

Piaty diel *Dejín Slovenska* až príliš okato vystrkuje do popredia komunistickú jednostrannosť a zaujatosť. Nie je to objektívne dielo o slovenskom modernom vývine. Hoci sa v úvode diela hovorí o syntetickom pohľade na kľúčové otázky, ktoré ovplyvňovali materiálny a duchovný život spoločnosti, ide len o prázdne vajatanie. Duchovný život slovenskej spoločnosti je tu predstavený bez účasti a pôsobenia kresťanskej kultúry, ktorá bola jadrom duchovného vývoja Slovákov od ich vzniku a zachovala si podstatný vplyv aj v XX. storočí. Ateistickí historici kresťanstvo zo slovenských dejín vylúčili. Čitateľ sa nedozvie nič o duchovných, o cirkevných dejinách Slovenska v tomto období. Nepozná rozloženie cirkví, ani približnú štruktúru či náboženské rozčlenenie. Zamlčia sa pred nim také akty, ako bolo slávnostné vysvätenie prvých troch slovenských rímsko-katolíckych biskupov — Jána Vojtaššáka, dr. Karola Kmeťku a Mariana Blahu — roku 1921 v Nitre. Vôbec, či boli nejakí biskupi na Slovensku v katolíckej a evanjelickej cirkvi, to sa čitateľ nedozvie: mená evanjelických biskupov, ako Vladimíra Pavla Čobrdu alebo Samuela Štefana Osuského, v *Dejinách Slovenska* nefigurujú.

Až diletanský je pohľad na urovanie vzťahov medzi Vatikánom a československým štátom. Za toto urovanie se považuje návrat pápežského nuncia do Prahy, keď ten na protest Husovej oslavy roku 1925 opustil Československo. Táto epizóda zakrýva základný výdobytok československého štátu, totiž uzavretie Modu vivendi roku 1928 s Vatikánom, čo znamenalo uznanie čsl. štátu zo stanoviska isto nie zanedbateľnej európskej politickej sily. Modus vivendi, ktorý sa týkal najmä Slovenska a jeho diecéz, lebo šlo o ich majetok, ako aj hranice a nezasahovanie cudzích hodnostárov do života cirkvi na Slovensku, piaty diel *Dejín Slovenska* prosto nepozná.

Hoci sa historické bádanie na Slovensku v 60. rokoch vzdalo mýlnych téz o rozhodujúcom vplyve ruskej bolševickej revolúcie na vznik ČSR, piaty diel tento nezmysel znova opakuje. Takisto sa neskôr došlo k objek-

tívnemu posúdeniu Slovenskej republiky rád, ako dôsledku importu maďarskej Červenej armády roku 1919. Piaty diel Dejin Slovenska v Slovenskej republike rád opäť vyzdvihuje akúsi proletársku štátnosť, ktorá má byť antipólom československej štátnosti a základom dnešnej komunistickkej štátnosti. Siahlo sa tu aj k oprášeniu diela Václava Krála o tzv. intervenčnej vojne CSR proti Maďarsku, hoci opak bol pravdou.

Aj samotné komunistické hnutie je tu zdeformované a falošne podané. Klement Gottwald, ktorý na Slovensku pôsobil v rokoch 1921-1925, zväčša na podradných miestach v komunistickej tlači, predstavuje sa ako vedúci politik hnutia. No skutočná *vedúca osobnosť komunistického hnutia na Slovensku v 20. rokoch*, Július Verčík, je z dejín eliminovaný a spomína sa iba raz okrajovo v súvislosti s V. kongresom Kominterny. Že bol členom exekutívy Kominterny, prvý Slovák, čo zasadol na takomto poste v Moskve, to sa už nespomenie, lebo Verčík vraj stranu zradil, keď roku 1930 jej hodil legitimáciu k nohám. Na to sa nezabúda a režimovi historici zo zakladateľa vlastného hnutia na Slovensku urobili zradcu: namiesto neho vyzdvihli skutočných outsajdrov ako boli K. Bacilek či M. Čuien.

Krach slovenského komunistického hnutia v rokoch 1929-1930, keď sa počet členov KSC znižil na 3000 a Pravda prestala vychádzať ako denník, lebo nebolo peňazí, a keď sa zo štyroch slovenských krajov KSC musel urobiť iba jeden, lebo neboli ani peniaze na funkcionárov, vydáva sa za uznanie KSC v rešpektovaní slovenských podmienok. Táto — v podstate Plevzova — kamufláž sa rozvíja ďalej. Objav Gosiorovského, že Gottwald v prvej parlamentnej reči postuloval československý socialistický federatívny štát, bujnie takisto ďalej. Gottwald nič podobné nepovedal, nezachovalo sa to ani v pôvodných parlamentných správach. Tento termin bol dodatočne pridaný v sovietskej brožúrke. Podobných „objavov“ o samom komunistickom hnutí je tu viacej.

Dejiny hlavných politických strán na Slovensku sa nespracovali. Chýbajú dejiny agrárnej strany, sociálnej demokracie, slovenskej národnej strany a nemeckých strán. Dejiny ľudovej strany spracoval v dvadsiatych rokoch Juraj Kramer, pre tridsiate roky niet adekvátne dielo. Základný výskum zaostal, lebo neboli historici, ktorých vylúčili a nebol ani papier: ten však hojne bol na „trvalohodnotové“ gigantomatické dielo Viliama Plevzu, v ktorých budoval Husákov kult v histórii. (V. Plevza, Trvalé hodnoty, I-II, Bratislava 1976). Bez základného výskumu slovenskej politiky nemožno napísať syntézu Slovenska v XX. storočí. Namiesto, aby sa vrhli prostriedky na spracovanie vedúcich politických strán Slovenska, oslavuje sa KSC!

Plevza, ako recenzent diela, vtlačil mu svoju koncepciu. Slovenské povstanie roku 1944 je v diele prezentované ako revolúcia. Kropilák tu prevzal Plevzovu nehistorickú, mýlnu koncepciu. KSS je tu vedúca sila od začiatku, nekomunistický, občiansky odboj je nedocenený a v podstate dehonestovaný.

Piaty diel mal tri korektorky a päť zodpovedných redaktoriek. V diele je však chýb ako maku. O Slovensko sa vraj bojovalo koncom roku 1919, namiesto roku 1918; národní socialisti získali vo voľbách na Slovensku 290 000 hlasov, namiesto 29 000 hlasov; Gosiorovského Príspevok raz vyšiel roku 1961, v bibliografii 1951; anotácie diel v texte a v bibliografii majú odlišné údaje. Načo viac hľadať? Diela vylúčených historikov, ktorí robili základný výskum, z bibliografie vylúčili. Má sa na ne zabudnúť!

Piaty diel Dejin Slovenska je smutným dôkazom bašovania KSC v slovenskej historiografii. Škoda bolo papiera, škoda peňazí. Tých 105 korún radšej nech slovenský čitateľ vynaloží buď na výlet do prírody, alebo nech si kúpi v antikvariáte diela F. Bokesa či D. Rapanta. Slovenská marxistická historiografia zaznamenala ďalší gól do vlastnej bránky.

(Zkráteno.)

MILAN HÜBL

RECENZE

Užitečná studie

Úvaha nad prací Zdeňka Jičínského „Vznik České národní rady a její působení do podzimu 1969“

Česká otázka, otázka slovenská, problém národnostních menšin v Československu roku 1968 jsou v mnohém klíčovými otázkami vývoje let 1968-69, žel, v dosavadní literatuře o tomto období dosti opomíjenými a ponechávanými stranou i v publikační činnosti věnované této bouřlivé době. Až nyní se objevila obsírnější studie o této problematice. Zdeněk Jičínský, profesor ústavního práva na pražské právnické fakultě (od r. 1970 nuceně vzdálený svému oboru) je autor nad jiné povolaný ke zpracování takového tématu nejen svou odbornou průpravou právní, ale i svými zkušenostmi z praktickopolitického řešení různých jeho aspektů. V r. 1963 byl pracovníkem tzv. barnabitské komise ÚV KSC, která zkoumala problémy údajného slovenského buržoazního nacionalismu, a byl pak postižen zbavením funkce vedoucího katedry státu a práva na Vysoké politické škole při ÚV KSC

v r. 1964. Pracoval také v mezioborovém výzkumném týmu „Rozvoj politického systému socialistické společnosti“ (tzv. Mlynářova komise). V roce 1968 se stal členem vládní komise pro nové státoprávní uspořádání republiky (Husáková komise v Kolodějích). Byl od ustavení České národní rady členem jejího předsednictva a do své rezignace v září 1969 i jejím místopředsedou.

Největší hodnotu práce Z. Jičínského vidím v tom, že se autor nespolehal jen na to, nač se po 17-18 letech pamatuje, ale svou paměť podepřel bohatou dokumentací, která mu umožňuje dát dobovým událostem, sporům i jejich aktérům přesné historické kontury. Tím však není hodnota práce vyčerpána, neboť nejde o nahodilé vzpomínky, ale v pravém slova smyslu paměti s dodržením všech nároků, jež se na tento druh literatury kladou. Racionální přístup a pregnantní

formulace problémů i jejich vývoje nezabývají text dramatickostí, ani ho neochuzují o dobovou atmosféru. Při všem časovém odstupu a nadhledu cítíme z ní horký dech doby. Autor v konečné verzi, rozšířené o úvodní kapitolu ke genezi federativního uspořádání v Československu, rekapituluje hutným způsobem základní vývojová stadia řešení státoprávního postavení Slovenska. Jeho výklad je velmi užitečný pro pamětníky, kterým pomůže upřesnit často už jen velmi mlhavé představy o předchozích fázích vývoje slovenských orgánů. A pro mladého čtenáře to bude většinou první zasvěcený úvod do této stále ožehavé problematiky. Kéž by takové věcné kompendium měli k dispozici mladí vysokoškoláci, zatím odkázani na povšechné brožurkové fráze a tím znechucovaní k zájmu o téma v mnohém stále aktuální. Jediné, co by bylo k historii asymetrického modelu možné předeslat a co autor nezaznamenal, je připomínka r. 1938, kdy byla pozměněna ústava z r. 1920 a úpravou byla Slovensku poskytnuta autonomie s vlastním sněmem a vládou „Slovenské krajiny“. Tam došlo poprvé k asymetrickému řešení, kdy vedle slovenských orgánů existovaly celostátní československé, ale nebyly zřízeny české. Třetí republika po válce v mnohém převzala toto uspořádání od republiky druhé (pomnichovské).

Jisté upřesnění by bylo možné i tam, kde Jičínský vykládá o okolnostech zániku ČNR na jaře 1945. Česká národní rada vystoupila na veřejnost při počátku Pražského povstání 5. května 1945, tedy v době, kdy v Brně, osvobozeném Rudou armádou 26. dubna 1945, již fungoval Zemský národní výbor pro zemi Moravskoslezskou (s expoziturou v Ostravě). Takže pravomoc ČNR se mohla vztahovat jen na zemi českou a ne na celé Česko, tedy obě země. Dokud nebylo zrušeno zemské zřízení, a pro to nebyly v r. 1945 předpoklady, nemohla žádná taková funkce ČNR připadnout, to přicházelo v úvahu až v souvislosti s vypracováním nové ústavy. Do Ústavy 9. května se však taková úprava neprosazovala a nebyla do ní také v rámci likvidace zemského zřízení a vytvoření krajů zahrnuta.

Paměti Z. Jičínského patří již v této podobě mezi nejcennější příspěvky k pochopení dějin let 1968-69. To, že jsou jen výsekové, věnované jen určitým aspektům dobového vývoje, není jejich slabinou, ale předností. Autor tím, že patřil k hlavním aktérům v řešení slovensko-českých vztahů a byl při tom jak v komisi, tak v ČNR a jejím předsednictvu, s kterým se účastnil i klíčových jednání s předsednictvem SNR, je z nejpovolánějších účastníků a dobových svědků. Hodnota jeho výpovědi je o to vyšší, že se svědomitě snaží o podání co nejobjektivnější, což se mu celkově ve vylíčení doby a hlavních událostí i problémů daří; snad jen u některých subjektivních soudů zbylo jisté osobní zaujetí, ale to v pamětech již tak bývá.

Klíčová, pro pochopení celkové problematiky je kapitola II. — Vznik ČNR a její složení — kde se prolínala problematika projednávaná ve vládní komisi s formulováním vlastních českých stanovisek na půdě předsednictva ČNR; autor sám byl spoluvůrcem jednoho ze dvou českých protinávrhů ke stanovisku vypracovanému Slovenskou národní radou. Šlo o tzv. sevřenou federaci s jednotnou ekonomikou a silnými federálními orgány, zatím co jiný český návrh na volnou konfederaci vypracoval Boguszak. Velmi fundovaně autor vysvětluje, proč ani komise ani ČNR nemohla přijmout návrh na trojčlennou federaci, jak vzešel z Brna a byl odmítnut v Ostravě, takže neměl ani

podporu všech moravských okresů a navíc byl pro Slováky obdobou zemského zřízení, které znali po celou dobu první republiky a které je nijak neuspokojilo a vedlo ke známému vyvoji v roce 1938. Partikularismus se dopracoval až k návrhu na čtyřstrannou federaci včetně slezské republiky se sídlem v Opavě a s čtyřmi národními radami i vládami, kromě orgánů federálních.

Předmětem zájmu ČNR nebyla jenom otázka slovensko-českých vztahů, ale rovněž postavení menšin, jak se promítlo do ústavního zákona o postavení národnosti v ČSSR. Byl to jeden z nejlépe formulovaných zákonů tohoto druhu a věnoval pozornost i postavení a právům německé menšiny. Také v nově ustavené Sněmovně národů se čeští poslanci delegovaní radou věnovali této problematice v úzké a živé součinnosti jak s poslanci polské a německé národnosti, tak s poslanci maďarskými, delegovanými SNR. Žel, nezbyl již prostor a čas propracovat a prosadit zákony prováděcí jak ve Federálním shromáždění, tak v ČNR a SNR. Češi nemysleli jen na sebe a svá práva. Budiž to zaznamenáno aspoň pro historii.

Svou historickou a poznávací hodnotu mají přirozeně i další kapitoly práce Z. Jičínského: III. — ČNR od 1. 1. 1969 jako nejvyšší orgán státní moci v ČSR. Vytvoření první české vlády a schválení jejího programu. Dále IV. kapitola — Vývoj v ČSR po dubnovém zasedání ÚV KSČ v r. 1969, a autorův Závěr. Není úkolem této úvahy podrobně probrat celou Jičínského práci a všechny aspekty jejího výkladu. Recenzent však může případného čtenáře ujistit, že i tyto kapitoly mají značnou poznávací hodnotu — i když s nimi každý ve všem souhlasit nebude. Škoda, že dokumentárně podložená studie Jičínského se do rukou českého a vůbec československého čtenáře ve větším počtu nedostane. Zůstane zachována pro budoucnost a jednou se dočká svých čtenářů. Tak jako kdysi svědectví „osmačtyřicátníků“ vypovídala o roce 1848, i takovéto svědectví „osmašedesátníků“ si zachovají svou historickou hodnotu a průkaznost.

Od těchto událostí uplyne zanedlouho 20 let, tedy období stejně dlouhé, jako trvala první republika. Do aktivního života vstupuje nová generace, která se již narodila „post festum“. Jenže je možné, že právě v době, kdy se dvacetiletí dovrší, nastane i jiná generační směna, kdy odejdou nebo budou „odejdeni“ mnozí z těch, kdo nastoupili do čelných míst právě před dvaceti lety. A pak se asi ukáže, jak mnohé, co tehdy začalo být řešeno a pak bylo zvráceno, se s dvacetiletým opožděním znovu přihlásí o slovo. Nemyslím, že by se dějiny opakovaly a obnovila se politická scéna, jaká zde byla v r. 1968. Také řešení obdobných problémů bude muset přihlížet k uplynulé době, ke změnám, které mezitím nastaly ve společnosti i okolním světě. Nebude po mém soudu možná pouhá repríza. Má-li však být společnost připravována na budoucí změny, musí být její paměť oživována o zkušenosti doby minulé, byť se zmařenými nadějami. Maďarské narovnání s Rakouskem v r. 1867 se zdařilo — z maďarského stanoviska — právě proto, že místo Petöfiho, Kossutha a dalších přišli státníci, kteří reálně hodnotili možnosti a stav své země a maximálně jich uměli využít, jako bývalý „osmačtyřicátník“ Deák a jako Andrassy.

Federace jako idea řešení vzájemného vztahu mezi Čechy a Slováky je asi tou nejschůdnější metodou řešení v rámci společného státu. Nejde o to, ji v příští dějinné zatáčce odvrhnout a začínat znovu, když

v tomto vztahu již žádná „zelená louka“ neexistuje. Spíše jde o to, očistit správnou ideu od nánosů a byrokratických deformací. Málo si uvědomujeme, že uskutečnění federace — přes všechny výhrady, které k ní zejména na české straně mohou být — uspokojením slovenských požadavků vytvořila na Slovensku nový, mnohem pozitivnější vztah k myšlence společného státu. Tím vytvořila novou základnu pro budoucí zdokonalená řešení téhož problému bez byrokratických deformací.

Jistě lze z české strany namítnout, že nebyvalý ekonomický a sociální vzestup Slovenska v těch letech byl provázen zpomalením takového vývoje pro české země, anebo do jisté míry na jejich úkor. Pokud v těchto letech došlo při ekonomickém vyrovnávání k poškození českých zájmů, nepředhazoval bych to ani tak slovenské politické reprezentaci, jako české, která zde

byla od toho, aby čelila nadsazeným slovenským požadavkům a hájila oprávněné požadavky české společnosti právě ve společném zájmu. Napravit to lze ne „revanší“, ale překonáním těch jevů, které takový nedobrý stav vytvořily.

I v tomto uvažování nám práce jako je Jičínského studie mohou být nápomocny, protože jen poučení minulými chybami a snahou o jejich oprostění můžeme dosáhnout něčeho dokonalejšího. Každá společnost má možnost reparátu, kdy napravi, jako kdysi Maďaři, své zanedbání z r. 1848 vyrovnáním z r. 1867. Jen to chce místo Kossuthů mít Deáky.

Otištěno bez vědomí autora. Recenzovaná práce Zdeňka Jičínského vyjde v r. 1987 v nakladatelství INDEX v Kolině n. R. (Pozn. red.)

FRANTIŠEK GOLDSCHIEDER

TUDY ŠLY DĚJINY

Karel Trinkewitz přišel před lety s nápadem vydat knihu vzpomínek, povídek, veršů, kreseb aneb cokoli chcete na téma, co se odehrálo v Praze od Prašné brány až k Národnímu divadlu. Stránky požehnaně přibývají, takže tuhle tlustou knihu hned tak někdo nevydá. To, co následuje, je můj pokus na daný námět.

„Ať vkročíme kamkoli, šlapeme po dějinách!“ řekl prý Cicero a jeho výrok citují historici i v souvislosti s Prahou. Měl pravdu, po dějinách se to leckomu náramně šlape.

Od Prašné brány k Národnímu divadlu si to dějiny nejednou vykračovaly. Od gotiky k novorenesanci, od jednoho pólu Zlatého kříže k druhému, od symbolu k symbolu.

Než se stala Prašná brána symbolem osvobození — znáte přece onu fotografii z květnových dnů 1945, kdy tu projíždí vítězný tank a jeho mávající osádka je neméně nadšeně vítána Pražany — byla symbolem zcela neslavnostním: nejstaršího dámského řemesla. Takové jsou dějinné paradoxy. A slečny od Prašné brány, to byl přece nějaký pojem. O kus dál lahůdkář Lippert lákal labužníky a ti skromnější se spokojili s vyhlášenou domácí kuchyní u Piskáčků. Když už jsme u spotřební oblasti, pak musíme také připomenout, že Příkopům i Národní třídě vévodili nejlepší páňští krejčí Kníže a Bárta. Pro vázanky se dalo chodit i do Cravat Clubu a na boty nebyl ani tak Baťa a F. L. Popper jako mistr, který měl dílničku v Metru. Protože je ale všechno jinak, pak tam, kde je dnes kino Sevastopol, býval nejmodernější biograf Broadway. Nejmodernější ještě i po přejmenování, protože se kina dlouho v Praze nestavěla.

Kousek od vchodu do kina bylo zadní schodiště tohoto soudomí. Bydlel tu krejčí, kterého jsem poznal v Osvětímí. Ještě s jedním krajanem od Mukačeva přišivali záplaty a snášeli v lágrových dílnách společně zlé a někdy i dobré, trochu polévky navíc. Po válce se etablovali, otevřeli si kousek od sebe módní

salóny a přestali se zdravit. Rozdělal je konkurenční boj i „světonázor“. Nebyli jedini v oněch dobách, kdy lidé měli ještě ideály. Třeba falešné. Po únoru 1948 odešel ten, který měl salón Na příkopě s okny k Prašné bráně. Jen dorazil do Vídně, hned bývalému kamarádu a nyní zvilému nepříteli — dokonce třídnímu — poslal psaní: „Ty nejsi jen špatný krejčí, ty jsi i špatný člověk!“ Adresa na obálce byla nepřehlédnutelně adresná:

Soudruh

*Michal Tvrdský
dříve
smradlavý žid*

Mosche Teitelbaum

A tak příběh téměř poláckovský dostal pojednou časovější rozměr, i když židovský humor nezapřel.

Židovský humor — kam se nám jen poděl, snad pár knížek alespoň připomene tohle koření života, nejen židovského . . .

V ulici 28. října jsem potkával Zdeňka Seydla. Mířil si to do výtvarného ateliéru pod střechu „Spisovatele“, tam, kde kdysi býval Borový. Chodil tudy i později, když už výtvarničil jen ve svém ateliéru na Jungmannově náměstí. A já jsem tu zase míval ve Filmovém klubu promítání. Dívali jsme se do výlohy antikvariátu v ulici 28. října, kde měli Rakousovu knížku „Modche a Rézi“, když mi malíř Seydl povídá: „Chybějí mi tu. Chybí mi jejich humor a laskavost. Bez židů je u nás smutněj . . .“. Třeba jo, ale komu to chcete vyprávět, když slovo žid se stalo běžnou školní nadávkou — asi jako „vole vole“ — téměř bez představy, protože židovského spolužáka dneska děti v Čechách snad ani nemají.

Ale to už je zase jiná kapitola.

Národní třída bývala ještě za mocnáře Ferdinandkou. Promenádovalo se tu asi tenkrát víc než po

Václaváku, ten se stal až před druhou světovou válkou pověstným Trafoušem. Nikoho nenapadlo, že by se tomuhle korzu mezi Můstkem a Vodičkovou ulicí mohlo třeba říkat Něvous. Trafalgar, to byl věčně mladý pojem recesistů, ale i potápek, gejbliků a myší, Něvský prospekt leda nostalgie z Dostojevského.

Myrtil Frída, největší český filmový nadšenec a odborník světového jména — jinak též filmový Palacký — rád připomínal Ferdinandku ve zvláštním spojení. O jednom svém příteli umělci, rádoby donchuánovi, tvrdil, že mu ke štěstí úplně postačí, když se dvakrát projde s hezkou slečnou po Ferdinandce, aby se nechal vidět. Oba jsou už na pravdě boží a jistě „válejí“ kilometry pohyblivých obrázků ve filmovém nebi. A když mají volno, pak se jde k Werichům za jiný oblaček na mariáš. Jako kdysi na Kampu.

Zřejmě jsem měl tohle povídání spíš nazvat Naše rovy, ale co chcete od šedesátníka, když má vzpomínat. Pak defilují před ním zase jen pamětníci. A těch ubývá. Jako slavných předválečných uměleckých kaváren, které znám jen z doslechu a z memoárů. Zbyla snad jen Slavie. O velikonocích se tu tradičně scházivávali herci z celých Čech. (Přirozeně, že nechyběli ani Moravané se svým mravním nárokem na Prahu.) Z kamenných divadel i od spolků, od kočovných scén. Tady se domlouvalo angažmá na příští sezónu. Výhled na Národní divadlo byl pro mladé stále ještě příslibem, jen co se dostanu třeba do Plzně, pak mě Praha nemine, a pro staré trpkým poznáním, že co nevyšlo, už nikdy nevyjde. Prý tu první scénu krásně pozlatili, když Zlatá kaplička, tak ať má své. Tomu říkám důslednost. A vedle vyrostlo zas něco vznošeného, doplňovacího, celé ze skla, jako svědectví — nebich! — velké doby.

Národní divadlo. Kolik krásných, dojemných i vtipných příběhů bylo o něm jen napsáno. Dějiště velikosti, ale i malosti (třeba mocnářů). O té se však už psát nesmělo, i když veřejnosti nezůstaly podlosti individuální i kolektivní utajeny. Třeba „případ“ Talichův.

Tragédie a komedie se na divadle prolínají nejen na jevišti. Divadlo bývá obvykle zrcadlem okolního světa nebo jak se to teď učeně říká — reprezentativním společenským vzorkem. Légrace v těchto luzích a hájích nikdy nechyběla, byla věrnou průvodkyní vznešených slov a myšlenek, neboť řečeno s Mistry komedie „sranda musí být i když tatiček leží na prkně“. To platilo a bohdá bude platit. Včetně těch zákulisních klípků, které herci dovedou s ďábelskou genialitou vymyslet. Třeba o síle skusu (od slova kousat) jedné operní divy. Tahle pomluva byla v padesátých letech dlouho na pořadu, s různými variantami, hlavně pokud jde o postiženého.

Národní divadlo bylo vždycky i vhodným orientačním bodem. Sejdeme se na Národní před Národním, to se přece nedalo poplést. Odkakživa se tu líbilo i filmařům. Kamera si odtud mohla „švenknout“ přes Vltavu až na Hradčana. Ani Karlův most v té kráse nechyběl.

Sledoval jsem tu kdysi režiséra Weisse při natáčení filmu „Romeo, Julie a tma“. Lid filmový říkal tomuto přepisu Otčenáškovy novely „Romeo, Vajska a špajska“, a to i navzdory mezinárodnímu úspěchu. Vajska byla tehdejší manželka režiséra Jiřího Weisse — tedy Dana Smutná — právě objevená pro hereckou kariéru. Byla to milá a hezká žena, jejímu kouzlu podlehl ve festivalových Karlových Varech i Henry

Fonda. Když před lety dorazila do Prahy nepravdivá zpráva, že zahynula někde v Africe, kam doprovázela svého nového chotě, lékaře, zavzpomínalo na ni s lítostí mnoho lidí. Podle lidové moudrosti by měla žít až do sta let. Tragicky, vlastní rukou, zakončil svůj život představitel Romea Ivan Mistrík, odešli i druzí, kteří si nemohli stěžovat na nepřítel věku, protože měli čas umělecky i lidsky vyžít: už před 15 lety František Smolík a v roce 1981 Jiřina Šejbalová. Poslední týdny života poznamenaly její tvář i postavu. Zhubla tak, že raději téměř nevycházela. Nebavilo ji ani vaření, natož bavit se o něm, a to byl přece její druhý mistrovský obor. Chodil jsem za ní do jejího bytu v Pařížské ulici, poslouchal a zapisoval, probíral se starými divadelními i filmovými fotografiemi. Občas v její unavené propadlé tváři zajiskřila vzpomínka, pousmání. Uložilo se do vrásek kolem úst kdysi tak krásné a přitažlivé ženy s neobyčejně hlubokým a zastřeným hlasem, hlasem někdy téměř až drsným. Ten hlas jí zůstal.

A tak jsem psal stříhový pořad o této velké herečce do televizního seriálu Kino mého mládí. Znovu a naпослед stála před kamerou. Pořad se rychle natočil a taky brzy vysílal — bohužel — k úmrtí Jiřiny Šejbalové. To už vím jen z doslechu, pár dní před tím jsem odešel do světa.

Alé ještě jsme před Národním divadlem a já se musím pochlubit, že je spojeno s mým největším filmovým (ne prosím televizním) výkonem, protože další příležitost jsem už nikdy nedostal.

Bylo to někdy na jaře roku 1949, kdy jsem si jako prezenčák a ausák (AUS — Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého) přivydělával na chleba. E. F. Burian točil svůj druhý film (první: „Věra Lukášová“, 1939), adaptaci knihy Karla Nového „Chceme žít“. Byl jsem vybrán do první řady velké dělnické demonstrace z třicátých let, která se natáčela na Národní třídě. Když jsme zahýbali u Národního divadla na nábreží směrem k Hradu, začli do nás najednou četníci pálit. Padl jsem jako první!

Jenže taková náročná scéna se musí dobře nazkoušet. A když je nazkoušená, musí se ještě párkrát točit naostro, až režisér s kameramanem řeknou dost. Tak jsem poznal, jak chutná země před Národním divadlem, kudy šly dějiny a taky několikrát já. Desetkrát nebo patnáctkrát jsem pocítil její tvrdost a udělal si přibližnou představu o tom, co to je, když se člověk octne doslova na dlažbě. E. F. B. mi po zhlédnutí denních prací předpověděl velkou hereckou budoucnost. Prý posoudím sám, až se uvidím na plátně. Nikdy jsem se neviděl (jen fotky zůstaly zachovány), protože jsem se ve filmu nikdy neobjevil. Ve střížně zmizela nejen scéna střelby do demonstrantů, ale celý pochod nezaměstnaných.

Pro celý život mi však zůstalo jedno poučení. Když mi totiž někdo začne vykládat ten nejkratší vtip světa „Kohn horníkem“ (mimořádně s židovským humorem nemá moc společného), vím, na čem jsem. Mně nemůže nikdo nic takového povídat, protože z tisícového zástupu krásných dělnických árijských tváří jsem byl jako prototyp dělníka vybrán právě já! A jak víte „Kohn jako Kohn“, i když se třeba podepisuje

F. Goldscheider

Dopis českým a slovenským novinářům

Jedním ze základních principů současné politiky přestavby v Sovětském svazu je tzv. glasnost, čímž se rozumí široká informovanost společnosti o veškerém dění ekonomickém, sociálním, kulturním apod., které se jí dotýká, jakož i aktivní podíl občanů na tvorbě této politiky a na její veřejné kontrole. Významná úloha při realizaci nové politiky, směřující k posílení demokracie, připadá tisku, rozhlasu a televizi. Zjišťujeme, že sovětské sdělovací prostředky dnes mnohem kritičtěji, otevřeněji a konkrétněji než dříve referují o problémech a nedostacích, překračují nejrůznější tabu, a sovětsští novináři a publicisté mění metody a formy své práce.

Toto demokratizační úsilí, projevující se živými, předem nepřipravenými besedami s lidmi nejrůznějších profesí a především neotřelých názorů, adresnými kritickými články, bezprostředními reportážemi ze závodů a kolchozů, je nám nejenom blízké, ale připomíná podobné úsilí, kterým se část československého tisku, rozhlasu a televize pokoušela dynamizovat vývoj společnosti koncem šedesátých let a zejména v roce 1968. Přes všechnu odlišnost historických a vývojových okolností a přes všechny pokusy některých politiků, odvolávajících se do nekonečna na Poučení z krizových let, nemůžeme nevidět a neslyšet, že současný společenský pohyb v SSSR vyvolává shodnou či alespoň podobnou atmosféru občanské účasti na politickém procesu demokratizace a obrody.

Taková občanská účast na politickém životě země, směřující k demokratizaci společnosti, by byla nepochybně prospěšná i nám v Československu; měli bychom po ní tudíž volat co nejhlasitěji a co nejefektivněji bychom ji měli podněcovat. Jenomže československý tisk i rozhlas a televize referují o změnách v Sovětském svazu neúplně a často zkresleně. Čtenáři, posluchači a diváci se dovídají jen málo o boji nového sovětského vedení proti zneužívání moci, kariérismu a úplatkářství. Nevědí, že se chystá vydání Pasternakova Doktora Živaga, že se v sovětských kinech promítají filmy nedávno ještě zakázané, že v samosprávném systému některých sovětských divadel si budou herci volit ředitele a soubory samy stanovovat dramaturgické plány. Ani slovo o Šatrovově článku v Ogoňku, kde se píše, jak se Brežněvovi stoupenci pokoušeli zabránit zvolení Michaila Gorbačova generálním tajemníkem, nic o chystaných změnách v sovětském trestním zákoníku a o propouštění politických vězňů. Ani interview prof. Ambarcumova, který v italské Rinascitě hodnotil události roku 1968 v Československu zcela jinak než Poučení z krizového vývoje, se na stránkách československých sdělovacích prostředků neobjevilo.

Nejde nám o to, abychom připomínali shody mezi současným politickým pohybem v Sovětském

svazu a politickou aktivitou u nás koncem šedesátých let, zejména v roce 1968. Nemíníme v této souvislosti volat po nápravě křivd a nesmyslných rozhodnutí, která postihla statisíce lidí, ale jde nám o to, aby nebyla opět, jako už tolikrát, promarněna šance k obnově zájmu veřejnosti o vlastní společenský život, šance vyburcovat veřejnost z nezájmu o věci veřejné, šance podnitit novou, živou a pravdivou tvorbu uměleckou, společenskovední bádání, vztah k práci, zkrátka šance k svobodnějšímu občanskému životu, jemuž se dosud staví do cesty pocit marnosti a únavy z trvale prohrávaného boje s byrokracií a represivními aparáty všech druhů a stupňů. Sovětská současná politická praxe není pro nás víc a nic míň než výraz naděje, že má smysl usilovat o společnost, v níž má občan právo a chuť ve smyslu demokratických pravidel mluvit do věci veřejných, měnit je a nést také odpovědnost za jejich stav. Výraz naděje, že věci se budou vyvíjet k lepšímu vždy tehdy, a jedině tehdy, bude-li se o nich jednat veřejně, otevřeně a všichni si budou rovni co do informovanosti, co do povinnosti a občanských práv.

Jsme ovšem svědky toho, jak rozhlas, tisk a televize, které celá léta doslova zahlcovaly čtenáře, posluchače a diváky podružnými materiály o životě v SSSR a podílely se na mechanickém a často neuváženém „přejímání sovětských zkušeností“, náhle rozpačitě přešlapují. Ličí události v SSSR podle obvyklého schématu: Vedení rozhodlo a všechen lid nadšeně souhlasil. Sami sovětské činitele, v poslední době např. ředitel agentury Novosti Falin, prohlašují, že přestavba naráží na nemalý odpor konzervativních sil ve straně a státním aparátě. O tom všem československý tisk mlčí. Nepřekvapuje nás to. Přiznat, že v komunistické straně Sovětského svazu existují konzervativní síly, znamená připustit, že s nimi svádějí boj síly progresivní, a to jsou dva výrazy, které Poučení z krizového vývoje chce zcela vymýtit z politického slovníku. Neukojený československý čtenář a posluchač, který tuší tyto souvislosti, se obrací k zahraničnímu tisku a rozhlasu, v poslední době také k sovětskému.

Lidé samozřejmě cítí, že problémy nově v SSSR pojmenované a nově také řešené jsou i našimi problémy. I v našich sdělovacích prostředcích se objevují první nesmělé náznaky kritického hodnocení současného stavu společnosti, především její ekonomiky. Ulpívají však jenom na povrchu jevů a nezasahují samu podstatu věci. Občané ovšem vědí, že stav je horší. Československo, kdysi vyspělý průmyslový stát, dnes daleko zaostává nejen za srovnatelnými zeměmi západní Evropy, ale pomalu už i za svými východními, severními a jižními sousedy. O zaostávání v kultuře, v umění, ve vědě a ve školství ani nemluvě. Jsme přesvědčeni, že pravdivé,

nezkreslené informace o tom, co se děje v Sovětském svazu a také v Polsku a Maďarsku, by pomohly vytvářet atmosféru, která by přispěla k aktivizaci veřejnosti, bez níž není náprava poměrů myslitelná.

Obracíme se proto na vás, na české a slovenské žurnalisty, a žádáme vás, abyste o politických, sociálních, ekonomických a kulturních změnách v Sovětském svazu informovali veřejnost plně a pravdivě, abyste našli odvahu podívat se kriticky, v duchu otevřenosti i na poměry u nás, abyste zkrátka nebyli jen nástrojem byrokratických aparátů a mocenských institucí, ale abyste především zprostředkovali onen nutný dialog mezi veřejností a mocí, mezi občany a jejich úředníky. Pouhým opakováním slov pochycených z projevů sovětských

politiků, jejich papouškováním se nevyřeší nic. Novináři mají nejen možnost, ale i povinnost usilovat o to, aby vztah mezi občany a jejich vládou mohl být vztahem kritické spolupráce.

V Praze 17. února 1987

Podepsáni:

Otka Bednářová, Jiřina Brejchová, Jiří Dienstbier, Luboš Dobrovský, Jiřina Hrábková, Jaroslav Jirů, Jiří Kantůrek, Helena Klímová, Anna Marvanová, Drahošlava Proboštová, Jiří Ruml, Čestmír Suchý, Jan Štern, Olga Šulcová, Rudolf Zeman

Club 2

RECENZE

Ve čtvrtek večer jsem si sedl k televizi trochu později a tak jsem zmeškal představování ve slavném rakouském televizním pořadu Club 2. Hosté seděli v hnědých hlubokých klubovkách, nachystaní debatovat o třech koších helsinských dohod. Jako vždy vynikající rakouský moderátor dal právě slovo starému muži, který přečetl předem připravené prohlášení, pak vstal a rozloučil se, zdraví mu už nedovoluje zúčastnit se dlouhé debaty. Byl to Eugene Ionesco. Jeho prohlášení bylo plně zatrpklostí vůči Sovětskému svazu. Kravčenko měl kdysi pravdu, řekl Ionesco, vyjmenoval pak řadu sovětských hříchů, poukázal na vyhnané ruské spisovatele, na židy, kteří se nemohou vystěhovat, připomenul Sacharova a nakonec vložil naději do obnovení svatě Rusi. Po Ionescově odchodu zůstalo ticho a kamera klouzala po tvářích účastníků besedy, až se zastavila u soudruha Lomejka, člena sovětské delegace na vídeňské konferenci a funkcionáře ÚV.

Lomejko nebyl zděšen, prohlásil dobrou němčinou a jakoby trochu litostivě, že je navyklý vážit si stáří, že však Ionescovo prohlášení jen rozvíjí pochybnou představu „říše zla“, že by diskuse vedená v tomto duchu k ničemu nevedla, že by zabředla do konfrontační hádky a nebyla důstojná nového myšlení a celé dnešní doby, která nás činí všechny stejným dílem zodpovědné za bezpečí, čistotu a slušné chování ve společném evropském domě. Jsme zde přece lidé respektující názory jiných, lidé uznávající svaté právo na vlastní postoj, lidé, které však spojuje nejvyšší příkaz lidskosti, chránit život a společnou lidskou civilizaci. Lomejko nemluvil možná přesně v těchto větech, ale zcela jistě v tomto duchu. Byl to nový styl sovětské argumentace v plném lesku.

Kamera švenkovala a na obrazovce vyskakovala jména účastníků besedy. Sledoval jsem se zájmem, jak byl vybrán tento miniaturní vzorek nájemníků v evropském domě. Seděl tam šéf moskevské kanceláře Washington Postu, aby supervelmoci byly v rovnováze, zástupkyně švédského mírového hnutí, německý profesor a kdo je tohle? Hle, náš starý známý, György Konrád, autor „Spoluvinika“, zavedený maďarský disident. Dostal prý pozvání od rakouské

televize a tak sedl na vlak a přijel. Představuji si, že pak přespál u známých nebo v hotelu a příští den odjel zase do Budapešti za svými disikamarády. Jak jednoduché! Prostě chaos! A tohle je přece Milan Horáček ze Šumperka, bývalý zelený poslanec Bundestagu. Sedi vedle Lomejka a oba si něco šeptají; jak připomíná později Lomejko, jsou staří známí, znají se ještě z Německa a pak z Moskvy, kde byl Horáček se zelenou delegací. Jak je to dávno, co musel vídeňský Burgtheater odřít hostování v Moskvě, protože sovětská strana trvala na tom, aby byl ze zájezdu vyloučen český herec Pavel Landovský?

Mělo se mluvit o všech koších helsinského závěrečného aktu, ale, jak už to bývá, mluvilo se hlavně o lidských právech, do diskuse o odzbrojení a bezpečnosti se nikomu zvláště nechtělo. Vyplývá to asi z pocitu, že všichni stejně jen pasivně přihlížíme, co si v tomto směru mezi sebou vyřizují supervelmoci. Konrád řekl, že je mu zatěžko rozeznávat mezi velkými a malými raketami a že pro sebe považuje za zbytečné zabývat se celým tím technickým krámem odzbrojení. Napětí mezi Východem a Západem nevytvářejí zbraně, ale rozdělení Evropy, stav, který se od konce války nepohnul z místa. Klidným hlasem se pak přihlásil k demokratické revoluci z roku 1956, rozdrčené bohužel sovětským zásahem a tímtež hlasem řekl, že kdyby v nynějším kole uvolňování dostalo Maďarsko to, co kdysi Rakousko, totiž neutrální status a řádnou politickou pluralitu, bylo by to pro mir v Evropě důležitější než cokoli jiného. Podle mého měl po těchto slovech Lomejko Konráda napomenout nebo odejít, on ho však jen zamýšleně vyslechl a tvářil se, že nic není sovětskému myšlení tak cizí, jako potlačování odlišného názoru.

K žádné konfrontaci nedošlo ani o půl hodiny později, když Milan Horáček reagoval na Lomejkův údiv nad tím, že se v západní Evropě udržuje pořád směšná a zastaralá představa o jakési domnělé sovětské agresivitě, se zelenou prostorekostí a stručně vylíčil, jaký údiv se zmocnil jeho, když ho o půl páté ráno vzbudily sovětské tanky valící se Šumperkem. Pak se ještě zeptal, jak to bylo se slibem, že odejdou, jestli je

normalizace nebo není normalizace a vůbec. Lomejko Horáčka uklidňoval, chytil ho dokonce za rukáv, a řekl mu, že o všem se dá přece klidně diskutovat a že by se dalo diskutovat i o této věci, kdyby došlo k dohodám o odzbrojení a kdyby Sovětský svaz nepociťoval neustále hrozbu a znervozňující obkličení, neobjektivní a předpojaté odsuzování svého systému a svého pojetí lidských práv. Dodal, že oba systémy mají své problémy, že jeho například trápí, když vidí, jak v bohatých městech spí tisíce lidí v papírových krabicích pod mosty. Západní účastníci debaty však prohnane přisvědčili, že je to trápí také, že je to ostuda, a tak se zase přesunula diskuse na sovětské území, na osud židů, na Sacharova, disidenty atd. Lomejko uhlavoval hroty výtkám podobným způsobem a neustále přitakával, že v Sovětském svazu není zdaleka vše dokonalé a že spousta věcí se teď změní.

Černý Američan z Washington Postu byl jakýsi zdrženlivý a nebral Reagana příliš do ochrany. Švédka byla zase tak mírová, že se vůbec neminila s nikým přit. Horáček dával najevo, že obě supervelmoci jsou jedna za osmnáct a druhá za dvacet bez dvou. Míč roztrpčení a nedůvěry se vracel stále k Lomejkovi a já

musím říct, že ten s nim nezacházel nijak neobratně. Ještě před několika lety mi bylo ze sovětských zástupců v takových diskusích vyloženo špatně, bylo na nich vidět, jak se bojí, aby nevypadli z role a jak vypouštějí z úst stále jen naučené fráze. Lomejko byl inteligentnější a přímější, dokonce se mi zdál být i vnitřně vzrušený a bylo vidět, jak se trápí, že nemůže přesvědčit ty západní rozumáře, kteří, jak jsem si myslel, že on si myslí, čerta starého mohou pochopit celou tragiku ruského osudu. Bylo to citit, když mu strkali pod nos stalinismus a on jen smutně řekl, že je to otevřená rána na ruských dějinách a že se to nikdy nebude opakovat.

Byla to poučná diskuse a já jsem ji poslouchal do jedné v noci, kdy už většina ostatních diváků šla asi spát. Pak jsem ještě uvažoval o tom, co to má znamenat. Mění se něco podstatného nebo se mění jenom řeč? Je rozumnější, ohebnější a vmlouvavější. Zatím mohu říct jen to, že se to lépe poslouchá a neutvrzuje to posluchače jen v beznaději.

-mš-

ARKADIJ RAJKIN

Bolí tě zuby? Tak jásej!

Zlo má mnoho tváří. Špatných vlastností v čisté podobě však mnoho není... zbabělost, závist, chamtivost. Ty další jsou jen odvozeniny. Všechny tyto špatné vlastnosti, které z člověka dělají otroka, odjakživa pranýřovalo umění. A odjakživa bylo uměním je pranýřovat, protože se nikdy neprojevují přímo, neukazují samy na sebe prstem. Zbabělost se nikdy ke své zbabělosti nehlásí. To by tomu dala. Vydává se za životní zkušenost, moudrost, starost o jiné, za smysl pro povinnost, za cokoli, jen aby vypadala důstojně. Odhalené zlo už není nebezpečné. Vypadá špatně, je zbaveno všeho kouzla, na nikoho si nemůže troufnout. Proto se zlo odjakživa přetvařovalo.

Darebáci přicházeli a odcházeli...

Jsmo divadlo satiry. Donedávna nám byly adresovány výtky, kdeže máme kladné příklady. Kde máme kladného hrdinu? Tolik velkolepého a krásného kolem nás a vy, soudruhu Rajkine, vidíte jen nedostatky. Dělá to nepěkný dojem. Každému, od koho jsem to slyšel, a bylo jich za dobu existence našeho divadla nemálo, jsem přál z celého srdce jen jedno — bolení zubů. Aby ho začal bolet jeden zub. Jeden jediný, ale pořádně. Aby ho nenechal spát. Určitě by letěl k zubaři. A ten zubař bych byl já. Soucitně bych se ho zeptal, cože ho trápí? Co ta grimasa? Ale prosím vás, jenom zub, to je toho! Ostatních jedenatřicet je přece v pořádku. Má smysl kvůli jednomu zubu kazit náladu sobě i ostatním? To není dobré, soudruhu. Dělá to nepěkný dojem. Jděte a jásejte!

Jásejte! Jásejte, že jste vlastně úplně zdravý. Člověče, vy zdravím přímo kypíte!

V takové situaci by možná leccos pochopil. Satira přece také bolí. Nad mnoha stránkami života jsme často jásali. Příliš často! Jásalí jsme nad zemědělstvím, ekonomikou, průmyslem, na schůzích, sjezdech, v novinách, na plátnech kin, na jevištích. Společnost všeobecného nadšení!

To bylo ještě docela nedávno, teď to tak není. Teď se tváříme vážněji. To je náš největší úspěch v poslední době. Zlikvidovali jsme ten neutuchající jáсот. Jáсот už není v módě a to taky něco znamená! Mnoho věcí nás teď povzbuzuje. Když čtu náš ústřední tisk, mám někdy dojem, že tu citují z programů našeho divadla. Co stránka — to naše téma. Kariérismus, podfuky, švindl. Panebože, o tom jsme přece pěkně dávno mluvili na jevišti. Jedině smích bylo tenkrát víc. Ten nás přešel. Teď bijeme na poplach, zachraňujeme situaci. Třeba s opilstvím: vzpomínáte si na „Recký bál“? Co to bylo tenkrát smíchu! Ukázalo se, že to tak veselé není. Ukázalo se, že jestli to tak půjde dál, propijeme kalhoty a bude to jako ve starém Recku.

Nebo byrokracie. „Předložte potvrzení, že potřebujete potvrzení.“ Vzpomínáte si na tu satirickou scénku? Teď vychází najevo, že byrokrat je hlavní motor naší společnosti, jenže nás žene opačným směrem. Naše divadlo existuje přes čtyřicet let. Takže by to mohlo dopadnout takhle: „Potvrzujeme, že Arkadij Rajkin je umělecký ředitel Státního divadla miniatur, které umělecky řídí Arkadij Rajkin.“

Všichni mluvíme o přestavbě, naříkáme, že neprobíhá nijak snadno. Myslím si, že je to možná tak lepší. Je horší, když něco jde snadno. Taková snadnost je někdy přímo šokující. Na schůzi vystoupí člověk, mluví pateticky, slychali jsme ho i dřív. Mluví zaujatě, temperamentně, místo „grandiózních úspěchů“ servíruje špatné hospodaření, místo „velkolepých výsledků“ rozvrat, místo „hrdinské práce“ opilství.

Přestavbu má za sebou. Stejný patos, ale nevěřím mu. A navíc: poznávám ho, je to můj dávný hrdina — chameleon. To už známe. Nevěřím ve snadnou přestavbu. Cožpak je možné předělat myšlení a citění člověka

tím, že mu řeknete, že jeho myšlenky, slova a činy se musí od toho a od toho data shodovat? Panebože, pouhá představa mě děsí.

Celá desetiletí jsme se učili, že tři věci se nedají dělat současně a dokonce se musí dělat i na různých místech. Že se má pracovat na pracovišti, mluvit na schůzi a myslet v posteli.

Takže v posteli jako na schůzi, na schůzi jako na pracovišti a na pracovišti jako v posteli. To se musí trénovat, aby se to zvládlo. Například na pracovišti jako v posteli, to umíme. Ale všechno najednou, to chce čas.

Chce to čas, abychom pochopili, proč na budově továrny, kde se neplní plán, visí plakát: „Nadšenou prací pro blaho vlasti!“ To není pouhá dekorace fasády, ale lež, za kterou je třeba hnát k odpovědnosti. Nelze jen tak říct: pracovat s nadšením! Proč tak často pracujeme bez nadšení? Všimněte si, co toho je všude kolem, v obchodech, na pracovištích, uděláno lhostejně. A tak si zvykáme na šedé paneláky s lajdáckými, černými spárami, se skvrnami na zdích, na okenní skla postříkaná lakem a najednou: báb. Najednou je tu půvabná stavba, světlé cihly, jedna jako druhá, balkónky lahodí oku. Ta krása! Ta péče! Kdože stavěl tenhle dům? Také sovětští lidé! Pro koho? Nemusíme se ani ptát. Poznáme to podle aut před domem. Ale to není to hlavní. Hlavní je, že stavbaři dělají pořádně, když chtějí.

A kde se najednou vzalo to pracovní nadšení? Zřejmě to není jen z lásky k obyvatelům toho domu. Důvod je jiný. Vysoká mzda za vysokou kvalitu práce. Jeden ze základních principů socialismu přece je: každý podle svých schopností, každému podle jeho práce. Stavbaři v daném konkrétním případě věděli, že čím líp budou pracovat, tím víc dostanou. A normálně? Člověk má neustále před sebou dilema: buď jíst nebo se oblékat. Obojí se zároveň nepořídí.

Platí tu jedno: zákon odměny za práci. Nebo práce podle odměny? Jaká odměna, taková práce.

Jsme přece dospělí lidé, chápeme, že bytí určuje vědomí. Přesně tak: Vědomí. Ovšem naše bytí vypadá tak, že krást je výhodnější než pracovat a pracovat je nevýhodné! Je třeba se nad tím zamyslet. Lepší práci je třeba víc platit. To odpovídá lidskému chápání a nedá se před tím uhnout. Když ale vynikající pracovník dostane jako prémii deset rublů, tak to stát nepobízí pracanta, ale lenocha.

Tolik jsem chtěl říct na tomto pozoruhodném sjezdu.

(Projev A. Rajkina na sjezdu Svazu divadelních pracovníků RSFSR byl uveřejněn v týdeníku „Moskovskije novosti“ č. 45 ze dne 9. 11. 1986.)

CENA JANA PALACHA CHARTĚ 77 a dva čestné doktoráty

Ladislav Hejdánek doktorem h. c. amsterodamské univerzity

Český filozof Ladislav Hejdánek, signatář a bývalý mluvčí Charty 77, byl poctěn čestným doktorátem univerzity v Amsterodamu. Udělení pocty se konalo 8. ledna 1987 v průběhu slavnostního zasedání kolegia děkanů u příležitosti 355. výročí založení této akademické instituce. Za přítomnosti rektorů ostatních nizozemských vysokých škol, profesorů, docentů i studentů, tisku a veřejnosti zahájil jednání rektor Bresters, profesor matematiky, přednáškou o stavu a postavení vědy v dnešním světě.

Udělení doktorátu h. c. českému vědci zdůvodnil jako promotor jménem kolegia děkanů filozof Theo de Boer. Prof. de Boer se nejednou zúčastnil Hejdánkových pražských seminářů. Zprostředkoval českým posluchačům podněty západoevropského filozofického myšlení, a naopak doma přibližoval svému vědeckému prostředí myšlenky československých kolegů. V poslední době ovšem československé úřady — sotva v duchu helsinských dohod o mezinárodní kulturní a vědecké výměně — mu tyto návštěvy mocenským zákrokem znemožnily.

Ve svém proslovu řekl prof. Theo de Boer mimo jiné: „Dnes ctíme Ladislava Hejdánka čestným doktorátem za jeho přínos současné filozofii, za udržování dialogu mezi filozofy v Československu a na Západě, za jeho obhajobu svobody filozofického

bádání.“ De Boer pak analyzoval Hejdánkovy myšlenky o filozofických kritériích toho, co je předmětné a co nepředmětné, o otázce pravdy jako zdroje toho, co je, i pravdy jako zdroje jednání, toho, co otevírá cestu do budoucnosti. Týdenní semináře konané v Hejdánkově bytě, zdůraznil prof. de Boer, umožnily proudění myšlenek do Československa a z něho. Dialog je možný pouze za přispění obou stran, a tento čestný doktorát je míněn jako podnět, který má dále stimulovat diskusi, prohlásil promotor. Dodal, že se v Hejdánkově semináři provozuje filozofie, nikoli politika, že však Hejdánek zároveň obhajuje svobodu filozofie tím, že odmítá podrobit svůj seminář státní kontrole.

Jak rektor Bresters, tak prof. de Boer omluvili nepřítomnost Ladislava Hejdánka při udělení doktorátu znemožněním jeho cesty čs. úřady. Jeho děkovnou řeč přečetl Jiří Němec, český filozof žijící tč. ve Vídni, který pak převzal dekret v zastoupení svého kolegy. V řeči se vyznamenaný soustředil na nutnost a vysokou mravní hodnotu nezávislého myšlení, nepoplatného politickým podmínkám. Ladislav Hejdánek mj. řekl: „Váha této pocty mi připadá příliš velká, takže ji musím trochu rozdělit. Myslím na četné přátele a známé, jakož i neznámé a kolegy, ale také na sympatizující nefilozofy, bez nichž by veškerá filozofická činnost — nejen moje, nýbrž i jakékoli jiné nezávislé myšlení — v naší zemi nebyla možná.“

Holandská televize, rozhlas i tisk věnovaly v době kolem udělení doktorátu značnou pozornost osobě

a myšlení Ladislava Hejdánka, jeho činnosti signatáře Charty 77, i působení této společenské iniciativy za občanská práva, která zároveň oslavila své desáté výročí.

JANA DANIELOVÁ

Nedělní odpoledne v Kodani

V neděli 18. ledna se Kodaň svým způsobem změnila ve významné československé město. Dva velké skandinávské deníky — dánský *Politiken* a švédský *Dagens Nyheter* — uspořádaly ve zdejším Folke-teatret podnik inspirovaný desátým výročím zrodu Charty 77, ale daleko překračující obvyklý formát takovéto události. Zaplněné divadelní hlediště sledovalo celé odpoledne dění na scéně vyzdobené velkými fotografiemi dvou československých občanů, jednoho z Prahy — dramatika Václava Havla, a jednoho z Bratislavy — spisovatele Milana Šimečky.

Za přítomnosti dánského ministra zahraničních věcí Uffe Ellermanna a dalších oficiálních osobností zde vyhlásil pařížský Mezinárodní výbor pro podporu Charty 77 udělení své Ceny Jana Palacha za rok 1986. Dva dny po osmnáctém výročí mučednické smrti tohoto mladého českého studenta byl cenou nesoucí jeho jméno vyznamenán dr. Milan Šimečka — za své literární dílo, zejména za knihu politické analýzy takzvaného reálného socialismu *Obnovení pořádku*, která vyšla v zahraničí v řadě jazyků. Pro tuto svou práci — zdůrazňuje se ve zdůvodnění ceny — a pro svou účast na nezávislé občanské aktivitě Charta 77 byl Milan Šimečka vězněn a jeho rodina pronásledována. Přes svou akademickou průpravu a dlouholetou vědeckou činnost pracuje už léta jako dělník.

Dánská verze dvou aktovek Václava Havla — *Vernisáže* a *Audience* — pak předznamenala slavnostní akt udělení další ceny. Rektor kodaňské univerzity profesor Ove Nathan oznámil, že Cenu svobody na rok 1987, kterou udělují deníky *Politiken* a *Dagens Nyheter*, obdrží Charta 77 a osobně Václav Havel — „za svůj odvážný boj za udržení nejvznešenějších principů západní demokratické civilizace — za udržení respektu k právu jednotlivce svobodně vyjadřovat své myšlenky a názory“.

Na kodaňském shromáždění promluvil poslanec Evropského parlamentu Jiří Pelikán. Ocenil úlohu občanských iniciativ jako je Charta 77: pomáhají překonat rozpor vzniklý mezi zásadami mezinárodních paktů o lidských právech i Závěrečného dokumentu helsinské konference — které vlády zemi sovětského bloku slavnostně podepsaly — a praktickým porušováním těchto závazků těmiž vládami. Vypočítal také konkrétní způsoby, jak mohou západní vlády, politické strany, odborové organizace, helsinské výbory a nezávislá mírová hnutí prokazovat svou solidaritu snahám o uplatnění všech lidských a občanských práv ve východoevropských zemích.

Pro Čechy a Slováky, kteří se sjeli do Kodaně ze západní Evropy, to byla událost, na kterou tak hned nezapomenou. Shodli jsme se v obdivu k tomu, že na sklonku osmdesátých let ve Skandinávii se stovky lidí rozhodly strávit nedělní odpoledne až do večera poslechem projevů o lidech ve vzdálené středoevropské zemi. Nadto projevů a diskusních příspěvků ne v dánštině, ale v angličtině. Že zaplní parter i balkón

městského divadla, nepřinuceni žádným uličním důvěrníkem, jen ze svého svobodného rozhodnutí a zájmu.

A nebyla to pasivní účast na slavnosti. Více než dvě hodiny programu zabrala diskuse a odpovědi na otázky z publika, většinou pozoruhodně informované a k věci.

K vykreslení ovzduší v kodaňském divadle snad postačí, když uvedu malý konkrétní příklad: Když byla Milanu Šimečkovi udělována Cena Jana Palacha, účastnil se ceremoniálu i vyznamenaný. Nikoli osobně — Šimečka v Kodani nebyl, ale slyšel, co se tam odehrává, prostřednictvím telefonu umístěného na scéně. A diváci slyšeli Šimečkovu bezprostřední rozechvělou reakci z Bratislavy. „Já si tu slávu sotva dokážu představit,“ řekl anglicky. „Víte, já tu sedím u nás v kuchyni . . .“ Diváci v Kodani se podvědomě rozhlédli po plyšové parádě divadelního hlediště, kde seděli oni — a po chvíli ticha zaburácel najednou potlesk, jehož smysl nebylo nutné překládat. Byl to stisk ruky na dálku, přes zátarasy z ostnatého drátu na československých hranicích.

Kodaňský „Den Charty 77“ zdaleka nebyl jenom dánskou záležitostí. Zde je neúplný seznam osobností světové kultury a politiky, které přes Kodaň poslaly Chartě 77 poselství úcty k její existenci a činnosti, a blahopřání k desátým narozeninám: dramatik Samuel Beckett, bývalý rakouský prezident Kirchschräger, vídeňský arcibiskup kardinál König, nositel Nobelovy ceny polský básník Czesław Miłosz, ruský spisovatel Vladimir Bukovskij, jeho američtí kolegové Saul Bellow a Arthur Miller, němečtí spisovatelé Günter Grass a Siegfried Lenz, dirigent Rafael Kubelik, předseda západoněmecké sociální demokracie Willy Brandt, dr. David Owen, Lord Bethell, Graham Greene, Bob Geldof, Tom Stoppard, Doris Lessingová, Friedrich Dürrenmatt, Wolf Biermann, Simone Weilová a mnoho dalších.

Ale pro závěrečnou notu nedělního odpoledne, nejuználeji zaznamenanou obyvateli Kodaně, sáhnu k úryvku z děkovné řeči Milana Šimečky:

„Svět, který si prohlíží při večerním posezení u obrazovky barevné obrázky válek, demonstrací, hladu a teroristických akcí, se dnes již příliš nezajímá o mou ztichlou, zklamitou a zdánlivě apatickou vlast. A přesto se mi právě v této zemi dostalo svrchovaných důkazů pro nevyhladitelnost kulturní zkušenosti zažité na vlastním těle, usazené ve vlastních kostech. Stalo se, co jsem před osmnácti lety malověrně pokládal za nemožné: navzdory rozsáhlé, promyšlené a hloupé perzekuci se v naší zemi rozvinula svobodná kultura do šíře a rozmanitosti, o které se nám nesnilo. V letech politické nehybnosti, uprostřed sociálního zmrtnění, ve společenství strachu byly napsány stovky děl, jež se dostala — nejrozličnějším, často chatrným způsobem rozepsána — do rukou tisíců a v některých případech desetitisíců čtenářů. Udržela se a rozvinula nezávislá historiografie, filozofie, sociologie a všechna věda, která nepotřebuje laboratoře a dílny. Nedala se zadržet mladá hudba, byly napsány divadelní hry a hrály se po bytech, vycházely a vycházejí desítky časopisů v tak různém zaměření a spektru názorů, že se člověk nestačí divit. Naši přátelé v exilu vypěstovali druhou větev této svobodné kultury, a navíc vybudovali instituce, časopisy, vydavatelství, archivy a nadace. A to

vše se zrodilo spontánně, bez předchozích plánů pro zlé doby, bez hmotných podnětů a úředních aparátů, prostě jen ze společné potřeby, z báječných nápadů a pracovitosti tisíců lidí, jejichž jména se neobjevují v seznamech notorických disidentů. To vše se zrodilo po šoku, z beznaděje a zoufalství: kultura se obehnila užší, ale o to pevnější solidaritou.“

KAREL KYNCL

PŘEDÁNÍ ERASMOVSKÉHO DIPLOMU VÁCLAVU HAVLOVI

Vzhledem k tomu, že se Václav Havel nemohl osobně účastnit slavnostního ceremonielu předání Erasmovy ceny za rok 1986 v Rotterdamu, rozhodli se prezident Výboru Erasmovy ceny pan Wagner, ředitel tohoto výboru pan Hoetink a jeho člen profesor Brandts předat Václavu Havlovi diplom v Praze. Panu Wagnerovi bylo však odňato československé vízum, pp. Hoetinkovi a Brandtsovi nebylo vůbec vydáno.

Prahu proto navštívili dva další členové výboru pan van Benthem a pan Wagener v doprovodu holandského poslance pana Kombrinka a pana van den Heuvela z amsterodamské univerzity, kteří 7. února 1987 Václavu Havlovi diplom předali. Stalo se tak na slavnostní večeři, kterou k této příležitosti uspořádal ve své rezidenci velvyslanec holandského království v Československu. Mezi čestnými hosty této večeře byla též mluvčí Charty 77 paní Libuše Šilhánová.

MILAN SCHULZ

Život naplno prožitý

Ve čtvrtek 29. ledna 1987 zemřel zkušený novinář Sláva Volný, dlouholetý redaktor Svobodné Evropy. Zemřel ve věku 58 let. Selháním organismu, který už dlouho slábl, hlavně po složité operaci srdce, ke které došlo před rokem.

Slávu Volného všichni znali jako soustavného komentátora politického, společenského dění v Československu. Jeho úvahy docházely velkého posluchačského ohlasu. Nebylo týdne, aby se v korespondenci Svobodné Evropy neobjevily pozdravy pro něho — z nejrůznějších koutů republiky, od Čechů i od Slováků, od mladých i od starých. Přes všechny potíže s tím spojené přišel mu občas z Československa i dárek — pěkná kniha nebo třeba nějaká obzvlášť bizarní režimní brožurka; s tím, aby tu hloupost „natřel“. Sláva Volný to dělal rád. S potěšením se probíral obzvlášť přitroublými frázemi všelijakých reálně socialistických koryfejí a s gustem se do nich pouštěl. Smyslem jeho práce bylo být blízko lidem, ke kterým mluví, burcovat je z dotírající letargie, dávat jim do rukou argumenty proti vnucovanému režimu, odhalit, co vrchnost zatajuje, zveřejnit, co by se lidé

měli dozvědět. Od roku 1968 jsou to stovky komentářů, poznamek, reportáží, rozhovorů, delších úvah, ve kterých je možno sledovat události oněch skoro dvaceti let, kdy se Volný od mikrofonu vlastně nehnul.

Pracoval jako novinář už předtím v Praze. V novinách, v časopisech, v rozhlase. Samozřejmě i v letech ne právě příznivých svobodné žurnalistice. Pochopitelně i v různých stadiích vlastního vývoje, který se neobešel bez svazácké košile, bez rudé hvězdy v klopně, bez tehdy obvyklých siláckých řečí o blízkém vítězství socialismu. Sláva Volný tyhle stupně své životní cesty nikdy nezapíral, vždycky se k nim znal a pokládal je za legitimní součást své existence. Sám říkal — a bylo to jistě tak — že rozhodujícím zlomem pro něho (jako pro mnohé jiné) byl rok 1968. Nejdřív velký vzmach konkrétně projevem naděje na lidštější poměry ve společnosti; v těch chvílích se Volného rozhlasová žurnalistika teprve pořádně rozvinula a byla pořád populárnější. A pak sovětský ozbrojený úder a pád nadějí, které se znovu ukázaly iluzemi. Sláva Volný se tehdy rozhodl, že tyhle iluze, které nějakou dobu v dobré víře spoluvytvářel, bude — seč bude schopen — bořit. Se stejným cílem: otevřít lidem oči, říkat jim pravdu, a to vždycky s otevřeným hledím.

Tento svůj cíl sledoval Volný důsledně. Ve Svobodné Evropě skoro dnes a denně. Zpočátku taky třeba v časopisu Text, kam přispívala celá řada publicistů z dřívějšího i nového exilu. Pak také ve svých vzpomínkách, nazvaných „Kvadratura času“. A samozřejmě v dlouhých, celodenních a celonočních diskusích, kterých se zúčastňoval s vášnivým zaujetím, vždycky ochoten se střetávat i s nejzásadnějšími názorovými odpůrci; právě ty rád vtahoval do debaty, nikdy ovšem neurážel, ale také nikdy nepouštěl z hledí svého argumentačního kulometu. Jako dlouholetý hráč bridže rád kombinoval, riskoval a samozřejmě taky blůfoval. A rychle se o sporných otázkách sázel. A když prohrál, nerad, ale do posledního puntiku platil. Ve všech svých spontánních životních projevech byl zcela neúnavný, přestože ho zdraví nezdůrazněně opouštělo.

Diskutoval i oně noci, kdy nastala osudná krize. Proč to neříct? Bylo nás několik u Štěpánků; Martynovi bylo nedávno čtyřicet. Všichni v náladě opravdu družně. Tím spíš, že se zase po delší době objevil i dávný Slávův rozhlasový druh Karel Jezdinský, už nějaký rok za Svobodnou Evropu v New Yorku. Po půlnoci se tahle runda začala rozcházet. Sláva se ještě cestou domů zastavil ve vinárně na skleničku. Objednal — i pro svou věrnou průvodkyni — jak to rád dělal, dobrý sekt. Už se ho bohužel nenapil. I tak se onen poslední vědomý okamžik naplno a čestně prožitého života odehrál podle jeho představ. Je to malá útěcha. Ale až symbolicky se tak uzavřel osud člověka, o kterém se s dobrým svědomím dá říct, že to byla osobnost.

L75

KOPYRAJT NA ŽIVOT!

(fejeton)

Každý lidský život je jeden. Což platí pořád, ale už sotva platí, co se zdálo Goethovi: že kdekoli ho vezmete, všude je zajímavý. — (Faust)

Myslím, že lidé „dřív“ měli osobnější životy. Každého člověka ze svého dětství vybavím si v jeho osudu. V tom světě bylo cosi, co deset rolníků hospodařících se stejnými prostředky ve stejných podmínkách přivedlo na deset cest: jak obdělávat pole, jakým rozumem se pojistit proti možnému suchu či mokru, jak užít své síly a času; ale také jak jednat se sousedy, se zvířaty, se ženou, a co s dětmi. Kým v obci být!

Možná si to upravuju trochu k své potřebě, ale nevádí. Já potom sám řeknu i důvod proti sobě. Teď tvrdím, že deset rolníků vykonávajících stejnou práci v jedné přírodní dílně bylo spíš osobnostmi než deset dělníků z jedné dílny ČKD Cokoli. Z prvních mohl nás zajímat každý, z těch druhých nezajímá mne už dnes ani jeden, vás ano? Nemyslíte si, že jsou statisticky semletí v číslo o výrobě, televizně sehráni v nudu, politicky obehráni o lidskou svébytnost? A jak se cítí každý z nich sám? Bojím se, že také co nejstejněji.

Životy lidí si vždycky byly velice podobné: přímořské životy rybářů, horské osudy pastevců, osudy žen . . . Ale co svět světem stojí, nechodil do chýše k chýši panský zřízenec, aby lidem v ní — každý den v touž hodinu — řekl toto: „Jsi jeden z miliónu. Co jsi dnes uviděl, viděli všichni, co jsi při tom pocítil, není tvé. Oč se vzdorně pokoušíš, nemůže se nikomu podařit, čím se trápíš, to tě přejde. Čemu se chceš vyhnout, do toho spadne každý, nač se ty ještě těšíš, jiným dávno zevšednělo. Co ti připadá tajemné, vysvětlím ti takto. Tvá smrt je samozřejmá, nemáme s ní žádnou starost.“ — Tedy o takovém jednání nebylo slýcháno v žádné minulé kultuře a organizaci. Toto darebáctví vzniklo až pro nás, dělá je stát a zřídil si na to televizi.

Když se člověk prvními svými kroky rozběhne po cestě, cítí, že ji stvořil. Šťastný omyl se brzo vysvětlí, cesta zanikne v množství dalších cest, ale ten zážitek založil v člověku touhu. Když se chlapec a děvče sbližují, doufají v objevy. Ať je cokoli potom čeká, mají to v svém životě poznat poprvé a soudit či řešit to ze svého stupně poznání. Naděje lidstva je v tom, že v každé generaci a v každém jedinci může začít od začátku. Jináč by děti pod tíhou zkušenosti lidstva musely své rodiče zabíjet; už to skoro dělají.

Je pravda, že se lidé ve svých životních situacích nakonec mohli zachovat jen několikerým způsobem. Než ale k tomu tuctovému kroku došli, prožili svůj originál radosti či smutku, lítosti či hněvu. A k nám dnes přichází jakýsi duch, který nám zlovlně věští, co nás čeká a co při tom pocítíme. Předvádí nám modely všech možných nehod, neštěstí, svodů a pastí, odměn i trestů, jež by nás většinou nepotkaly, a my to prožíváme: bez vlastní nebezpečí, jen s lehkou úzkostí, bez nutnosti rozhodovat se, tedy na cizích životech, jen zkusmo. Ve čtrnácti dnech nám ten státní duch splete, vyvrší a rozřeší ten nejzapeklitější osud, jenž, kdyby byl náš, udělal by z nás jiné lidi. S námi však nehne, ale přece . . . neprožívše nic, jsme jaksi víc upraveni k tomu, jednat předvedeným způsobem, kdyby na to došlo. Když na to dojde, dám se na oko ke Státní bezpečnosti. Pochopíte, přátelé.

Teď si řeknete, že se ukazuju jako pěkný nepřítel umění! Co dělala jiného veliká literatura, slavná dramata? — Myslím, že slušně čekala, až k nim přijdeme: podle svého vyspění, vkusu, zájmu či podle svého problému. Ten ďábel však bez výběru leje do nás do všech jedno své. Každá školačka u nás dlouho před svou první menstruací řeší ze státního podnětu otázku, zda si to dá vzít, či si to nechá. Řeší to zatím nanečisto; až bude na radě, bude klidnější. Dávno před svatbou dovidají se mladí lidé, proč se nejspíše rozvedou. Že v jedné krizi on náhodou potká svou dávno platonickou lásku, vyspí se s ní a ona mu to odpustí, protože ho má ráda. A kdyby nechtěla odpustit — „ty mě nemáš ráda? ty ses nedívala na televizi?“ A nebudou si nikdy jisti, co udělali ze své nutnosti a co podle norem ve státní toleranci. Denně okrádání o originál života nedokáží se zmátořit, povstat z křesla a uškrtit státního agenta na svém prahu.

Dnešní studentka zná víc skandálních afér a manželských tragédií, než dospělé ženy z celého města v normálním, tedy beztelevizním světě. Ty znaly tak svou, sestřinu a ještě snad kamarádku tragédií. A pak se ovšem vždycky ještě něco povídalo o někom. Kdy už, přátelé, chytíme za hadry a vyhodíme z domu tu drbnu a kuplířku, tu státní anděličkářku a dvojjazyčnou čarodějnici?

Snažil jsem se vzpomenout, kdy jsem se poprvé dověděl o nějaké vraždě. Bylo to ve škole, od našeho katechety: jak Kain zabil Ábela. Jestli krom toho někdo v okolí někoho zabil, mluvílo se o tom s hrůzou, pološeptem a stranou od dětí. Šestiletý člověk dnes ví, že zabit člověka je zásadně možné, a důvody budou vyloženy příště. Neviděli jsme už ve filmech o SNP víc mrtvol, než kolik jich viděli skuteční účastníci té krátké historické události?

Pachatelé televize a její zastánci ovšem říkají, že vyjadřují skutečný svět: připravují nás naň, orientují nás. Ale kdo se takto nad užitek a vkus zabývá ošklivou skutečností, nerozmnožuje ji spíš? Nepouští nás do světa, pouští svět do nás. Ve filmech proti drogám vtáhly k nám drogy dřív, než tu byly: také o nich pořád slyším, dejte mi už, sakra, nějakou! A někdy se už i rozhlížím, koho zabít.

Naproti tomu všemu však musím říct, zda touto bolestivou cestou neprorůstá od člověka k člověku vědomí; tak jako od mouchy k mouše prorůstá bílá plíseň? Aby lidstvo s mocným a jednotným vědomím bylo snad schopno udělat obranné gesto a čin: proti vesmíru? Proti Bohu?

(Leden 1987)

(Otištěno bez vědomí autora.)

O generačních pocitech, literárních láskách, objektivitě, autenticitě a jiných věcech

EVA KANTŮRKOVÁ

Josef Cisařovský pro sborníček k narozeninám Františka Kautmana *) nepožádal o nic menšího, než o generační výpověď. Je to zatraceně těžké zadání a nemít Františka v tak velké úctě, určitě bych to vzdala. Vždyť jak psát o generaci! Jako celek mi připadá neuchopitelná — pokud ji ovšem nechci líčit jen jako svůj prožitek nebo prožitek lidí mně duchovně blízkých, a to nechci. Generace není nic jednolitého, rozpadá se do skupin, směrů a záměrů, majících různě převládavý anebo zas ustupující vliv, a je taky provázána osamělými vlky, nepatřícími do žádných paret a svépomocných bratrství, a ti též mají svůj oprávněný hlas — a to, prosím, mám na mysli jen generaci literární; vždyť co například mají k sobě za generační blízkost Miroslav Holub a Jan Vladislav, narození ve stejném roce, anebo co stejně staří Ivan Diviš a Jiří Šotola, nebo Josef Škvorecký a Jan Otčenášek? Generační citění se nadto zhušťuje, směna generací se už nepočítá na dvacetiletí, ale na desetiletí a i v nich lze přecíst jasný přerýv; ta, na niž se Josef ptá, je dána rokem narození 1923-4 až 1931-2, ale i v tomto desetiletí se vyhranila spíš naše-vaše generace, protože životní zkušenost dnešních šedesátníků a její zpodobení v jejich tvorbě jsou o zřetelný odstín jiné, než jaké po sobě zanechají dnešní pětapadesátníci. Ti jako by šli v těsném sledu za starším bratrem, avšak který sourozenec se zhlíží v starším bratrovi! Ostré světlo těch, kteří šli těsně před námi může sice oslnit, podstatu vlastní zkušenosti ale nezmění; a zase naopak — ti mladší v generaci jsou sice soběstační, avšak na vlastní generační pocit zas ne dost vyhranění. A aby bylo generační vnímání ještě komplikovanější, při rozdílnosti není mezi generacemi přerušena kontinuita, duchovní sféry otců a synů a někdy až dědů a vnuků se prolínají, učitelé mají své stoupence a následovníky, anebo generační pocit někdy vysloví lip někdo z generace předchozí. A tak, abych nás Františkovi k narozeninám vůbec nějak generačně definovala, a taky, že cítím tu blízkost prolínání, pokusím se po naší-vaší generaci optat jako po souboru možných lásek, od nichž se odvozujeme, i možných ne-lásek, jež i třeba obdivujeme, ale nechceme následovat.

Na první pohled má naše-vaše generace cosi silně jednotícího: není přitakající, není zakladatelská, je kritická. V složité reflexi literatury na vznikající poměry je kritičnost všepokrývajícím rysem její společenskosti — což z ní ovšem ještě nečiní generaci uměleckou. V literárním slova smyslu svítí od prvopočátku, tedy od šedesátých let až do dnešní doby, nad základním půdorysem jmen naší-vaší generace dvě světlice, obě na A: absurdita a autenticita. Renesance Kafky byl čin společenský i umělecký, poetika absurdity má ale tu

výhodu, že může provokovat jen vybrané talenty; snad i proto absurdní drama i próza zazářily prudce — a krátce. Kdežto poetika autenticity vyvolala současně s až masovým literárně publicistickým kritickým hnutím iluzi, že spisovatelem se může stát téměř kdokoli, a posílila omyl, že smyslem literatury je kritika společnosti. A možná tu proběhl i hlubší proces, než jen publicisticko-literární vyrovnávání se skutečnosti, možná došlo s celkovým pohybem doby k jisté demokratizaci tvorby, a jako při každé demokratizaci byla laťka masovosti nasazena níž. To ale ponechme kritice věků. Dneska je požadavek autenticity natolik usazen v myslích, že už není ani tak uměleckým hledáním, jako se stává spíš kanonizovaným bičem; čekám, kdy rada autenticitních starších (či nejmladších) s konečnou platností rozhodne o zákazu fabulovat a vypadá to, že kdo neuveřejní svůj deník, přestane být považován za spisovatele. Výšiny autenticitní literatury jsou stejně tak výsostné — to ale myslím Hrabala a Koláře z generace otců —, jako je její úpadek tristní: když mladá žena hole popíše vlastní soulož i s jejimi — pro čtenáře nechutnými — podrobnostmi, v trendu už jen módy si může připadat tvrdě autenticky.

Ani literární generace se mi však nemusí rozčlenit jen podle literárních směrů a podle poetiky, zlom a chvění beztak vznikají až někde hloub, než je způsob řeči. Jestli absurdita a autenticita jsou světlicemi poetiky, smysl kritičnosti, onoho hlavního generačního rysu, její vnitřní východiska jsou položena ještě za hledisky poetickými, tam kdesi ve tmě, již světlice zářením nedosáhne, v onom jen zpola vědomém vlhku a teple, kde vzniká všechno živé, a taky umění. Když položím před sebe dvě hromádky knih, možných generačních lásek a ne-lásek, zazdá se mi, Františku a Josefe, že jsme žili, cítili, psali a tvořili i mysleli v jednom velkém filosofickém komihnutí: od tužby člověka po objektivitu, oné životadárné touhy zařadit se výš a dál a hloub, než je člověk sám, oné záhadě od člověka oddělené, na něm závislé i nezávislé, ke vzpouře subjektivity, onoho lidského protivení si objektivitu vnucenou, falešnou. Obě polohy kyvadla, zdá se, jsou pro člověka stejně důležité, obojímu ale nelze v jednom člověku naráz dostat, a proto se možná umělecké, vědecké, filosofické i náboženské generace rozpadají, aby pokryly celou tu potřebu. Je to tak, že myšlenky si nevybírají lidi, ale lidi si vybírají myšlenky, a nevybírají si je v tom prastarém filosofickém komihání podle nějakého trendu doby či „objektivních zákonitostí“, ale každý podle svého vnitřního založení.

Možná ne jako první, ale určitě nejvýznamněji popsal rozpad obzoru — a nejen úzce generačního — Josef Jedlička v drobné knížce *Kde život náš je v půli se svou poutí*. Vyšla v roce 1966 v malé řadě edice *Život kolem nás*, nezapadla, psalo se o ní s uznáním a vyvolala i nevoli mocipánů, a přece, myslím si, zůstala v literárním kontextu nedocenená. Bohužel je to tak, že knížky se nedoceňují jen podle literárních a myšlen-

*) František Kautman, český literární historik a kritik, básník a překladatel, se narodil 8. ledna 1927 v Českých Budějovicích. (Poznámka Listů.)

kových kvalit, ale že v dané chvíli jejich vstupu do světa rozhodují i vlivy neliterární, to, zda přišly pozdě nebo brzy, jestli do poměrů, které se třeba vzrušují zrovna něčím jiným než literaturou, a taky v jaké partikularitě, módě anebo za jakého stavu reklamní moci. Josef Jedlička, zdá se, disponoval jen svou knížkou a sympatiemi tehdejších vydavatelů malé řady, o jeho knížce se nepsalo jako o mezníku, a přece jím je jak v kritičnosti, tak v poetice, ale taky ve filosofickém vyznění. V sestřihu fakt, útržků vzpomínek, kratičkových příběhů či spíše dramatických situací, v prolnutí minulého s přítomným, času snu s časem reality — „nepíšu příběh, ale vydávám svědectví“ — vznikl mnohoskličkový obraz lidské situace, onoho bodu, kde život náš je v půli se svou poutí, kdy hrdina může o sobě říct, že on je, který je, sen z doby nevinnosti mládí je rozvát, rozbit, zhašen, pohlcen realitou, která je jen rozpadem, znicotněním, samotou, vyprázdněností. Komihnutí se odehrává od snu-toužene objektivitu, od naděje po spravedlnosti a solidarity k osamělci na cestě, vystavenému osudu, „tomu jedinému, oč běží“. Objektivita hledaná, toužená, dotyk všehomíra, jež může jednotlivec uskutečnit jen v bezpečí společenství s jinými lidmi, je zavalena objektivitou falešnou, vnucenou. Je to posun od doteku jednotlivce s objektivitou, záchvěvu, který provál v čase od *Února naše životy, oněch lidských nadějí*, „kdy ještě nebylo nic ztraceno“, k pozici obrany vlastního já, očitnějšího se ve světě rozpadlém, zapšklém zlobou i vinou. Vědomí se v člověku mihlo, kyvadlo odlišilo plnost času od bezčasí.

Děj knihy je vyprávěn z litvinovského Koldomu, jeho stavby a osídlení, onoho pokusu o socialistické soužití, pokusu, který se vymkne z rukou všem, neboť nelze bez trestu stavět socialistický Koldům a současně přitom popravovat Závěše Kalandru a Rudolfa Slánského, odsuzovat Josefa Palivce do vězení, dát trhat ve hřbetech knihy Pascalovy, Tomáše Akvinského, T. G. Masyryka i pohádky Boženy Němcové, a ty jen protože je ilustroval Artuš Scheiner. „Ale kdo dnes rozsoudí, či je to vina, že jsme se všichni navzájem opustili, kdo nás to urkl, že sedíce proti sobě nad sklenicí piva, odzíráme si jak nedoslýchavi navzájem ta ztracená slova bratrství a solidarity? Ke kterým počátkům, předcházejícím jiné počátky, se musíme vrátit, abychom byli s to znovu nalézt společný srozumitelný kód . . .?“ Josef Jedlička vydal svědectví, jak „jsme se stali realitou svého revolučního snu“, jak se „sladká jistota spravedlivého božího království“ proměnila v beztvářost, ve zlobu, zášť, sprostotu, ve svět terorem nastolené falešné objektivitu. „Minul čas úplnosti“, člověk se „marně pokouší vstoupit do času, jenž není jeho“. Zavládl vnucený kánon kádrových dotazníků. Zatímco dekanonizace, vymknutí se vnucenému, idiotismům ideologického vyvlastňování slov i duší, „se většinou děje v osamělosti a na vlastní vrub. Jejím příznakem je utrpení a hořkost“. A jak, když takto obracíme paměť ke generačním prvopočátkům, nsvázat přímou kontinuitou Jedličkovu dekanonizaci, složenou z fragmentů skutečnosti padesátých let, s Grušovým už rovnou románem *Dotazník*, napsaným o dvacet let později příslušníkem už další generace, který dekanonizaci provedl ne už v osamělosti utrpení, ale se svědčící vítězoslávou?

Jinými dvěma knihami, které též nespravedlivě nezazářily tak, jak si zasloužily už při svém vydání, je deníkový text *Studené slunce*, vyšlý v Českosloven-

sku v roce 1968, tedy v době, kdy byl čas na vše jiné, jen ne na oceňování literatury, a novela *Marieta v noci*, která vyšla o rok později a už vůbec neměla šanci být vřazena do širšího povědomí, protože prostě už nebylo kde o ni psát. Autorem obou je Jiří Mucha, kterého ani nevím, zda mohu k nám-vám generačně přiřadit; Jiří Mucha ale dokonale vyslovil cosi široce mnohageneračního: vězeňskou zkušenost. „Těžko psát o dvacátém století,“ poznamenal ve *Studeném slunci*, „a neznat kriminál. To mě do jisté míry s mým osudem smíruje.“ Autenticisté vyznáním proti Muchovi namítnou, že fabuluje, novela *Marieta v noci* je protipohybem dvou příběhů, kdy jeden z milenců je zavalen v dole a než jej vyproští, projdou mu hlavou úhelné momenty jeho života a na konci úvahy se konečně vyzná i ve své lásce k Marietě, a druhý, dívka Marieta, uprchnuvši do Paříže, se tu v bezvýchodnosti z tlaku rozvědek utopí v Seině. Láska se neseťká ani v životě ani ve smrti, láska se s láskou miji, protože člověk je zvnějška manipulován i proti vlastním hodnotám a buď v osamocení zahyne, nebo se zachráni spolehnutím na druhé. Konkrétní představou Paříže jako místa zaslíbeného je novela velice blízká textu Jedličkovu, na rozdíl ale od Jedličky zná Muchův hrdina aktivnější východisko; a aspoň mně ta drobná knížka nepřipadá o nic méně autentická, než jiné knihy takto vyhlášené.

Zázrak autenticity umění asi nebude jen v rozdílu mezi příběhovostí a působivě zpracovaným záznamem skutečnosti; *Studené slunce* je próza deníkového typu, strohé záznamy z táborového života, dialogy vězňů, vězeňské situace a ostře vyřiznuté příběhy střídají v slovu střídme, vycizelované pasáže vzpomínkové a reflexivní, je to román-deník dvanácti měsíců z přelomu roku jedna a dvaapadesátého, vězeň Jiří Mucha se v něm vydává ze svého života — a přece tu, vzdor deníkové formě, vzniká daleko větší odstup od syrové skutečnosti, než v uměle konstruované *Marietě*. Ten odstup vzniká autorským tvarováním tématu. Není to román-proud, je to román-suita, budovaný podobně jako třeba suity Händlovy: pěkně motiv proti motivu, a ať se proti sobě vyhraňují v proměně rytmu. Aby se vyrovnával s děsem lágru, ale taky proto, že dokazuje, že člověk je silnější, než jeho vnucené utrpení, Mucha proti sobě klade kontrast tábora, kde se ocitá nejen týrán těžkou prací a bachaři, ale i ve společnosti vrahů či obyčejných zlodějíčků, ale taky politických vězňů, kteří ne všichni oplývají ušlechtilostí a charakterem, a kontrast světa vlastního, vnitřního. Motivy se proplétají a ve vzlinání času a proměnách prostoru proti sobě silí, až na zadním průmětu knihy vzniká úžasné napětí mezi hnusobou a noblesností. Ta noblesa ukládá spisovateli Muchovi zdrženlivost. „Píšu celou skutečnost?“ optá se. „Konám a myslím spoustu věcí, které bych asi nezapsal. K čemu? Hodnota Kareniny pro mne také nezávisí na tom, jestli byl nebo nebyl Tolstoj vášnivým hráčem nebo že trpěl v mládí chorobnou ješitností. Kladné vlastnosti se přenášejí do díla, všechno, co je chybné, záporné, zůstává lpět na těle a podléhá s ním smrti. Ten, kdo vystavuje na veřejnost všechny své skryté povahové kazy, není ani tak upřímný, jako domýšlivý. Věří, že si může dovolit ukazovat se ve špatném světle.“ Autenticita? Nepochybně! Jenomže zpracovaná vysokou literární školou skupiny časopisu *New Writing*, do jehož redakčního okruhu mladý Jiří Mucha patřil.

Odstup — a řekla bych rovnou: literární kvalitu —

nevytvoří jen tato autorská zdrženlivost. Jiří Mucha po celý ten románový rok krok za krokem, stupeň za stupněm zkoumá, kam a jak až nejvýš si člověk má v tom pekle pozdvihnout obzor, odstavec za odstavcem buduje v přízračném prostředí lágru přesnou a co možná pro sebe úplnou formulaci podstatnosti lidského života. A co je zvláštní — zde je důvěrný, zde se odkrývá, zde sděluje nejtajnější. Duchovní pozice Muchova mi v české próze připadá dost vzácná a mimořádná. Není v tom, že by objevil něco, co nikdo nezná, pracuje s pojmy známými; ale kloube v sebe hodnoty takové a tak, že to českou mysl vytrhuje z její uspokojené provincionality.

Společenské východisko Muchovo je podobné Jedličkovu. „... ta prostá víra, že existuje klíč k tomu, aby se všem lidem naráz dařilo na světě lépe. Nevěřili jsme tomu všichni?“ Utrpení však trvá, „tak těžko se ho zbavovat“. A když člověk „projde tímto bludným kruhem, ocitá se zas u sebe samého, u první podmínky vytváření lepšího světa. V sobě.“ Je to opět to komihnutí od snu k pádu do vlastního já. Mucha ale neulpí na osudu. Přijmout lágr jako osud, neubrání se mu. Vězeňská zkušenost je skutečně ve dvacátém století cosi, co podstatně formuje lidská východiska. Naposledy to vyjádřil Václav Havel v *Dopisech Olze*, před tím Karel Pecka v *Motácích nezvěstnému* a ještě spíše Ferdinand Peroutka v *Oblaku a valčiku*. Mucha svá východiska ve *Studeném slunci* formuluje tvořivě, aktivně. „Je lhostejné, je-li člověk pouhou náhodou. Důležité je, jaký ráz té náhodě vtisknout.“ „Lidské bytí, když už jednou vzniklo, se mi zdá příliš cenným a vzrušujícím, než aby se ho měl člověk vzdávat proto, že také přináší utrpení.“ „Co mne volá k životu, je představa zítřků . . . co bylo, už nelze změnit, kdežto budoucnost zůstává stále tvárnou. Ani nejtěžší vězení, ani setkání se smrtí nebyly schopny uloupit mi radost z hnětení toho, co je mým vlastním životem.“ V lágru, té největší nesvobodě, hněte vězeň Mucha svůj život tak, že se nedá stlačit pod úroveň své duchovnosti; tady v lágru taky napíše svou asi nejlepší knihu. Zápisky vznikají po kouskách v přestávkách mezi těžkou haviřinou, Mucha je píše ve strachu, že bude přistižen, že budou ztraceny, zničeny, v dole je také schovává a civilní zaměstnanci je vynášejí . . . — a je tu nikoli vězněm, ale spisovatelem. Kusé záznamy soustředí kultivovanost, již tvarovala Muchova účast při vzniku moderní anglické literatury i jeho důvěrná známost s literaturou francouzskou, ale taky rodinné prostředí.

Na tom všem, může si říci čtenář, nemusí být ještě nic tak mimořádného: pan Jiří Mucha měl prostě to štěstí, tu výjimečnost, tu příležitost dostat se tam, kam se Čech dostává těžko, a mohl z toho v lágru čerpat; a skutečně: mimořádné a až provokující začíná být vlastně až to, když tento muž spíše anglicky džentlmenského stříhu s dětstvím zjihlým koloritem francouzským a s mladictvím odvozeným od koloritu italského, tento světaznalý člověk, který si vzpomínkou tu zaletí do Jeruzaléma, tu do Káhiry nebo do Colomba, vojenský dopisovatel západních front, autor jednoho z nejvyhlášenějších literárních časopisů a typ spisovatele navysost zdrženlivého, napíše, že za to, co stojí v člověku i nad člověkem nejvýše, považuje cit. „Lidská bytost je opravdu snůškou špatných vlastností. Těch dobrých je nesmírně málo. Vlastně pouze jedna: cit.“ To mám za ono v Čechách neznámé skloubení hodnot: kdo popisuje, že a jak cítí, má sklon spíše k senti-

mentalitě a rozbředlosti; kdo se chce vyličit jako noblesní, se za cit spíše stydí. Ve *Studeném slunci* jsou vedle slov popisujících prostředí slova „mit rád“ a „srdce“ slovy nejčastěji užitými. Jiří Mucha misi vřelě se studeným, slunce v lágru stydne, citu se tu dá důvěřovat.

V *Marietě v noci* jsou hrdinovými spoluhorníky dva chlapi, přízemní tvorové přisprostého ražení; když jej zavalí, myšlenka na možnost záchrany může být spjata jen s nimi a plasticky se vyvíjí: nejdříve hrdina usoudí, že jsou oba takoví blbci, že mu určitě, ať nedopatřením nebo z úvahy, zavrou přívod vzduchu; později si pomyslí, že se na něj nejspíše vykašlou; a jak čas odkapává, stávají se jeho jedinou nadějí, směšnými anděly záchrany. Podobnou proměnu prodělá i obraz tlustého špinavého holého zpoceného břicha jednoho z nich, na začátku symbol ošklivosti k tomu muži. Když se ale k zavalenému konečně prokopali, „ucítil mokřý zápach potu. Uvědomil si, že ho nesou ruce, a přitiskl tvář na veliké mokré břicho . . . Byl nesmírně slabý a šťastný. Břicho se napínalo a pohupovalo . . . A pak vyšel z toho velkého, bezpečného břicha hlas. „Hovno. Je živé. Kde jsou ty nosítka, hergot.“ Objektivitou, do níž se člověk věleňuje tím, že ji poznává, jsou Muchovi lidé, lidstvo. „... lidská myšlenka mi . . . naplňovala prostor namísto boha.“ Muchův humanismus netrpí antropocentrismem, je strizlivě uměřený, aktivní a konkrétní, zbavený bezobsažné abstraktnosti. „Ne člověk, ale život člověka je to nej-cennější na světě, život, utvářený při plném vědomí.“ „Není třeba vědět, proč žijeme. Proč žijeme na tom nezáleží. Záleží na tom jak.“ Mravnost, vzprímení se tu odvozuje ne od Boha-stvořitele, ale od člověka-tvůrce. V duchu stvoření, které možná vzniklo náhodou, člověk odpovídá sám za sebe a je závislý zas jen od lidí.

Bod, ostří nože nebo hřbet pohoří, z něhož je svět lícen a obhlížen, místo, kde se rozhraní ono životně filosofické komihnutí, se mi zdá zaujímat Bohumil Hrabal, po dědovi Jakubu Demlovi jistě otec autentického směru, muž, z jehož literárních darů žijeme všichni, a zejména naše-vaše generace, a to ať se mu podobáme nebo ne. Nebyl ale otcem směru sám, nýbrž s Jiřím Kolářem. Jiří Kolář však zasahuje do širšího literárního povědomí později než Hrabal, v první půli šedesátých let, kdy se kritická autenticita vyhranovala, byly jeho deníkové texty známy pár lidem a pro českou literaturu je možná nenahraditelná škoda, že Hrabal jako prototyp směru byl znám dříve než on. Znáť dříve dobře Koláře, možná by se literatura vyvinula závažněji, neboť Kolář je přísný pozorovatel světa, je to strohé literární svědomí, přísná vůle k pravdě, ale taky vůle k spravedlivému neodpouštění. Kolářovy deníkové texty jsou mistrná díla vůle subjektu k objektivitě pravosti; kdežto Hrabal je hravý, ne tak přísný, a to je jistě i ten důvod, proč může být doma uveřejňován i v sedmdesátých a osmdesátých letech, zatímco Kolářovy deníkové texty mohly být otištěny až v exilu. A menší závazností i závažností se taky dá vysvětlit, proč Hrabal sám může vycházet vstříc ideologické manipulaci s jeho knihami; z Koláře se prostě škrtat nedá, jako se nedá škrtat třeba z textů Ivana Diviše nebo Jiřího Gruši, ať bys cokoli škrtl, ve zbytku stále zůstává celý Jiří Kolář, Ivan Diviš nebo Jiří Gruša; a prepisovat se v nich nedá, ani lákat na textu jiné významy, je to skalistá poezie i próza. Kdežto

předznamenání literatury hravostí vneslo do ní nejen závrat' poezie, ale taky smír s obojakostí a původní kritický osten, na němž se literatura vytvářela jako na svém základu, se snáz stíral, ohlazoval. Hrabal sám o své dvojakosti ví, popisuje ji a má ji za přednost, neboť se nepovažuje za svědomí doby, ale za jejího svědka. Toto ohlazování jistě není u Hrabala jen vnější, jeho lidská dobrota má spíš sklon ke kompromisu a přitakání, Hrabal se ale nikdy nevzdal vnitřního smyslu své poetiky a nestalo se mu, co se stalo například Ladislavu Fuksovi: že by pro některou svou knihu ztratil své talentem vynalezené ukotvení. „Ukostřenost“, jak říká Hrabal.

Hrabal totiž, tento příklad hravé a tudíž i uhýbavé autenticity, jež může být i autenticitou jen podle jména, podle formy literárního útvaru, tento básník tak trochu vychytralý na poměry, schopný však kdykoli se vrátit do zdrojů své básnivosti, nikde neopustí princip, na němž staví: to, že nechává vnitřní pnutí textu směřovat k umně zacloněné objektivitě mravního imperativu. Nad jeho prózou jako by neustále, tu silněji, tu slaběji, bdělo neviditelné boží oko, onen všudypřítomný, všeznalý a vševidoucí trojúhelník z katechismu našeho dětství. Není tu nikde pojmenován Bůh, a je tu miněn hřích, a není tu pojmenována ani lidská kolektivita, a je tu miněn ohled na vše živé, hlavně na člověka. Hrabal je nevšední moralista: nikde moralitu nevyšloví, a přece je v jeho textech obsažena. V textech o druhých ji zastupuje autorská lítost nad člověkem, lítost nikoli sentimentální, spíš humorná, v pracích o sobě ji Hrabal stváří traumatem viny. Hrabal je velký kouzelník etického, neboť on s ním pracuje nepřímou, předpokládá je ve čtenáři. Jeho texty jsou ustavičný vnitřní dialog se čtenářem o tom, co strašného se děje ve světě, dialog však u vědomí toho, co „se má“ a co „se nemá“, co „se smí“ a co „není dovoleno“. Nevyslovena, objektivita mravního nikde z díla neuniká, Hrabal, ač líčí i příběhy hrozné, má autorskou lítost i komplexem viny pevně stanovenou hranici, kam až ještě sledujeme jednání lidsky slabé, avšak právě lidskostí oprávněné, a odkud už je to, co čteme, holé svinstvo.

Na hromádce mých lásek není zdaleka vše, co Hrabal napsal a vydal, je tam však především knížka povídek z roku 1965 *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*. Jsou to povídky z Kladna, z ocelárny Poldi, Hrabal sám ve své nedávno vydané knížce *Život bez smokingu o Inzerátu* napsal, že tu knížku má raději než své ostatní. „Mám ji rád proto, že se jí lekám.“ V povídce *Ingot a ingoti* vyhodí hostinský z hospody světlovlasou dívku, protože nemá na zaplacení, dělníci ze šrotiště, jeden doktor filosofie, jeden živnostník a taky mladík Princ vykládají vagóny a vedou při tom řeči, mladý Princ odvede opilou dívku do ubikace. Přivedl jsem vám kost, řekne brigádníkům na palandách. Jseš bard, já půjdu první, řekne hasič zkoušející si uniformu, dáš si taky, Jardo, ptá se Princ jiného mladíka a dívka zatím na kavalci opilecky usne. Doktora filosofie a živnostníka nechá Hrabal dál do příběhu vsouvat jejich řeči, a Princ zatím na dívce rozstříhne sukni, strhne ji kalhotky, dá si hasič, Princ se v poslední chvíli poleká, má podmínku a mohli by mu ji oživit, a tak dívku, bezvládnou opilostí, vyhodí z okna. Za ni hodí rozstříhanou sukni, kabátek i kalhotky a nakonec i kabelku, v níž Princ najde listek, dosvědčující, že dívka nenastoupila vězeňský trest. Tak aby byla prokázána dobrá vůle všech v ubikaci,

vázaných trestní podmínkou, Princ přikáže hasičovi dívku udat a povídka končí divčínou větou: „Nechte mi žít, nechte mi žít.“ Syrově odvyprávěný, je příběh holý hnus; Hrabal, přestože nešetří podrobnostmi a zesiluje jejich účín plky doktora a živnostníka na vagónu, míšením reality s vlastními poetismy vytváří důrazný autorský nesouhlas s tím, co zaznamenává. Je to polyfonie s výstražným generálním basem. A ve všech nádherných prózách *Inzerátu* lze vystopovat, jak Hrabal až úpěnlivě počítá s tím, že lidé vnímají svět ne v jeho roztržitém hnusobě, ale v řádu věcí; bez toho totiž, že by čtenář v jeho textech nepostihl ono vnitřní pnutí mezi tím, co se smí, a tím, co se nesmí, by neplatila ani celá Hrabalova umná poetika. Myšlení v řádu světa, myšlení v etickém u něho splývá s poetickým. Jednou nohou v syrovém reálu, kouzlí poetickými prostríhánkami kontrast nejen hnusného a krásného, ale taky nemravného a etického. V lítostivosti nad člověkem, v tom úžasu, co hrozného se může na světě dít, je za textem skryto, číhá tam etično. Hrabal přímo předpokládá, pracuje s tím, že a jaké je ve čtenáři zakódováno etické povědomí, a je v tom obsažen i efekt jeho estetického působení: nejen v třesnutém prolínání reálu a poetického, syrovosti a krásna, ale i v přeskokování jiskry mezi dovoleným a zakázaným.

Podobného principu užívá Hrabal i v knížkách o sobě, kde čteme ne lítost, ale trauma viny. Svou vinu různě rozebírá, hledá její původ. Několikrát se mu vrátí do díla pocit spoluviny za Boudnikovu sebevraždu. Na pocitu viny je založena i knížka, vydaná zatím jen v Petlici a v exilu (kde je označována za senzaci roku): *Proluky*. Zde do vyprávění o sobě klade jako kontrast nad svým stýskáním nad nemocnými játry statečnost lidí pohybujících se na vozičkách; a téma viny umocňuje tím, že o sobě vypráví ústy své kritické ženy. Ale jak hravost ustavičně Hrabala svádí, je možno si povšimnout v *Životě bez smokingu*. Je tu povídka o tom, jak se Hrabalovům množily kočky, Hrabal je z nezbytí zabijel a byl za to potrestán autonehodou; už pro nesoouměřitelnost obou skutečností je text postižen nevěrohodností; a i samo pnutí mezi realitou činů a jejich etickým významem překračuje už jen do hry, text okamžitě bahni a čím je Hrabalovo líčení rozvleklejší, čím déle si pohrává s tématem, tím zřetelněji čtenář vnímá namísto pevně kovaného řetízku etického napětí jen pouťovou cetku. Hravostí Hrabal dokáže znevážit i motiv vlastního traumatu, tak se literatura mstí za ztrátu poetické rovnováhy.

Hrabal se velice rád stylizuje za prostáčka, aby mohl najednou na čtenáře vybafnout nějakou chytrou moudrostí. V *Životě bez smokingu* vybafl — na autenticitu. On, spoluotec směru, se sám sebe zeptá, nakolik je autentické to, co píše. Na začátku je vždycky zážitek, řekne; ale hravost nedá, aby imaginací neseřadil sled událostí jinak, aby do „autenticity nenasypal kvasinky fantazie“. Ale pak vzápětí napíše: „V životě národů jsou jisté skutečnosti, ve kterých fantazie splynula s realitou, hravost vplynula do podstat... Jsou to mýty... Je to vrchol psaní, které spočívá v nepsaní... Z tohoto úhlu je to, co píšu, zábavná literatura, která sice z autenticity vychází, avšak autenticitou i končí... I když se snažím, obcházím autenticky kolem, dovnitř pořád nemůžu. Střed je pro mne nedosažitelný.“ Není to postřeh jen sympaticky skromný, je hlavně velice moudrý. Autenticitou ještě nemusí být zaděláno na umění, autenticita může být — překážkou uměleckosti. Byly doby,

kdy si autoři natolik vážili sebe a umění, že pracovali s mýtem. A kdy vytvořit podobenství znamenalo tvůrčí literární vrchol. Dneska český kritik klidně napíše, že co si přečetl v Kunderově *Nesnesitelné lehkosti bytí*, se nepodobá životu, který skutečně žijeme. Kdo bude za sto let znát náš „skutečný“ život? A bude náš „skutečný život“ za to stát, aby jej kdo toužil poznat? Není v mechanismu zapominání banálního stejná zdravotní zásada pro lidstvo, podle jaké se každý jednotlivý mozek čisti od zbytečného? Ostatně Francii první půlky minulého století si představujeme podle Balzacových románů, Francii pozdější podle Stendhala a Flauberta, Rusko známe z Dostojevského a Tolstého, řeckou antiku z dramát, starý Řím podle Suetonia a Judeu podle biblických proroků včetně Ježíše Nazaretského.

Sila umělecké autenticity, troufám se domnívat, není založena tak na tom, že výpověď je bezprostřední a osobní, že realita je rovnou překreslována do psaného, jako na tom, jak široké spektrum lidí je obraz vytvořený dílem s to zasáhnout, pojmout, vtáhnout ty lidi do sebe jako do jejich nejvlastnějšího světa. Co se jednomu může v této chvíli zdát neautentickým, nad tím jiný zapláče jako nad nejbezprostřednější zkušenosti vlastního života. I Kafka například, tento pozdně probuzený spáček, probuzený obecnější zkušeností, než byla ta konkrétní jeho, přestože vypráví příběhy zcela smyšlené, přestože tihne právě k tvorbě podobenství, najednou zazářil autenticitou našeho prožívání. Už zapomenutý, byl pocíten jako hodnověrný a pravý. Protože autenticita je dvojitá: ta, kterou prožívá čtenář — a může ji prožívat i nad kýčem! — nebo literární recenzent, a ona, již je autor obsažen v díle a jež ho činí živým i pro vnímání budoucích generací. Jen touto autentickou přítomností tvůrce v díle, tvůrce, který může být ve vlastní době nerozpoznán nebo neuznán, lze vysvětlit literární a jiné umělecké dodatečné objevy. Dnes je takovým objevem například hudba Mahlerova. To je ovšem síla autenticity umění, nikoli autenticity čtenářského vnímání. A proto se taky může stát, že dílo, které současníkům připadá jako vrchol hodnověrnosti, původnosti a pravosti, po padesáti letech i dřív zmrtví, nikdo se v něm nepoznává; a většinou, kupodivu, to bývají právě „obrázky ze života“.

Ale nechme autenticity, vraťme se ke kyvadlu. Dostávám se k protilehlé poloze onoho komihnutí, té, kdy kyvadlo zcela opustilo lidskou tužbu po objektivitě, touhu vzdát se nadosobnímu, potřebu vřadit se, a uvízlo na ten moment, během něhož je napsáno literární dílo, v pozici vzpoury subjektivity. Nikoli zástupně za všechny, ale jako dva vrcholy směřování si dovoluji popsat knihy dvě, Vaculíkův *Český snář*, knihu považovanou veřejným literárním míněním a vkusem za špičkové dílo autentické literatury, a poslední román Kunderův, o němž se všichni přou se všemi. Nejslavnější větou *Českého snáře*, programově tu vyslovenou, je sentence, že pravdou knihy je pravda o stavu autorovy mysli. Bohužel nemám knihu k dispozici, takže se budu opírat jen o svoje poznámky z doby, kdy jsem knihu četla ještě v rukopise, a nebudu taky názor dokumentovat citací. Mimo to, že text oslňuje a vtahuje bravurou slov, že slova čtenáře zrovna nutí, aby je hltal a opájel se jazykem tak úžasně barvitým a živým, v druhém plánu vnímání textu, v plánu vnímání vnitřního smyslu díla, vzpomínám si, jsem navzdory plnosti slov pocítovala nedodýchlost,

bravuru slov jsem vnímala až jako světlo ohňostro-
jové, zastírající nedostatek světla vnitřního, v zápalu
čtení jsem pocítovala ztrátu orientace. Pokaždé totiž,
když už už se mému vnímání se sklonem k objektiv-
vizaci zazdalo, že je tyčen jakýsi mezník, ukazovalo,
za něž se v činu a názoru beztrestně nesmi, mezník po-
dobný všudypřítomnému oku božimu v textech Hrabal-
ových, autor se zasmál, cukl jinam, nechal kohosi
o věci říci cosi úplně protilehlého, než co bylo řečeno
předtím — a zas jenom hoň vitr v poli. Na konci knihy
si může čtenář uvědomit, že to byl záměr, pravý smysl
knihy, její poslání: pravda je pravdou o stavu autorovy
mysli. A ta mysl je proměnná, široká, mnohoobsáhlá,
bez daností, protilehlá, podřízená jen okamžitému
stavu autorovy osobitosti. Kniha se řítí jak povodeň
a tou povodní je autor sám, sám v obou podobách,
i jako tvůrce, i jako hlavní hrdina, a povodeň smete,
ohluší vše, co není on, a když se vody usadí, ostatní
postavy knihy, taky lidi živi i s vlastními jmény a adre-
sami, tu stojí někteří trochu vytřeštění, jini nazlobení,
ale jini taky potěšení z podob, které jim autorská povodeň
uštědřila. A čtenář mohl zjistit, že krajina díla
neměla obzor, pokud se za ten obzor nechce pova-
žovat stav autorovy mysli.

Každá kniha je pravdou o stavu autorovy mysli, to
není Vaculíkův vynález; protože se ale mysl v *Českém
snáři* pohybuje bez daností, protože vymítá jakýkoli
předem daný imperativ, i ten mocenský, který ostatně
v kritické literatuře nerespektuje nikdo, ale i ten ply-
noucí ze „všivé svaté věci“, a protože se brání i impe-
rativu hledanému, v krajíně díla takto zploštělé, v kra-
jíně vedoucí neohraňčeně do všech stran, aniž víme,
kam nás dovede, se postavy a činy ocitají v rovno-
cennosti, čin jako čin, dobrý jako zlý, postava jako
postava, vyšetřovatel StB stejně jako český spisovatel
nebo vlastní manželka — až na to opět, pokud za
soudnou stolicí nechceme uznat autorův zájem, s nímž
jsou ta či ona postava, ten či onen čin líčeny; Vaculík
bere, jak a co život dá, on dokonce vyvolává dojem, že
snuje události, aby měl o čem psát, je to literární foto-
grafování, při kterém si autorova osobitost a vyvázaná
mysl materii života přizpůsobí, převrátí ji ke své po-
třebě a podobě. Je to vydanost lidská i autorská,
vyvolávající respekt, neboť kdo sebere tolik opováž-
livosti i odvahy nechat si nakukovat do života a sahat
do života jiným lidem až i s jejich adresami, avšak . . .
avšak. Aspoň mně se ve vnímání naší-vaší generace
vnucuje porovnání třeba s Jirím Muchou, též autorem
vlastního deníku. O *Studeném slunci* se dá stejným
právem říci, že jeho pravdou je pravda o stavu auto-
rovy mysli, Muchův „stav mysli“ se ale vztahuje výš,
objektivněji, než je on sám; individualita tu naprosto
není potlačena, Mucha sebe vnímá jako někoho, kdo si
pravdu hledá, formuluje — a ona pak, formulovaná,
stojí sama o sobě jako míra všeho a všech. Jsem, který
jsem, napsal Josef Jedlička na počátku této vzpoury,
a Ludvík Vaculík k tomu za dvacet let dodá: A máte mě
tu i s ospalky, a tak si mě snězte.

Je-li pravda díla jen pravdou o stavu mé proměnné,
žádným imperativem — at' daným nebo hledaným —
nezatížené mysli, mimo imperativu mého subjektu,
pozvedám-li subjekt na hodnotu všech hodnot, pak už
jen nelíčím rozpadlost světa, ale přímo ji realizuji. To
ovšem je literární čin, je to pozice vrcholová; nevede
však z tohoto vrcholu cesta už jen dolů? Neuzavírá
vzpoura takto absolutizovaná subjekt do neřešitelnos-
ti vlastně zpupné, kdy svoboda přestává být svobodou

pro všechny, ale je svobodou jen pro mě? Kdy jakákoliv obět', dobrota, svědomí jsou směšnostkami pro bláhovce a lidi přibližně těžkopádné? Kdy moje Já se vybaví samo bezbřehosti dělat si, co chci, kdy pro ně, mimo ně samé, nemá už nic dalšího význam, když vlastní mysl je mu tak shovívavým ne-soudcem? Jen potud dovedeny, by se ovšem otázky takto kladené dopouštěly nepřipustného moralizování; ve vzpouře proti jakékoli moci, ať oné mocenské, která hrozí kriminály, či oné etické, jež na člověku požaduje sebezapření, ohledy k druhým a, hledíme, snad i oběti a hrdinství, je člověk navenek zpupný a dovnitř slabý, avšak tento „stav mysli“ je stále ještě jen jeho věcí; jenomže, myslím si, co se už říci má a musí, je, že vzpoura dovedená k pojetí pravdy jako pravdy o stavu mě myslí relativizuje pravdu natolik, že ona mizí: neplatí žádný řád, je jen stav naší mysli. Jestliže však je pravda vyvěšena z pantů objektivit, ať pravda jako danost, anebo pravda jako důvod hledání, jestli se pohybuje na pantech vlastní libovůle, kde pak je mez a důkaz toho, že je to i pravda o stavu mojí mysli? A nejen to. Ve vzpouře na svou obranu se spisovatel lehce může odloučit i od oné pravdy, od níž se původně definoval i criticismus autenticitní literatury: pravdy skutečnosti.

„Stav mysli“ je osídlné východisko i pro samu autenticitu, která je přece nejen původnosti — a Vaculikova původnost je oslnivá! — ale je taky pravostí, že ano, a pravost se odvozuje ne ze sebe, ale z čehosi ve smyslu objektivního, z jakéhosi garantu, jehož se dovolává, a autenticita je taky hodnověrnosti, jež také má své objektivní pozadí. V *Českém snáři* si autorova osobitost troufá mít všechny tyto tři znaky, i být osobitá, i být pravá, i být věrohodná, taky pro tuto odvahu září kniha na žebříčku čtenářského obdivu vysoko, avšak autor pravdy o stavu své mysli se maně dostává do vlastního zajetí: deniková forma září autenticitou, smysl psaného však pravdu relativizuje; a do oné míry, do jaké je pravda relativizována, vlastně autenticitu z díla vypírá. Nejde mi o to například dokazovat, že události zaznamenané v deníku se odehrály jindy a jinak, to je záležitost technická; avšak pravda pravdy o stavu mě myslí autenticitu, tu právě, již se tleská, omezuje na vnímání vypouklého autorského zrcadla. Je to už v samé věci, v samém způsobu práce autenticita odvozená, zrcadlení v neklidných vodách autorovy mysli. Je to hra na svět, hra mistrná, hra vzrušivá, ale jen hra „jak on to viděl“. To píšu pro ty, kteří se opájejí apriorností autenticity denikových textů, spisovatel sám nejlíp ví, jak tuto autenticitu umně sprádá. Za sebe bych ráda napsala, že zrovna *Českému snáři* bych přála, aby v něm byla obsažena ta autenticita druhá, odlišná od té, již se dnes tleská, ta, co přžívá, autenticita uměleckého díla.

V duchu vlastního zaměření Václav Havel dešifroval *Český snář* jako nalezení identity lidské i spisovatelské. Dodávám k tomu, že kdyby byla identitou jen moje omezená lidská možnost, možnost nenaprímovaná ustavičně k obzorům, jak je popisuje zrovna Havel, pak, pro názornost to přženu, by si ve svém sklonu vraždit našel identitu i vrah; ale jaká by byla její sebezáchovná hodnota? O *Českém snáři* bych spíš napsala, že je to taky kniha o tom, jak chytře, roztomile, s půvabem a slovní grácií, možná i upřímně, ale rozhodně za potlesku obecenstva nejen na úrad, ale i na svou identitu vyžrát. Což se zvlášt' ocení v chytráckých Čechách. A to vůbec nemíním iro-

nicky, spíš jako poklonu spisovateli, protože nejen *Český snář*, ale i krátké Vaculikovy texty, dokonce i onen pověstný fejeton o statečnosti, mají dar zpochybňovat jakoukoli nadmutou velikost, a zpochybni ji až na onu mez lidské průměrnosti, kde Čech tak rád usedne: konečně mi někdo posvětil, že mě nemusí bolet ani svědomí, ani nohy. Vaculík jako nikdo v Čechách — mimo televizních a popmuzikových hvězd, s nimiž ho ale ani vzdáleně nechci srovnávat — dovede naplnit potřebu veřejnosti: mít idol. Je to až paradoxní, neboť čím víc se tomu Vaculík haněním nejen druhých, ale i sebe brání, tím víc se idolem stává. Umi zřejmě neomylně vyhmátnout v lidské prostřednosti ten bod, kde se ona zachví a přimknutím se k idolu přemáhá, překonává svou nedostatečnost. Je to záviděnihodná schopnost. A vlastním naléháním identity, představuji si, vychází vyvázaná mysl autorská vstříc tak, že hrdinovy nedostatečnosti věší na vedlejší postavy; což taky není v literatuře Vaculíkův vynález, jen vypouklost zrcadlení je tak v *Českém snáři* dovedena do všestrannosti. A zatímco se všichni radují a bavi, zatímco bezbřehost mnohým promlouvá z duše, protože v nás ve všech dožívá věk individualismu, někdo někde v koutku pláče, ten hořký pláč ale už je neliterární, je skutečný a z literatury odečtený; možná ale zrovna pro něj někteří rozpačitě, potichoune, na víc si netroufají, nazývají *Český snář* textem vlastně nemravným. Avšak, zvolá pohoršený literární kritik, je mravnost kritériem literatury?

Na docela jiný vrchol vzpoury subjektivit vystoupil románem *Nesnesitelná lehkost byti* Milan Kundera, dnes ve světě nejslavnější český spisovatel. Kundera nevystavil bezprostřednímu zkoumání své vlastní já, jak to bezelstně dělají Hrabal a Vaculík, nýbrž ze své zkušenosti a vůle tvůrce, tak skoro jako bůh, vytvořil v románu celý umělý svět. Udělal to tím, že pro svět svého díla sám určil jeho řád, řád ve slovech podobný, ale ve smyslu zcela osamostatnělý od řádu světa, řád osekáný, očištěný, oproštěný, oddělený, odloučený od všeho etična; říká tomu řádu nesnesitelná lehkost byti, v absenci etického předznamenání se podobá Vaculíkovi, ale jde za něj, ze své vůle do této absence dosazuje celý ten umělý svět. Jako odvaha k literatuře, jako schopnost spisovatelská je to čin výsostný; jenomže my všichni ostatní, ať Kunderu obdivujeme nebo jej odmitáme, dál myslíme a citíme v tom, v čem jsme zakódováni lidskou existencí, a Kundera zůstává právě jen stvořitelem světa umělého.

O románu někteří říkají a piší, že je cynický, ale to je omyl. Proti cynismu stojí vždy ne-cynismus, zlo a dobro tvoří dvojici, avšak svět knihy je stvořen tak, že vůbec nedovolí, nepřipustí jediný záchytný bod, kde by si čtenář proti neetičnosti knihy dosadil proti čtenému svoje etično. Kundera svou látku ovládá naprosto absolutisticky. Svět románu je dokonale odříznut, odsekut od světa žitého, Kundera nedovolí konfrontaci, ustavičně se snaží o úplnost vidění, úplnost dějovou, filosofickou i psychologickou. Sympatické je, že se spisovatel nikde nevzdává odpovědnosti za tento jeho vůli vytvořený svět, že jako autor a tedy osoba odpovědná je v textu vyznačeně přítomen; jeho odpovědnost za román je pak přece jen etičnem světa žitého přiskřípnutelná. I když — při Kunderově zvláštním smyslu pro humor a při jeho inteligenci trochu povznesené si vždycky musíme ponechat tu rezervu, zda se s námi a s celým našim slavným etičnem ve skuteč-

nosti nehraje jen zas další kunderovský žert.

Takže neberme tak vážně, co možná není zas tak vážně předkládáno, ale přece se podívejme, jakým mechanismem Kundera ten umělý svět stváří, jak osvobozuje své hrdiny od „těžkého“ etična do lehkého bytí. Příběhy se v románu prolínají dva, hlavní je Tomášův. Tomáš je filosofující chirurg, který v šedesátém osmém roce uveřejnil článek o Oidipovi, pak se děly věci, on nejdřív emigroval, pak se zas vrátil, a začla hra o jeho povolání; oidipovský článek je proti němu použit jako způsob nátlaku až vydírání, má sám odvolat a ještě udat redaktora, který článek otiskl, nebo přijít o svoje doktorské místo; Tomáš se rozhoduje, až se rozhodne: neodvolá, neudá, sám z místa odejde, stane se čistěčem oken, což je pro chirurga dost velký společenský pád. Potud by to mohl být příběh z našeho světa, až snad na okolnost, že pro jediný článek by chirurg neztratil své místo, zas tak snadno se v Čechách existenčně neupadá, a potud by v něm platila i lidská etika: radši se vzdám místa, než bych odvolal a udal. Jak ale jinak zachází s Tomášem bůh-autor Kundera! Začne zkoumat, proč Tomáš jednal tak, jak jednal; z originálního vyprávění o tom, jak Beethoven transformoval melodiku prosté věty „es muß sein“, vyslovené, když měl zaplatit drobný dluh, do motivu slavného kvarteta, Kundera přejde zkoumat „es muß sein“ Tomášovo: povolání chirurga bylo přímo jeho posláním. Bůh uzavřel člověka do kůže, a on se mohl cítit nad Boha, když tuto kůži prvně prorizl; a vzdal se tohoto svého vnitřního, podstatného životního smyslu — pro svobodu. Ale pro svobodu k čemu! Jako umývač oken bude mít Tomáš víc času na ženy, na soulož, na sex — samozřejmě že ne na lásku. Jako umývač má Tomáš teď k dispozici klin každé paničky, které umeje sklo. A vrací se od žen ve vlasech napáchný vůní jejich klínů a jeho žena, rozpoznávající, co to čichá vedle sebe na polštáři, pláče a trpí; a jak je nesnesitelně lehké lidské bytí, Tomáš by utrpení své ženy snadno odstranil, kdyby si včas pach ve svých vlasech uvědomil a lip se umyl. A takto se vše v románu obrátí do nesnesitelné lehkosti bytí. Člověk ne že by tu nebyl nadán vůlí, citem, dokonce se tu mluví o lásce, o poslání, o povinnosti a ovšemže i o etice a o Bohu s velkým B — a přesto se Kunderovým mechanismem ocitáme v ne-světě, v zászvěti, kde všehomírou je sexualita, mírou mužů buď penis vztyčený anebo smutně sklopený a mírou žen služba tomuto penisu. Ženy tu nerodí, děti se tu nesmějí, největší ohleduplnost si vyslouží pes, ale z lidí je každý bez možnosti jiného doteku s tím druhým, než je dotek vnější, láska je jen pářením, čehokoli kdo nabyt, hned to ztrácí, k čemukoli se rozhodl, je mu to zmarněno, vzniká vidina vyprázdnění, ubohost atavismů je umnou rukou zahloubená do vševýznamu — a civí na nás nikoli moderní podoba Dantova Pekla, ale dost možná i jenom kýč naruby — to rozhodne až čas. A co je jediné zvnitřku textu rušivé, že si Kundera vypůjčuje jednotlivá dráždivá fakta od skutečnosti, a touto úplně už falešnou autenticitou obluzuje cizího čtenáře, který zdejší skutečnost nezná, ale lichotí mu možnost číst něco tak obludně orientálního. To mi připadlo jako nejsmutnější podoba zmaru autenticity, jakou jsem v knihách naší-vaší generace, té generace vzpoury pro pravdu, četla.

A vyvázanost z řádu pokračuje, v další generaci, která se též větví do rozličného vnímání, vzniklo za poslední roky několik knih komihajících na zadní stěně

subjektivna; jejich poetikou je už rovnou zhnusení, hnus je tu míněn jako poetický účín, hnus zastupující účín krásna. Docela věřím, že zhnusení může být základním životním pocitem těchto mladých autorů; vzpoura proti hnusu skutečnosti si ale protireči, vyvrací se, anuluje; neboť zatímco v Kunderově umělem světě lidé ještě jednají, pláčí, ještě se snaží, rozhodují se a hnus je až následná reakce na text, která se ale nemusí u každého čtenáře dostavit, zde je hnus přímo způsobem literární práce, je tu realizován. Mám na mysli knížku Jana Křesadla *Mrchopěvci*, ale hlavně román *Maso*, prvotinu Martina Harnička, autora nepochybně nadaného. Je to apokalyptická vidina, ale docela jinak založená, než jaké sruje lovec univerza Egon Bondy. Svět se vměstnal do jednoho rozpadlého, napůl opuštěného města, o němž si můžete myslet, že je připodobněno našemu reálu, jeho mocenskému fungování. Obklopeni zemí nikoho tu žijí tvorové, těžko napsat lidé, a s jedním z nich zevnitř jeho prožívání se účastníme příběhu. Tvorové jsou rozděleni do kast podle toho, jak snadný nebo nesnadný a k jak kvalitnímu nebo nekvalitnímu masu mají přístup; maso, obživa, je jediný smysl jejich života, jsou masem ovládnáni a pro ně vraždi. Větší část příběhu se udá v tržnici, kde se maso prodává a kupuje na přidělové listky, ale taky krade a získává vraždou. Ovšemže je to maso lidské, totiž: maso oněch tvorů, jež už těžko nazvat lidmi; žijí se jim přirozeně, neskrupulózně, s pocitem přírodní převahy silnějšího nad slabším, tak jako kdyby lidé nikdy nic jiného nedělali; jedinou omluvou jim je, že už nic dalšího, zejména ne maso zvířat, k snědku není. Ve vnitřním smyslu knihy tedy oddělení od lidské etiky vzniká přerývem už ne existenčního, ale rovnou existenčního zničení. Nejsem přírodovědec, možná existuje tvor, který se živí příslušníky svého druhu, ale existuje-li, tedy jistě jako výjimka; jinak ani hmyz, ani nejnižší savec nebo pták nepotřebují morálku na to, aby jim sám gen dal pokyn proti druhovému sebezničení. Zde tedy cesta vzpoury končí pod úbočím; a kdybych se chtěla přidržet mytu, napsala bych, že kdyby měla literatura propadnout této poetice, pak už nejen na sebe, ale na lidi vůbec přivolává hněv Hospodinův, a Hospodin právem pošle na svět potopu.

Svět ale je prostoupen řádem, jsme nositeli toho řádu jeden každý z nás, a kyvadlo neustává ve své práci, mysl naší-vaší generace opustila bázi filosofie konstruované na vševládě empirických věd, špička komihání ukazuje jinam, než pouze k objektivitě jako od člověka nezávislé skutečnosti a k poznání jako jeho způsobu vřazování se do ní; jemné chvění tam, kde vzniká vše živé, a tedy i umění, naznačuje věk už jiného ptání, ptání se po moderní, nestatické, dynamické podobě transcendentna. Jako první mě z naší-vaší generace napadá Egon Bondy, kterému se literatura prolíná do filosofie a filosofie do literatury, ale taky a zejména Karel Šiktanc. To však se ocitáme v přílišné přítomnosti, hledající udičky obkročují vlastní čas, a jak se generace odpoutává od původního myšlenkového založení, jak je překonává a jak moudří, tak i stárne a potichoune se přiřazuje k dědům — nebo k vnukům? Cosi křehkého tu teprve vzniká, prodírá se blánou a spisovatele víc láká pokusit se psát to, než o tom.

Leden 1987

(Otištěno bez vědomí autorky.)

Perestrojka v Berlíně

Březen 1987, západní Berlín, tisková konference mezinárodního filmového festivalu. Mluví se o změnách v sovětském filmu za nového vedení a o nové kulturně-politické situaci v SSSR vůbec. Nový předseda Svazu sovětských filmových pracovníků Elem Klimov hovoří o tzv. Konfliktní komisi a její činnosti v posledních měsících a týdnech. Sovětské filmy, které byly v minulosti zakázány, už běží v sovětských kinech. Vedle mne sedí postarší československý filmový kritik a snaživě přitakává. Asi ze setrvačnosti. Léta horlivě přitakával všemu, co soudruzi ze Sojuzu říkali. Vzpomínám si, jak jsem se jako puberťák válel po zemi, když kdysi ve Filmu a době psal, že „sovětští filmoví tvůrci by nikdy neuráželi pohledem na nahé ženské tělo“. Přitakávat v západním Berlíně roku 1987 je snazší. Rusové se náhle stali hvězdami festivalu. Gorbačova seslal pánbůh nejenom Rusům, ale i zdejšímu pořadateli. Příslovečná nuda tiskových konferencí se Sověty je tatam. Pořadatelé si vždy přáli, aby zdejší festival byl mostem mezi Východem a Západem. V minulosti to byla přání spíše zbožná. Kdysi zde tzv. socialistické země během festivalu na protest proti americkému filmu o Vietnamu odjely domů. Ale tentokrát! Člověku se ani nechce věřit. Doma se právě Bilak vyjadřuje o tom, jak si někteří lidé u nás pod pláštěm Gorbačovovy „perestrojky“ chtějí přihřívát polívčičku z roku 1968. „Ale to, soudruzi, ne! Pražské jaro se opakovat nebude! Ani v Moskvě! A basta!“ Tak pravil jeden politik z malé gubernie na pokraji říše.

Ale čím to, že jsou Rusové najednou všem tak sympatičtí? A nejenom nám, kteří stále ještě myslí na „jaro“, jež začalo v lednu před bezmála dvaceti lety. „V sovětské kinematografii bude napříště rozhodovat pouze talent, poctivost a umělecká pravda. Všechno ostatní je vedlejší a nemá u nás co dělat.“ Myšlen je tentokrát Sovětský svaz. V létě mají přijet na filmový festival do Moskvy nejenom Američané jako Francis Coppola, který má být předsedou festivalové poroty, Forman (jehož „Kukaččí hnízdo“ a „Amadea“ Sovětský svaz právě koupil), ale i různí režiséři emigranti, kteří v posledních letech natáčeli filmy v kapitalistických zemích. V Moskvě se chystá velká retrospektiva nedávno zemřelého režiséra Tarkovského, se všemi jeho filmy, včetně těch, které natočil na Západě.

A ty filmy z SSSR, které běžely v západním Berlíně? V hlavní soutěži dva dlouhá léta zakázané. „Skorbnoje besčuvstvije“ (přibližně „Zalostné znečitlivění“) mladého režiséra Sokurova. Film se začal točit již v roce 1983. Po měsíci bylo natáčení přerušeno na základě udání. Důvod: „dekadentní formalismus“ a „pornografie“. Sokurov se prý zamkl ve strážnici a odmítal vydat natočený materiál. Seděl na krabicích a hrozil, že s nimi vyskočí z okna. Nakonec se prý ztratily jenom ty pornografie. Následující tři léta točil Sokurov potají. Film mohl dokončit až loni.

Díky ruskému „předjaří“ běželo „Skorbnoje besčuvstvije“ v Berlíně jako oficiální příspěvek sovětské kinematografie. Film vychází z divadelní hry G. B. Shawa „Dům zlomených srdcí“, ale je velmi volnou adaptací a ve své složitosti je pro diváka tvrdým oříškem.

Sokurov, který býval především dokumentarista, používá ve filmu často dokumentárních záběrů z bojů první světové války, které kombinuje se Shawovým textem. Hraný děj se soustřeďuje kolem klasického rituálu hostiny. Sokurov je toho názoru, že logika situace a pevně určený dramaturgický rámec pro jednající osoby nejsou v uměleckém díle podstatné. V jeho filmu se časové roviny volně prolínají, film postrádá pevný děj. Sokurov vychází z literárně vědecké analýzy Shawova textu, z historicko-politických podmínek jeho vzniku a dělá z nich jedno z témat filmu. V dokumentárním materiálu se objevuje sám Shaw. Sokurov vědomě volí jakousi polyfonii dialogu, kterou v určitém rytmu přerušuje obrazovým materiálem dokumentárních filmů. Některé motivy se znovu a znovu opakují. Vznikají myšlenkové asociace a symbolické významy. Například obrovská vzducholod' se sune obrazem, jak ji vytlačují z hangáru. Divák si vybavuje dilema moderní doby, jejíž technické vymoženosti vnáší i do válek novou, lidstvo až na pokraj totální destrukce ženoucí dimenzi. Na druhé straně se „děj“ filmu odehrává v umělém fantastickém prostředí starého domu. Na hostině se nejenom jí a pije, ale vzápětí i pitvají mrtvolky. Zvenčí sem proniká střelba z děl, která čas od času bizarně absurdní hru kolem hostiny přeruší. Ke konci filmu se celý dům rozpadá v explozích granátů. Vše náhle obklopuje voda, zbytky domů se stávají Noemovou archou. Obrazem pádí žirafy a po obloze táhnou divoké husy.

Druhý sovětský film „Téma“ režiséra Gleba Panfilova to měl u diváků mnohem snazší. I když průměrnému Němci, který nezná ruskou klasickou literaturu a navíc neovládá jazyk, značná část point a narážek uniká, velmi dobře pochopí satirický osten Panfilovovy grotesky.

Kim Jesenin, hlavní hrdina tragicko-komického příběhu, je „úspěšný“ sovětský spisovatel v nejlepších letech. Narodil se v době kolem roku třicet, kdy se v Rusku dávala dětem jména jako „Dněprostroj“ anebo „Kim“ (Komunistická internacionála mládeže). Celá jeho tvorba je spjata se sovětskou literaturou notorických kvalit. Kim Jesenin má volhu, mladičkou přítelkyni, syna chuligána a pevnou pozici ve velké rodině sovětských oficiálních spisovatelů. V poslední době však se ho stále častěji zmocňuje pocit, že nemá o čem psát. Navíc se s každým hádá a svou uměleckou impotenci utápí ve vodce. Přitom není hloupý. Zbývá mu notná dávka sarkastického humoru a jasné vidění sebe sama.

A protože jako každý správný ruský spisovatel věří, že získá inspiraci na širých pláních venkova, odjíždí ji natankovat do provinčního města Vladimíru. Zasněžené město mu však připraví několik překvapení. Najde nové téma na román, a dokonce i novou lásku. Ale kdoví? Možná, že si obojí pouze namlouvá. Objekt jeho citového vzplanutí má totiž milého. Je to místní hrobník, dříve intelektuál, který právě „vycestovává“ do Ameriky (samozřejmě přes nějakého „strýčka“ v Izraeli). Náš hrdina je náhodou svědkem tragické scény loučení obou milenců. (Ve skutečnosti jde spíše o rvačku.) Hrobník se nedá zadržet ani dívkou zmitající se mu u nohou, ani hrozbami, že se

DOSTALI JSME KNÍŽKY

v té Americe utrápí žalem. Chce raději pojit jako pes v daleké cizině, než žít zde, obklopen lži a nenávistí. Kim Jesenin se po tomto vystupu ztrácí po anglicku. Téma netéma, náš básník se vrací ke korytu do Moskvy. V okamžiku, kdy se v jeho nitru hlásí ke slovu jeho lepší já, je pozdě. Dostává se svou volhou smyk.

Film „Téma“ byl v SSSR zakázán asi sedm let. Mnoho prominentních spisovatelů se v něm prý poznalo. „Takých pisatělej u nas nět. Gdě on ich viděl?“ rozčilovali se prý. Panfilov zvládl své téma mistrovským způsobem. Zvolil výrazové prostředky grotesky a inscenuje scény s jistotou člověka, jemuž Gogol, Čechov a Saltykov-Sčedrin přešli do krve. Kim Jesenin je, jako každý režimní spisovatel, veselý schizofrenik. Po každém jeho oficiálním projevu následuje sarkastický vnitřní komentář, který mu umožňuje duševně přežít. Panfilov tohoto vnitřního monologu obratně využívá a dosahuje tak neobyčejně plastické deskripce svého hrdiny. Současně se vysmívá i sebe-trýznění, tak typickému v kruzích ruské inteligence.

V Berlíně Panfilovův film vyhrál na celé čáře. Dostal nejen hlavní cenu festivalu, ale i cenu filmové kritiky FIPRESCI a několik menších cen. V březnu byl již prodán do Francie a do Izraele a — ovšem — odmítnut v NDR. Zda tento film koupí Československo, bylo v době festivalu ještě ve hvězdách. V případě, že poběží v československých kinech, lze jen doufat, že překoná příslovečnou nechuť diváků k sovětským filmům.

I ostatní filmy z SSSR vzbudily v Berlíně velkou pozornost. Soutěž dětských filmů vyhrály „Hry pro děti školou povinné“ estonských režisérů Lejdy Lajusa a Aarva Icha. Mimo soutěž běžely některé filmy Elema Klimova a nový dokumentární film o nukleární katastrofě v Černobylu. Všude bylo cítit novou atmosféru „glasnosti“.

Skepsi vůči nové kulturní politice v SSSR bylo možno zaznamenat spíše u některých filmařů z Polska a z Maďarska. Zvláště v Maďarsku jsou svobody právě dosažené v Rusku již několik let realitou. Filmy s radikálně kritickou tematikou nejsou ani v Maďarsku ani v Polsku zvláštností.

Snad právě proto byl v Berlíně trochu zatlačen do pozadí výborný film Marty Mészárosové „Deník pro mé milence“, který se radikálně vyrovnává s obdobím stalinské represe v Maďarsku a Sovětském svazu od konce války do roku 1956. Film vychází z životního příběhu režisérky, která prožila celou válku v Rusku jako dcera komunistických emigrantů. Zde zmizel navždy její otec v lágru a matka zemřela na tyfus. Hrdinkou filmu je mladá dívka, napůl sovětská občanka napůl Maďarska, napůl stalinistka napůl oběť stalinské represe, která se dostane na moskevskou filmovou školu. Mészárosová líčí její život v stalinském Maďarsku a její hledání zmizelého otce. Film končí ve výstřelech maďarské revoluce v roce 1956. O tom, zda se tento film bude v dohledné době promítat i u nás, lze pochybovat. I v kultuře je stalinismus v Československu roku 1987 realitou.

Berlín, březen 1987

ŠTĚPÁN BENDA

z edice časopisu ROZMLUVY. Časopis rediguje Alexander Tomský s redakčním kruhem ve složení Ivan Diviš, Jiří Gruša, Josef Jedlička, Rie Preisner; vycházejí dvě čísla po 200 stránkách ročně, roční předplatné činí 9 anglických liber. Knížky jsou (charakteristiky podle edičního prospektu):

Jan Beneš: . . . žádné kviti Lstg 5,—
Absurdní a tragické osudy muklů popsány s neobvyklým smyslem pro humor. Kompletní vydání povídek z českých koncentračních táborů obsahuje prózy Na místě i Druhý dech.

Ivan Diviš: Žalmy Lstg 7,50
Vrcholná sbírka vyzrálého básníka. Žalozpěv exilu.

Ladislav Feierabend:
Soumrak československé demokracie Lstg 7,50
První díl nedostupných (zkrácených) pamětí významného konzervativního politika 1. a 2. republiky, plně tragických událostí Mnichova, okupace a exilu z pera kultivovaného účastníka. Nezbytný protějšek a doplněk paměti ministra Drtiny.

Ivan Klíma: Soudce z milosti Lstg 10,—
Soudce Adam Kindl má pronést rozsudek smrti . . . Na pozadí morálního dilematu rozvíjí autor monumentální obraz české společnosti. Dětství v Terezíně, stalinismus, ztráta ideálů i víry v socialismus, rozpad manželství, přechodné lásky . . .

Josef Lederer: Elegie Lstg 4,—
„Ačkoli byl Josef Lederer životním údělem exulant, nikdy se nevyčlenil z českého literárního kontextu . . . Básníci této tradice měli na mysli především obecně lidské, tedy bezčasové, spirituální potřeby a obraceli svůj hlavní zájem k otázce naplnění a sebeuskutečnění člověka před tajemstvím života a světa.“
(Jiří Kovtun)

Josef Pekař: Bílá hora Lstg 5,—
Příspěvek k diskusi o smyslu českých dějin. Reprint jediného domácího vydání z r. 1922. Pekařové erudici o významu a důsledcích povstání evangelických stavů lze i po tolika letech jen závidět.

Vavřinec Vodička: Chesterton Lstg 5,—
Studie o dile a významu z r. 1939, kriticky zahrocená proti Čapkově a Peroutkově interpretaci Chestertona, která i po letech nepozbyla platnosti.

Kromě těchto knih vydala edice ROZMLUV již desítky svazků české literatury domácí (včetně úředně nepřipustné a samizdatové) i exilové. Na výpravě, zejména obálkách těchto paperbacků se podílejí Jan Brychta a další přední výtvarníci.

Katalog si lze vyžádat od:

ROZMLUVY, 18 Church Hill, Purley,
Surrey CR2 3QN, England.

Ráno u nás doma

Prohlížela jsem kdysi školní kabely svých dětí; v aktovce mladšího byl pohozen list, z obou stran popsaný školáckým rukopisem, místy přeškrtnutým. Byl nadepsán RÁNO U NÁS DOMA. Koncept slohové práce, psané v hodině češtiny.

„Ráno u nás doma nejdřív ze všech vstává tatínek. Umyje a oholí se a potom se nasnídá. Pak vzbudí bratra a mne. Maminka ještě spí . . .“ Tak to pokračovalo. Ličení končilo tím, že tatínek svým dětem při jejich odchodu do školy mává z okna, zatímco — pochopitelně — „maminka ještě spí“. Dočetla jsem a obcházely mě mrákoty. Bylo mi jasné, že Ráno u nás doma jde ve sborově z ruky do ruky a učitelky nad ním dělají poznámky. Mám jít za dceřinou třídní, vzít ji stranou a povědět jí, že jsem ze všech členů rodiny nejdéle vzhůru, že teprve po jejich odchodu do postele uklízím, žehlím a podobně a pak ještě dlouho do noci píšu? Nebo mám o tom všem napsat do svého listu fejton? Ale představila jsem si své řehtající se kolegy a raději jsem to vzdala.

Tenkrát, nad Ránem u nás doma, jsem si snad nejvíce uvědomila ošidnost polopravdy. Tím, že neříká všechno, staví skutečnost do jiného světla. Je nebezpečnější než vyložená lež!

Koncem uplynulého roku se o televizním seriálu Gottwald debatovalo i ve frontě u samoobsluhy.

„Já jsem zvědav, jak to bude dál — po Únoru . . .“, řekl při té debatě šibalsky jeden pán, čekající na košík. Fronta se zasmála. Všichni věděli, že dál už ten seriál nebude. Poúnorové pokračování by sice bylo nanejvýš zajímavé a dramatické, ale tak daleko u nás ještě s pravdou nejsme, abychom šli do procesů. My té pravdy říkáme jen půl. Děti se něco takového zazlívat nedá, zato u dospělých je to vědomý trik, v případě zmíněného seriálu podepřený všemi prostředky propagandy s úmyslem vybudovat legendu. Jakkoliv mnoha divákům hnul žlučí, měl ten seriál i určité klady: například předvedl Edvarda Beneše nikoliv jen v záporné roli a ukázal prostřednictvím populárních herců některé muže, kteří — ač v 60. letech rehabilitováni — byli fakticky dál prokleti. Hráli ovšem v tom seriálu roli, kterou ve skutečnosti zaručeně „hráli“ jinak (generální tajemník strany zcela jistě nebyl jen statická příkyvovací postava) a pak také nebyli kompletní. Chyběla v té gottwaldovské partě důležitá osoba — poválečná organizační tajemnice strany Marie Švermová. Dokud nebyla televize, vymazávali se lidé na fotografiích, dnes se vymazávají také na obrazovkách.

To diskutované a odsuzované televizní dílo reprezentovalo stupeň pravdivosti, na němž tu momentálně stojíme. Svým způsobem jakési RÁNO U NÁS DOMA. Je to hojně používaná metoda.

Týdeník Hospodářské noviny už několik let zasvěceně píše o stavu československé ekonomiky. Lze tam kritizovat „skoro všecko“, ale smějí to dělat jen lidé „s kádrovými předpoklady“. Do usnesení vrcholných státních a stranických orgánů se nám vrátila ekonomická reforma, po osmašedesátém tvrdě odsouzená, ale lidé, kteří okolo ní tenkrát fungovali, dále pracují

jako dělníci a subalterní úředníci. Otázky jejich další odborné existence se sice už — jako strašící duchové — objevily i ve známém domě na vltavském nábřeží, nikoliv ovšem při zasedáních předsednictva, nýbrž jen při mejdanu na oslavu něčích narozenin, kdy přítomné osoby byly více či méně pod párou. Nejde, samozřejmě, pouze o ekonomy; daleko od svých profesí se na počátku sedmdesátých let ocitly desítky tisíc lidí ze všech sfér našeho života. Vyčísli někdy někdo takto vzniklé ztráty? Každý středoškolák vystěhovávající se ze země musí za svou maturitu zaplatit státu pět tisíc korun, vysokoškolák za svůj diplom několikanásobně víc. Kolik to asi — byť jen podle těchto kritérií — dělá, víme-li, že už hnedle dvacet let vykonávají podružné a méně kvalifikované práce vysoce kvalifikovaní lidé?

V ovzduší polopravd a poloskutků se zvláště dobře daří různým fámám: Dubček je v Moskvě a radí Gorbačovovi; studenti pražské techniky demonstrovali s heslem „My chceme Gorbačova!“, moskevská Pravda z listopadu mr. se prodává za dvě (tři, čtyři) stovky, protože je v ní otištěn Gorbačovův projev, v němž mimo jiné kritizuje zbohatlický způsob života čs. představitelů; profesor Šik byl povolán do Moskvy. — Podobně jako legendy o životě svatých jsou i tyto pověsti vlastně sdělením o rozpoložení lidských duší v určitém prostoru. Jejich prostřednictvím se dozvídáme, co si ty duše přejí, nač se těší nebo čeho se obávají.

Po Praze se také říká: „Víte, co je to esčeespé? Organizace, která nás vyzbrojuje materiály proti úvé káesčé.“ A koluje tu „současná modlitba čs. funkcionářů“: Aby nás Gorbačov neodvolal, pánbůh nepovolal a soudce nepředvolal . . .

K letošnímu novému roku si lidé v Československu kromě zdraví a dobré pohody přáli také „aby nám ty jarní vody přinesly vše, co od nich očekáváme“ a podobně. Jeden z našich přátel rozesílal péesku s úryvkem písničky W & V ze hry Kat a blázen „Svíta, na východě svítá . . .“ Pani M., sloužící se mnou nedávno na odpolední směně, mi vypravovala o svém příbuzném, který v jakési záležitosti nikde tady neuspěl a tak poslal svou stížnost sovětskému velvyslanectví. Tamtéž se chystá adresovat svůj dopis bývalý úspěšný ředitel jednoho velkého národního podniku, po osmašedesátém odevšad vykopnutý. Cítí se ve svém nynějším pracovním zařazení nevyužitý a chce dát své síly do služeb jinde, kde na něho budou hodnější. On, zkrátka, chce emigrovat do SSSR! Jsme svědky zrodu nebývalého fenoménu: zraky obyvatelstva se s nadějí a dobrovolně obracejí k východu. Lidé si pouštějí sovětskou televizi, čtou sovětské noviny, generální tajemník KSSS je pro ně „Míša“. Doufají, že to u nás dá do rychtyku. Jsou zklamání, když se jim řekne, že něco takového není v intencích současné sovětské politiky. Jaksi jsme odvykli dávat si své záležitosti do pořádku sami.

Mimořádné „oživení v sále“ vyvolal projev M. Gorbačova z 28. ledna t.r. Po novinách s projevem se jen zaprášilo. Slovo za slovem, ba i s tužkou v ruce si

ten projev četli i lidé, do nichž by to nikdo neřekl, a živě se o něm hovořilo na pracovištích, v rodinách i při náhodných setkáních. Podobnost jeho myšlenek a slov s tím, co se u nás odehrávalo před devatenácti lety, je tak nápadná, že ze dna otlučených skříněk a zaprášených šuplat v dílnách byly vyloveny zažloutlé noviny a časopisy z roku šedesát osm, vzpomínalo se nad nimi, a těm nejmladším, dnešním vyučencům, kteří tenkrát ještě nebyli na světě nebo se teprve narodili, se vypravovalo o tehdejších dějích. Zdanlivá apolitičnost lidu je jen slabý nános, jako ten prach na starých novinách. Jakmile zafouká příznivý vítr, je obojí rázem pryč.

Oživení v sále se ale netýká jen zadních řad; došlo k němu i na lepších místech. Na nedávné schůzi pražských novinářů důchodců byl vznesen dotaz, přistoupíme-li — podobně jako je tomu v SSSR — k reformám společnosti. Odpověděl na něj penzista z Rudého práva, a to v tom smyslu, že takových chyb, jako v padesátých letech, abychom mechanicky kopirovali sovětský příklad, se už nesmíme dopustit.

„Co oni si myslí?“ zlobil se v soukromém rozhovoru na sovětskou adresu jistý redaktor, „že nám sem budou importovat svý nový manýry? My si to

chceme dělat po svém . . .“ Dělat si věci „po svém“ je dnes heslo, které frčí.

Dobrá známá, s níž jsem se potkala v metru, mi v souvislosti s obrodným procesem, odehrávajícím se tentokrát v SSSR, kladla naléhavé otázky: Nedopadne Gorbačov jako Chruščov? Nezhltne ho nějaký terorist? Nedostane infarkt? — Byl pozdní večer, konec ledna, a v tomtéž voze jako my jela skupinka mladých lidí, sympaticky veselých. Při kytáře polohlasně zpívali: „Nebojte se, nebojte se, všechno špatně dopadne . . .“

„Tak to slyšíš . . .“ řekla má dobrá známá polekaně.

Nenapadlo mě vypravovat jí o anglickém filmu Cromwell. Jeho závěr je takovýto: Zároveň s Cromwellem umírá i anglická revoluce. Do Whitehallu se vracejí Stuartovci. Komentátor k tomu ústy našeho Otakara Brouška říká: „Anglie se opět stala monarchií. Ale byla to už jiná Anglie než před Cromwellem . . .“

Praha, 8. února 1987

(Otištěno bez vědomí autorky.)

Otevřený dopis skupiny dělníků prezidentu republiky

Pane prezidente,

my níže podepsaní občané, vedeni pocitem spoluodpovědnosti za další vývoj naší vlasti, se obracíme na Vás s návrhem, abyste abdikoval z funkce hlavy státu. Náš návrh zdůvodňujeme takto:

Obdobně jako mnozí oficiální činitelé také my se domníváme, že naše republika stojí na prahu závažných změn v hospodářské, politické, sociální i duchovní oblasti. Také my si myslíme, že tyto změny budou vyžadovat jiný způsob myšlení lidí, jinou morální úroveň společnosti a celkově jiné společenské klima. Jsme však toho názoru, že spojování této přestavby s Vaším jménem by v řadách veřejnosti očekávaný společenský pohyb kompromitovalo, což by ve svých důsledcích mohlo proces přerůstání společnosti na kvalitativně vyšší úroveň zbytečně zpomalit. Máte totiž za současný neutěšený stav značnou, ne-li rozhodující zodpovědnost. A to je fakt, jehož závažnost nezmenší žádné, byť i oprávněné omluvy. A další ztrátu času si naše země snad ani nemůže dovolit.

Proto by, pane prezidente, Vaše rozhodnutí abdikovat bylo zajisté považováno za čin vpravdě státnické moudrosti. Umožnilo by to lidu navrhnout a Federálnímu shromáždění zvolit do čela státu osobnost, jež by symbolizovala naděje také našich národů, že bude, řečeno slovy Michaila Gorbačova, otevřen prostor nejmohutnější tvůrčivé síle socialismu, svobodné práci a svobodnému myšlení ve svobodné zemi.

Pane prezidente, přestože náš občanský počín není v rozporu s platnými zákony, jsme znalí současných poměrů, a proto postih očekáváme. Připomínáme Vám však, že někdejší prezident Antonín Novotný, jehož jste v minulosti tak ostře kritizoval, nezakročil proti nikomu z oněch statisíců lidí, kteří před devatenácti lety žádali totéž.

Pane prezidente, pokud náš návrh přijmete v tom smyslu, že zcela odejdete z veřejného a politického života na odpočinek do důchodu, potom od nás také přijměte přání pevného zdraví a řady let spokojeného života.

Na Moravě 29. března 1987

Podepsáni: Rudolf Bereza
inž. Tomáš Hradílek
Jana Hradílková
Milan Krumpholtz
Jan Ptáček

Zasláno: prezidentu republiky dr. Gustavu Husákovi, Federálnímu shromáždění ČSSR, ČTK, APN, TANJUGu, AFP, Chartě 77 a přátelům

OBSAH č. 2/1987

Gorbačov v Brežněvově objeti <i>Zdeněk Mlynář</i>	1
Ekvilibristické cviky pražského vedení <i>Ota Šik</i>	4
O obtížnosti změny v Československu <i>Zdeněk Jičínský</i>	6
Zavolat? Nezavolat? <i>Milan Šimečka</i>	10
O čem Rudé právo nepíše <i>Z. H.</i>	11
A o čem Rudé právo píše	13
My, stredo-európski Východoeurópania <i>Miroslav Kusý</i>	13
Přebudování hosp. mechanismu — nikoli reforma <i>Rudolf Slánský</i>	16
Nad statistickou ročenkou 1986 <i>Vladimír Kadlec</i>	20
O reformovatelnosti socialistických ekon. systémů <i>Jiří Kosta</i>	21
Prüserniček reálného s. -ap-	27
Přestavba také u nás? <i>Jiří Hájek, Vladimír Kadlec</i>	28
Čestný doktorát E. Goldstückerovi	31
Ladislav Lis píše prezidentu Husákovi	32
Mrazy ještě nepolevily <i>Jiří Ruml</i>	33
Stanovisko k zahraničním návštěvám <i>Dokument Charty 77 č. 9/87</i>	34
Tažení proti existenci neexistující organizace <i>Jiří Hanák</i>	35
Případ Petra Pospichala <i>Sdělení VONS č. 610, 611 atd.</i>	36
Rozsudek nad Ervinem Motlem potvrzen <i>Sdělení VONS č. 620</i>	37
Obchod lidským masem <i>Jiří Ruml</i>	38
O bytech pro mladé lidi v Praze <i>Dokument Charty 77 č. 8/87</i>	39
Reakce na dokument Charty 77 o bytech	44
Podzimní cesta krajinou (fejeton) <i>Ludvík Vaculík</i>	45
Gymnazisté odpovídají	46
O muži, který sázel na outsidersy <i>Ivan Klíma</i>	47
Revoluce po 70 letech? A co bude s námi? <i>Milan Šimečka</i>	49
Opravy v historii (báseň) <i>Wiktor Woroszyłski</i>	53
K čemu jaké krasobruslení? <i>Čestmír Cisar</i>	53
Kdyby to nebylo k pláči <i>Dalimil</i>	55
Stanovisko k rozhovoru RP s Václavem Bilákem <i>18 signatářů</i>	56
Nezvrátlost přeměn <i>Michail Šatrov</i>	58
Neosoby se vrací <i>Martin Walker</i>	59
Zemřel Václav Fried <i>Eduard Goldstücker</i>	59
Generál Legenda <i>Jiří Ruml</i>	60
Trináct nových signatářů Charty 77	60
Stávkující dělník v Praze r. 1953. S úvodem Karla Bartoška	61
Slepá ulička moderní slovenské historiografie <i>Ján Mlynárik</i>	64
Užitečná studie (recenze) <i>Milan Hübl</i>	66
Tudy šly dějiny <i>František Goldscheider</i>	68
Dopis českým a slovenským novinářům <i>Otka Bednářová a další</i>	70
Club 2 (recenze) -mš-	71
Cena J. Palacha Chartě 77 a 2 čestné doktoráty <i>J. Danielová, K. Kyncl</i>	73
Předání erasmovského diplomu Václavu Havlovi	75
Život naplno prožitý (o Slávovi Volném) <i>Milan Schulz</i>	75
Kopyrajt na život! (fejeton) <i>Ludvík Vaculík</i>	76
O generačních pocitech, autenticitě a jiných věcech <i>Eva Kantůrková</i>	77
Perestrojka v Berlíně <i>Štěpán Benda</i>	84
Dostali jsme knížky z edice Rozmluvy	85
Ráno u nás doma <i>Olga Šulcová</i>	86
Otevřený dopis skupiny dělníků prezidentu republiky	87

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem (Dušan Havlíček, Zdeněk Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Hořský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A. J. Liehm, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Ota Šik, Vladimír Tosek, Ruth Tosková). Redaktor časopisu Vladimír Tosek. **LISTY** jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtěte a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je roční předplatné

DM 25,— (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;

DM 30,— pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35,— pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky).

PŘEDPLATNÉ a **PŘÍSPĚVKY** na tiskový fond (nikoli objednávky!) posílejte pouze na: **LISTY**,

Postscheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) posílejte pouze na adresu redakce:

LISTY, Via del Corso 57, 00186 Roma.